

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

**19. YÜZYIL OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA AYRILIKÇI BALKAN
MİLLİYETÇİLİKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulgazi YIKICI

TEMMUZ-2020

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

**19. YÜZYIL OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA AYRILIKÇI BALKAN
MİLLİYETÇİLİKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulgazi YIKICI

ORCID: 0000 - 0003 - 1230 - 1612

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin SADOĞLU

TEMMUZ-2020

TRABZON

ONAY

Abdulgazi YIKICI tarafından hazırlanan “19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayrılkçı Balkan Milliyetçilikleri” adlı bu Çalışma 11.08.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Ali AYATA	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Hüseyin SADOĞLU	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEK
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

İmza

Abdulgazi YIKICI

10.07.2020

ÖNSÖZ

Balkan coğrafyasındaki milliyetçi ve ayrılıkçı hareketleri konu edinen birçok çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda konu genellikle askerî, siyasi ve dinî boyutlarıyla ele alınmış, diğer boyutlar göz ardı edilmiştir. İfade edilen boyutlara ek olarak konunun ekonomik, kültürel ve toplumsal açılardan da irdelendiği bu çalışma, Balkanlarda 19. yüzyılda yaşanan olayların arka planının aydınlatılmasına katkı sunmaktadır.

Milliyetçilik kavramından bahsedildiği zaman akla ilk gelen bölge olan Balkanlarda özellikle 19. yüzyılda yaşanan olayların tarihin akışında önemli bir rol oynamış ve oynamakta olması, çalışma konusunun “19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayrılıkçı Balkan Milliyetçilikleri” olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Balkanların bugünkü siyasi ve sosyal kompozisyonunun arkasında söz konusu yüzyıldaki gelişmelerin etkili olduğu düşünülmektedir.

Tez konusunun belirlenmesinden, çalışmanın tamamlanmasına kadar geçen zaman zarfında yardımlarını esirgemeyen, yol göstermesinin yanı sıra akademik olarak gelişmem hususunda destek olan tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Hüseyin SADOĞLU’na minnettarım. Diğer yandan tez jürimde yer alarak çalışma ile ilgili katkı ve görüşlerini benden esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN ve Sayın Prof. Dr. Ali AYATA’ya, çalışmanın ilerlemesine katkı sunan Arş. Gör. Çağrı D. ÇOLAK’a, İngilizce kaynakların çeviri yapılmasında Ruhullah AFSHAR’a ve çalışmanın yazım yanlışlarının düzeltilmesinde yardımcı olan Ayber YILMAZ’a teşekkür ederim.

Temmuz, 2020

Abdulgazi YIKICI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
GİRİŞ	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVEDE BALKANLAR.....	5-31
1.1. Balkan Coğrafyası.....	5
1.1.1. Balkan Adının Kökeni.....	5
1.1.2. Bölgenin Sınırları	7
1.1.3. Bölgenin Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi.....	7
1.2. Osmanlı Fethine Kadar Balkanlar	9
1.3. Osmanlı Döneminde Balkanlar	18
1.3.1. Osmanlı Fethi	18
1.3.1.1. İstimalet (Hoşgörü) Politikası	23
1.3.1.2. Tımar Sistemi	23
1.3.1.3. İskân ve Nüfus Politikası	24
1.3.2. İmparatorluğun Zor Zamanları	26
1.4. Doğu Sorunu (Şark Meselesi).....	30

İKİNCİ BÖLÜM

2. MİLLİYETÇİLİK.....	32-53
2.1. Kavramsal Çerçeve	33
2.1.1. Etnisite, Etnik Grup ve Etnik Kimlik	33
2.1.2. Millet	34
2.1.3. Ulus-Devlet	35
2.2. Kuramsal Çerçeve	36
2.2.1. İlkçilik (Primordialism).....	36
2.2.2. Modernistler	36

2.2.3. Etno-Sembolcüler	37
2.3. Milliyetçilik Tipolojileri.....	38
2.4. Ayrılkçı Milliyetçilik	40
2.4.1. Ayrılkçılığın Tarihi Gelişimi ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi	41
2.4.2. Dış Destek	50
2.4.2.1. Dış Desteğın Nedenleri	51
2.4.2.1.1. Araçsal Neden	51
2.4.2.1.2. Duygusal Neden.....	51
2.4.2.2. Dış Desteğın Türleri.....	52
2.4.2.2.1. Kritik (Birincil) Dış Destekler	52
2.4.2.2.1.1. Güvenli Bölge ve Geçiş	52
2.4.2.2.1.2. Finansal Destek.....	52
2.4.2.2.1.3. Siyasi Destek ve Propaganda	52
2.4.2.2.1.4. Doğrudan Askerî Destek	53
2.4.2.2.2. Kıymetli (İkincil) Dış Destek Formları	53
2.4.2.2.2.1. Eğitim.....	53
2.4.2.2.2.2. İlham.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MİLLET SİSTEMİ VE BALKANLARDA 19. YÜZYIL ÖNCESİNDEKİ İLK MİLLİYETÇİLİK BELİRTİLERİ	54-83
3.1. Millet Sistemi.....	54
3.1.1. Ortodoks Cemaat.....	59
3.1.1.1. Rum Tesiri: Fenerliler	61
3.1.2. Balkanlardaki Diğer Cemaatler	62
3.1.2.1. Ermeniler.....	62
3.1.2.2. Katolikler	65
3.1.2.3. Yahudiler.....	66
3.1.2.4. Boşnaklar	68
3.1.2.5. Arnavutlar	72
3.1.2.6. Pomaklar	74
3.1.2.7. Torbeşler	76
3.2. Balkanlarda 19. Yüzyıl Öncesindeki İlk Milliyetçilik Belirtileri.....	78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BAĞIMSIZLIĞA DOĞRU	84-182
4.1. Yunan Bağımsızlığı.....	87

4.1.1. Osmanlı Yönetiminde Rumlar.....	89
4.1.2. Kültürel Faaliyetler.....	93
4.1.3. İsyân Yılları.....	99
4.2. Sırp Bağımsızlığı.....	109
4.2.1. Osmanlı Yönetiminde Sırlar.....	110
4.2.2. Sırp Kimliğinin İnşasında Kilisenin Önemi ve Kültürel Faaliyetler.....	112
4.2.3. İsyân Yılları.....	116
4.2.3.1. Birinci Sırp İsyanı.....	118
4.2.3.2. İkinci Sırp İsyanı.....	122
4.3. Bulgar Bağımsızlığı.....	128
4.3.1. Osmanlı Yönetiminde Bulgarlar.....	129
4.3.2. Bağımsız Bulgar Kilisesi'nin İnşası.....	131
4.3.3. Bulgarlık Bilincini Oluşturmaya Yönelik Kültürel Faaliyetler.....	135
4.3.4. İsyân Yılları.....	140
4.3.5. Makedonya Sorunu.....	149
4.3.5.1. Sorunun Temelleri.....	150
4.3.5.2. Meydana Gelen İsyânlar.....	151
4.3.5.3. Makedonya'nın Osmanlı Hâkimiyetinden Çıkması.....	152
4.4. Romen Bağımsızlığı.....	154
4.4.1. Osmanlı Yönetiminde Romenler.....	155
4.4.2. Eğitim ve Kültür Faaliyetleri.....	159
4.4.3. Fenerli Rum Beyleri Dönemi.....	162
4.4.3.1. Rus Nüfuzunun Tesisi.....	166
4.4.3.1.1. Prensliklerde İsyân.....	167
4.4.4. Yerli Prensler Dönemi.....	170
4.4.4.1. 1848 Olaylarının Prensliklere Yansıması.....	174
4.4.5. Prensliklerin Birleşmesi ve Romanya Devletinin Kuruluşu.....	177
SONUÇ.....	183
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	187
ÖZGEÇMİŞ.....	204

ÖZET

Balkanlara atfedilen önem, büyük ölçüde 19. yüzyıl ve sonrasındaki milliyetçilik temalı çatışmaların sonucudur. Balkanlar, jeopolitik ve jeostratejik konumundan dolayı tarih boyunca çeşitli devletlerin hâkimiyet mücadelesi verdiği bir bölge olmuştur. Söz konusu mücadeleler günümüzde son bulmuş değildir. Dolayısıyla Balkanlar, kapsamlı bir araştırmayı hak etmektedir. Literatüre bakıldığında bu konuda yapılmış çalışmaların belli boyutlar üzerinde yoğunlaştığı ve belirli bir zaman dilimini kapsadığı göze çarpmaktadır. Balkanlardaki ilk siyasi örgütlenmelerden İkinci Balkan Savaşı'na kadar olan zaman dilimini kapsayan bu tez çalışmasında, bahsi geçen yüzyıldaki gelişmeler siyasi, dinî, askerî, ekonomik, kültürel, toplumsal boyutlarda ve geniş bir zaman aralığında ele alınarak bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışma 19. yüzyılda Balkan coğrafyasında milliyetçilik hareketleri çerçevesinde etnik kimliklerin ön plana çıkarılarak bağımsız devletlerin kurulmasını ve Avrupalı devletlerin bu süreçteki rolünü ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Bu bağlamda temel hipotez Balkanlarda köylülerin başlattıkları direniş hareketlerinin sanıldığı gibi tam anlamıyla milliyetçi karakterli olmadığı üzerinedir. Bahsi geçen hipotez, yapılan geniş literatür taraması çerçevesinde elde edilen verilerin içerik analizi yöntemine uygun olarak değerlendirilmesiyle test edilmektedir.

Çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak Balkan coğrafyası kavramsal ve tarihsel açıdan incelenmiş, Balkanların Osmanlı fethi öncesindeki durumu ile sonrasındaki durumu belirginleştirilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde milliyetçilik kuramları ile bu kuramların savunucularının milliyetçiliğe bakış açıları ifade edilmiş ve ayrılıkçı milliyetçiliğin ortaya çıkmasında dış koşulların etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde Millet Sistemi genel hatlarıyla açıklanmış ve 19. yüzyıl öncesinde Balkanlarda meydana gelen milliyetçi karakterli hareketler üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde ise ele alınan Balkan halklarının Osmanlı hâkimiyeti altındaki durumlarına kısaca değinilmiş, Osmanlı'dan ayrılma süreçleri iç ve dış gelişmeler çerçevesinde irdelenmiştir. Sonuç olarak ise direniş hareketlerinin ilk olarak sosyo-ekonomik nedenlerden ötürü ortaya çıktığına, bizzat sultana karşı değil onun memurlarına karşı yürütüldüğüne ulaşılmıştır. İlerleyen süreçte bahsi geçen direniş hareketlerinin dinî, askerî, entelektüel liderlerin önderliğinde ve Avrupalı güçlerin yönlendirmeleriyle milliyetçi bir karaktere büründüğü saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Balkanlar, Milliyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu, Millet Sistemi, Avrupalı Güçler

ABSTRACT

The significance attributed to Balkans was largely outcome of nationalist-based conflicts of the 19th century and beyond. The Balkans have been a region where various states struggled to dominate throughout history due to geopolitical and geostrategic position. Nevertheless, these strives have not been ended nowadays. The Balkans, hence requires merit encompassing research on. When you look at the literature, it is ostensible that the studies on this subject are mainly focused on precise dimensions and encompass a certain period of time. In this thesis study, which encompasses interval of from the initial political organizations in the Balkans to the Second Balkan War, aims to address this deficiency in a wide period of time by addressing the developments in the aforementioned century, political, religious, military, economic, cultural, social dimensions.

This study was laid out in Balkan's geography in order to reveal ethnic identities that were brought at the forefront within the frameworks of nationalism movements in the 19th century and forming independent states and the role of European states in this process. In this context, the main hypothesis is that the resistance movements initiated by the peasants in the Balkans were not literally nationalist character. The hypothesis was tested by an evaluate of the data acquired within the framework of the inclusive literature review, in accordance with the content analysis method.

The study consists of four chapters, in the first part of the study, the Balkan geography has been generally examined in the perspective of conceptually, historically, and the situation of the Balkans fore and after the Ottoman conquest was tried to be clarified. In the second part, nationalism theories and the views of the proponents of these theories were expressed in their perspectives on nationalism and the influence of external conditions was determined in the emergence of separatist nationalism. In the third chapter, the Millet System is explained in general terms, and nationalist movements that come off in the Balkans has been emphasized before the 19th century. In the fourth section, the conditions of the Balkan peoples under the rule of the Ottoman imperium are briefly mentioned, and the processes of segregation from the Ottoman are investigated within the framework of domestic and exoteric developments. As a consequence, the resistance movement's initially unveiled for socio-economic reasons and that they were carried out against his bureaucrats, not towards the sultan himself. It was determined that in the following process, the aforementioned resistance movement took on a nationalist character under the leadership of religious, military, intellectual leaders and the instructions of European powers.

Keywords: Balkans, Nationalism, Ottoman Empire, Millet System, European Powers

TABLolar LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Ayrılkçılık Eğilimi.....	43
2	Makedonya'da Farklı Taraflarca Yapılan Nüfus Sayımı Sonuçları.....	149

GİRİŞ

“Balkanlar” terimi, dağlık bir yapıyı çağırırsa da, geçmiş zamanlardan günümüze kadar coğrafi anlamının yanında siyasi anlamlar da yüklenmiştir. Ulusal isyanların ve bunların neticesinde ortaya çıkan bağımsız devletlerin 19. yüzyıl Balkan coğrafyasına hâkim olduğu bariz bir şekilde ortadadır. Bulunduğu coğrafyanın jeopolitik ve jeostratejik açıdan son derece önemli olması, Balkanları, çatışmaların merkezine yerleştirmiştir. Yarımadaadaki yeryüzü şekillerinin etnik gruplar arasına doğal sınırlar çekmede yetersiz kalmasının çatışmaların yaşanması üzerinde önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Zaten, Balkanlarda bu kadar çatışmanın yaşanmasında milletlerin ve devletlerin çokluğundan ziyade bunların iç içeliği etkili olmuştur. Çatışmaların sıklığından ve şiddetinden dolayı yarımada “barut fıçısı” yakıştırması yapılmıştır. Tuna Nehri’nin gördüğü işlevi yerine getirecek benzer yapılar biraz daha fazla olsaydı, Balkanlar bugünkünden daha az sayıda çatışmaya sahne olmuş bir yere ve tarihe sahip olabilirdi.

Balkanlara hâkim olan etnik-çok kültürlü yapı, bölgede suların durulmasının önündeki en büyük engellerden birisi olmuştur. Bu etnik-çok kültürlü yapının meydana gelmesinde iki faktör etkili olmuştur: Yeryüzü şekillerinin etnik sınırları çizmekteki başarısızlığı ve bunu acımasızca kullanan tarihsel süreç. Söz konusu çeşitli etnik yapıların kültürleri, yaşam şekilleri, dünya görüşleriyle birbirleriyle uzlaşmaz bir yapıda olması, bu etnik gruplar arasında çatışmayı beraberinde getirmiştir. Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu’ndan önce kargaşa alanı olduğu gibi, Osmanlılardan sonra da bu özelliğini sürdürmüştür. Yarımada en uzun barış dönemi yaklaşık 500 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti sırasında yaşanmıştır. Osmanlı’nın güttüğü hoşgörü politikasının ve kurduğu merkezîyetçi yönetim yapısının bu durumun üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Akdeniz’de kurulmuş, geniş coğrafyaları hâkimiyetine alıp yönetmiş uzun ömürlü bir imparatorluk olan Osmanlı, farklı etnik gruplara, dinî inanışlara ve çeşitli dillere ev sahipliği yapan ulus-üstü bir imparatorluk profili çizmiştir. Osmanlı, sahip olduğu askerî gücün de yardımıyla merkezîyetçi bir yönetim yapısı kurmuş ve tebaa arasında herhangi bir gerilimin meydana gelmesine izin vermemiştir.

Osmanlı yönetimi, başarısız II. Viyana Kuşatması’ndan (1683) itibaren bozulmaya başlamıştır. Takip eden dönemde meydana gelen teknolojik ve ideolojik değişimler dünyadaki dengeleri etkilemiştir. 1789’da vuku bulan Fransız İhtilali, Osmanlı’nın içinde bulunduğu kötü gidişata adetâ hızlandırıcı bir etki yapmıştır. Yaşanan gelişmeler diğer büyük imparatorluklar gibi Osmanlı İmparatorluğu’nu da olumsuz yönde etkileyerek, Balkanlardaki sistemin çökmesine yol

açmıştır. Milliyetçilik önce Balkanlara, ardından imparatorluğun her yanına sirayet edince, Osmanlı, karşı koymakta zorlanacağı iç ve dış baskılara maruz kalmıştır.

Bu baskılar, siyasi, askerî ve ekonomik olarak zaten darboğazda bulunan imparatorluğu daha güç bir duruma düşürmüştür. Çıkan yerel ayaklanmaları bastırma hususunda yetersiz kalması imparatorluğun bulunduğu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Süreç, ufak tefek ayaklanmalarla ve küçük olarak nitelendirilebilecek toprak kayıplarıyla başlamıştır. Bunu büyük çaplı ayaklanmalar ve önemli toprak kayıpları takip etmiştir. Bahsi geçen yerel ayaklanmalar ilkin, görevini kendine çıkar sağlamak amacıyla kullanan Osmanlı memurlarına karşı başlatılan basit köylü direnişleri ve haydut hareketleri şeklinde olmuştur. Sözü edilen hareketler din adamları ve aydın sınıfın yürütmüş olduğu faaliyetler neticesinde toplumsal tabana yayılmıştır. Osmanlı'nın içine düştüğü zafiyeti fırsat bilerek ayaklanan etnik gruplar Avrupa devletlerinden birinin ya da birkaçının desteğiyle Osmanlı hâkimiyetinden kurtularak bağımsız devletler kurmuşlardır.

Yüzyıllar boyunca birçok medeniyete beşiklik etmiş olan Balkanlar, güçlü bir tarihsel mirasa sahiptir. Bu miras, içerisinde devamlı ve derin değişimleri barındırmaktadır. Bölge gerek geçmişteki katkıları gerekse günümüzde mevcut olan ve inkâr edilemez önemi dolayısıyla modern tarih araştırmalarında saygın bir yeri hak etmektedir. Balkan coğrafyası, Antik Yunan, Roma, Bizans, Avusturya ve Osmanlı topraklarının bazen büyük bir bölümünü bazen de küçük bir parçasını teşkil etmiştir. Bunun yanında Avrupa ile Asya kıtalarının birleşme noktasını da oluşturan yarımada, çeşitli emperyal güçlerin ve düşman ideolojilerin mücadele alanı olagelmıştır. Bölgedeki çatışmaların günümüzde de devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda Balkanların önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Geçmişte dünya siyasetine yön veren, günümüzde de uluslararası konjonktürün şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olan Balkanlar, yakın gelecekte de bu özelliğini sürdürme potansiyelini taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı ayrılıkçı hareketler çerçevesinde Avrupa'daki, özellikle de Fransa'daki gelişmeleri dikkate alarak, Balkan halklarının 19. yüzyılda Osmanlı'dan kopma süreçlerini ortaya koymaktır. Süreç incelenirken öncelikle Fransız İhtilali'nin tetiklediği milliyetçi ideolojinin Balkan halkları arasında yayılması, sonrasında ise merkezî hükümetin görevlilerine karşı ortaya çıkan küçük çaplı köylü ayaklanmalarının büyüyen birer milli bağımsızlık hareketine dönüşmesi üzerinde durulmuştur. 19. yüzyılda Balkanlarda meydana gelen olayların seyrinin anlaşılması adına sadece bahsi geçen yüzyıldaki gelişmeler ele alınmamış, inceleme Balkanlardaki ilk siyasi örgütlenmelerden başlatılarak çalışmaya ve olaylara tarihsel bir perspektif kazandırılmak istenmiştir. Ancak sözü edilen incelemede zorunlu olmadıkça Osmanlı'nın Balkan topraklarının ve dönemin büyük devletlerinin dışına çıkılmamaya özen gösterilmiştir. Balkanlar dışındaki Osmanlı toprakları ise konu ile bağlantılı olduğu ölçüde ele alınmış, diğer durumlarda kapsam dışında bırakılmıştır.

Çalışmada, geniş bir literatür taraması çerçevesinde tarihsel olayların kronolojik olarak incelenmesi ve elde edilen bilgilerin yorumlanması şeklinde bir yol takip edilmiştir. Çalışma sırasında öncelikli olarak konuyla bağlantılı temel eserlerden, kitaplardan, dergi ve makalelerden yararlanılarak bir taslak oluşturulmuştur. Konuların işlenişi sırasında da kaynak araştırmasına devam edilmiştir. Olayları tarafsız bir bakış açısıyla değerlendirme amacına yönelik olarak Türkçe kaynakların yanı sıra çok sayıda İngilizce kitap ve makaleden de faydalanılmıştır. Konuyu zenginleştirmek adına yeri geldikçe döneme tanıklık etmiş kişilerin eserlerine ve düşüncelerine yer verilmiştir. Bulunan kaynaklar içerik analizi modeline uygun olarak değerlendirilmiştir. Araştırma sırasında yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen bilgilerin konuyla bağlantılı kısımları kaynak gösterilmek suretiyle tezde kullanılmış, intihal oranı ve ithaflar dikkate alınarak çalışmanın tamamlanması sağlanmıştır.

Çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Konuya tarihsel bir perspektif kazandırmak amacıyla ele alınan birinci bölüm, dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Balkan adının tarihsel kökenine değinilerek, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemi üzerinde durulmuştur. İkinci kısımda bölgenin Osmanlı hâkimiyeti öncesindeki yapısı incelenmiştir. Üçüncü kısımda Balkanların Osmanlı egemenliği altındaki durumu betimlenmiş, daha sonra fetih hareketlerinin başarı şansını ve kalıcılığını arttıran unsurlara değinilmiştir. Son kısımda ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması durumunda topraklarının geleceğinin ne olacağı ve nasıl paylaşılacağı ile ilgili olan Doğu Sorunu'ndan bahsedilmiştir.

İkinci bölümde; genel olarak milliyetçilik, özelde ise ayrılıkçı hareketler ele alınmıştır. Bu itibarla bölümün ilk kısmında milliyetçilikle yakından bağlantılı sözcükler bağlamında kavramsal bir çerçeve oluşturulmuş, ikinci kısımda milliyetçilik kuramları ile bu kuramların savunucularının milliyetçiliğe bakış açılarına değinilmiş, üçüncü kısımda milliyetçilik tipolojilerine yer verilmiş, son kısımda ise ayrılıkçı milliyetçiliğin tarihi gelişimi ve Osmanlı İmparatorluğu'na etkisi üzerinde durulmuş, daha sonra ayrılıkçı hareketlerin başarıya ulaşmasında önemli bir etkiye sahip olan dış destek meselesi irdelenmiştir.

Balkan halklarının milli kimliklerini muhafaza etmelerinde başat bir rol biçilen Millet Sisteminin incelendiği üçüncü bölüm, iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Millet Sisteminin genel yapısından, sistemin kimlik bilincinin canlı tutulmasına yol açan uygulamalarından, ayrıntılı olarak Ortodoks cemaatinden, bunun yanında sistem içerisinde yer alan diğer dinî ve etnik cemaatlerden bahsedilmiştir. İkinci kısımda ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşlarda aldığı mağlubiyetler dolayısıyla Balkanlarda ortaya çıkmaya başlayan 19. yüzyıl öncesindeki milliyetçi karakterli hareketler, dönemin büyük güçlerinin bu süreçteki faaliyetleri bağlamında ele alınmıştır.

Çalışmanın ana bölümünü oluşturan dördüncü bölüm, dört kısımdan oluşmaktadır. Bölümün kısımları sırasıyla Yunan, Sırp, Bulgar ve Romen bağımsızlık süreçlerini içermektedir. Bu akış

içerisinde öncelikle, sözü edilen Balkan halklarının Osmanlı hâkimiyetine girmelerine ve bu dönemdeki durumlarına kısaca değinilmiştir. Daha sonra bu halkların bağımsızlıklarıyla sonuçlanan mücadeleleri, uluslararası güçlerin bu alandaki müdahalesi, hepsinden önemlisi bu halkların milli kimliklerinin şekillenmesinde etkili olan kiliselerin, okulların ve edebi kişiliklerin rolleri irdelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde genel olarak “Avrupalı güçlerin, kiliselerin ve kültürel hareketlerin isyanların yerellikten ulusal düzeye kaymasında bir katkısı olmuş mu?”, olmuş ise “Bu katkının yöntemi ve düzeyi nedir?” sorularına yanıt aranmıştır.

Belirtilmesi gereken son nokta, özgün kaynaklara sahip olmamakla birlikte bu çalışmanın kendi alanında ilk olma özelliğine sahip olduğudur. Çünkü Türkiye’de Balkanlar üzerine şimdiye kadar yapılan çalışmalarda sınırlı bir zaman aralığı çerçevesinde konunun ya sadece tek bir boyutu üzerine yoğunlaşmış ya da konu birçok açıdan ele alınarak ayrıntıya girilmemiştir. Balkanlardaki ilk siyasi örgütlenmelerden İkinci Balkan Savaşı’na kadar olan zaman dilimini kapsayan ve konuyu çeşitli boyutlarda ele alan bu tez çalışması Balkanlarda 19. yüzyılda meydana gelen olaylara geniş bir perspektiften bakma olanağı sağlayacaktır. Ayrıca çalışma, Balkan halklarının etnik kimlik bilincinin oluşmasına etki eden faktörlerin ve büyük güçlerin bu halkların bağımsız devlet kurma girişimlerine olan katkılarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVDE BALKANLAR

Balkanlar; Asya ile Avrupa kıtasını birbirine bağlayan, bu kıtalar arasında geçişe olanak sağlayan ve tarihin her döneminde jeopolitik açıdan önemli olan bir bölge olmuştur. Eskiden beri ırklar, kavimler, kültürler, dinler, mezhepler mozaiği olması Balkanlara, etnik iç içeliği ve karmaşıklığı simgeleyen bir anlam yüklemiştir. Balkanların bu yapısı, bütün Balkan ülkelerinin çeşitli kültürlerin karşımı ile oluşmuş olmasında yansımasını bulmuştur.

Balkanlar, genelde coğrafi ve kültürel açıdan kıtalar arası bir köprü/kavşak noktası olması ile akıllarda yer edinmiştir. Ancak Balkanları ön plana çıkaran etnik çatışmalar anlamında her an patlamaya hazır bir “barut fiçisi” olmasıdır. Balkanlar, her zaman için etnik bölünme ve hasımlıklar anlamına gelmiştir. Çünkü halkların ayaklandırılması ve uygun zamanda savaş çıkarılarak devletlerin parçalanması, Balkanlar için alışıldık bir durumdu. Bu durumun ortaya çıkmasında, bölgedeki yeryüzü şekillerinin halkları doğal sınırlarla birbirinden ayıramamasının etkili olduğu düşünülmektedir. Zaten Balkanlarda bugüne kadar yaşanan etnik çatışmalara, milletlerin veyahut da devletlerin çokluğu değil, bunların iç içe olması sebep olmuştur. Tuna Nehri'nin gördüğü işlevi görecekle benzer yapılar biraz daha fazla olsaydı, belki de Balkanlar bugünkünden daha az sayıda çatışmaya sahne olmuş bir yere ve tarihe sahip olacaktı.

Türk akademi dünyasında Balkan araştırmaları çok ağırlık taşıyan bir konu olmasa da bu durum Balkan araştırmalarının Türk akademi çevrelerinde saygın bir yer edinmesine engel olmamıştır. Ortadoğu ve Balkanlar İncelemeleri Vakfı, *Balkanlar* adlı bir dergi yayımlamaktadır. Türk Tarih Kurumu'nda bir Balkan Araştırmaları Komisyonu bulunmaktadır. Birçok üniversitenin de Balkanlarla ilgili enstitüsü vardır. Trakya Üniversitesi, bahsi geçen üniversitelere örnek olarak verilebilir. Burada bir şeyi daha belirtmek gerekirse Türkiye, Balkan sözcüğünün kişi adı olarak verildiği iki ülkeden -diğeri Bulgaristan- biridir (Todorova, 2010: 113).

1.1. Balkan Coğrafyası

1.1.1. Balkan Adının Kökeni

“Balkan” adının ortaya çıkışı hususunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Balkanlar üzerine yapmış olduğu çalışmalarıyla tanınan Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek* adlı eserinde

Balkan adının ortaya çıkışını, tarihsel bir serüven içinde şu şekilde ele almıştır (Todorova, 2010: 54-60):

1794 yılında İngiliz gezgin John Morritt, Cambridge Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Antik çağa ait harabelere karşı duyduğu ilgi, onu Akdeniz ülkelerine doğru bir yolculuğa çıkarır. Bükreş'ten İstanbul'a giderken Bulgaristan'daki Şıpka Geçidi'nden Balkan Dağları'nı aşar ve kız kardeşine gönderdiği mektupta: Bir zamanlar adını taşıdığı Haimos'un heybetini yansıtan bu dağlara bugün Balkan adı verilmesi ne yazık ki diye yazar. Bu mektupla birlikte, Bulgaristan'ı doğudan batıya kesen ve Tuna boyunca uzanan sıradağlar İngiliz dili edebiyatına ilk kez 'Balkanlar' adı ile girmiş oluyordu. İngilizler gibi pek çok Avrupalı gezgin de 19. yüzyıldan önce klasik terim olan 'Haimos'u kullandı, ancak bu terimin sıradağların tek adlandırması olmadığı noktasında daha o zamanda bile bir farkındalık mevcuttu. Bilindiği kadarıyla Balkan adının ilk kullanımına, İtalyan hümanist yazar ve diplomat Filippo Buonaccorsi Callimaco'nun 15. yüzyıldan kalma eserinde rastlanır. Papa II. Paulus tarafından sürgün edilen Callimaco, Lehistan'a yerleşir ve Lehistan kralının danışmanı olur. Osmanlı başkentine yaptığı seyahat sırasında gördüğü Haimos'un kısa bir betimlemesini yapar. 1490 yılında Papa VIII. Masum'a yazdığı yazıda Callimaco, yerel halkın bu dağa Balkan adını verdiğinden bahseder. 19. yüzyıla gelindiğinde dağ, her iki adıyla da anılmaya devam ediyordu. 1808 tarihli Goea adlı çalışmasında Alman coğrafyacı August Zeune Balkanhalbeiland (Balkan yarımadası) terimini ilk kez ortaya atıp kullanmıştır. Bütün yarımada için Balkan adını ilk kez kullanan ise İngiliz gezgin Walsh olmuştur.

Balkan, pek çok Osmanlıca ve Türkçe sözlükte bir dağ ya da sıradağ anlamına gelmektedir. Balkan sözcüğü diğer kaynaklarda buna benzer şekilde, "ağaçlarla kaplı dağ" veya "sık ormanlarla kaplı kayalık" şeklinde nitelendirilmektedir. Türkiye'nin kuzeybatısında bugün hala taşlık yerleri ifade ederken Balkan adı kullanılmaktadır. Balkan sözcüğünün ve adının yarımadaya Osmanlı Türkleriyle gelmiş olduğu kabul gören bir görüştür. Sözcüğün Osmanlı öncesi dönemde kullanıldığını gösteren herhangi bir belgenin mevcut olmaması bu görüşü desteklemektedir. Halil İncalcık'a göre, Balkan adı Osmanlılar tarafından ilk önce Rumeli'de dağları genel olarak belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Süreç içerisinde Balkan adı birtakım ekler ya da sıfatlar olarak kesin coğrafi yapıyı nitelemeye başlamıştır. İncalcık, değişik etimolojiler arasından Eren'in Farsça-Türkçe köken görüşünü benimsemiştir. Bu görüşe göre sözcük, çamur anlamına gelen "balk'a" Türkçe küçültme eki -an'ın eklenmesiyle oluşturulmuştur (Todorova, 2010: 63-64).

Temel olarak coğrafi bir alanı simgeleyen Balkan sözcüğü, 19. yüzyılın sonlarında bu anlamından sıyrılarak siyasal bir kimliğe bürünmüştür ve Osmanlı'dan kopan devletleri (Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan, Romanya...) nitelemek için kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlamı karşılayan Balkanlaşma, Balkan sözcüğünden türetilen kelimelerden belki de en önemli olanıdır. Balkanlaşma ile anlatılmak istenen, "coğrafi bir alanın küçük ve çoğu zaman birbirine düşman birimler arasında bölünmesi"dir (Todorova, 2010: 75-77).

"Balkanlar" kelimesi, genelde tarafsız coğrafi bir terim olarak sunulurken, kültürel ve politik söylemde ağır bir tarihsel kararlılık taşır, sıklıkla bir damgalama işlevi görür. Bu işlev, 1990'larda eski Yugoslavya'daki savaşlar sırasında ve sonrasında daha da belirginleşmeye başlamıştır.

Avrupa'nın bu bölgesindeki bir insanı Balkanlı olma damgasından kurtaracak şey, Batı örgütlerine özellikle de Avrupa Birliği'ne üyeliktir (Kolstø, 2016: 1245-1246).

1.1.2. Bölgenin Sınırları

Balkan yarımadasının sınırları, coğrafyacılar tarafından daha kolay bir şekilde çizilebilirken, siyaset bilimciler bu noktada zorlanmaktadır. Hangi devletlerin Balkan devleti olarak kabul edileceği bağlamında oluşan fikir ayrılığı, siyaset bilimcilerin bölgenin kesin sınırları üzerinde hemfikir olmalarına engel olmaktadır. Coğrafyacılarca genel olarak kabul edilen sınır şu şekildedir: Balkan yarımadasının güney ucu Yunanistan'ı içine alacak şekilde Adriyatik Denizi, Ege Denizi ve Türk Trakyası'nı da içine alarak Karadeniz ile sınırlıdır. Burada tartışmaya sebep olacak büyük bir anlaşmazlık söz konusu değildir. Balkan yarımadasını, İtalyan ve İberik yarımada gibi Avrupa'dan ayıran doğal bir sınır mevcut değildir. Bu yüzden bölgenin kuzeydoğu sınırı, coğrafyacılar arasında bile tartışmalıdır. Coğrafyacıların büyük bir bölümü Balkan yarımadasının kuzeydoğu sınırının Tuna Nehri olduğu hususunda hemfikirken, kuzeydoğu sınırının Karpatların güney ucu olduğunu ileri sürenler de vardır (Mahunka vd, 2013: 5). Yarımada var olan siyasi sınırlar ve meydana gelen kültürel hareketler hesaba katıldığında, bu şekilde bir sınırlama tam anlamıyla tatmin edici olmamaktadır (Sander, 1969: 1).

Yarımadaya adını veren Balkan dağları, yarımada'nın kuzey kesiminde yer almaktadır. Dağlık oluşu ve yarımada'nın hemen her yerinde dağlara rastlamanın mümkün olması, Balkan yarımadasının göze çarpan ilk özelliğidir. Balkan yarımadasında çok sayıda dağ bulunmaktadır. Ancak bunlardan bazıları büyüklükleri ile dikkat çekmektedir: Dinarlar, Karpatlar, Balkanlar ve Rodop Dağları (Özey, 2013: 25-26).

Dağların ve tepelerin hâkimiyeti altında bulunan bölge, büyüklüğüne oranla az sayıda verimli tarım arazisine sahiptir. Bu olumsuz duruma rağmen, 18. yüzyılın başından itibaren Rumeli zenginleşmekteydi. Rumeli, bu yüzyıl boyunca büyük çiftliklerin olağanüstü gelir getirdiği, tarımdan elde edilen mahsûlâtın arttığı ve tüccarların zenginleştiği bir bölge olmaya başlamıştı. Bu durumun ortaya çıkmasında gelişen sanayisinin hammadde ihtiyacını Balkanlardan karşılayan Avusturya'nın da etkisi vardır (Ortaylı, 2004: 34). Buna ek olarak, Avrupa ile yoğunlaşan ticari ilişkiler var olan zenginliği daha üst bir seviyeye taşımıştır. Bu zenginlik, 19. yüzyılda tamamen değişmiş ve modernleşmiş bir görünüm kazanan Rumeli şehirlerinde rahat bir şekilde gözlemlenebiliyordu (Ortaylı, 2004: 36).

1.1.3. Bölgenin Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

Balkanlar, coğrafi olarak Avrupa'nın güneydoğu kısmında yer almasından dolayı Güneydoğu Avrupa olarak da nitelendirilmektedir. Balkan yarımadası genel olarak bakıldığında bir çelişkiler

bölgesidir. Buna ilave olarak birçok şey de mantık açısından olması gerekenin tam tersi bir şekilde meydana gelmektedir. Tarihin farklı dönemlerinde, belirli siyasi ve kültürel sınırlar; Doğu (Bizans) ile Batı Roma İmparatorlukları, İslamiyet ile Hıristiyanlık, Ortodoksluk ile Katoliklik, Varşova Paktı ve NATO askerî blokları arasında var olan sınır hatları, Balkanlarda kesişti. O yüzden hangi isimle nitelenirse nitelensin, bu Balkanların insanlık tarihinin en önemli karşılaşma ve kaynaşma sahalarından biri olduğu gerçeğini değiştirmez (Beksaç, 2013: 47).

Stratejik açıdan Avrupa, Asya ve Afrika'nın kavşak noktasında yer alan Balkan yarımadası, hem fetih açısından hem de farklı bölgelere ulaşımında büyük kolaylık sağlayabilecek bir geçit olarak ne kadar mühim bir yer olduğunu ispatlamıştır. Dağların uzanış yönü buna olanak sağlamıştır. Bahsi geçen durumun meydana gelmesinde dağların yabancı istilasına karşı bir kalkan rolü oynayamamasının etkili olduğu düşünülmektedir. Sınırlı sayıda bulunan bu ulaşım ağları - nehir vadileri, dağ geçitleri- gerek göçebe kabilelerin, gerekse arabaları, tankları ve buna benzer teçhizatları ile büyük güçlerin yarımadaya girmelerini kolaylaştırmıştır (Kaçmaz, 2014: 2).

Balkanların yer aldığı coğrafi alan ve bu coğrafi alanda farklılaşan yeryüzü şekilleri insanların hayatlarına doğrudan etkide bulunmuştur. Dağlık ve ulaşılması güç yerlerde yaşayanlar, ovalarda yaşayanlara görece daha bağımsız bir hayat sürmüşlerdir. Bu gibi yerlerde yaşayan insanlar için hayvancılık temel geçim kaynağı olmuştur. Ovalarda kalanlar, dağlık bölgelerde kalanlar kadar başıboş hareket edememişlerdir. Çünkü ulaşımın kolay olması hâkim devletin o bölgelere rahat bir şekilde ulaşmasına ve dolayısıyla daha güçlü bir otorite kurmasına olanak sağlamıştır.

19. yüzyılın başından günümüze gelinceye kadar Balkanlar, klasik ve alışılmış deyimleriyle Avrupa'nın barut fiçisi olmuştur. Avrupalı büyük devletler arasındaki sorunların önemli bir bölümü bu küçük bölgede ortaya çıkmış, burada genişlemiş ve I. Dünya Savaşı da yine bu bölgede patlak vermiştir. Dolayısıyla, Balkanların siyasi tarih açısından önemi, bölgedeki yerleşik halkların kullanılması yoluyla büyük güçler arasındaki çıkar çatışmalarına ev sahipliği yapmasıdır. Bölgenin böyle bir hal almasına sebep olan çeşitli faktörler bulunmakla beraber, bunlar iki ana başlığa indirgenebilir (Sander, 1969: 2): Balkan devletleri arasında ortak bir anlayışın ve birliğin kurulamaması, bölgenin stratejik önemi.

Balkanlar, somut bir tarihsel varlığa sahiptir. Balkanlarla ilgili çalışmalar incelenirken, Avrupa'nın güneydoğu yarımadasını şekillendirmiş olan değişik tarihsel miraslarla karşılaşılır. Ama bu miraslardan ikisi vardır ki, yarımada da diğerlerinden daha çok etki bırakmıştır. Bunlardan birincisi, derin siyasi, kurumsal, hukuksal, dinsel ve kültürel etkisiyle bin yıla damgasını vurmuş Bizans İmparatorluğu'dur. Roma devletinin kesintisiz halefi olarak görülen Bizans İmparatorluğu'nun başlangıcına tarih vermek olanaksızdır. Tam da bu nedenden dolayı, farklı tarihçiler, Bizans'ın başlangıcını farklı tarihlere dayandırır. Bazıları Roma tarihinde Diocletian

döneminde Bizans özelliklerinin şekillenmeye başladığını iddia ederler. Diğerleri ise Bizans tarihinin Konstantin'in başkentini Roma'dan, Bizans dünyasının merkezi haline gelecek olan Konstantinopolis'e taşıdığı zaman başladığını ileri sürmektedirler (Coffin ve Stacey, 2005: 248). İkincisi ise, yarımada adını vermiş ve yarımada tarihindeki en uzun siyasal birlik dönemini yaşatmış olan Osmanlı İmparatorluğu'dur (Todorova, 2010: 36). Osmanlı döneminde, Güneydoğu Avrupa'nın belli bir bölgesi sadece yeni bir ad olarak Balkanlar ifadesini almamış, bunun yanında kültürünün oluşumunda ve kimliklerinin şekillenmesinde Osmanlı tesiri altında kalmıştır (Ortaylı, 2007: 10).

Balkanların, Osmanlı mirası olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Osmanlı'nın bu bölgede varlığı 14. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar olan bir zaman aralığını kapsarken, Osmanlı mirası daha çok 18. ve 19. yüzyılın özelliklerini taşımasıyla ayırt edilmektedir. Fiiliyatta, Osmanlı İmparatorluğu'nun izleri gündelik yaşamın hemen her noktasına sirayet etmişti. Balkan devletleri, imparatorluktan ayrılmalarının akabinde ilk iş olarak, Osmanlı mirasının izlerini silmek için çabalamışlardır. Çünkü aydın kesim, Osmanlı hâkimiyeti boyunca birikmiş olan Osmanlı tesirinden ya da kendi adlandırmalarıyla "Şarkın Lekeleri"nden arınmayı zorunlu görüyordu (Koyuncu, 2013b: 482). Bağımsızlığını yeni kazanan devletler, resmî alandan Osmanlı mirası izlerinin büyük bir kısmını silmeyi başarmış olsalar da halk kültürü alanında Osmanlı mirası bugün hala varlığını devam ettirmektedir.

Bu çalışmada işlenen konu esas olarak 19. yüzyılı kapsamaktadır. Ancak anlatım doğrudan 19. yüzyıldan değil, çok daha eski tarihlerden başlayacaktır. Çünkü klasik dönemde ve Orta Çağ'da yaşanan olaylar, sözü edilen bu dönemlerde başlayıp bitmiş olsa da etkileri daha sonraki tarihsel olayların çekirdeğini oluşturmuştur. Antik Yunan'ın modern Yunan bağımsızlık hareketinde esin kaynağı olması bu duruma verilebilecek örneklerden biridir.

1.2. Osmanlı Fethine Kadar Balkanlar

Bölge bugün olduğu gibi, çok eski tarihlerde de etnik olarak homojen bir devlete hatta bir eyalete ev sahipliği yapmamıştır. Ancak son iki asırda yaşananlara bakıldığında, bu eksikliği gidermek adına, yani etnik olarak homojen bir devlet kurulması için ortaya atılan düşünceler ve bunları gerçekleştirme dönük eylemler bu coğrafyayı etkisi altına almıştır.

Balkan yarımadasının bilinen en eski sakinleri Keltler, İlirler ve Traklardır. Daha sonra bu bölgeye Grekler, Romalılar, Bizanslılar, Romenler, Slavlar, Makedonlar yerleşmişlerdir. Bunun dışında, 4. yüzyılda Attila Hunları, 6. yüzyılda Avarlar, 7. yüzyılda Bulgarlar (Ogurlar), 9. yüzyılda Macarlar, 9.-11. yüzyıllar arasında Peçenekler, Kıpçaklar (Kumanlar) ve Uzlar (Kafesoğlu, 1998: 52-53), 15. yüzyılda da Osmanlılar gibi Türk boyları yarımada bazen kısmen bazen de tamamen hâkim olmuşlardır. Bu tarihlerden sonra aşamalı olarak yarımada büyük bir Türk nüfusu

yerleşmiştir/yerleştirilmiştir. Hatta öyle zamanlar olmuştur ki, Türkler en kalabalık milletler arasında yer almıştır. Bölgeye sonradan gelen kavimler, yarımadanın içlerine doğru hareket ettikçe, yeryüzü şekillerinin etkisiyle birbirlerinden kopmuşlar ve gittikleri bölgelerde kalabalık olan kavimlerin içinde kimliklerini kaybetmişlerdir. Osmanlı'dan önce giden Türklerden (Hunlar, Avarlar, Kıpçaklar, Peçenekler, Uzlar) bazıları yerleştikleri bölgedeki kalabalık kavmin içinde tamamen erirken bazıları da kültür değişikliğine uğrayarak asimile olmuşlardır (Alp, 2008: 1-2).

Balkanların kültürel anlamda şekillenmesinde iki kültürün baskın geldiğini söylenebilir. Bunlardan biri İlirler, diğeri ise Traklardır (Beksaç, 2013: 54). Romalılar ile İlirler arasında çeşitli mücadeleler yaşanmıştır. Ancak bu savaşlarda Roma üstünlük sağlayamayıp İlirler üzerinde tam bir hâkimiyet tesis edememiştir. Dolayısıyla Roma, bu toprakları doğrudan idare sistemine katmak yerine, bir Romalı başkanlığında kendisine bağlılıklarını sunan kabile şefleri veyahut da yaşlılar kurulları vasıtasıyla otonom bir şekilde yönetmiştir. İliyalı savaşçılar Roma ordusunda önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. İlerleyen süreçte bu savaşçı halkın içinden yetenekli olanlar imparatorluğa kadar yükselmiş ve bu durum Bizans zamanında da devam etmiştir. İliir toprakları üzerinde uzun süre canlılığını muhafaza eden İliir dili, Orta Çağ'da Slavların Balkanlara gelişiyle, kullanım alanını git gide kaybetmiştir. Günümüzde varlığını, yayıldığı alanın merkezinde bulunan Arnavutça ile sürdürmektedir (Beksaç, 2013: 57).

Yunanlılar ve İliir kökenli Arnavutlar Balkan yarımadasının en eski toplumlarıdır. Yunanlılar, milattan önce 2000'lerin ortalarına doğru Miken uygarlığını kurdular. Daha sonraki süreçte de Girit'te yaşayan yerli halk ile kaynaşarak Atina'yı ortaya çıkardılar. İliir kökenli Arnavutlar ise, maruz kaldıkları ve özellikle Slavlardan gelen akınlara rağmen, yaşamakta oldukları Adriyatik kıyılarını terk etmediler ve Arnavut halkının doğuşuna temel hazırladılar. Şimdiki Romanya'nın bulunduğu topraklara çeşitli topluluklar yerleşmiştir. Bunlardan biri de milattan önce 200'lerde yerleşen Traklardır. Romenler, Trakların soyundan gelen Geto-Dakları ataları olarak kabul etmişlerdir. Milattan önce 2. yüzyılda Romalılar, Balkan yarımadasında ortaya çıkmaya başlamışlardır. Romenler, Daklar ve Romalılar arasında yapılan savaşlar sonucunda Daçya adıyla Romalılara bağlanmışlardır (Ustabulut ve Kaya, 2016: 3). Bugünkü Romenlerin kökenleri esasında Daçyalılara dayandırılmaktadır (Center for Russian and East European Studies, 2005: 6). Milattan sonra 106-247 yılları arasındaki dönemde bu topluluk Romalılaştırılmış ve öz kimliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir. Osmanlı döneminde "Ulah" adıyla tanınan Romen milleti, 6. ve 7. yüzyıllarda Slavlarla kültürel olarak etkileşim içine girmesi ve daha sonra 10.-11. yüzyıllarda bunların siyasi otoritesi altına alınmasıyla oluşmuştur. Buna ek olarak Slavlar Hıristiyanlığı da yaymışlardır (Bozkurt, 2008: 3). Bizans, Rum ve Sırp hâkimiyeti altında uzun yıllar kalan bu millet, bir şekilde Latin kökenli lisanını korumuş ve Roma kültürüne bağlı kalmıştır. Romence konuşan bu topluluğun, günümüzdeki Romanya sınırlarına dâhil olması ise 12. yüzyıla tekabül etmektedir.

Bir Hint-Avrupa halkı olan Slavlar, Balkanlara yerleşen halklar arasında şüphesiz en önemli bölümü oluştururlar. Slavların Balkanlara gelişiyle ilgili bilgiler çok net olmasa da 6. ve 7. yüzyıllarda Tuna Nehri'ni geçip Orta Avrupa topraklarının büyük kısmını işgal ettikleri bilinmektedir. Slavların ilk zamanlarda Avarlar ile yakın ilişki içinde oldukları görülmektedir, ancak bu ilişkinin baskın tarafı Avarlardı. Slavlar, kendi liderlerinin öncülüğünde ve küçük gruplar halinde harekete geçtiler. Burada merkezî bir örgütlenme söz konusu değildir. Örgütlenme, az da olsa kabileler arasında gerçekleşen küçük işbirliklerinde kendini hissettiriyordu. Daha önceki işgalcilerden farklı olarak Slavlar, işgal etmiş oldukları bölgelerde yerleşik hale geldiler. Böylece, Orta Çağ'da kurulacak olan Bulgar, Sırp ve Hırvat devletlerinin temeli atılmış oldu (Malcolm, 1999: 47). Sırlar, Avar hâkimiyetinden Bizans'ın Avarları yenilgiye uğratmasıyla kurtulmuştur. 8. yüzyıl boyunca buranın yerleşik halkı olan İliryalı ve Trakyalı halk ile Romalılar, bölgeye yeni gelmiş olan Slavlarla etkileşim içine girerek erimeye başladılar. Bu etkileşim sonucunda Sava Nehri ve Karadeniz arasında Slavca konuşulan bir alan meydana gelmiştir. 9. yüzyılın ikinci yarısında, Hıristiyanlığa döndürülmelerinin ardından Ortodoksluğa geçiş yapan Sırların büyük bir kesimi 8.-12. yüzyıl arasında Bizanslıların ve Bulgarların hâkimiyetindeki bölgelerde yaşadılar (Ostrogorsky, 2011: 99).

Sırlar büyük çoğunlukla, Çek toprakları ve Saksonya'da üslenmişlerdi. Bahsi geçen Orta Avrupa'nın bu bölgesi aslında Sırların en eski yurdu değildir. Yapılan araştırmalarda elde edilen bulgular, daha eski bir tarihte Karadeniz'in kuzey ve kuzeydoğu kıyılarından bir grubun göç etmiş olduğunu göstermektedir. Sırların gerçek anlamda Kosova'ya yayılmaları ise 12. yüzyılın sonlarına tekabül etmektedir (Ayhan, 2010: 76).

Bulgarlar, Balkan yarımadasında yerleşik bulunan topluluklardan bir diğeridir. Bulgarlar, Ogur adı verilen, çeşitli Türk boylarının bir araya gelmesiyle oluşmuş olan bir boylar birliğidir. Boylar birlikteliği biçiminde yaşayan Onogur adı, bir araya gelmiş olan boy sayısını nitelemekte olup, on boy anlamına gelmektedir. Bunlar içerisinde Onogur, Ultingur, Uturgur, Tukurgur ve Kuturgurlar önde gelen boylardandır (Ercan, 2001: 100). Hun İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra, tam zamanı bilinmemekle birlikte, Kafkasya'ya 2. yüzyılın sonlarında gelmiş oldukları tahmin edilmektedir (Feher, 1984: 13).

5. yüzyılın son çeyreğinden önce, Bulgar adıyla bilinen bir topluluk ya da böyle bir isim yoktu. Bulgarların tarihi belgelerde ilk zikredilişi, isyan eden Ostrogotlara karşı, Bizans İmparatoru Zenon'un müttefiki olarak yaptıkları savaş vesilesiyle olmuştur. Bulgar kelimesi Türkçe'de "karışmak, karıştırılmak, karışmış olmak" anlamlarına karşılık gelmektedir (Güler, 2017: 141). Esasen zikredilen bu Bulgar adı, milattan sonra 470-480 yılları arasında Doğu Avrupa'da meydana gelen tarihi olayların bir ifadesidir. Batı Hun İmparatoru Attila'nın ölümünden (453) sonra ilk iki oğlu (İlek 454'de, Dengizik 469'da) Germen kabileleri ve Bizans ile yapılan savaşlarda ölmüşlerdir. En küçük evlat İrnik, bu saatten sonra Orta Avrupa'da hâkimiyet kurmanın zorluğunun

farkına vararak, etrafına toplanan ve savaş yüzünden yorgun düşmüş Hun kalıntıları ile birlikte doğu yönünde hareket ederek Kuzeybatı Karadeniz kıyılarına ulaşmışlardır. Burada aynı soya ve kültüre sahip Türk gruplarıyla karışıp, birleşmişlerdir. Bulgar adının bu birleşmeden ortaya çıktığı yönündeki görüş, akademik çevrelerce büyük oranda kabul görmektedir (Kafesoğlu, 1985: 2-3).

502 yılında İliya ve Trakya'ya saldıran Bulgarlar, Bizans'ın karşılık vermesinden önce elde ettikleri savaş ganimetleriyle geri çekilmişlerdir. Avarların 626 yılında İstanbul kuşatmasında bozguna uğramalarıyla ortaya çıkan siyasi güç boşluğunda, Kafkasya ve Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Bulgarlar, büyük hanları Kubrat'ın ismiyle özdeşleşen Büyük Bulgar Hanlığı'nı kurdular (Karatay, 2010: 2). Kubrat Han geriye, başka kabilelerce köleleştirilmemek için ortak yaşamlarını asla terk etmemelerini öğütlediği beş oğul bıraktı (Theophanes, 1997: 498). Ancak o öldükten sonra oğullarının birliği sağlayamamalarından dolayı ve yeni büyümekte olan diğer bir Türk devleti olan Hazarların baskısı sebebiyle Bulgar Hanlığı 665 yılında dağıldı (Karatay, 2018: 18). Bu dağılmanın ardından Bulgarlardan bir bölümü batıya doğru ilerleyerek Balkanlar üzerinde Bizans ile olan asırlık mücadeleyi sürdürdü. Bu mücadeleler neticesinde Slav kabileleri üzerinde -yabancı olunan bölgelere fatih sıfatıyla gidip devlet kurmuş olan Türkler gibi- 681 yılında, Asparuh Han zamanında Tuna Bulgar Devleti'ni kurdular (İnalçık, 1992: V). Bizans İmparatoru IV. Konstantin Pagonatus, yaptığı her türlü müdahale ve aldığı her türlü önleme rağmen, Bulgarların Tuna'nın güneyine sarkmasını engelleyemedi. Bunun sonucunda 681 yılında anlaşma yapmak zorunda kalan Bizans, Bulgarlara vergi verir duruma geldi. Bu anlaşmanın bir diğer önemi ise yeni Bulgar devletinin, Bizans tarafından fiilen tanınması anlamına gelmesiydi (Aydın, 2002: 117).

Başlangıçta Türk dillerinden birini kullanan Bulgarlar, 7. yüzyılda Balkanlara gelip yerleşik bir düzen kurduklarında, Ulahlar ve Slavlarla etkileşime geçmişlerdir. Bu etkileşimde Slav unsurunun nüfus bakımından ezici bir çoğunluğa sahip olması, fatih konumunda bulunan Bulgarların Slavlaşarak dillerini ve kimliklerini kaybetmelerine yol açmıştır (Malcolm, 1998: 47). Özellikle, 8. yüzyılda Slavların Bulgar aristokrasisine kabul edilmeleri, Türk devletinin Slavlaşmasının önünü açan bir gelişme olarak kayıtlarda yer almıştır. Özellikle Omurtag Han'dan sonra Slavlaşma etkisi daha da güçlenmiştir. Bulgarların Hıristiyanlığı kabul etmesinin ardından Bulgar Türkleri tamamen Slavların arasında eriyip, Slav kültürünün bir parçası haline gelmişlerdir. Sonuç olarak dili ve kültürüyle yeni bir Bulgar halkı doğmuştur (Kayapınar, 2013a: 118-119).

Balkanlarda 3. yüzyıla kadar ideolojik ve siyasi gücün, hükümdarların şahsında bulunduğu göze çarpmaktadır. Bu tarihten sonra ideolojik güç kademeli olarak siyasi güçten ayrılmaya ve etkisini hissettirmeye başlamıştır. Hıristiyanlığın bir güç olarak tarih sahnesinde yer alması, Batı Roma İmparatorluğu'nun zayıflamaya başladığı tarihlere denk düşmektedir. Bizans, 4. yüzyılın sonlarında Batı Roma İmparatorluğu ile yollarını ayırmıştır. Hıristiyanlığı resmî din olarak tanıyan, diğer dinlere ve inançlara da müsaade etmeyen Bizans, dini, devlete bağımlı bir pozisyonda örgütleyerek Ortodoksluğu kurmuştur. İmparatorluğunun batısında kalan ve yıllarca zor şartlar

altında yaşamaya mahkûm edilen Ortodoks Hıristiyanlar, imparatorluğun zayıflamasını fırsat bilerek, 5. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığı yaymak için çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkan hareketler çoğalarak büyümüşür ve Ortodoks Kilisesi'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Kilisenin kuruluşuyla birlikte ise artık ideolojik güç kilisenin eline geçmiştir. Kendi düzenini ve örgütsel yapısını kuran kilise, bu düzeni imparatorluğun yıkılmasından sonra da ayakta tutmayı başarmıştır. Daha sonra ise kurulan devletler üzerinde üstün bir güç olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Çifçi, 2012: 197).

Tarihçi Arnold Toynbee'ye göre Bizans İmparatorluğu, Batı, Çin ve Antik Yunan gibi dünyanın büyük uygarlıklarından birisidir. Bizans İmparatorluğu; Doğu Akdeniz'de bulunan ülkeleri, Balkanları ve Batı Avrupa'yı Orta Çağlar boyunca etkisi altında bırakmış, bin yıllık bir imparatorluktur (Kaya, 2013: 20-21). Roma devlet tarzı, Grek kültürü ve Hıristiyanlık inancı, Bizans'ın gelişmesinin ana kaynaklarıdır. Bizans olarak adlandırılan Doğu Roma İmparatorluğu, Hıristiyanlık inancı, özellikle Ortodoks mezhebi ve Hellenist kültürün Roma devlet şekli ile etkileşiminden ortaya çıkan sentezin bir ürünüdür. Bu bahsedilen unsurlardan birinin çıkarılması durumunda, geriye bahsedilecek bir Bizans varlığı da kalmamaktadır. 3. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda meydana gelen krizlerin devlet merkezini doğuya kaydırması ve devletin Hıristiyanlaşması, Bizans'ın kuruluşuna ortam hazırlayan iki önemli faktördür (Ostrogorsky, 2011: 25).

Balkanlarda, Hıristiyanlığın yayılmasına etki eden faktörlerin en önemlilerinden biri şüphesiz Bizans İmparatorluğu'nun kurulmasıdır. 6. ve 7. yüzyıllarda Balkanlara yerleşen Slavların, Bizans İmparatoru Heraklius'un yardımıyla Avar hâkimiyetinden kurtulmaları ve bugün yaşadıkları topraklara yerleşmiş olmaları, Hıristiyanlığın Balkanlarda yayılmasında etkili olmuştur. Bu durumun meydana gelmesinde, Selanikli Aziz Kiril ve Metodi kardeşlerin yaptıkları çalışmalar da önemli bir rol oynamıştır. Hatta Slavlar, Yunanlar, Romenler arasında bu iki kardeşin Hıristiyanlığın öğretmenleri ve propagandacıları oldukları yönünde güçlü bir inanç mevcuttur (Barlieva, 2017: 232).

Hıristiyanlığı kabul eden Slavlar, ilk iş olarak kendi kiliselerini kurma ve daha sonra kiliselerinin bağımsızlığını sağlama mücadelesine girişmişlerdir. Bulgar kralı Boris, 864'te Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Çok geçmeden, İstanbul Patrikliğinden gönderilen patrik vekili vasıtasıyla Bulgar Kilisesi'ni düzenleme faaliyetleri başlamıştır. Ancak asıl teşkilatlanma Han yerine Çar unvanını tercih eden Simeon döneminde yaşanmıştır. Bu dönemde metropolitlikler kurulmuş ve Ortodoks Sinoduna Bulgar ruhbanları üye yapılmıştır. 919 yılında müstakil bir kilise olarak ilan edilen Bulgar Kilisesi, Bizans tarafından 924 yılında Ohri merkezli otosefal patriklik olarak onaylanmıştır. Bağımsızlık sonrası faaliyetlerini artıran Bulgar Kilisesi, bütün bölgede Slav kültürünün önemli merkezlerinden birisi haline gelmiş ve Avrupa'nın Slavları yakından tanınmasına olanak sağlamıştır (Malcolm, 1998: 52). Bu durum Bulgar devletinin tamamen Bizans

hâkimiyetine girdiği 1018 yılına kadar sürmüştür (Kayapınar, 2013b: 231). Bu dönemde Bulgar Kilisesi'nin patriklik unvanı geri alınmış ve Ohri Başpiskoposluğu olarak düzenlenmiştir. Buna ek olarak 1025'ten itibaren Ohri Başpiskoposluğu'nun ruhban sınıfı üyeleri Bulgarlardan değil de Grek ruhbanlardan atanmıştır (Seyfeli, 2011: 158).

Bir zamanlar Batı Roma İmparatorluğu'nun yaşadıklarını yaşama sırası Doğu Roma İmparatorluğu'na –Bizans'a- gelmişti. Yüzyıllara damgasını vurmuş olan imparatorluk artık parçalanmakta ve var olan sorunlar katlanarak büyümekteydi. Bizans; siyasal açıdan hızlı bir çöküş içinde olduğu dönemde, kültürel açıdan bunun tam tersi bir gelişime ev sahipliği yapıyordu. Ancak kültürel gelişimin temelini oluşturan sanat eserlerine yapılan harcamalar, hali hazırda bozuk olan Bizans maliyesini daha kötü bir duruma sokmuştur. Doğudan gelen Türkler de git gide tehlikeli olmaya ve Bizans üzerinde var olan baskılarını artırmaya başlamışlardı (İnalçık, 2010a: 64). Bizans'ın dağılma sürecine girmiş olmasını fırsat bilen, 1197-1207 yılları arasında Bulgar tahtına geçen Koloyan, Bulgar devletinin hukuki temellerini oluşturmak adına, Papa III. Innocentius ile yazışmış ve Bulgar Kilisesi'nin Roma'ya bağlanmasını önermiştir. Nitekim 1204 yılında Bulgar Kilisesi'nin Roma'ya bağlanmasıyla Koloyan amacına ulaşmıştır (Kayapınar, 2013b: 235).

Bizans'ın, siyasi ve askerî gücünü kaybetmesi, İstanbul Patrikliğinin Ortodoks dünyasının merkezi olma özelliğini pekiştirmiş, ayrıca siyasi yönden nüfuzunu da artırmıştır. Gücünün farkında olan kilise, fırsattan istifade Papalığa bağlanan Bulgar Kilisesi'ni tekrar bünyesine almak adına çalışmalara başlamıştır. 1228 yılında Latinlerle Bulgarların arası açılmıştır. 1235 yılında Lapseki'de toplanan büyük kilise konsülünde, Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığı kabul edilmiş ve başpiskopos Yovakim'e Bulgar patriği unvanı verilmiştir. Bu durum Tırnova'nın Osmanlı tarafından fethedileceği tarih olan 1394'e kadar sürmüştür. Bu tarihte Tırnova patriği Eftimi sürgüne yollanarak Tırnova'daki Bulgar Patrikliği ortadan kaldırılmıştır. Zaman zaman, "Milli Bulgar Kilisesi" olarak da adlandırılan Tırnova Patrikliği, ortadan kaldırılan ilk Slav Kilisesi'ydi. Sahip olduğu piskoposluk bölgeleri doğrudan İstanbul Patrikliğinin yetki ve nüfuz alanı içine dâhil edilmiştir. Bu durumu fırsat bilen İstanbul patriği IV. Antonios, buraya Yunanlı bir metropolit göndermiş ve böylece Bulgar Kilisesi yeniden İstanbul Patrikliğine bağlanmıştır (Taşcan, 2017: 395-396).

Kurulduktan sonra uzun bir süre Ohri Başpiskoposluğu'na bağlı şekilde varlık gösteren Sırp Kilisesi'nin bağımsızlık yönündeki ilk girişimi 13. yüzyıldadır. Sırp papaz Nemanya'nın başlatmış olduğu bağımsızlık mücadelesi, oğlu Sava tarafından devam ettirilmiştir. Sava, Ohri başpiskoposunun, ekonomik çıkarlardan dolayı Sırp Kilisesi'ne bağımsızlık vermeyeceğini tahmin etmiştir. Epir Krallığı ile İznik Kralı Theodor Laskaris arasında Bizans tahtı için verilen mücadeleden haberdar olan Sava, 1219 yılında Sırp Kilisesi'nin bağımsızlığını Ohri Başpiskoposluğu'ndan ve İstanbul Patrikliğinden değil, doğrudan İznik Patrikliğinden isteyip kazanmıştır. Sırp Kilisesi, 14. ve 18. yüzyıllar arasında çeşitli piskoposluklara bağlı olarak

faaliyetlerini sürdürmüştür. 1346 yılında İpek Patrikhanesi kurulmuştur. Ancak kurulan bu yeni patrikhane cereyan eden siyasi olaylar neticesinde, uzun olarak ifade edilebilecek bir zaman aralığında kapalı kalmıştır (Yılmaz, 2019: 395-396).

Bütün gelişimini Bizans'ın aleyhine olarak sürdüren ve ekonomik bir güç haline gelmesiyle yıldızı parlayan Bulgar devleti, Bizans'ın alışılmış politikaların sonucunda Sırp'ları kendine düşman bir şekilde karşısında bulmuştur. Ancak Sırp müdahalesi, Bulgar devletine zarar verecek veyahut da gelişimini sınırlandıracak düzeyde değildi. Bu dönemde, Bizans'ın toprak sisteminin bozulmuş olması, siyasal nüfuzunun azalması ve halkın yüksek vergiler altında ezilmesi Bulgarların ilerleyişini kolaylaştırmıştır. Ancak işler diğer devletlerde olduğu gibi, Bulgar devletinde de her zaman bu şekilde yolunda gitmemiştir. Bogomil tarikatına bağlı vaizlerin kışkırttığı çiftçiler vergilerini ödememeye, angarya sorumluluklarını yerine getirmemeye başlamışlardır (Aydın, 2002: 123). Buna ek olarak Bogomilizm tarikatının girişimlerinin Bulgar Kilisesi'ni temelinden sarsması, Bulgar devletinin güç kaybetmesine ve bölgesel üstünlüğün Sırp'lara geçmesine yol açmıştır (Işık, 2017: 149-153).

Sırp'lar, siyasal bağımsızlığını en uzun süre korumayı başaran Güney Slav halkıdır. 12. yüzyıldan sonra önemli bir güç haline gelen Sırp İmparatorluğu'nun, 28 Temmuz 1330'da Bizans-Bulgar müttefik kuvvetlerine karşı vermiş olduğu mücadeleyi kazanması gücünü artırmıştır. O sırada Sırp devletini yönetmekte olan Stephan Duşan, bu savaş ile Arnavutluk'un bütün güney bölgesini, Kuzey Yunanistan'ın ise büyük bir kesimini ele geçirmiştir (Malcolm, 1998: 75-76). Orta Çağ Sırp devletine en parlak dönemini yaşatan Duşan, kurduğu çok dilli imparatorluk ile Sırp hâkimiyetini bütün Balkanlara yaymıştır (Kayapınar, 2013b: 244).

Orta Çağ Balkan toplumlarının gelişmişlik düzeyi Batı Avrupa'ninkine denk bir seviyedeydi; belki de daha ileri bir yerdeydi. Dolayısıyla Osmanlıların gelişi, benzeri görülmemiş sonuçlara sebep olan bir felaket olarak algılanmıştır. Todorova (2000: 108-109)'ya göre Osmanlı hâkimiyeti, Balkanları Rönesans ile Reform'un etkilerinden ve bu etkiler ile girilmesi muhtemel gelişme seyrinden mahrum bırakmıştır. Fatihler, aristokrasi ve ruhban sınıfına mensup insanların bir kısmını fiziksel olarak yok etmiş, bir kısmını zorunlu göçe tabi tutmuş, bir kısmını da milli niteliklerini ortadan kaldırıp kendi siyasal sistemiyle bütünleştirerek Balkan siyasal ve entelektüel elitlerinin sonunu getirmiştir. Bu zor şartlar altında, Ortodoks Kilisesi, köy komünü, kasaba, bucak gibi bir dereceye kadar idari özerklik yetkisine sahip olan mahalli cemaatler, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki liderlik gruplarının oraya çıkmasında, bununla bağlantılı olarak dinî ve etnik bilincin muhafaza edilmesinde can alıcı bir rol oynamışlardır (Karpas, 2015: 29).

Bulgaristan, Sırbistan, Romanya prenslikleri ve Bizans İmparatorluğu, Ortodoks Kilisesi'nin nüfuz alanı içinde yer almaktaydı. Tek bir dine, yani Ortodoks inancına bağlı olmalarına rağmen, bu halklar tek bir devlet çatısı altında bir araya gelemezken, aralarındaki çatışmalar da hiçbir

zaman tam anlamıyla sona ermemiştir. Bulgaristan, Sırbistan ve Bizans çeşitli dönemlerde birbirlerinin yıkımlarına yol açacak faaliyetlerde bulunmaktan geri durmamışlardır (Sadoğlu, 2016: 2). Orta Çağ'da Bizans, Sırbistan ve Bulgaristan, hatırı sayılır güç ve itibar sahibi devletlerdi. 1000 yıllık Bizans hâkimiyeti, doğal olarak Balkanlarda her anlamda derin bir etki bıraktı. Erken sayılabilecek bu dönemlerde kendi krallarının veya prenslerinin yönetiminde bağımsız ya da özerk siyasi yapılar Eflak, Boğdan, Erdel, Bosna gibi yerlerde ortaya çıktı. Dolayısıyla bahsi geçen halklar daha sonra yabancı devletlerin boyunduruğu altına girip uzun müddet bu şekilde yaşamalarına rağmen, bu devirlerde, yani Orta Çağ'da sahip oldukları siyasi kazanımlara derin bir özlem duymuşlardır. Geçmişin hatırasının canlı tutulması, halkların kültürel kimliklerini korumalarına yardımcı olmuş ve bağımsızlık hareketlerinin ateşlenmesinde bir kıvılcım rolü oynamıştır.

14. yüzyılın sonuna gelindiğinde bugünkü Balkan devletlerinin temeli çoktan atılmıştı. Modern Balkan devletlerinin ilk örneklerini teşkil eden bu devlet formlarının hiçbirinin modern anlamda ulusal olmadıkları söylenebilir. Bu devletlerde yer alan hükümetler büyük çoğunlukla güçlü ve varlıklı asillerin oluşturduğu ittifakları temsil etmekteydi. Genellikle şehrin nüfuzlu kişilerinden müteşekkil konseyler tarafından idare olunan şehirler, büyük ticaret yolları ile ulaşım ağları üzerinde buldukları için birer ticaret ve zanaat merkezi haline gelmişlerdi. İstanbul ve Selanik gibi limanlar, kara yoluyla yapılan nakliyyeye oranla daha cazip ticari imkânlar sunmaktaydı. Söz konusu şehirler aynı zamanda birer askerî ve idari merkez olma özelliklerini de bünyelerinde barındırmaktaydılar (Kaçmaz, 2014: 36).

Bölgede diğer dönemlerde olduğu gibi, bu dönemde de etnik açıdan saf (homojen) bir halk mevcut değildi. Osmanlı fethinin başlamasına az bir zaman kala, Slavca konuşan bir topluluk kuzeyde bulunan Romenleri, güneydeki Arnavutça ve Yunanca konuşan insanlardan ayırmıştır. Hemen hemen her bölgenin nüfusu, yerleşik olanlar ile birbirini takip eden istilacıların bir kompozisyonunu yansıtmaktaydı. Yarımadanın güneyine yerleşen Slav göçmenler Yunan dilini ve kültürünü benimserken, Arnavut topraklarında yerleşik olan Slavlar asimilasyona uğradı. Bugünkü Bulgaristan topraklarında yaşayan yerleşik Slavlar ile bölgede hâkimiyet kuran Turani Bulgarlar birbirlerinin içinde eridiler. Bunlara benzer şekilde, ağırlıklı ve resmî olarak Yunancanın kullanıldığı Bizans da karmaşık bir nüfus kompozisyonundan oluşmaktaydı (Jordaniya, 2011: 253-254).

Orta Çağ'ın son dönemlerine gelindiğinde, sadece modern Balkan devletlerinin temelleri atılmamış, aynı zamanda kültürel bir kırılma sebebiyle bölgenin bölünmesi de gerçekleşmişti. Bu bölünmenin merkezinde iki Hıristiyan kilisesi arasındaki karşıtlık yer almaktaydı. Bulgarların, Yunanlıların, Romenlerin, Sırpaların büyük bir bölümü ile çoğu Arnavut güçlü bir Bizans nüfuzunun hâkim olduğu Ortodoks dünyası içinde yer aldılar. İbadetlerinde kendi dillerini kullanan Slav nüfusun edebi dili Eski Slavca, gündelik yazı dili ise Kiril alfabesiydi. Bizans'tan etkilenenler

sanat ve mimaride Bizans'ın izinden gittiler. Bulgar, Romen, Sırp devletleri kırılğan bir yapıya sahip de olsalar bağımsızlıklarını belli bir süre devam ettirmeyi başarmışlardır (Wachtel, 2008: 29). Siyasal iktidarın, halkın büyük çoğunluğuyla etkileşim içinde bulunan yerel ileri gelenlerde bulunması ve bu kişilerin kendi çıkarlarını her şeyin üzerinde tutması Balkanlardaki birçok siyasi örgütlenmenin kısa ömürlü olmasına yol açmıştır.

14. yüzyılda Balkan yarımadası Osmanlı fethi ile karşı karşıya kaldığında, içerisinde fethedenlerin işini kolaylaştıracak siyasal ve toplumsal birtakım zayıflıklar mevcuttu. Bunların belki de en önemlisi, Hıristiyan prenslerin siyasal birlikten uzak olmalarıydı. Aynı dinî inanca sahip olmalarına rağmen, Balkan liderlerinin büyük çoğunluğu Müslümanlarla ittifak içerisindeydi. Sürekli bir çatışma ve savaş halinin mevcut olduğu bu bölgede bulunan insanların yaşam standartları dönemden döneme ciddi değişimler geçirmekteydi. İstilaların veya barbar saldırılarının meydana geldiği dönemlerde halk, çaresizliği, umutsuzluğu ve sefaleti en derinden hissediyordu. Şartların iyi olduğu barış zamanlarında da koşullarının çok iyi olduğu söylenemez. Halkın büyük bir bölümü, geçimini çiftçilik ve çobanlıkla sağlamaktaydı. Kıyıdaki yerleşim alanlarında yaşayanlar ise, iş olanakları bakımından daha fazla alternatife -denizcilik, balıkçılık, korsanlık-sahiptiler. Genel olarak bakıldığında huzur, mutluluk, refah, toprak sahipliği şartlarıyla ve bölgenin siyasi durumuyla yakından ilişkiliydi. Kendi arazilerinde rençberlik yapan ve kendi sürülerini güden çobanlar ötekilerine nazaran daha şanslı köylülerdi. Buna karşın, büyük toprak sahiplerinin veya kilisenin arazilerinde serflik koşulları altında yaşamlarını sürdüren insanlar için hayat şartları oldukça çetindi. Köylüler, serflik statüsünün sırtlarına yüklediği ağır sorumlulukların etkisiyle, genellikle farklı bir toprak rejimine sahip yeni yöneticileri memnuniyetle karşılama eğiliminde olmuşlardır. Osmanlıların daha iyi hayat şartları sunarak köylüleri kendi taraflarına çektiklerini papaya haber veren Bosna yöneticisinin bu ifadesi, bir önceki cümledeki yargıyı desteklemektedir. Ayrıca Osmanlıların Ortodokslar için Katolik baskısına karşı bir kalkan işlevi görmeleri de Balkanlardaki Osmanlı ilerleyişini kolaylaştıran önemli bir etkidir (Todorova, 2010: 361-362).

Osmanlılar Balkanlarda fetih hareketlerine başladıklarında, Doğu Trakya'nın bir bölümü, Selanik, Mora yarımadası ve Güney Epir büyük çoğunlukla Bizans sınırları içerisinde yer alıyordu. Balkanların kuzeydoğu kısımları Bulgarların, Yukarı Sırbistan ile Serez ve Drama bölgeleri Sırpların kontrolündeydi. Epir'in kuzeyinde ise irili ufaklı Sırp-Arnavut veya Arnavut prenslikleri yer alıyordu. Bu bahsi geçen prenslikler, Venedik Cumhuriyeti ile Napoli Krallığı'nın nüfuzu altındaydılar. Bugünkü Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda bulunan Dobruca bölgesi, Bulgar prensi tarafından yönetilmekteydi. Bu zayıf ve küçük olan devletlerdeki toprak sistemi, senyörlerin keyfi yönetimi altında merkezin kontrolünden çıkmıştı. Yerel senyörlerin toprak üzerindeki nüfuzu ile merkezin mücadelesi, Balkan tarihinin temel probleminin çekirdeğini oluşturmuştur (Akın ve Çetin, 2011: 56).

1.3. Osmanlı Döneminde Balkanlar

Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk terimi, Osmanlı elit kesimi tarafından kendilerini değil, köylüler ve kırsal alanda yaşamakta olanları belirtmek için kullanılan bir kavramdı. Öte yandan Avrupalılar, Müslümanlara Osmanlı olup olmadığı fark etmeksizin, Türk adını veriyorlardı. İletişime girdikleri Türklerin çoğu Osmanlı zümresindendi, bu sebepten ötürü Avrupalılar için Osmanlı ve Türk aynı anlama gelen iki farklı sözcüktü (Itzkowitz, 2000: 51).

İlerleyen süreçte, Balkanlarda yaşayan halk, yeri geldiğinde ayrıntılı olarak değinilecek olan "Millet Sistemi" kapsamında, yerel cemaat ve kilise liderliği aracılığıyla yönetilecekti. Osmanlı'nın uyguladığı sistemin bir sonucu olarak, eyaletlerde ve özellikle Hıristiyan ahalinin çoğunlukta olduğu yerlerde, yerel dinlerin, dillerin, hatta siyasal ve sosyal kadroların ufak tefek değişikliklerle korunduğu görülmekteydi. Bu durumun meydana gelmesinde, fethedilen yerlerdeki ahalinin asimilasyona uğratılması yönünde bir politikanın takip edilmemesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

1.3.1. Osmanlı Fethi

Osmanlı, 13. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'nun batısında, bugünkü Söğüt'ün yakınlarında, yarı göçebe Türkler tarafından kurulan küçük bir beylikti. Üzerinde kurulmuş olduğu topraklar, güçten düşmüş Selçuklu Sultanlığı ve toprak kayıpları yüzünden git gide küçülen Bizans (Doğu Roma) arasında bulunuyordu. Adını kurucusundan alan Osmanlı Beyliği, Moğolların Selçukluları bozguna uğratmalarıyla beraber meydana gelen iktidar boşluğunda ortaya çıkmış olan Türk veya Türkmen birliklerinden birisiydi (Ágoston, 2013: 37). Anadolu'da diğer Türk beylikleri ile uğraşıp güç kaybetmektense, fetih yönünü o sırada önemli derecede bir güç kaybı yaşamış ve iç karışıklıklarıyla uğraşan Bizans'a çevirmek, Osmanlılara oldukça cazip gelmiştir.

Osmanlı kuvvetleri, 1321'de Mudanya'yı aldıktan sonra, Marmara Denizi kıyılarına ulaşarak ilk defa Rumeli ile karşı karşıya gelmişlerdir (İnbaşı, 2013: 284). Kargaşanın hâkim olduğu ve merkezî otoritenin yok denecek kadar bozulduğu Bizans'ı tazyik maksadıyla, zaman zaman ilk Türk akıncıların küçük guruplar halinde Rumeli'ye geçmeleri, Türklerin Rumeli'yi tanımalarına imkân tanımıştır. Bu küçük grupların girişimlerini, daha sonra büyük seferler izlemiştir (Witteck, 1943: 561).

Osmanlıların Balkanlardaki devletlerle ilişkileri, takribi olarak 1340'lara dayanmaktadır. Bahsi geçen dönemde Bizans İmparatorluğu'yla mücadeleye giren Sırp Kralı Stephan Duşan, Makedonya'yı ele geçirdikten sonra, İstanbul'u işgal etmek için Orhan Gazi'ye anlaşma teklifinde bulunmuştur. Ancak mevcut dengeleri göz önüne aldığı anda Orhan Gazi, bu teklifi menfaatlerine ters düşmesi sebebiyle geri çevirmiştir (İnalçık, 2010b: 203). Bizans'taki taht mücadelesinde

Sırp V. Ioannes Paleiologos'u desteklerken, Osmanlılar tahtı ele geçirecek olan Kantakuzenos'a destek vermişlerdir (İnalçık, 2015: 95).

Osmanlıların desteğiyle, Sırplarla olan savaşını kazanan Kantakuzenos, tahtı elde eden isim olmuştur. Kantakuzenos, Orhan Gazi'nin yardımlarına bir teşekkür mahiyetinde Çimpe Kalesi ve havalisini Osmanlılara vermiştir. 1352'de yerleşilen Çimpe Kalesi, Osmanlıların Balkanlara yayılmasına yardımcı olacak şekilde teşkilatlandırılmıştır. Bu bölgeye Anadolu'dan getirilen kuvvetler yerleştirilerek Osmanlı Rumeli'sinin temeli atılmıştır. Bu sayede Rumeli'ye adım atan Osmanlılar, Bizans'ın içinde bulunduğu müşkül durumdan faydalanarak bölgedeki faaliyetlerini kısa zamanda genişletme olanağına kavuşmuşlardır (İnbaşı, 2013: 284-285).

1354 yılında ele geçirilen Gelibolu, Osmanlıların Avrupa'da sahip oldukları ilk şehir merkezi olmuştur. Osmanlıların topraklarını hızlı bir şekilde genişletmelerinde 14. yüzyıl içinde gerçekleşen olayların etkisi göz ardı edilemez. O dönemde Avrupa'daki nüfusun önemli bir bölümünü yok etmiş olan veba salgını insanlarda panik ve korkuya neden olmuştur. İngiltere ve Fransa, yaptıkları Yüzyıl Savaşları'nda (1337-1453) güçlerinin önemli bir kısmını kaybetmişlerdi. Roma Katolik Kilisesi, meydana gelen iç çatışmalar nedeniyle oldukça zayıflamıştı. Ticari çıkarlardan dolayı düşman olan Venedik ve Ceneviz, birbirlerine karşı yıkıcı faaliyetlerde bulunmaktaydılar. Kendi iç meseleleriyle başları dertte olan feodal devletler, çekememezlik ve husumetler yüzünden birbirlerinden uzaklaşmışlardı. Hal böyle olunca da Osmanlılar, ilerleyişlerini durduracak bir direnişle karşılaşmadan fetihlerine devam etmişlerdir. I. Murat önce Edirne'yi almış (1360), daha sonra Çirmen Muharebesi (1371) ile Güney Sırbistan, Makedonya ve Bulgaristan'ı Osmanlı topraklarına katmayı başarmıştır. Devam eden süreçte, 1385 yılında Sofya, 1386'da Niş ve 1387'de Selanik hâkimiyet altına alınmıştır. Osmanlılar, ilerleyişlerinin bu aşamasında, fethettikleri bölgelerin yerli prenslerinden bazılarını yönetimde bırakmışlardır. Ancak bu prensler vergi vermek ve savaş zamanında askerî yardımda bulunmak zorundaydılar. Osmanlı diğer bölgelerde ise, belli başlı şehir merkezlerini doğrudan yönetimi altına almıştır (Jelavich, 2013: 32-33).

Osmanlıların Meriç'te elde ettikleri zafer, yarımada'nın geleceğinin belirlenmesinde bir dönüm noktası olmasına rağmen, 1389 yılı Haziran ayında gerçekleşen I. Kosova Savaşı hikâyelerde, destanlarda ve şiirlerde en çok yer verilen olay olmuştur. Sırp, Boşnak ve Arnavutlardan müteşekkil bir orduyla yapılan savaşı Osmanlı kuvvetleri kazanmıştır. Ancak savaşta hem Sırp'ların prensi Lazar hem de Sultan Murat ölmüştür (Uzunçarşılı, 1988: 178). Daha sonraları bu savaş Orta Çağ'ın bağımsız Sırp devletinin sonunu sembolize eden bir içerik kazanmıştır. Ayrıca bu savaş, 19. yüzyılda Sırp kimliği inşa edilirken tarihi travma olarak kullanılmıştır.

I. Murat'ın oğlu Yıldırım Bayezid, fetihleri devam ettirdi. 1393 yılında Tırnova alındı, Eflak'ın yöneticisi olan Yaşlı Mircea da Osmanlı'ya tâbi hale getirildi. Bu olaylar neticesinde Papa

IX. Boniface'nin girişimiyle bir Haçlı ordusu oluşturuldu. Harekete geçen Haçlı ordusu, 1396 yılında Bayezid tarafından Niğbolu'da bozguna uğrattıldı (Kutlu, 2007: 10). Osmanlıların bu sorunsuz ve hızlı ilerleyişi, Bayezid'in 1402 Ankara Savaşı'nda Timur'a yenik ve esir düşmesiyle geçici olarak kesintiye uğradı. Bu olay neticesinde Osmanlı'da başlayan fetret devrinde iktidar fiiliyatta uç beylerine geçerken, devletin ağırlık merkezi de Balkanlara kaydı (İnalçık, 2010b: 60). Ankara yenilgisinden sonra gelen ve yaklaşık 11 yıl kadar süren fetret devrinde (1402-1413), tabiri caizse enkaz haline gelen Osmanlı, Rumeli'de kurmuş olduğu hâkimiyet sayesinde toparlanabildi. Bu dönemde I. Mehmet ve II. Murat tarafından yapılan fetihler Osmanlı'nın eski gücüne kavuşmasında etkili oldu (İnalçık, 2017: 11).

Tahta küçük yaşta geçen Fatih Sultan Mehmet (II. Mehmet), hükümlanlığı süresince Osmanlı'ya büyük zaferler kazandırmıştır. Bunlardan en önemli ise, Osmanlı'nın Anadolu ve Rumeli'de bulunan toprakları arasında bir bariyer gibi durup, toprak bütünlüğünü bozan İstanbul'u Osmanlı hâkimiyeti altına almasıdır. II. Mehmet ayrıca, Osmanlı'nın Balkanlarda sahip olduğu sınırları da genişletmiştir: Bosna 1463 yılında alınırken, Hersek 1482'de düşmüştür. Nüfusunun büyük çoğunluğunu Hristiyanların oluşturduğu alanlar artık farklı dine mensup ve farklı idari anlayışa sahip bir devlet tarafından idare olunacaktı. Osmanlı fethini izleyen dönemde Bosna'da büyük çapta ihtidalar meydana geldi. Zaviyeler, camiler ve bedestenler hızlı bir şekilde şehir hayatında yerlerini almaya başladı. Bosna, artık Osmanlı-Türk ve İslami kültür merkezi görünümüne sahipti. Din itibarıyla Müslüman, etnik köken ve dil açısından ise Slav olan bir asilzadeler zümresi, kısa zamanda kırsal alanda kontrolü ele aldı. Sayısal olarak Hristiyanlar baskın olsa da siyasi ve iktisadi güç Müslüman unsurların elindeydi (Gölen, 2013: 365).

Avrupa'nın büyük güçleri arasında var olan düşmanlık, Osmanlı lehine olmaya devam etmiştir. Macaristan, Lehistan, Venedik gibi devletler Osmanlı fetihlerine engel olmak adına çeşitli girişimlerde bulunmuşlarsa da aralarında var olan bölünmüşlük ve rekabet yüzünden Osmanlı ilerleyişi karşısında etkili bir direnç göstermeyi başaramamışlardır (Uzunçarşılı, 1988: 75). Fransa Kralı I. François'nın, Habsburg hanedanına mensup hasmı V. Karl ile mücadelesinde Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım talep etmesi Osmanlı fetihlerinin önünü açan bir gelişme olmuştur. Bu olayla birlikte Katolik Fransa, Osmanlıların Avrupalı mütteliklerinden birisi haline gelmiştir. Benzer şekilde bu dönemde Almanya'da gerçekleşen Reform hareketi de Hristiyanlar arasında imparatorluk lehine bir bölünmeye neden olmuştur. Lutheryen prensler, Osmanlı'ya mukavemet göstermenin dolaylı olarak Katoliklere destek vermek anlamına gelmesinden dolayı, Osmanlı fetihlerine karşı sert bir tutum içerisine girmemişlerdir (Ortaylı, 2007: 54).

Var olan şartların fetih için elverişli bir ortam oluşturduğunun farkında olan Sultan Süleyman, Balkanlarda bir dizi sefer başlatmıştır. Stratejik açıdan bir hayli önemli olan Belgrad, 1521 yılında alınmıştır. Bununla birlikte Sultan Süleyman'ın en büyük başarısı ise Kosova'nın Macaristan'daki muadili olan Mohaç'ta, Macar Kralı II. Layoş'a karşı 1526 yılında elde ettiği zafer

olmuştur (Dođru, 2013: 305-306). Takip eden süreçte gerçekleşen savaşlar sonucunda Süleyman, Macar topraklarının önemli bir bölümü fethetmiştir. Osmanlı, hâkimiyeti altındaki Macar topraklarının büyük çoğunluğunu pašalık diye adlandırılan idari bölümlere ayırmıştır. Büyük zaferler elde edilmesine rağmen, Osmanlı ilerlemesini sürdürememiştir. Avusturya İmparatoru Ferdinand'ı püskürtmek ve Macaristan üzerindeki emellerine son vermek amacıyla 1529 yılında Osmanlı tarafından gerçekleştirilen Viyana kuşatması, iklim şartlarının kötüleşmesi beklenilmeden kaldırılmıştır (Ortaylı, 2017: 273).

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat dönemi, Osmanlı'nın yıldızının en çok parladığı dönem olarak tarihte yerini almıştır. Süleyman, saltanatı döneminde yaptığı fetihlerle imparatorluğun sınırlarını, üç kıtanın önemli bir bölümünü kapsayacak kadar genişletmiştir. Ancak her idari sistemde yaşanabilecek iç sorunlar, Osmanlı'da da meydana gelerek devletin fetih hızını sekteye uğratmıştır. Süleyman'ın iktidarından sonra batıya doğru ilerleme fiilen sona ermiştir. Daha önce bahsedildiği gibi Hıristiyanlar arasındaki problemler Osmanlı Devleti'nin işine yaramıştır. Bu durumun değişmesi için 17. yüzyılın sonlarına kadar beklemek gerekecekti. Bu tarihten itibaren Avusturya ve Rusya'nın oluşturduğu ittifaklar, Osmanlı'ya zor zamanlar yaşatacak ve imparatorluğu içinden çıkılması güç durumlara sokacaktı (Roshwald, 2001: 28).

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde (1300-1600) Balkanlarda yaşayan Türk ve Müslüman olmayan unsurlar, o zamana kadar belki de en huzurlu dönemlerini yaşamışlardı. Bu minvalde bir örnek vermek gerekirse, Sofya, Filibe, Selanik, Üsküp, Manastır, Belgrad tarihlerinde eşi görülmemiş bir ihtişama ve nüfusa kavuşmuşlardı (Karaman, 2018: 29). II. Murat döneminde, Selanik'in fethi ile ilgili bilgiler veren Cydones, bazı Selaniklilerin "şehri Türklerden kurtarmaya çalışmanın açıkça Tanrı'ya savaş açmak anlamına geleceğini" söylediklerini kaydetmiştir (Delilbaşı, 2002: 34). Osmanlı sistemi, Arnavut, Bulgar, Romen, Yunan ve Sırp milli kimliklerinin sürdürülmesine imkân tanımıştır. Balkan toplumları bugün, dil, din ve kültürlerini bir değişikliğe uğramadan sürdürmeye devam ediyorlarsa, temel sebebinin bu olduğu düşünülmektedir (Ercan, 1990: 299).

Osmanlı fethi siyasal yaşamda en belirgin yansımaları -İspanya, Fransa ve İngiltere'deki kraliyet hanedanlarının merkezîyetçi monarşiyi yerleştirmek için feodal lordlarla muazzam bir mücadeleye girdikleri dönemde- mükemmel yakın bir merkezîyetçi monarşi yaratmasında bulmuştur. Osmanlı padişahları, bütün yerel feodal beyleri ortadan kaldırarak ve sadece devlet görevlisi olarak kendilerine bağlı kişileri kullanarak, kusursuza yakın bir mutlak monarşi yaratmışlardır. Seküler yönetimlerin tasfiye edildiği bu dönemde, Ortodoks Kilisesi ve sahip olduğu idari yapı varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Başta Jean Bodin olmak üzere, 16. yüzyıl Avrupa mutlakîyetçiliğinin kuramcıları, Osmanlı İmparatorluğu'nun ideal bir siyasal sistemi temsil ettiğine inanıyorlardı. Osmanlıların böylesine güçlü bir imparatorluk yaratmayı nasıl başardıkları, o dönemde Avrupa'da geniş bir ilgi uyandırmıştır. Bu ilginin boyutu, 16. yüzyıl boyunca Osmanlı

tarihi ve siyasal örgütlenmesi hakkında yazılan yüzlerce kitap ve broşür göz önüne alındığında, az çok tahmin edilebilmektedir. Avrupa'nın Osmanlı'ya karşı duymuş olduğu ilgi, 17. yüzyılda yerini küçümseyici bir bakış açısına bırakmıştır. Buna rağmen, 16. yüzyılda Venedik Cumhuriyeti bile Osmanlı yönetim sistemine büyük bir hayranlık beslemekteydi. Rusya'da otokratik bir rejim kurma çabasında olan IV. İvan'ın da bazı Osmanlı ilke ve kurumlarından yararlandığı dile getirilmiştir (İnalçık, 2000: 37).

Osmanlı hâkimiyeti önce Anadolu'da ve akabinde Balkanlarda yavaş yavaş hissedilmeye başladığında, Osmanlı'yı zalimâne bir yönetim gibi göstermeye çalışanlar olmuştur. Ancak fiiliyatta durum böyle değildi. Osmanlıların tesis ettikleri yönetim sistemi ve toprak rejimi, getirdiği yükümlülükler yönünden eskiye nazaran âdilane bir görüntü arz ediyordu. Bunun ayırdına varan Balkan halkları Osmanlı fethine karşı büyük bir mukavemet göstermedi. Aksine Osmanlı'nın ilhak ettiği bölgelerdeki yaşam standartlarının kendi koşullarına göre daha iyi olduğunu gören yerleşim yerleri, Osmanlı'dan buldukları yerleri de ilhak etmesi için taleplerde bulunmuşlardır. Çünkü eski efendilerinin yönetiminden oldukça sıkıntı çekmişlerdi. Eski efendiler köylülerin mahsûlatının ve ürettiklerinin yarısına doğrudan el koymaktaydılar. Osmanlı yönetimi tesis edilip belli bir süre geçtikten sonra yerel halklar, artık eskisine oranla daha az bir miktar vergi yükümlülüğü taşıdıklarını, ibadetlerini serbestçe yapabildiklerini, ayrıca can ve mal güvenliğine sahip olduklarının farkına vardılar. Osmanlıların, müsamahalı siyaseti, yerli ahaliyi Katoliklerin baskısından kurtarmış, belli sınırlar çerçevesinde rahatça hareket edebilecekleri Osmanlı idaresine itmiştir. Bu yaklaşım tarzını özetleyen ve içeriğinde ince bir alay barındıran bazı ifadeler günümüze kadar ulaşmıştır. Örnek vermek gerekirse; “padişahın sarığı, papanın tacından yeğdir” sözü, paragrafta anlatılanların özeti mahiyetindedir (Itzkowitz, 2000: 52-53).

Osmanlı'nın 18. yüzyıl içindeki genel görünümüne bakıldığında akla, imparatorluk bu kadar sıkıntı içerisindeyken nasıl ayakta kalmaya devam edebilmiştir sorusu gelmektedir. Osmanlı idare sisteminin bünyesinde barındırdığı esneklik yeteneği ve olası düşmanları yok etme kabiliyeti, bu soruya verilebilecek cevaplardan belki de en kabul görecektir olanıdır. Osmanlı hükümeti olan Bâbüâli, uyrukları tek tek doğrudan yönetmek yerine, sevk ve idareyi sağlayabilecek, olası bir sorun çıkması durumunda bu sorun ile alakalı olarak kusuru sırtlanabilecek bir araçlar silsilesi tesis etti. Bu yapıyı da Millet Sistemi olarak adlandırdı. Çalışmanın üçüncü bölümünde Millet Sistemine ayrıntılı olarak değinileceğinden burada sadece isminin verilmesiyle yetinilecektir.

Osmanlı, kuruluşu olan 1299'dan, Vezir-i Azam Sokullu'nun ölüm tarihi olan 1579'a kadar, yapmış olduğu fetihlerle topraklarını sürekli genişletmiştir. Duraklama döneminin 1579-1699 yılları arasını kapsadığı göz önünde bulundurulduğunda, imparatorluğunun kuruluşundan yaklaşık olarak 400 yıl sonra en geniş sınırlarına ulaştığı yorumu yapılabilir (Armaoğlu, 1997: 11). Osmanlı, Balkanlarda hızlı yayılmış ve neredeyse 150 yıldan daha az bir zaman dilimi içinde Avrupa siyasetinde başat bir aktör olmuştur. Tuna'dan Fırat'a kadar olan bir bölgede merkezîyetçi bir

imparatorluğun kuruluşunu anlayabilmek için, Osmanlı'nın bölgede uyguladığı istimalet (hoşgörü) politikasının, tımar sisteminin, iskân ve nüfus politikasının anlaşılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

1.3.1.1. İstimalet (Hoşgörü) Politikası

Temeli İslam hukukuna dayanan hoşgörünün bir uzantısı olarak Osmanlı, Müslim veya gayrimüslim şeklinde bir ayırım yapmadan tüm tebaasını korumayı bir görev bilmiştir. Bu siyaset, Osmanlı kaynaklarında “istimalet” adıyla ifade edilmiştir (İnalçık, 1993: 16). Osmanlılar fethettikleri yerlerdeki halkla kaynaşmış, onların din ve vicdan hürriyetine son derece önem vermişlerdir. Osmanlıların dinî hoşgörüleri, Balkanlara geçtikten sonra meyvelerini vermekte gecikmemiştir (Ekincikli, 1998: 109-110).

Osmanlıların, Balkanlarda uyguladığı istimalet politikası, bu bölgede fetih yapmalarını kolaylaştırmıştır. Bunun yanında fethedilen bölgelerde kurulan idari yapılanmaların ve buralara yerleşen Türklerin gayrimüslimlere karşı göstermiş olduğu hoşgörü bir kısım gayrimüslimin Müslümanlığa geçmesine vesile olmuştur. Osmanlı'nın gayrimüslim unsurlara göstermiş olduğu hoşgörü, 1355 yılında esir düşen Selanik Başpiskoposu Gregory Palamas'ın yazmış olduğu mektuptan rahatlıkla anlaşılmaktadır. Başpiskopos mektubunda, Orhan Gazi'nin, her yerde Hristiyanları tam bir serbesti içinde bıraktığını, oğlu İsmail'in Hristiyan dini hakkında serbestçe sualler sorduğunu belirtmiştir (İnalçık, 1954: 143).

1.3.1.2. Tımar Sistemi

Sosyo-ekonomik alanda Osmanlı sistemi toprak sahipliği temelinde bir soylu sınıfın yükselmesine müsaade etmemiştir. Sistem, bunun yerine küçük köylülük, sınırlı kentsel özerklik, zayıf bir burjuvazi ve güçlü bir merkezi yönetim şeklinde bir düzen getirmiştir (Brown, 2000: 64). Osmanlı tarafından, Balkanlarda oluşturulan yeni düzende, eskiye nazaran köylünün herhangi bir kaybı olmamaktaydı. Osmanlılar, Yakın Doğu devletlerinin kökleşmiş siyasetini takip ederek mahalli feodallere karşı sert, ancak köylüye karşı korumacı bir politika gütmekteydiler (İnalçık, 2010b: 58).

Osmanlı, halkı ezmeye yönelik bir politika gütmemekteydi. Bu doğrultuda uygulamaya konulan yeni toprak sistemi, getirdiği düzenlemelerle birlikte önceki Hristiyan feodalizminden oldukça üstündü. Her şeyden evvel, önceki sistemin sırtlarına yüklediği ağır vergiler ile çeşitli angaryalardan kurtulan Hristiyan ahali, çıkarılan kanunnamelerle hakları ve görevleri açıklığa kavuşturulan birer vergi mükellefi haline getirilmişti. Buna ek olarak, her an sefere hazır bir şekilde olan Osmanlı ordusunun ihtiyaçları ve devletin işesi için yapılan milyonlarca akçelik satın alımlar,

Hristiyan çiftçinin refahı ile mahsulünün değerini artırmaktaydı. Bu koşullar altında yerleşik halk, Osmanlı ilerleyişine mukavemet göstermemiştir (Akdağ, 1949: 506).

Osmanlı'da devlet, ekilebilir niteliğe haiz tüm toprakları mülkiyetinde tutmaktaydı ve merkezî otorite etkisini yitirip kaybedene kadar da bu mülkiyeti muhafaza etmeyi başardı. Merkezî yönetim, toprak üzerindeki haklarını her zaman almayı bilmiştir. 18. yüzyılda âyan sınıfının ortaya çıkışı, bu durumda büyük değişikliklere neden olmamıştır. Bu sınıfa mensup olanlar hem belli bir bölgede güç sahibiydiler hem de merkezî yönetimle bağlantı kuruyor ve mültezim oluyorlardı. Âyanların mevcut statüsü, Batı Avrupa'daki feodal aristokrasinin statüsüyle hiçbir şekilde karşılaştırılmazdı. Çünkü âyanlar, bahsi geçen aristokrasinin hukuki temelinden ve siyasal meşruiyetinden yoksundu. Ayrıca, II. Mahmut döneminde (1808-1839) doruk noktasına ulaşan merkezîyetçilik hareketi neticesinde, âyanlar var olan siyasal nüfuzlarını büyük ölçüde kaybetmişlerdir (Özbudun, 2000: 190).

1.3.1.3. İskân ve Nüfus Politikası

Osmanlı'nın Balkanlardaki ilerleyişinde dış şartların uygun olması fetih hareketlerinin hızlanmasına katkıda bulunmuşsa da Balkanlarda kalıcı olmak ve otoriteyi tam anlamıyla sağlamak için bu şartların varlığı yeterli görülmemiştir. Balkanlardaki yerleşik halka bakıldığında, Hristiyanların sayı olarak ezici bir çoğunlukla üstün olduğu görülmektedir. Balkanlarda kalıcı olmanın bir gereği olarak, Hristiyanların ve oradaki yerleşik halkın sayısal olarak üstünlüğünün kırılması gerekmektedir.

İskân siyaseti doğrudan Osmanlı'nın bulduğu bir şey değildir ve kökenine bir Türk devleti olan Selçukluların uygulamalarında rastlanmaktadır. Balkanlara Türk-Müslüman yerleşimi Osmanlı fetihlerinin ardından yoğunlaşmışsa da ilk yerleşim örneğine 1263-1264 yıllarında rastlanmaktadır. Moğol istilasından kaçan Türk obaları, II. İzzeddin Keykavus'un yanına gelmiş ve Bizans İmparatoru VIII. Mihail tarafından Dobruca bölgesine yerleştirilmişlerdir (Uyar, 2003: 188). Selçuklular devam eden süreçte, Bizans'ın 13. yüzyıl sonlarındaki müşkül durumundan faydalanmak istemişlerdir. İskân siyaseti kapsamında Bizans sınırına yerleştirdiği uç aşiret beyleri ve Bitinya sınırında iskân ettirilmiş olan bir kısım Kayı boyu aşireti ile birlikte harekete geçmiş, Rumlara ait olan bölgeleri ele geçirmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 79).

Tarihsel kayıtlar, Selçuklu sultanlarının sadece askerî amaçla değil, aynı zamanda tarımsal üretimin canlandırılmasında da iskân siyasetinden faydalandıklarını göstermektedir. Vakâyiname kayıtları, Selçuklu sultanlarının fethedilen kentsel ve kırsal yerleşmelerde, Türklerin yanı sıra Hristiyan halkları da iskân ettirdiğini ortaya koymaktadır (Özcan ve Yenen, 2010: 58).

Kökenleri Selçuklulara dayanan politika çerçevesinde Osmanlı Devleti, Anadolu'dan Balkanlara Türk nüfusunu sürekli olarak transfer etmiştir. Türk ileri gelenlere ve özellikle sultanın kumandanlarına büyük araziler dirlik olarak dağıtılmıştır. Bunların dışında, Balkan yaylalarına Anadolu'dan Yörükler göç ettirilmiştir. Kimsenin yaşamadığı yerlere gelen Yörükler, kendilerine yaşam alanları oluşturup, bu yerlere ekonomik zenginlik kazandırmışlardır (Tufan, 1989: 959). Balkanlarda iskân ettirilen Müslüman ve Türk nüfusun, askerî yollar üstünde ve müstahkem mevkiilerin etrafındaki stratejik yerlerde yoğunlaştığı söylenebilir (Todorova, 2000: 97). Timur istilasının Avrupa'daki Türkleri daha da güçlendirdiği söylenebilir. Çünkü birçok Türk boyu ve aşiret, Moğol ordularından kaçmak için Avrupa'ya göç etmişlerdi. Hatta Cenevizliler fırsattan istifade, bunları tekneleriyle Avrupa'ya taşıyarak büyük meblağlar kazanmışlardır. Tarihçi Dukas'ın aktardığına göre, 1410 yılında Avrupa'da, Anadolu'dan daha fazla Türk bulunmaktaydı (Runciman, 1972: 75-76).

İskân politikasının yanında vakıflar, dervişlerin kurdukları tekkeler, zaviyeler de bölgenin Türkleşmesinde ve bölgede İslamiyet'inin yayılmasında etkili olmuşlardır. Bu tekke ve zaviyeler bir yandan İslam propagandası yaparlarken, diğer yandan yolcu olan Müslümanlar için misafirhane işlevi görmüştür (Ercan, 1986: 697-698). Zaviyeler ayrıca, imar başta olmak üzere haberleşme, güvenlik, kültürel faaliyetler gibi birçok alanda devletin gözü kulağı olarak hareket etmişlerdir (Özkan, 2016: 303). Osmanlılar, Balkanlarda genellikle şehirlerde ve kazalarda oturmaktaydılar. 15. yüzyılda şehirlerdeki nüfusun %75 gibi büyük bir kısmını Hıristiyanlar oluşturmaktaydı. Ancak 19. yüzyılda, Islahat Fermanı'nın ilan edildiği tarihte (1856), Osmanlı'nın güttüğü politikalar ve yaptığı uygulamalar neticesinde Müslüman nüfusun toplam nüfus içindeki payı %58'e yükselmiştir (Karaman, 2018: 31).

Kolonizasyon hareketinin durmasında etkili olan 17.-18. yüzyıl savaşlarında ve veba salgımında Müslüman nüfus büyük oranda kırılmıştır. Buna rağmen, Balkanlarda Müslüman nüfus artmaya devam etmiştir. Bu durumun yaşanmasına din değiştirme olgusu sebep olarak gösterilebilir. Balkanlarda 17. yüzyılda doruğa ulaşan din değiştirme hareketleri çoğunlukla bireysel nitelikteydi. Din değiştirme bağlamında genel bir idari baskı söz konusu olmamıştır. Ancak ekonomik ve toplumsal kazanımlar gayrimüslimleri İslam'ı kabul etme noktasında teşvik etmiştir. Bu minvalde değerlendirildiğinde, gönüllü din değiştirmelerin altında yatan temel sebebin hâkim millete (Müslümanlara) mensup olduğunda elde edilecek olan sosyo-ekonomik avantaj ve ayrıcalıklar olduğu düşünülmektedir. Müslüman olmanın anında sağladığı bir ekonomik fayda, vergi indirimiydi. Her şeyden önce cizyeden kurtulmuş oluyorlardı (Malcolm, 1998: 140-141). Din değiştirmelerin büyük ya da küçük gruplar halinde Bosna, Arnavutluk, Makedonya (Torbeşler) ve Rodop Dağları (Pomaklar) gibi toplu olarak yapıldığı yerler de bulunmaktaydı (Todorova, 2000: 98-99).

1.3.2. İmparatorluğun Zor Zamanları

İkinci Viyana kuşatmasının akabinde, imparatorluğun Balkanlarda bulunan topraklarında askerî, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık meydana geldi. Ordunun bozguna uğramasıyla, şehirlerde bulunan garnizonlar erimiş, yol güvenliği bir hayli azalmıştı. Devam eden süreçte meydana gelen savaşlar, Balkan eyaletlerinde merkezî idarenin etkisini zayıflatmış, çoğu yerde de ortadan kaldırmıştı. Merkezî idareden para ve asker taleplerinin sonuçsuz bırakılması halkı, kendi güvenliklerini kendilerinin sağlaması yoluna itmiştir. 18. yüzyıl başlarından itibaren Rumeli'de şehirlerinin güvenlik ve malî sorunları yerel âyan ve eşraf tarafından çözülmeye başlandı. Âyanlar, şehirleri temsilen otoriteyi ele aldı. Savaşlardan dolayı miktarı artan ağır vergilere ve asayiş bozukluğundan dolayı ortaya çıkan haydut olaylarına karşı halk, bu zümreye sığınmıştır. Bu şekilde cereyan eden olaylar neticesinde Rumeli şehirlerinde ve eyaletlerinde yerel otorite ön plana çıkmıştır. Merkezî hükümetin İstanbul'dan görevlendirdiği valinin konumu bu eyaletlerde büyük saygı gösterilen misafirden pek farklı değildi (Ortaylı, 2004: 69-70).

1699 Karlofça Anlaşması, Balkan yarımadasının tarihinde bir dönüm noktasıdır ve Osmanlı'nın Batı'da büyük çapta toprak kaybettiği ilk anlaşmadır. Bu anlaşmadan sonra Osmanlı, kaybettiği toprakları geri alma siyasetine yönelmiştir. Osmanlı, bu anlaşma neticesinde imparatorluk için önem arz eden bölgelerin önemli bir kısmını Hıristiyan güçlere terk etmek zorunda kaldı. Bu dönemde Habsburg İmparatorluğu Erdel, Hırvatistan, Slavonya gibi bölgeleri alırken; Venedik, Dalmaçya ve Mora'yı ele geçirdi. Osmanlı 18. yüzyıl boyunca Avrupalı güçlerle sürekli savaşlar yaptı (Nasuhbeyoğlu, 2008: 14). 18. yüzyılda yaşanan savaşların sonuçları, bariz bir şekilde Osmanlı'ya zarar vermekteydi ve imparatorluğu çöküşe doğru sürüklemekteydi. Bu durum Osmanlı'nın bu kadar aleyhine bir görüntü arz etse de Balkan halklarının da bundan bir çıkarı olmamıştır. Aksine bu durumdan en az Osmanlı kadar, Balkanlardaki yerleşik halk da zarar görmüştür. Çünkü savaşlar arazilerin büyük bir bölümünü tahrip etmişti. Zaten tarım için elverişli olan alanların sınırlı olduğu Balkanlarda, toprak daha da kıt hale gelmiştir.

İçeride isyanlarla, dışarıda ise büyük güçlerin saldırıları ve müdahaleleriyle oldukça zor bir duruma düşen Osmanlı hükümeti, devletin parçalanmasını durdurup dağılmasının önüne geçmek adına önemli girişimlerde bulundu. İslahat yapılması zorunluluğu, 18. yüzyıldan itibaren farkına varılan bir gerçektir. Akabinde büyük ıslahatlar dönemi olarak bilinen Tanzimat döneminde, bir dizi yenilik yapıldı. Ordunun idaredeki nüfuzu, 19. yüzyıla gelindiğinde büyük ölçüde azalmıştı. Ordudan boşalan makamlar, sivil memurlar tarafından doldurulmaya başlanmıştı. Bu durumun ortaya çıkmasında, imparatorluğun kötüye gidişatına son verme adına, yeni yönetici elit kesimin Avrupa ile Osmanlı arasında oynadıkları kültürel aracılık rolü etkili olmuştur (Findley, 2000: 237). Yapılan reformlara rağmen, Osmanlı liderleri ne imparatorluğun kötüye gidişatını durdurabilirdi ne de toprak bütünlüğünü koruyabilirdi. Balkanlarda ortaya çıkan isyan hareketlerinin milliyetçi

propagandalarıyla baş edebilecek düzeyde program hazırlanması hususunda Osmanlı bir kez daha başarısız oldu.

Osmanlı idaresi ve ekonomisi gücünü muhafaza ettiği sürece halkla bir sıkıntı yaşanılmadan hayat aynı çizgide seyretti. Hayatın olağan akışını sekteye uğratan ve imparatorluk çatısı altında yüzlerce yıldır birlikte yaşamakta olan halkların birbirlerine bakışını değiştiren şey, milliyetçiliğin Balkanlara girişi oldu. İmparatorlukta herkes eşit, ama Müslümanların daha eşit olduğu algısı ile barışık bir şekilde yaşayan gayrimüslim tebaa, eski kaidelere sırtlarını dönüp, kendi milli kimliklerini meydana çıkarma arayışına giriştiler. Avrupalıların bu sürece müdahil olmaya başlaması, Yunan isyanının başladığı yıllara tekabül etmektedir. Osmanlı'nın bu çeşit isyanlara müdahale kabiliyetini kaybetmesi, mücadeleyi yerel otoritelerin üstlenmesine yol açtı. Bu yerel güçlerin birçoğu da başıbozdu ve merkezden bağımsız kendi inisiyatiflerine göre hareket etmekteydiler. Kırım Savaşı'nın ardından Avrupalıların nüfuzu artmaya başladı. Mücadele artık dinsel bir görüntü arz etmekteydi. Bu ayaklanmalarda, imparatorluk içinde yaşayan etnik gruplar sadece ulus-devlet kurma peşinde koşmuyorlardı, bu bir açıdan da Müslüman-Hıristiyan savaşıydı. Bundan daha kötü olanı ise mücadelenin etnik bir çatışma haline gelmesiydi. Akabinde Türklere karşı zalimane bir tutumla saldırı başladı. Bunun en açık örneği Bulgaristan'da tarihi kayıtlara geçmiştir (Itzkowitz, 2000: 53-54). İngiltere'de iktidarda bulunan Liberal Parti'nin başkanı olan Gladstone 1876 tarihli Türk karşıtı risalesinde (*Bulgarların Yaşadığı Dehşetler*) yer alan "Artık Türkler kötülüklerini mümkün olan tek yolla ortadan kaldırsınlar, yani oradan çekilip gitsinler." şeklindeki ifadesiyle Avrupa devletlerini, Bulgaristan'daki Türk egemenliğini sona erdirmeleri için göreve çağırıyordu (Itzkowitz, 2000: 55).

Osmanlı İmparatorluğu hiçbir zaman, bilhassa son iki yüzyılda büyük bir toplumsal kaynaşmaya ev sahipliği yapmamıştır. Buna ek olarak, birbirinden ayrı toplumsal, dinsel ya da başka bir şeylere kendini ait hisseden topluluklar arasında bir kaynaşma yaşanması, neredeyse ihtimal dâhilinde bile değildi. Onca zaman birlikte yaşamalarına rağmen, Bulgarların, ülkelerinde azınlık durumuna düşen Türklere karşı insan onuruna yaraşmayan fiillerde bulunmalarına ilişkin son zamanlarda ortaya konan gerçekler, önceki cümledeki yargıyı doğrular niteliktedir (Itzkowitz, 2000: 55). 19. yüzyıla kadar milletler üstü bir imparatorluk profili çizen Osmanlı'da bürokrasinin, bütün nüfusu birbirine bağlayan ama bütünleştiremeyen ortak bir kurum olduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünleşmiş bir toplum yapısı tesis edemediği aşikâr bir gerçektir. Ancak şu nokta da gözden kaçırılmamalıdır; Osmanlı zaten böyle bir şeyi hedeflemiş değildi (Todorova, 2000: 74).

Osmanlı, her alanda yaptığı sayısız ıslahata rağmen, Balkan yarımadasının büyük bir bölümünde hâkimiyetini yitirmiştir. İmparatorluk, uğradığı büyük çaptaki toprak kayıplarına rağmen, 19. yüzyılın son çeyreğinde Makedonya, Trakya, Arnavut toprakları ve Girit adasını hâlâ hâkimiyet altında tutmaktaydı. Hiçbir Balkan devleti, bu durumun uzun süre devam etmesine

ihtimal vermiyordu. Hepsi de bu topraklar üzerinde belli bir amaca sahipti. Yunanistan; Makedonya, Trakya ve Epir'in tamamını ele geçirmeyi hedefliyordu. Sırbistan da gözünü Makedonya'ya dikmişti. Bulgaristan'a göre Ayastefanos Anlaşması'nda çizilen sınırlar, devletin gerçek sınırlarıydı. Romanya, Osmanlı'dan ciddi taleplerde bulunmasa da milliyetçi kesim, her ikisi de büyük güçlerin işgalinde bulunan Erdel ve Besarabya'nın bir gün kendi ülkelerine katılacağını umuyordu (Armaoğlu, 1997: 265).

Osmanlı'nın ekonomik açıdan yeterli kaynaklara sahip olmaması, bir yandan Avrupa'dan gelen tehlikelere karşı gerekli önlemleri alamamasına neden olurken, öte yandan da Avrupalıların Osmanlı'nın iç işlerine müdahil olmasına yol açıyordu. Avrupa'nın Osmanlı'ya müdahale etmesi ekonomik ve özellikle de politik anlamda kendini hissettiriyordu. İstanbul'da bulunan Avrupalı büyükelçiler, küçük hükümdarlar gibi hareket ederlerken, vilayetlerde bulunan konsoloslar da lord izlenimi veriyorlardı (Davison, 2000: 267-268). Osmanlı, artık Avrupa'nın nüfuz dairesine girmiş bir imparatorluktu.

Savaş yoluyla Fransa'nın hegemonyası altında birleşik bir Avrupa kurmaya çalışan Napolyon, 1814 yılında İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya ittifakı tarafından yenilgiye uğratıldı. 1815 yılında Avusturya Başbakanı Metternich'in başkanlığında, barış şartlarını tespit etmek ve Avrupa'da istikrarlı bir düzen kurmak amacıyla Viyana Kongresi toplanmıştır. Katılan devletler arasında uyum ve karşılıklı kontrol ruhunun hâkim olduğu kongrede, statükonun tekrar bozulmasına engel olmak için alınması gereken önlemler tartışılmıştır. Bozulan Avrupa düzeni, kongrede ortaya atılan "Meşruyet İlkesi" çerçevesinde, savaşlardan önceki meşru hükümdarlıkların yeniden kurulmasıyla sağlanacaktı. Avusturya, Osmanlı'yı da kongreye davet etmişti. Osmanlı, henüz Sırp isyanını bastıramamıştı ve Rusya ile arasında çatışma konusu olan Eflak-Boğdan meselesini henüz çözüme kavuşturamamıştı. Osmanlı, Rusya'nın başköşede oturduğu kongrede bu konuların gündeme getirilmesinden çekindiği için kongreye katılmadı. Viyana Kongresi, 8 Haziran 1815'te imzalanan anlaşma ile sona erdi. Başta Fransa olmak üzere, devrilen hükümdarlık yönetimleri yeniden kuruldu. Napolyon'un işgal ettiği yerlerde kurdurduğu cumhuriyet yönetimleri ise yıkıldı (Armaoğlu, 1997: 75-78). 1648 Vestfalya Anlaşması'nda kabul edilen, devletlerin içişlerine karışmama ilkesinden Viyana'da büyük oranda vazgeçildi. Büyük güçler, Avrupa'nın hangi köşesinde meydana gelirse gelsin, mevcut düzene karşı çıkan ayaklanmaları birlikte bastırmayı kendilerine görev kabul ettiler (Schulze, 2005:202).

Viyana Kongresi, Avrupa'da istikrarı koruma ve barış içinde gelişmeyi teşvik edecek bir denge kurma hedeflerini büyük oranda gerçekleştirdi. Kongrede alınan kararlar ve kongre sonrası katılımcı devletlerin tavırları Osmanlı'nın lehineydi. Avusturya, kongre sırasında Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü garanti altına aldığını dile getirmişti. Avusturya gibi, İngiltere de bağımsız devlet kurma peşine düşen milliyetçi hareketleri hoş karşılamıyordu. Dolayısıyla bu ülkeler, Sırp ve Yunan isyanlarına destek vermedikleri gibi, destek vermek isteyenlere de mâni oldular. Büyük

güçlerin gözünde Osmanlı, Avrupa'yı hem Asya'dan gelecek yığınlar karşı koruyan hem de Rusya'ya karşı dengeleyen bir devletti. Balkanları Avusturya ele geçirirse, Avrupa'daki güç dengesi bozulurdu. Balkanlarda Osmanlı'nın yerini Rusya alacak olursa Avrupa'yı hâkimiyeti altına alır, diğer devletleri ticari ve askerî olarak güç bir duruma sokardı. Bu ihtimaller, Avrupa devletlerini son derece rahatsız eden tatsız senaryolardı. Bu yüzden statükonun devamı için Osmanlı Avrupa'da kalmalıydı (Glenny, 2001: 51).

Avrupalı devletler, ayrılıkçı hareketlere karşı olduklarını ifade etseler de, meydana gelen olaylar söz konusu hareketlere karşı tutumlarını değiştirebilecek nitelikteydi. Batı toplumlarında Yunanlılara karşı duyulan sempati, Mora isyanına destek verdiği düşünülen patrik Gregorios'un ve on iki metropoliten Paskalya gününde idam edilmesi ile birlikte doruk noktasına ulaştı. Rusya ve Batı kamuoylarında Yunan ve Sırp ayaklanması "dinsize karşı savaşan Hıristiyan kardeşler" teması altında bir Hıristiyanlık-Müslümanlık davasına dönüştürüldü. Batı kamuoylarındaki bu gelişmelere rağmen, büyük güçler 1822 yılında toplanan Verona Kongresi'nde bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasına onay vermemişlerdir. Yeniçerilerin yetersiz kalması üzerine padişah II. Mahmut, Mora ve Girit valilikleri karşılığında, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı Mora isyanını bastırmakla görevlendirdi. Ancak İngiltere ile Fransa, paşanın, Mora ve Girit'te söz sahibi olmasını kendi çıkarlarına karşı bir tehdit olarak gördüler. Balkanlardaki statükonun değişmemesi için Osmanlı'ya bölgede reform yapması konusunda telkinde bulundular. Diğer yandan İngiltere ve Fransa, verdiği destek yüzünden Balkanlar üzerindeki söz hakkını Rusya'ya kaptırmamak için ülkelerinden, isyanlara yapılan silah yardımlarına göz yumdular (Kutlu, 2007: 54-55).

İsyanı batırmaya çalışan Mısır kuvvetlerinin Peleponnez'deki Hıristiyan ahaliyi kılıçtan geçireceği ve onların yerine Mısırlı Arapların yerleştirileceği söylentileri tüm Avrupa'yı sardı. İngiltere, Fransa ve Rusya temsilcileri Yunan sorununu çözüme kavuşturmak amacıyla Londra'da bir araya geldiler. Verdikleri nota ile Osmanlı'dan, Mora'daki Türkleri Anadolu'ya nakletmesini talep ettiler. Bâbıâli'nin talebi reddetmesi üzerine taraf devletlerin müşterek donanması 20 Ekim 1827'de Navarin'de Osmanlı-Mısır donanmasını ani bir baskınla batırdı. Bu hamle ile Metternich'in Avrupa dengesini ve Osmanlı Devleti'ni gözeten çabaları, büyük güçlerin çatışan çıkarları yüzünden sonuçsuz kaldı. Osmanlı, Yunan isyanını Mısır kuvvetlerinden yardım talep etmeden kendisi bastırabilseydi, belki de İngiltere ve Fransa Navarin baskınına katılmazlardı (Kutlu, 2007: 55).

Kısa bir süre önce Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunmak adına çeşitli girişimlerde bulunan Avrupalı devletler, 19. yüzyılda ortaya çıkan milliyetçi hareketleri desteklemek suretiyle Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne yönelik en büyük tehdidi oluşturmaya başlamışlardı. Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü muhafaza etmeye yönelik politikaya karşı kamuoyu oluşturulmasında önemli bir yol oynayan Fransız siyasetçi Alphonse Marie Louis de Lamartine, II. Mahmut ve yaptığı yenilikler konusunda olumlu düşüncelere sahip olsa da Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılacağını

düşünüyordu. Bu konuda Avrupa'ya, Osmanlı yıkılışını hızlandırmama, ama aynı zamanda engellememe çağrısı da yapıyordu. Lamartine'nin, "Uygarlığa, akla ve ezdikleri ileri dinlere karşı barbarlık ve İslam'a yardım etmeyin. Dünyanın en güzel kesimlerinin boyunduruk altına alınmasına ve yakılıp yıkılmasına katılmayın." şeklindeki ifadesi, yürüttüğü kampanyanın manifestosu haline gelmişti (Todorova, 2010: 170).

Ayaklanma dönemi sonunda imzalanan 1829 Edirne Anlaşması ile Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması, Sırbistan'ın ise özerk bir prenslik haline gelmesi Avrupa'da 1815'ten beri yürürlükte olan Viyana Kongresi'nin oluşturduğu düzene ağır bir darbeydi. Bağımsızlıklarını kazanan Yunanlılar, bunu sırf kendi çabalarıyla değil, Avrupalı devletlerden (İngiltere, Fransa, Rusya) gördükleri askerî ve diplomatik yardım sayesinde başarmışlardı. Yunan bağımsızlığı, o sıralarda canlanmakta olan ayrılıkçı hareketlere örnek olmuştur. Diğer devletlerin bağımsızlıklarına giden süreçler de ufak tefek farklılıklarla Yunan örneğini takip etmiştir (Davison, 2000: 268). Osmanlı'nın Avrupa'da yer alan toprakları 19. yüzyılda Avrupa devletlerinin destek verdiği bağımsızlık hareketlerinin başarıya ulaşması sonucu birer birer imparatorluktan koştular (Raymond, 2000: 164). Varlığının son dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğu, giderek artan sayıda savaşlar yerine ya da en azından savaşlara ilave olarak diplomasiye yönelmek zorunda kaldı (Brown, 2000: 183).

1.4. Doğu Sorunu (Şark Meselesi)

15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'ya en büyük tehdidi oluşturan unsurdu. Bu sözü geçen dönemde, Avrupa devletleri arasında kurulan ittifaklar, savunma ihtiyacı temelinde yükselmekteydi. 17. ve 18. yüzyıllara gelindiğinde artık Osmanlı eskisi gibi güçlü değildi. Bu dönemde Avrupa'nın, Osmanlı'ya karşı üstünlük kurmasının ardından, imparatorluk topraklarını işgal ve paylaşma konusu önem kazanmaya başladı. Osmanlı topraklarını paylaşmada ortaya çıkan fikir ayrılıkları ve çıkar çatışmaları Avrupa devletlerini ortak hareket etme politikasına sevk etti (İnalçık, 2010b: 216-217). Avrupa'nın büyük devletlerinin bakış açısından, Osmanlı'nın parçalanması sonucunda topraklarının geleceğinin ne olacağı ve böyle bir durumda bu toprakların nasıl paylaşılacağı konusu, "Doğu Sorunu"nu (Şark Meselesi) teşkil etmekteydi (Davison, 2000: 268).

Balkan halklarının milliyetçilik hareketleri, Avrupalı büyük devletlerin bölgeye sık sık müdahale etmesiyle birlikte daha da karmaşık bir hal aldı. Yarımadanın stratejik konumu ve bizzat Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisi, bölgenin büyük güçlerin emperyal dürtülerinin odak noktası haline gelmesine yol açtı. Her ne kadar Balkan liderleri bu durumdan kendi lehlerine olacak şekilde faydalanmışlarsa da kurulan devletlerin hükümetleri dış güçlerin iç işlerine müdahale etmesine katlanmaya zorlandı. Bu durumun temelinde şüphesiz, Rusya'nın Osmanlı ile yaptığı savaşlar neticesinde Balkanların Osmanlı'dan kopuşu yatmaktaydı. Doğu Sorunu'nun Balkanları

Avrupa'nın barut fıçısı haline getirdiği doğru olmakla birlikte, bu durumun meydana gelmesine sadece Balkan devletleri değil, aynı zamanda büyük devletlerin çıkar çatışması da yol açmıştır.

Doğu Sorunu, Osmanlı açısından bakıldığında ise bir Batı Sorunu niteliği taşımaktaydı. Batı'nın desteklediği ayrılıkçı milliyetçi hareketler karşısında, imparatorluk bu düzeni nasıl devam ettirecek, Büyük devletlerin içişlerine müdahil olmasına nasıl engel olacak ve en nihayetinde Batı nüfuzunun neredeyse her yerine sirayet ettiği bir dünyada nasıl ayakta kalacaktı? Osmanlı devlet adamlarının temel hedefi, Lehistan'ın (Polonya) uğradığı felaketten kurtulmaktı. Doğu Sorunu terimi, Avrupa'da ilk ortaya çıktığı sıralarda "Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Lehistan'ın kaderi ne olacak?" sorusunun anlamına karşılık gelmekteydi. Lehistan'ın parçalanıp topraklarının büyük devletler arasında paylaştırıldığı 1795 yılından sonra, Doğu Sorunu artık sadece Osmanlı ile ilgiliydi. İran'ın büyük devletlerin çıkar hesaplarına konu olduğu durumlar, Doğu Sorunu'nun sadece Osmanlı'yla ilgili olması meselesine tek istisnayı oluşturmaktaydı. Osmanlı devlet adamları, Lehistan'ın kaderini yaşamamak adına birtakım hareket tarzları belirlemişlerdir. Bunlardan ilki, imparatorluğun oldukça zayıflamış olan askerî gücünü eski gücüne kavuşturmaktı. Bu amaçla, kendinden beklenen görevi yerine getiremeyen ve başıbozukluk yapan Yeniçeri ocağı kaldırılmış, yerine Batı tarzına uygun bir ordu kurulmuştu. İkincisi; ülke içinde zayıflayan merkezî otoriteyi canlandırmak ve eski merkezîyetçi gücüne tekrar sahip kılmak için düzenlemeler yapmaktı. Bu düzenlemelerin içeriğinde, mevcut organları yeniden teşkilatlandırma, ekonomik kalkınmayı sağlama, Batılı ve modern hukuk sistemlerini benimseme yer almaktaydı. Bir başka çözüm yolu olarak da ayrılıkçı milliyetçi hareketleri önlemek adına, bütün uyruklarda ortak bir Osmanlılık kimliği yaratmak olmuştur. Yapılan tüm bu girişimler genellikle beklentinin çok altında sonuçlar vermiş ve bu da imparatorluğun parçalanmasına engel olamamıştır (Davison, 2000: 269-270).

İKİNCİ BÖLÜM

2. MİLLİYETÇİLİK

“Söylemi kolay, algısal düzeyi yüksek, tanımlanması zor olan milliyetçilik, tarihin seyri içerisinde değişimlerden her zaman etkilenmiş ve çoğu zaman değişimlerin önemli bir argümanı olarak kullanılmıştır” (Karadağ ve Yaman, 2018: 84). Fikrî temellerini 18. yüzyıl sonlarına dayandırmak mümkünse de milliyetçiliğin bir sosyal bilim konusu olarak ele alınması hemen hemen 1930'lara tekabül eder. Bu dönemde Carleton Hayes'in, 1940'larda da Hans Kohn'un yaptığı çalışmalarla milliyetçilik akademik dünyanın odak noktalarından birisi haline gelmiştir. Yaklaşık olarak iki yüzyıldır toplumsal hayata ve uluslararası siyasete yön veren milliyetçiliğin akademik ilginin radarına girmesinin görece yeni olması, şaşırtıcı bir durumdur (Özkırmı, 1999: 10).

Milliyetçilik, neredeyse her zaman zıtlıkları bünyesinden barından bir kavram olmuştur. Milliyetçilik bazen birleştirici saiklerle kullanılırken, bazen de ayrılıkçı amaçlara hizmet etmiştir. Fransız İhtilali'nin akabinde, Fransız toplumunda yaşayan farklı ırk, kültür, dil ve dine sahip insanlar cumhuriyet yönetimi altında bir araya getirilip, bir millet yaratılmıştır. Bu anlamda ortak değerler çevresinde türdeşleştirilmeye çalışılan kitleler milliyetçiliğin temelinde yer aldığı bir bütünü meydana getirmişlerdir. Bir taraftan ortak değerlere sahip olduğu varsayılan bir millet yaratılmış, diğer taraftan da bu homojenliğe direnen ayrılıkçılar asimilasyona tâbi tutulup, yok edilmeye çalışılmıştır (Karadağ ve Yaman, 2018: 89).

Tezin konusu açısından değerlendirildiğinde, çalışmanın temelini Balkanlarda ayrılıkçı milliyetçi hareketlerin ortaya çıkışlarından, bağımsız devletler kurmalarına kadar giden süreç oluşturmaktadır. Bu süreç anlatılırken sıklıkla başvurulacak olan “etnisite”, “etnik grup”, “etnik kimlik”, “millet”, “ulus-devlet” ifadeleri ile ilgili kavramsal bir çerçevenin oluşturulmasının, konunun anlaşılabilirliğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu sebepten ötürü öncelikle bu kavramların açıklaması yapılacaktır. Burada açıklama yapılmasından kastedilen şey, kavramların tanımının verilmesi değildir. Zira bu kavramların tanımı üzerinde henüz bir uzlaşma sağlanamamıştır. Dolayısıyla bahsi geçen kavramları sıradan bir sözcük gibi tanımlama girişimi beyhude bir çabadan öteye geçemeyecektir. Burada açıklama yapılmasından kastedilen, genel olarak kabul görmüş kavramlaştırmalara, literatürde önemli kuramcılarının bu kavramlara dair bakış açılarına ve bu kavramlara ilişkin yorumlarına yer verilmesidir.

2.1. Kavramsal Çerçeve

2.1.1. Etnisite, Etnik Grup ve Etnik Kimlik

Etnisite, antik Yunan'da kullanılan "ethnos" sözcüğünün, İngilizceye "ethnic" olarak geçmesiyle türetilmiş bir kavramdır. Antik Yunan'da "gentile" sözcüğünü karşılayan ethnos, o dönemde Hristiyan ve Yahudi olmayan pagan anlamına gelmekteydi. Kendilerini "genos Hellenon" olarak tanımlayan Yunanlılar, barbarları yani Yunanlı olmayanları "ethnea" olarak adlandırmaktaydılar (Hutchinson ve Smith, 1996: 4).

Anthony D. Smith (1986: 21), kelimenin (ethnos) antik Yunan'daki bir başka kullanımına dikkat çeker. "Aynı klan veya kabileye ait olmaları gerekmeyen, birlikte hareket eden ve birlikte yaşayan insan ya da hayvan" anlamını içerdiğini söyleyen Smith, ethnosun biyolojik temelli ve soya dayalı farklılıklardan ziyade kültürel farklılıkları ifade ettiğini belirtir. Kaynaklandığı dildeki anlamıyla etnisite, yabancı grupları tanımlamakta ve kültürel farklılıkları ön plana çıkarmaktadır.

Bunun yanında etnisiteyi kültürel özelliklerden ziyade soy ve akrabalık ilişkileri temelinde tanımlayan araştırmalar da mevcuttur. Bunlardan birini yürütmüş olan Belçikalı sosyolog Berghe (1996: 57-59), etnisitenin akrabalık ilişkilerinin bir devamı olduğunu ve biyolojik ilişkinin düzeyine göre kayırmacılık derecesinin değiştiğini dile getirmiştir. Bu durumu ise etnik nepotizm olarak ifade etmiştir. Biyolojik kalıtsallığa bu denli önem atfeden Berghe, kısa mesafeli göç ve evlilik gibi durumlarda -biyolojik olarak komşularına çok benzediklerinden dolayı- kendilerini komşularından biyolojik olarak ayıramayan grupların, kültürel özellikler vasıtasıyla kendilerini farklılaştırdıklarını kabul eder.

Weber (1996: 35) etnik grubu, fiziksel benzerlikleri ve/veya geleneklerindeki benzerlikler ya da sömürgeleşme ve göç anıları nedeniyle, aralarında doğal olarak kan bağıının olup olmamasına bakmadan, kökenlerinin ortak olduğu yönünde öznel inanç taşıyan insanların oluşturduğu bir grup olarak ifade etmiştir. Weber, etnik grupların oluşumunda objektif ölçütlerden ziyade subjektif ölçütlere önem atfeder ve aralarında farklılıklar bulunmasına rağmen, insanların aynı kökenden geldiklerine dair ortak bir inanç etrafında bir araya gelmelerinin, etnik grupların oluşumu için yeterli olacağını savunur.

Smith (1991: 20)'e göre etnik grup, soya ait mitleri ve tarihi anıları önceleyen, din, dil gelenek ya da kurumlar gibi bir veya daha fazla kültürel farklılık temelinde şekillenen, belirli bir toprak parçası ile kendini ilişkilendiren ve aralarında dayanışma duygusu olan insanlardan oluşan kültürel kolektif tiptir. Smith'in kavramlaştırmasına bakıldığında objektif ve subjektif ölçütlerin bir arada bulunduğu görülmektedir. Bu durumun, kavramlaştırmanın kapsamını ve açıklama gücünü artırdığına inanılmaktadır.

Smith (1991: 52-53), etnik toplulukları yatay ve dikey olarak ikiye ayırma yoluna gitmiştir. Yatay etnik topluluklar, bazı dönemlerde devlet görevlileri, askerî yetkililer, varlıklı tüccarlar dâhil olsa da genel olarak aristokrasi sınıfını oluşturan soylulardan ve üst seviye din adamlarından meydana gelir. Yatay etnik topluluklar bir yandan üst tabaka ile sınırlı tutulmuş, diğer yandan ise komşu yatay etnik topluluklar üst tabakalarıyla yakın ilişki içinde olmuşlardır. Sonuç olarak, bu tip topluluklar belirsiz, bu nedenle geçirgenliği yüksek sınırlara ve sosyal derinlikten yoksun bir görünüme sahiptirler. Buna karşılık dikey etnik topluluklar daha katı sınırlara sahip olmakla birlikte, etnik kültürü diğer tabaka ve sınıflara yayma eğilimi gösterirler. Bu tip topluluklarda, toplumsal bölünmeler kültürel farklılıklar tarafından desteklenmez, aksine farklı sınıfları bir araya getiren, ortak miras ve gelenekler etrafında birleştiren -özellikle dış bir tehdit söz konusu olduğunda- bir tarihi kültür vardır. Dikey etnik topluluklara genel olarak bakıldığında etnik bağın daha yoğun ve dışlayıcı olduğu, bununla alakalı olarak etnik kabulün önündeki engellerin ise daha yüksek olduğu görülmektedir.

Bush ve Keyman (1997: 319) etnik kimliği, kültürel geleneğin etrafında hem tarihsel hem de sembolik olarak şekillendirilmiş ve inşa edilmiş bir yapı olarak tanımlamışlardır. Bush ve Keyman kimlik türleri içinde başat bir öneme sahip olduğunu ileri sürdükleri etnik kimliğin birbiriyle sıkı ilişki içinde iki asli bileşeni olduğu ifade ederler: kişinin diğer tüm gruplardan farklı ve benzersiz bir gruba ait olduğu fikri, yabancı bir grubun varlığı. Buna ek olarak Bush ve Keyman, etnik kimliklerin daima ilişkisel olduklarını ve tek başlarına değil, diğer gruplarla etkileşim temelinde inşa edildiklerini belirtirler. Hutchinson ve Smith (1996: 5)'in etnik kimliği, bireyin belirli bir kültürel topluluğa karşı duyduğu aidiyet hissi olarak açıklamaları, Bush ve Keyman'ın açıklamalarıyla paralellik göstermektedir.

2.1.2. Millet

Milletin İngilizce karşılığı olan “nation” kelimesinin Latince'den geldiğini söyleyen Walker Connor (1994: 94), kelimenin bu dilde “ortak kan bağları” anlamı taşıdığını ifade eder. Bu kelimenin türediği “nasci” sözcüğünün ise “doğmuş olmak” anlamına geldiğini belirtir.

İlk kavramsallaştırma çalışmalarından birinin sahibi olan Ernest Renan (1946: 121) milleti, “birlikte katlanılan ve katlanmaya hazır bulunan fedakârlık duygusunun yarattığı büyük bir karşılıklı bağlılık” şeklinde tanımlamıştır. Renan (1946: 104) milletin özünü ise, tüm bireylerin ortak pek çok şeyinin bulunması ve bu bireylerin birçok şeyi de unutmuş olması durumunun oluşturduğunu dile getirmiştir. Bu ifadelerden yola çıkarak Renan'ın, Anderson'un hayali cemaatler kavramlaştırmasına, kendine özgü sinsi tatlı dilliliğiyle göndermede bulunduğu söylenilebilir (Anderson, 2006: 6). Genel olarak bakıldığında Renan'ın milleti tanımlarken objektif unsurlardan çok (dil, din, ırk), sübjektif (mazi, amaç ve ideal birliği, gelecek hedefi) unsurları ön plana çıkardığı görülmektedir. Renan'ın kavramsallaştırmasına yakın bir tanımlama yapan Anthony

D. Smith (1991: 14) milleti “tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleğı, kitlesel bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğı” şeklinde ifade etmiştir.

Ulus-devlet kavramına geçmeden önce bir hususun üzerinde durulmasında yarar görülmektedir. Bu husus, millet kavramının açıklamasında etnisiteye başvurulması, hatta çoğı zaman da karıştırılarak etnisitenin millet ile eş anlamlı olarak kullanılmasıdır. Ancak şü bir gerçektir ki, millet, etnik gruplardan birkaç noktada farklılık göstermektedir. Kavramlar arasındaki en önemli farklılık siyasal açıdandır. Millet, egemen bir varlıktır. Etnik grup ise sosyolojik bir topluluktur. Milletler, sınırları kesin çizgilerle belirlenmiş bir toprak üzerinde bütünleşik bir halde bulunurken, etnik gruplar dağınık ve yaygın bir görünüm arz etmektedirler. Bu farktan hareketle milletler içlerinde merkezî bir ekonomik sistem barındırırken, etnik gruplarda böyle bir oluşumdan söz edilemez. Amaç etnisite ile millet arasında bir farkın bulunduğunu ortaya koymak olduğundan, verilen örneklerin bu ayırım çizgisini çekmek adına yeterli olduğü düşünölmektedir.

2.1.3. Ulus-Devlet

Modern devletin bir aşaması olarak görölen ulus-devlet (Kotan, 2016: 24), 16. yüzyıl ile 18. yüzyıl arası dönemde Avrupa’da etkili olan ve hayatın hemen her alanında yepyeni oluşumları ortaya çıkaran kapitalizm sürecinin bir ürünüdür (Özdemir, 2012: 41). Ulus-devlet, kısaca yönetimi altındakileri genelleştirilmiş üst ve üstün kimlik içinde örgütleyen siyasi yapıdır (Ekşi ve Saygılı, 2016: 131). Bu tanımdan yola çıkarak ulus-devletin siyasi sınırları kültürel sınırlarla kesiştirmeye çalıştığı söylenebilir.

Ulus-devlet; halkları, orduları ve bürokrasileri olan bölgelerden oluşur, ancak bu yeterli değildir. Ulus-devlet yeterli bir vatanseverlik, sembol, mit ve ritüel sistemi olmadan var olamaz. Ulus-devletler vatandaşlarından sadece yönetilmelerini ve yönetmelerini değil, aynı zamanda ölkelerini sevmelerini, uğruna ölmeye-öldürmeye, yalan söylemeye hazır olmalarını ister (Perica, 2002: 5). Ulus-devletler, akıl ve bilim temelinde yükselen; düzen, hiyerarşi, merkezîyetçilik, denetim, kontrol olgularına dayanan örgütsel yapılarıyla, modernitenin siyasal alanında rol oynayan temel aktörler olmuşlardır (Akça, 2005: 233).

Fransız İhtilali’nin ardından popüler olan, feodalizmin yıkılmasına, imparatorlukların parçalanmasına yol açan milliyetçilik kavramının ne olduğü, hangi unsurları bünyesinde barındırdığı ve bir düşünce mi, yoksa önemli bir doktrin mi olduğü tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamamıştır. Bu durumun sebeplerinden birinin milliyetçiğö farklı bir perspektiften bakıp, farklı ölçütleri ön plana almak olduğü düşünölmektedir. Diğer bir sebep olarak ise özgünlük arayışı gösterilmektedir. Özgünlük arayışı ise birbirinden farklı milliyetçilik tanımlarını ve kuramlarını beraberinde getirmektedir. Hal böyle olunca burada milliyetçiliğın tanımı şü deyip, milliyetçiliğı

belli bir temele dayandırmak diğer pek çok tanımlayıcı ve önemli unsurun göz ardı edilmesi anlamına gelecektir. O yüzden daha sağlıklı olması ve bir yanılsa düşülmemesi adına önce literatürde kabul görmüş ve belli çevrelerin etrafında toplandığı kuramlara değinilecektir.

2.2. Kuramsal Çerçeve

2.2.1. İlkçilik (Primordialism)

İlkçilik, kuram olmaktan ziyade bir yaklaşım olarak nitelendirilmektedir. Bu bakış açısının özünü, milletlerin doğal olarak bulunduğu ya da eski çağlardan beri varlığını sürdüren yapılar olduğu savı oluşturmaktadır. Bu bağlamda ilkçiler, milletlerin ve milliyetçiliğin tarihin her döneminde var olduğunu savunan bir çizgidedirler. İlkçi yaklaşım, İngilizce “primordialism”in karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bahsi geçen kelime “başlangıçtan beri var olan” anlamını karşılamaktadır. Primordialism kavramını ilk kullananın İngiliz tarihçi Edward Shils olduğu ifade edilir. Shils terimi, ilk kez 1957 yılında yayınladığı makalesinde, aile içi ilişkilerden bahsederken kullanır ve aile üyeleri arasında oluşan bağlılık duygusunun birbirleriyle sürekli iletişim halinde olmalarından değil, kan bağından kaynakladığını ileri sürer. Ona göre bu bağ, “ilk olma” niteliği taşır, yani her şeyden önce yaratılmış, dolayısıyla da hep varmış gibi algılanır (Özkırımlı, 1999: 75-76).

İlkçilik kavramını dünyaya tanıtan kişi olarak ifade edilen Clifford Geertz, bu yaklaşımın öncü isimlerinden biridir. Geertz, ırk ve kan üzerine inşa edilmiş bağların hiçbir şekilde ortadan kaldırılamayacağını ileri sürmüştür. Ona göre, kan bağları, etnik köken, aynı bölgede yaşama ve aynı dili konuşma vasıtasıyla oluşturulan ilksel bağlar, insanlarda bir topluluk bilinci oluşturur. Topluluk üyeliği kalıtsaldır ve kişi sadece bir topluluğun üyesi olabilir. Bağın kendisine büyük önem atfeden Geertz, ayrıca söz konusu bağların her zaman aynı düzeyde olmadığını, dolayısıyla da kişiden kişiye, toplumdan topluma, bir dönemden diğerine farklılık gösterdiğini kabul eder (Bačová, 1998: 31-33).

2.2.2. Modernistler

Literatürde kabul gören bir diğer kuram ise modernist yaklaşımdır. Bu yaklaşım etrafında toplanan düşünürler ise milletlerin eski zamanlardan beri var olmayan ya da doğal olarak bulunmayan yapılar olduğu savını ileri sürerek, milletlerin modern zamanların bir ürünü olduğunu iddia etmektedirler. Modernist yaklaşım, çeşitli kuramsal yönelimleri bünyesinde barındırır. Araştırmacılar, milliyetçilik çözümlerinde vurguyu farklı etkenlere yaparlar. Örneğin Kedourie düşünce akımlarını, Gellner ise endüstrileşmeyi esas alır. Modernistler, milletlerin modern çağların bir ürünü olduğu hususunda hem fikirlerken, milletlerin doğuşunun zamanı açısından bir anlaşmazlık içindedirler. Modernistlerden bazıları milletin doğuş dönemi olarak 18.

yüzyıl veya öncesini baz alırken, bazıları milletin doğuşunu kitlelerin milli kimlik kazandıkları 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başına yerleştirmektedirler (Smith, 1991: 44).

Eric J. Hobsbawm (2010: 17)'a göre milletler, ilkçilerin öne sürdüğü gibi “tarih kadar eski” değildir. Ona göre sözcüğün modern anlamı en fazla 18. yüzyıla kadar geriye götürülebilir. Hobsbawm, milleti, milliyetçiliğin türevi olarak görür ve milleti bir “sosyal mühendislik” ürünü kabul eder. Milliyetçiliğin milletlerden önce geldiğini savunan Hobsbawm, milletlerin devletleri ve milliyetçiliği yaratmadığını, doğrusunun bunun tam tersi olduğunu ileri sürer (Hobsbawm, 2010: 24).

Modernist yaklaşımın öncülerinden olan Karl W. Deutsch, millet kurmayı toplumsal-demografik süreçlerle ilişkilendirir. Deutsch'a göre, kentleşme, gelişen iletişim teknolojisi, artan okuma-yazma oranları ve toplumsal mobilité, milletlerin kurulmasını kolaylaştırır. Deutsch, bu süreçte kitle iletişim araçlarına büyük önem atfeder (Özkırımlı, 1999: 58).

Benedict Anderson'un çıkış noktası ise milliyetçiliğin özel bir kültürel yapım türü olduğu düşüncesidir. Anderson (2006: 5-6) milleti, “hayal edilmiş bir siyasal topluluk, kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaat” şeklinde ifade etmiştir. Burada hayal edilmiş cemaat derken Anderson, en küçük milletin üyelerinin bile diğerlerini tanıma şansına sahip olamayacağını, onların çoğu hakkında bir şey işitmeden hayatlarını sürdüreceğini ama her birinin zihninde toplamlarının hayalinin yaşamaya devam edeceğini kastetmektedir. Benedict Anderson 1983'de yayınlanan *Imagined Communities* (Hayali Cemaatler) adlı eserinde milliyetçiliği, ne eski çağlardan beri var olan ne de doğrudan sanayi toplumlarının ortaya çıkardığı bir gerçeklik olarak sunuyordu. Aksine, milliyetçiliği farklı tecrübelerle farklılaşan gruplar tarafından ortaya konan bir proje olarak ele alıyordu (Ersanlı, 1998: 9).

2.2.3. Etno-Sembolcüler

Literatürde öteki kuramlara göre yeni olmakla birlikte azımsanmayacak desteğe sahip olan diğer bir kuram ise etno-sembolcülüktür. Bu terim isminden de anlaşılacağı üzere ağırlığı etnik geçmişe veren kuramcıları simgelemektedir. Etno-sembolcü yaklaşım için etnik geçmiş büyük önem arz etmektedir. Etno-sembolcü kuramcılar vurguyu milletlerin etnik kökenine yapmışlar ve milletleri doğal yapılar olarak görmüşlerdir. Etno-sembolcü kuramcılar ilkçi ya da modernist kuramcılara göre kendi içlerinde, ileri sürülen savlar konusunda daha türdeş bir görüntü arz etmektedirler (Karadağ ve Yaman, 2018: 88-89).

Bir ideoloji ve bir dil olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru siyasi arenada ortaya çıkan milliyetçilik, bu yaklaşımın öncü isimlerinden biri olan Smith (1991: 13)'e göre, modern dünyada

farklı biçimler alan en zorlayıcı kimlik mitidir. Smith, her milliyetçiliğin değişen derecelerde teritoryal ve etnik unsurları içerisinde barındırdığını iddia etmiştir. Smith (1991: 70), *National Identity* (Milli Kimlik) adlı eserinde milliyetçiliğin, hem mülkiyet ve yeniden inşa hem de ataların yaşadıkları yere ait olma anlamına geldiğini belirtmiştir.

2.3. Milliyetçilik Tipolojileri

Milliyetçilikle ilgili çeşitli tipolojiler bulunmaktadır. Hans Kohn'un ki, bunlar arasında en kabul görmüş olanlardan biridir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarında doğan ve sonra da Amerika'ya yerleşen tarihçi ve filozof Kohn (Ertan ve Örs, 2018: 64), milliyetçiliğin rasyonel ve kurumsal Batılı biçimini (versiyonunu), organik ve mistik Doğulu biçiminden ayırmıştır. Kohn, iki milliyetçilik biçimi arasında bir ayrıma giderken Batı ve Doğu demesi, ilk anda bu tasnifin coğrafi temel üzerinde yükseldiğini akla getirmektedir. Kohn'a göre Batı'da milliyetçilik siyasi bir içeriğe sahipti. Milliyetçilik, Batı'da ya milli devletin oluşumunu izliyor ya da onunla çakışıyordu. Doğu'da ise milliyetçilik, sürece daha sonra dâhil oluyor ve toplumsal ilerleme ve siyasi gelişimin ileri evrelerinde ortaya çıkıyordu (Özkırımlı, 2010: 21).

Kohn, milleti, benzer yasalar ve yönetim altında, ortak bir ülkede yaşamakta olan insanların birlikteliği olarak gören anlayışın; İngiltere, Fransa ve Amerika'da ortaya çıktığını ileri sürmüştür (Smith, 1991: 80). Kohn (1965: 40), bu şekilde bir ideolojinin 18. yüzyılda sayılan ülkelere iktidara gelen orta sınıf eliyle şekillendirilmiş olduğunu belirtmiştir. Doğu Avrupa'da ise önemli sayılabilecek düzeyde bir orta sınıfın gelişmediğini ve onun yerine müstakbel milliyetçiliklerin başını çeken bir avuç entelektüelin ortaya çıktığını dile getirmiştir. Söz konusu bu entelektüellerin büyük bir bölümü önceki dönemde iktidardan dışlanmış kişilerden olduğundan, bu entelektüellerin milliyetçiliği son derece keskin ve otoriterdi. Kohn'un bu tipolojisi, Avrupa'nın farklı bölgelerinde bütünüyle milliyetçilik türlerini ihmal etmesi çerçevesinde eleştirilebilir. Keza, Batılı milliyetçiliklerin bir burjuva ürünü olduğu da söylenemez. Bu milliyetçilikler, daha önceki monarşik ve aristokratik sistemlerde karşılaşılan davranış biçimlerine çok şey borçludurlar (Smith, 1991: 81).

Bir başka ayrımı ise John Plamenatz, Batı ve Doğu tipi milliyetçilik şeklinde yapmıştır. Bu şekilde yapılan bir sınıflandırmada milliyetçilik, her ne kadar siyasi bir kimlik kazansa da temelde kültürel bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Her iki milliyetçilik türü de belirli bir milli kültürün gelişme seyrinin ölçüldüğü ortak standartlar kümesinin kabulüne dayanmaktadır. Buradan hareketle Plamenatz, ayrım çizgisini kültürel olarak belli seviyeye ulaşmış İtalyan ve Alman milliyetçilikleri ile gelişme, oluşma şartları açısından birtakım engellerle karşılaşan, daha zayıf olmasına rağmen, daha keskin hareketlere yol açan Balkan milliyetçilikleri arasına çekmiştir (Chatterjee, 1993: 1-2).

Eleştiri olsa da Kohn'un milliyetçi ideolojinin rasyonel ve organik türleri arasına koyduğu felsefi ayırım çizgisi, geçerliliğini korumakta ve işlevselliğini devam ettirmektedir. Kohn'un Doğulu-organik ve Batılı-isteğe bağlı olmak üzere iki ana model belirleyen ayırımından yararlanan Smith, toprağa bağlı (teritoryal) milliyetçilikler ve etnik milliyetçiliklerden söz eder. Bunları da kendi aralarında bağımsızlık öncesi ve sonrası olarak ayırır. Buna göre ortaya şöyle bir sınıflandırma çıkmaktadır (Smith, 1991: 81-83):

a) Toprağa Bağlı (Teritoryal) Milliyetçilikler

Toprağa bağlı milliyetçilik, sınırları belirli bir alanda yerleşik olan insanların dil, din, kültür ve etnik köken farklılıklarından bağımsız olarak ortak politik kültür ile şekillenen milli kimlik etrafında bir araya gelmesi inancını taşıyan milliyetçilik biçimini tanımlar.

- *Bağımsızlık Öncesi Hareketler:* Bu tür akımlar önce yabancı yöneticileri ülkeden kovmanın yollarını arayacak, sonra da eskiden sömürge olan ülkeyi, yeni bir devlet-millet (state-nation) ile ikame etmeye çalışacaktır. Bu tip hareketler, sömürge karşıtı milliyetçiliklerdir.
- *Bağımsızlık Sonrası Hareketler:* Bu tür hareketler dağılmış etnik toplulukları eskiden sömürge olan topraklar üzerinde kurulacak yeni bir devlet çatısı altında birleştirmeyi hedefler. Dolayısıyla bunlar bütünlleştirici milliyetçilikler olarak adlandırılır.

b) Etnik Milliyetçilikler

Etnik milliyetçilik, bireylerin en derin bağlılıklarını seçim yoluyla değil de miras olarak kazandığını iddia etmektedir. Etnik milliyetçilik ayrıca, ulusal topluluğu bireyin tanımlamadığını, aksine bireyin ulusal topluluk tarafından şekillendirildiğini ileri sürmektedir (Ignatieff, 1993: 4). Özet olarak söylenebilir ki, baz aldığı kıstaslardan dolayı etnik milliyetçiliğin ayrıştırıcı olduğu söylenebilir. Millet düşüncesi temelde etnik olan hareketler üzerine kuruludur.

- *Bağımsızlık Öncesi Hareketler:* Bu tür hareketler daha büyük bir siyasi birimden ayrılmaya (ya da seçilmiş bir etnik yurdu ayırmaya veya burada toplanmaya) ve onun yerine yeni bir siyasi etno-millet kurmak için mücadele vereceklerdir. Bunlar ayrılıkçı milliyetçilikler ya da diaspora milliyetçilikleridir.
- *Bağımsızlık Sonrası Hareketler:* Bu tür hareketler etno-milletin mevcut sınırlarının dışında yaşayan akrabaları ve onların yaşadıkları toprakları ilhak etmeye veya etno-kültürel bakımdan benzer devletlerin bir araya getirilmesiyle daha geniş bir etno-milli devlet kurmaya çalışacaklardır. Bunlar irredentist (genişlemeci) ve pan milliyetçiliklerdir. Yapılan sınıflandırmanın milliyetçiliğin tüm alt türlerini kapsama hususunda yetersiz kalacağı, ancak milliyetçiliğin temel mantığını yakalayabileceği düşünülmektedir.

Ayrılcı hareketlerin ortaya çıkmasında, azınlığın içerisinde bulunduğu devletin birtakım politikaları da tetikleyici bir rol oynayabilmektedir. Bunlar, kimliğin empoze edilmesi, dil, kùltür, tarih yasağı, cezai kovuşturma, etnik grubun titùler (ayrıcalıklı, baskın) grup tarafından emilmesi, soykırım şeklinde dile getirilebilir (Ryabinin, 2017: 7). Ayrılcılığı tetikleyebilecek faktörler olarak saydığımız nedenlerin çeşitli olması, ayrılcı hareketlerin benzer şekilde ve aynı koşullarda oluşmamış olmasıyla paralellik göstermektedir. Bazı ayrılcı hareketler yeni bir devletin teşkil edilmesinin hemen akabinde küçük bir kıvılcımla gün yüzüne çıkıp kısa sürede başarı sağlarken, bazıları ise görece daha geç tarihte ve ağır bir hızda ortaya çıkmakta, ayrıca sonunda başarısız olma ihtimaliyle de baş başa kalmaktadırlar. Burada hareketin başarıya ulaşp ulaşmamasında ve bu sürenin uzun olup olmamasının belirlenmesinde dış destek önemli bir rol oynamaktadır.

2.4. Ayrılcı Milliyetçilik

Ayrılcılık, demokrasi ya da insan hakları sorunu olmaktan ziyade bir milliyetçilik sorunudur (Kalaycı, 2010: 23). Ayrılcılık, egemen ve bağımsız olan siyasal bir yapı içinde yaşamakta olan ve kendini birtakım özellikleriyle -dil, din, kùltür- bulunduğu bu yapı içinde farklı gören etnik grubun, kendi bağımsız devletini kurmak üzere bu sistemden ayrılması veya ayrılmaya dönük girişimlerde bulunması olarak tanımlanabilir (Anıl, 2015: 57).

1648 Vestfalya Barışı ile gelen ve egemen devlet temelinde yükselen uluslararası düzen, 18. yüzyıldan itibaren gelişen ve bugün geçerliliğini koruyan siyasal bir yapılanma olarak varlığını devam ettirmektedir (Uygun, 2003: 11). Bu düzendeki etnik çeşitlilik, toplumsal yapının bir-örnek olmasının önünde büyük bir engeldir. Sözü edilen bu etnik çeşitlilik sadece toplumsal yapıda farklılıklara sebep olmuyor, aynı zamanda yaşadıkları ülkenin içinde dil, din, kùltür ve ırk bakımından farklılık oluşturmaları çeşitli sorunlara da sebebiyet verebilmektedir. Söz konusu bu sorunlar, belirli bir toprak üzerinde ve barışın hüküm sürdüğu bir ortamda üniter yapı kurmak isteyen ulus-devletlerin işini bir hayli zorlaştırmaktadır.

Günümüzde dünyada 190'dan fazla devlet bulunmaktadır ve bunlardan sadece çok azı etnik olarak homojen bir nüfus kompozisyonu -Portekiz Cumhuriyeti, Güney Kore, Macaristan, Tunus, Libya, Azerbaycan- arz etmektedir. Devletlerin % 40'ından fazlasında beş veya daha fazla etnik azınlık bulunmaktadır (Ryabinin, 2017: 5). Bu durum, gerek ulus-devlet açısından gerekse uluslararası politika açısından birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Etnik azınlıkların çoğu, içinde yaşamakta oldukları devlette kültürel ve fiziksel baskıya, ekonomik yoksunluğa, asimilasyona, bunlardan daha kötüsü soykırıma maruz bırakılabilirler. Etnik grupların temel amacı, ayrımcılığa maruz bırakılmalarına sebep olan farklılıklarını uluslararası hukukun tanıdığı haklardan yararlanarak korumaktır (Zhu ve Blachford, 2006: 25-26). Öte yandan çok sayıda ülke bu etnik azınlıkların aktifleştirilmesi nedeniyle ayrılcı hareketler ile karşı karşıya kalmaktadır.

Sınırların kaybolmaya başladığı, deyim yerindeyse dünyanın küçük bir köy haline geldiği küreselleşme çağında milliyetçiliğin geçmişte kaldığı ve günümüzde daha fazla soruna yol açmayacağına dair görüşler ortaya atılmaktadır. Bu görüşlere ilave olarak çağdaş siyasal söylem; ayrılıkçılık, milliyetçilik, etnik grup sorunları gibi konuların artık gerçek olmadığı ve bu yüzden bunların iyice analiz edilmesinin bir zorunluluktan ziyade keyfi bir araştırma konusu olduğu kanısındadır (Ryabinin, 2017: 5). Fakat günümüzde ayrılıkçılık ile ulusal azınlık sorunları var olmakta ve gün geçtikçe daha da sert bir hal almaktadır. Milliyetçilik debisi azalmış ama kurumamış bir nehirdir. Bu konu ile alakalı Benedict Anderson (2006: 3), “Bunca zamandır kehaneti yapılan milliyetçilik çağının sonu görünürde olmaktan çok uzaktır.” demiştir. Bu cümle Anderson’un ileri görüşlülüğünü ve milliyetçilik literatüründe neden önemli isimler arasında sayıldığını gözler önüne sermektedir. Bu görüşler ışığında milliyetçilik için küllenmiş ama sönmemiş bir ateş benzetmesi yapılabilir.

Günümüzde yapılan birçok çalışmada özerklik ile barışın güçlü bir ilişki içinde olduğu dile getirilmektedir. Larry Dimond “özerkliğin ayrılıkçı baskıları teşvik etmekten çok onları hafiflettiğini” yazmıştır. Ancak özerklik sınırlı kadar masum değildir. Bir başka görüşe göre ise özerkliğin etnik topluluğunun kendi kendini yönetme taleplerini karşılama olasılığı düşükken, etnik ayrılık ve önyargıları güçlendirme olasılığı oldukça yüksektir. Aslında özerklik, huzuru, düzeni, barışı tesis etmekten ziyade etnik topluluğun liderlerine topluluğu devlete karşı harekete geçirmek için gereken sembolik ve maddi kaynakları sağlamaktadır. Literatürde özerklik ile ilgili bir konsensüs var ise o da özerkliğin net etkisinin bilinmediğidir. Özerkliğin, hem lehinde hem de aleyhinde olan argümanları destekler nitelikte örnek olaylar olmasına rağmen, ayrılıkçı eylemler tutarlı bir ampirik ilişkiye sahip olmadığı anlaşılıyor. Özetle, özerkliğin hangi mekanizmaları harekete geçirdiğine dair ampirik kayıtların net olmadığı söylenebilir. Bu konu ile bağlantılı olarak, son zamanlarda yapılan araştırmalarda, günümüzde özerk olan etnik grupların, özerk olmayan etnik gruplara göre ayrılıkçı hareketlere kalkışma olasılığının daha yüksek olduğunun ortaya konulması, özerkliğin ayrılıkçı hareketleri tetiklediğine işaret etmektedir. Ayrıca önceden özerk olup da sonradan bu özerkliği ellerinden alınan etnik grupların ise yukarıda bahsi geçen iki gruba nazaran daha yüksek ayrılıkçı hareketlere kalkışma olasılığına sahip oldukları ileri sürülmüştür. Bu durum, önceki özerkliğin ayrılıkçılığı teşvik eder nitelikte olduğu fikri ile paralellik göstermektedir (Siroky ve Cuffe, 2015: 6-7).

2.4.1. Ayrılıkçılığın Tarihi Gelişimi ve Osmanlı Devleti’ne Etkisi

Ayrılıkçılık, buldukları bölgelerden ayrılmak isteyen etnik gruplar açısından bir gereklilik olarak algılanırken, ayrılmak istenilen devlet açısından bakıldığında ise bir siyasal sorun olarak görülmektedir. Nasıl ki milleti ve milliyetçiliği tek bir nedene indirgeyip üzerinde fikir birliği sağlanacak bir tanım yapılamamış ise, ayrılıkçılığın ortaya çıkmasını da tek bir nedene bağlamak olası gözükmemektedir. Dünyada yaşanmış ve yaşanmakta olan ayrılıkçılık örneklerine bakıldığında

ayrılıkçılığın ortaya çıkmasında çeşitli faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Bunlar, ekonomik (bölgeler arasında uçurum olarak görülebilecek ekonomik farklılıkların bulunması ve yönetim kademelerinde ve kaynak dağılımında adaletsizlikler), siyasal (etnik grubun kendini temsil etmede ve kendi geleceği ile ilgili önemli kararlı almada yeterli yollara ve etkiye sahip olamaması) ve kültürel (planlı olarak konuştukları dillerin yasaklanması, ibadetlere sınırlandırmalar getirilmesi) gibi faktörlerdir.

Kendilerini tâbi oldukları devlet içinde farklı gören kimi etnik grupların politik tavizler elde etmek adına attıkları adımlar, ayrılıkçı hareketler olarak kabul edilmektedir (Soner, 2008: 79-80). Kimi ayrılıkçı hareketler kendi dillerini kullanma, vatandaşlık haklarının genişletilmesi, kültürel farklılıklarını muhafaza etme gibi haklara kavuşmak için şiddet içermeyen siyasi mücadele yoluna başvurur. Ancak çoğu devlet bu tür gruplara temsil hakkı tanınmamakta ve siyaset yolunu kasıtlı olarak kapatmaktadır. Merkezî devletin bu şekilde bir tutum sergilemesi, grubu özerklik ve ayrılıkçılık söylemlerini içeren ve şiddeti referans alan yöntemleri kullanmaya sevk eder (Olzak, 2006: 41-43). Çatışmanın, iki ya da daha fazla tarafın birbirine ters düşen çıkarları savunmalarını ifade eden bir kavram olduğu göz önüne alındığında, ayrılıkçı hareketin çatışmayı da beraberinde getirmesi kaçınılmaz gözükmektedir (Cordell ve Wolff, 2010: 4).

Yunanca, ethnos kelimesinden gelen, ortak kökler üzerinde oluşturulan birliği ifade eden etnisiteye, tarihin çeşitli dönemlerinde ayrılıkçılığı ve bununla bağlantılı olarak farklı toplum yapısını ifade edecek biçimde geniş anlamlar yüklenmiştir. Orta Çağ'da insanlar, dinsel açıdan diğer toplulukları ötekileştirmiştir. Din temelli olarak grupların bir tehdit olarak algılanması düşüncesi Orta Çağ'da artarken, dinî gruplarla etnik gruplar arasında doğrudan bir bağın kurulmasının da bu döneme tekabül ettiği düşünülmektedir. Osmanlı dâhil olmak üzere, söz konusu dönemde bütün dünyada millet sözcüğü, din temelinde tanımlanan bir kavram olmuştur. Başlangıçta farklı dine mensup olanlar arasında yapılan ötekileştirmeler, zaman geçtikçe aynı dine mensup olup, dinin farklı yorumlarından meydana gelen mezhepler arasında da yaşanmaya başlanmıştır. Aynı dinin içinde yer alan bir grubun görüş ve yorumları beğenilmiyorsa, ötekileştirilen grup sapkın ilan edilmiş, hatta fiziki ve psikolojik şiddet uygulanarak, etnik temizliğe varan uygulamalara maruz bırakılmıştır (Buksur, 2013: 245).

Önceleri dinî farklılıklar ile şekillenen ve 17. yüzyılda zirve noktasına ulaşan etnik ayrımcılık, 18. yüzyıldan itibaren kültür ile genetik farklılıklar temelinde yükselerek, milliyetçilikle anılan bir kavram olmuştur. Ernest Gellner (1994: 44-45)'e göre, Sanayi Devrimi'nin bu değişikliğin yaşanmasına ve ayrılıkçı hareketlerin oluşmasına etkisi vardır. Sanayileşme, küçük kültürel birimleri ve çeşitliliği ortadan kaldırırken, kendi içerisinde bir ahenk oluşturan ama dışarıda kalanlara yabancılaşan büyük siyasi birimleri ortaya çıkarmıştır. Tabii bu yeni oluşumlar, kültürden bağımsız düşünülemez. Belki sanayileşme ve bununla beraber gelen tekdüzeleşme

kültürel çeşitliği azaltmış olabilir, ancak hayatta kalan az sayıdaki kültürel sınırın siyasi önemini de artırmıştır.

Michael Hechter (1975: 39-40), sanayileşmenin bölgeler arasındaki dengesiz dağılımının ülke içerisinde gelişmiş (merkez) ve az gelişmiş (çevre) grupların ortaya çıkmasına yol açtığını ileri sürmüştür. Kaynakların ve gücün bu gruplar arasında eşitsiz dağılımı ve bununla doğrudan bağlantılı olan çıkar farklılaşması gruplar arasında hâlihazırda olan ayrımı daha da keskinleştirmiştir. Bu durumda avantajlı konumda olan grup, yüksek statüdeki makamlarını işgal ettiği sistemin kurumsallaşmasını ve sürdürülmesini sağlamaya dönük politikalarla tekelleşmeyi, dolayısıyla istikrarı sağlamayı hedeflemektedir. Diğer yandan ise, az gelişmiş grupların bu üst düzey statülere erişimlerini engellemeye dönük adımlar atmaktadırlar. Az gelişmiş grupların ise, kendilerine biçilen bu rolleri kabul etmeme ve bu durumdan kurtulma eğiliminde oldukları söylenebilir. Emeğin kültürel iş bölümü olarak adlandırılan bu tabakalaşma sistemi, nesnel kültürel ayrımlar temelinde bireyleri toplumsal yapıdaki belirli ve özel rollere atar. Bu şekilde atılan adımlar ve yapılan uygulamalar, statükonun korunmasına ve devamının sağlanmasına dönük kurumsal çözümler olarak adlandırılabilir.

Üst paragrafta ifade edilen ve ekonomik gelişmişliğin ayrılıkçı hareketler üzerindeki etkisine değinen düşünceye paralel olan bir tablo, Horowitz tarafından aşağıdaki şekilde betimlenmiştir.

Tablo 1: Ayrılıkçılık Eğilimi

Grup ve Bölge	Siyasi İddialar	Ayrılıkçılığı Tetikleyenler	Maliyetin Ayrılıkçılığa Etkisi	Ayrılıkçılığın Ortaya Çıkış Zamanı ve Sıklığı
Geri Kalmış Bölgede Gelişmemiş Gruplar	*Kamu hizmetlerinin ve gelirin adaletli dağıtılması.	*Kamu hizmetlerinin adaletsiz dağılımı, dil ve din gibi sembolik sorunlar.	*Ekonomik maliyete bakılmaksızın ayrılma kararı alınır.	*Erken meydana gelir, tekrarlanma sıklığı yüksektir.
Geri Kalmış Bölgede Gelişmiş Gruplar	*Ayrımcılığın olmaması ve gelir sorununun çözülmesi.	*Devletin şiddetli ayrımcılık yapması, tekrarlanan şiddet ve ana bölgeye göç.	*Ekonomik maliyetin düşük olması durumunda ayrılma kararı alınır.	*Geç meydana gelir, tekrarlanma sıklığı yüksek sayılabilir.
Gelişmiş Bölgede Gelişmiş Gruplar	*Ayrımcılığın olmaması ve gelirin elde edildiği yerde harcanması.	*Devletin şiddetli ayrımcılık yapması, tekrarlanan şiddet ve ana bölgeye göç.	*Ekonomik maliyetin düşük olması durumunda ayrılma kararı alınır.	*Geç meydana gelir, nadiren tekrarlanır.
Gelişmiş Bölgede Gelişmemiş Gruplar	*Kamu hizmetlerinin adaletli dağıtılması ve gelirin elde edildiği yerde harcanması.	*Adaletli davranılmaması ve yabancı bölgelerdeki göçmenlerin siyasi iddiaları.	*Ekonomik fayda ve maliyete bakılmaksızın ayrılma kararı alınır.	*Erken meydana gelir, nadir tekrarlanır.

Kaynak: Horowitz, 1985: 258

Batının inancını sekülerleştirip, küresel bir sömürü ağı kurabilmesi için, büyük imparatorlukları parçalayarak küçük devletlere dönüştürmek suretiyle ulus-devletler kurulmasını ve milliyetçilik akımlarını benimseyerek geniş bir alana yayılmasını sağlaması gerekiyordu. Din savaşları, yeni düzende tek taraflılığını kaybederek hem din hem de ırk savaşlarına doğru bir eğilim sergilerken, ayrılıkçı hareketler ilk kez Fransız İhtilali sırasında ve Jakobenlerin döneminde ortaya çıkmıştır.

İhtilalin, Fransa'yı iç karışıklıklara sürükleyeceğini düşünen İngiltere, Prusya ve İspanya bu durumdan oldukça memnun olmuşlardı. Fakat Fransa'daki gelişmelerle beraber, bu memnuniyet yavaş yavaş yerini endişeye bırakmaya başlamıştı. Bu devletlere ek olarak İstanbul Patrikhanesi de gelişmelere kuşku ile bakmıştır. Gelişmelere sessiz kalmayan Patrikhane 1798 yılında *Patriki Didaskalia* (Pederler Öğretisi) adlı bir risale yayınlamıştır. Risalede Fransız İhtilali'nin getirdiği düşüncelere saldıran Patrikhane, Osmanlı yönetimine itaat edilmesini istemiştir (Millas, 2014: 178). Zaten Rönesans ile fitili ateşlenen ve Fransız İhtilali ile doruğa ulaşan hareketler direkt olarak kiliseye karşı gelişmişti. Buna bir tepki olarak Patrikhane, Yunanca derslerin okutulduğu okullarda Fransız düşünür Voltaire'nin kitaplarını yasaklamıştır. Bu tepki gittikçe büyümüş ve Yunan bağımsızlık savaşına katılanların dinden aforoz edilmesine kadar varmıştır (Millas, 2014: 138-139). İhtilalin beraberinde getirmiş olduğu yeni devlet düzeni ve dünya görüşü, merkezi yönetimleri zayıflatıyor ve yüzyıllardan beri Avrupa'da kökleşmiş müesseseleri temelinden sarsıyordu. Fransız İhtilali'nin isyan, terör hareketleri ile şekillenmesi ve ulus-devlet oluşturulurken başvuru olan ayrılıkçı şiddet yollarının meşru gösterilmesi, milletlerin egemenlik anlayışında köklü değişikliklere yol açmıştır. İhtilal ile gelen bu yeni düşünceler, büyük imparatorlukların içindeki isyanların fitilini ateşlemiştir (Armaoğlu, 1997: 41-42).

Mevcut konumlarını, kendilerine biçilen rolleri, tahsis edilen devlet kadrolarını beğenmeyen, asimilasyon, ekonomik yoksunluk ve fiziksel şiddete maruz kalan etnik gruplar ne pahasına olursa olsun öz kimliklerini koruyup nesilden nesile aktarmaya büyük önem verirler (Patten, 2002: 568). Grup kimliğini ayakta tutabilmek için ise geçmişte yaşanan bazı olaylara önem atfederler. Bu olayların özelliği söz konusu etnik grubu zor bir duruma sokması, intikam hislerini kamçılması, kısaca bir travma yaratacak mahiyette olmasıdır. 19. yüzyıl Sırp milliyetçiliğinin, tarihi ve manevi bir olay haline getirerek kültüştürdüğü Kosova Savaşı'nın Sırp kimliğinin ayakta tutulabilmesi için seçilmiş travma olarak kullanılması, bir önceki cümledeki yargıya örnek olarak verilebilir (Malcolm, 1998: 15). Bu etnik gruplar, kimliğin ayakta tutulmasına ek olarak, kötü koşullar altında yaşadıkları devletten geniş bir özerklik elde etmenin ya da söz konusu devletten tamamen ayrılmanın yollarını aramaktadırlar.

Etnik grupların yukarıda bahsi geçen istekleri elde etmek adına mücadele etmeleri yeni değildir. Avrupa'da 18. ve 19. yüzyıllarda yoğun olarak görülen bu mücadeleler, devam eden süreçte Osmanlı İmparatorluğu, Çarlık Rusyası ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun

dağılma süreçlerinde aktif rol oynamıştır. Sömürgeciliğin çözülmeye başladığı 1960'lı yıllarda Asya ile Afrika kıtalarında izine rastlanan etnik çatışmalar, 1990'lı yılların başında Sovyet Rusya ve Yugoslavya'nın dağılması süreçlerinde tekrar ortaya çıkmıştır (Stavenhagen, 1996: 1).

Donald Horowitz (1985: 227-228), ayrılıkçılığın ortaya çıkmasında, uluslararası denge politikalarının ve iç politikanın etkisini göz ardı etmese de asıl önemi söz konusu ülkede meydana gelen etnik politik sorunlara atfeder. İç etnik meseleler ayrılıkçılığın ortaya çıkışında belirleyici iken, uluslararası politika ayrılıkçı hareketin sonuca ulaşması bağlamında etkisini göstermektedir. Buna ek olarak Horowitz (1981: 165), ayrılıkçılığın ortaya çıkmasına sebep olan faktörlerin ülkeler arasında benzer olduğunu, ancak ortaya çıkış zamanlarının farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Bazı ayrılıkçı hareketler yeni bir devletin kurulmasının hemen akabinde küçük bir kıvılcımla gün yüzüne çıkıp kısa sürede başarı sağlarken, bazıları ise görece daha geç tarihte ve ağır bir hızda ortaya çıkmakta ve sonunda da başarısız olabilmektedirler.

Ayrılıkçı hareketlerin kendine özgü şartları olmasına rağmen, ortak birtakım nesnel ölçütlerden bahsedilebilir. Bu ölçütlerin etki dereceleri birbirinden farklı olsa da aralarında bir ilişkinin olduğu açıktır. Bu ölçütler (Kurubaş, 2002: 148-155):

- *Sayı*: Etnik grubun kalkıştığı ayrılıkçı hareketi başarıya ulaştırabilecek nüfusa sahip olup olmadığı ile ilişkilidir. Burada yalnızca nüfusun büyüklüğü değil, ülke içerisinde bulunan diğer gruplara sayısal olarak oranı da büyük önem arz etmektedir.
- *Yoğunluk*: Bu kıstas da nüfus ile alakalı olmakla birlikte nüfusun ülkede belli bir alanda mı yoksa dağınık bir şekilde mi bulunduğuyla ilgilidir. Nüfusun belli alanda toplanması ve sınır komşusu devlette akraba toplulukların bulunması ayrılma olasılığını artırmaktadır.
- *Tarihsel Süreklilik*: Bu kıstastan kasıt ayrılıkçılık iddiasının yeni ortaya çıkmamış ve belli bir sürekliliğe sahip olmasıdır. Ayrıca, yaşanan ve yeni bir devlet kurmak istenilen yerde uzun zamandır ikamet ediliyor olması da bu doğrultuda ayrılıkçılığın başarı şansını artırmaktadır.
- *Motivasyon*: Etnik grubun içerisinde yaşadığı devletin sistematik baskı ve şiddetine maruz kalması, ayrımcı bir muamele görmesi etnik grubu ayrılma yönünde güdeleyecektir.
- *Dış Güdüler*: Ülkenin içini değil sınır ötesini ilgilendiren şartları simgelemektedir ve üç boyutu vardır: İlk boyut olan jeopolitik konum, etnik grubun stratejik bir bölgede bulunup bulunmaması ile ilişkilidir. İkincisi boyut olan irredantizm olanağı, ayrılık yanlısı etnik grubun başka yerde akraba toplulukları olup olmaması ile ilgili bir unsurdur. Son boyut olan uluslararası konjonktür ise uluslararası politik düzenin genel durumuyla yakından bağlantılıdır.

Bu sayılanlara ek olarak, ülkenin sahip olduğu rejim de ayrılıkçı hareketin başarıya ulaşmasını belirleyen bir diğer unsurdur. Otoriter yönetimlerin, ayrılıkçı hareketleri sindirme ve yatıştırma olasılığı oldukça düşüktür. Ayrıca otoriter yönetimler tarafından çözüm amaçlı uygulanan yöntemler, sorunun daha da derinleşmesine neden olmaktadır. Buna karşın, düzgün işleyen bir demokratik sistem, etnik ayrılıkçı hareketlerin çıkmasını engelleyebilir. Bu doğrultuda bir değerlendirme yapıldığında, demokratik bir rejimle yönetilen etnik grupların, demokratik olmayan devlette yaşayan gruplara göre ayrılma eğilimlerinin daha düşük olduğu söylenebilir. Ancak bu, demokrasinin yürürlükte olduğu her ortamda ayrılıkçı hareketlerin olmayacağı anlamına gelmez (Lustick vd., 2004: 210). Bazen demokrasi de etnik grupların başkaldırılarına yol açabilir. Demokratikleşmeye dönük adımlar atan bir devlet, haksızlığa uğradığına inanan etnik gruplara, bu uğradıkları haksızlıkları dile getirme fırsatı tanımaktadır. Bu verilen hak, bir bakıma ileride etnik grupların başkaldırılarına zemin hazırlamaktadır (Gurr ve Moore, 1997: 1083). Şöyle ki, etnik gruplar, uğradıkları haksızlıkları dile getirmenin bu haksızlıkların giderilmesi hususunda yeterli olmadığını gördüklerinde çareyi ayaklanmakta bulacaklardır. Nitekim demokrasinin hâkim olduğu Kanada ve Avrupa Birliği'nde aktif ayrılıkçı hareketlerin bulunması, bir önceki cümledeki yargıyı desteklemektedir.

Etnik, dilsel ve dinsel yönden belli oranda türdeşlik gibi koşulların varlığı bir etnik grubun bağlı olduğu devletten ayrılıp yeni bir devlet kurmasını kolaylaştırmaktadır. Bu şekilde bir türdeşlik en başta birlikte hareket etme duygusunu ön plana çıkarır ve harekete ivme kazandırır (Kurubaş, 2002: 149). Buna karşın bazı koşulların varlığı da ayrılmayı güçleştirebilir ve hatta bazen ayrılmayı imkânsız hale getirebilir. Harry Beran (1984: 30-31), ayrılma kararı alınmasını etnik grupların tercihi bırakır, ancak ayrılmayı zorlaştıracak ya da imkânsız hale getirecek koşulları da sıralar. Beran'a göre, ayrılmak isteyen grubun bir devletin temel işlevlerini yerine getirebilecek kadar büyük olmaması, üzerinde ayrı bir devlet kurulmak istenen bölgenin mevcut devlet açısından kültürel, ekonomik veya askerî açıdan gerekli bir yer olması ve kurulacak yeni devletin etrafının düşmanlarla çevrili olması ayrılmayı zorlaştırmaktadır.

Uluslararası alanda ayrılıkçılığın unsurlarına bakıldığında dil, din, etnik kimlik ve köken, ekonomik ve siyasi koşullar gibi unsurlarla karşılaşılır. Bu unsurların biri veya birden fazlası kapsamında hareket eden ayrılıkçı gruplar buldukları ülkede kültürlerine, dillerine, dinlerine kısaca farklılıklarına herhangi bir müdahale olmadan, bu farklılıklarını rahatça sürdürebilmek adına tavizler elde etmekten, özerkliğe, hatta bağımsızlığa varan mücadelelere girişebilirler. Bu ayrılıkçı hareketler, uluslararası alanda etkin olan aktörlerin ilgilerini çekip, desteklerini de kazandıklarında elde etmek istediklerini daha kolay bir şekilde elde edebilirler.

Ayrılıkçıların taleplerinin mevzu bahis devlet tarafından bir kısmının veya tamamının karşılanması, talepte bulunan etnik grup açısından olumlu bir sonuç ve faydalı bir gelişmeyi ifade ederken, taviz veren devlet açısından ise olumsuz sonuçlara yol açacak bir dizi sorunun başlangıcı

demektir. Aynı zamanda etnik grubun iç savaş sonucunda bulunduğu devletten ayrılmayı başarıp kendi devletini kurması, komşu ülkelerdeki etnik gruplara örnek oluşturabilir. Bu örnek durumdan hareketle, komşu ülkelerdeki etnik grupların da buldukları devletten geniş özerklikler koparmaya ya da tamamen ayrılmaya dönük girişimlerde bulunmasına tarihin belli dönemlerinde şahit olunmuştur. Bu duruma verilebilecek en açık örneklerden biri, 1821’de Yunanistan’ın ayaklanıp bağımsız bir devlet haline gelmesinden sonra, Bulgarların ve Sırpaların ayrılıkçı hareketlerine daha sıkı sarılarak, bu yolda uyguladıkları şiddetin boyutlarını arttırmalarıdır. Eski Sovyetler Birliği döneminde, 14 cumhuriyetin Moskova’dan başarıyla ayrılmasını takip eden süreçte diğer grupların mevcut ilişkilerini Moskova ile yeniden düzenleme yoluna gitmesi, bu konuda diğer bir örnektir. Mevcut ilişkileri yeniden düzenlemek isteyen grupların içlerinden bazıları önemli ölçüde özerklik elde etmeyi başarmıştır. Bu doğrultuda bir başka örnek olarak, Gürcistan’ın Sovyetler Birliği’nden ayrılmasından sonra, Güney Osetyalıların Gürcistan’dan ayrılmaya çalışması ve Rusya’daki Osetyalı kardeşleri ile birlik kurmak için baskı yapması verilebilir. Söz konusu bu durumlarda istikrar sadece mevcut ülkede değil, aynı zamanda uluslararası alanda da bozulur ve bu zincirleme reaksiyonlar kaosa yol açabilecek boyutlara ulaşabilir (Brown, 1993: 19-20).

Etnik grupların siyasal bir kimliğe bürünmesinde liderlik faktörü oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bazı etnik grupların liderleri sadece sahip oldukları ve mevcut devletten farklı olan kültürlerine saygı gösterilmesini amaçlarken, bazıları da özerk ya da tam bağımsız bir yapı içerisinde grup kimliklerini devam ettirmeyi amaçlayabilirler. Liderle birlikte ayrılıkçı hareket üzerinde önemli etkiye sahip bir diğer grubu ise söz konusu etnik grubun entelektüelleri oluşturur.

Bir ayrılıkçı hareketin başlangıç aşamasında, can ve mal güvenliğinin tehlikeye düştüğü veyahut da kalmadığı, şiddet içeren uygulamaların arttığı, toplumsal, ekonomik, siyasal bunalımın zirve yaptığı dönemlerde, genellikle eğitim görmüş olan bir grup insan ortaya çıkar. Bu grup, kendilerinin de üyesi oldukları etnik grubun bu bahsi geçen sorunlarına çözüm getirebileceklerini ileri sürerek belirli bir siyasi program doğrultusunda örgütlenme kararı alır (Gürses, 2003: 19).

Entelektüeller bu doğrultuda öncelikle psikolojik ve kültürel süreçleri kullanarak grubun bütünleştirilmesini, diğerlerinin ise ötekileştirilmesini amaçlar. Ötekileştirme çerçevesinde ise bazen etnik grup kendi halkına zarar vermeyi bile göze alabilir. Bulgarların, Osmanlı askeri kıyafeti giyip kendi halkından kişilere zarar vermesi, bu konuda örnek olarak verilebilir. Grubun tarihine mal olmuş hikâyelerin, anıların, kahramanların, sevinçlerin, hepsinden daha önemlisi yaşanan ve grubun kaderini değiştiren travmaların hatırlatılması suretiyle bu süreçler harekete geçirilir. Devam eden süreçte, grubun geçmişinden övgüyle bahseden şiirlerin yazılması, kitapların basılıp dağıtılması grubu birlik olma doğrultusunda kanalize eder. Bu noktada söz konusu eserlerin basılıp dağıtılmasında dışarıdan destek almak, grubun işini oldukça kolaylaştırır. Ayrılıkçılığın filizlenmeye başladığı bu aşamada etnik grubun üyeleri arasında ulaşım ve iletişim imkânlarının artması, kolektif (etnik) kimliğin canlanması sürecini hızlandırır. Kimlik, etnik topluluklar için son

derece önemli bir olgudur. Çünkü kimlikleri ile var olan ve kimliklerine gösterdikleri bağlılıklarla hayata tutunan bireyler, bunların tehdit altında olduğunu hissettiğinde, sonu şiddete varan tepkiler gösterebilirler. Kimliğin bir politika aracı olarak ayrılıkçılıkta kullanılması, hareketin başarı şansını ve sonuca ulaşma hızını artırmaktadır. Smith (1991: 11)'e göre, etnik grubun kaderinin şekillenmesinde son derece önemli olan bu ortak kimlik duygusunun temini işi, kitle iletişim araçlarına ve kamusal bir eğitim sistemine havale edilmiştir.

Kamusal eğitim sisteminin, dolayısıyla dilin kendinden beklenen görevi yerine getirmesi için gerekli okul kademelerinin mevcut olması ve etnik grubun üyelerinin bu okullara ulaşımının önünde bir engelin olmaması gerekir. Bir etnik grubun belli bir kademedен sonra kendi dilinde eğitim yapan kurumlara sahip olmaması, söz konusu etnik grubun tam anlamıyla bütünleşmesinin önünde büyük bir engeldir. Balkanlarda milli kimliklerin oluşumu bağlamında büyük devletlerin, etnik gruplara önemli bir katkısı olmuştur. Açtıkları okullarla ve verdikleri burslarla bu etnik grupların üyelerinin eğitim almalarını sağlamışlardır. Yurtdışında eğitimlerini tamamlayıp, öğrendikleri yeni fikirlerle yurtlarına dönenler, ileride ayrılıkçılığın ilk aşamasını oluşturan entelektüel kesimi teşkil etmiştir. Gerçekten de dil, ayrılıkçı hareketin belli bir aşamaya ulaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Milliyetçilik üzerine çalışmalar yapmış olan düşünürlerin büyük çoğunluğu kimlik oluşumu ve ötekinden farklılaşma hususunda dile büyük önem atfetmişlerdir. Ayrıca dilin etnik kimlikleri besleyen ve bütünleştiren etkisi olduğunu da dile getirmişlerdir. Dil, etnik grubu bir araya getirir ancak grubun söz konusu devletten tamamen ayrılıp, müstakil bir devlet halini alması için bundan fazlası gerekir.

Daha önce değinildiği gibi, kimi etnik gruplar siyaset yoluyla işlerini çözmeye çalışırken, kimileri de şiddet ve terör yöntemlerini gerekli görmüş, bu sayede hareketin daha hızlı sonuçlanacağına inanmışlardır. Hareketin hangi doğrultuda ilerleyeceği liderin tavrı ile de doğrudan alakalı bir durumdur. Şiddet yöntemlerine başvurmak, ayrılıkçı hareketi sonuca ulaştırmak için sıkça kullanılmıştır ve günümüzdeki hareketlerde de kullanılmaya devam etmektedir. Şiddet, sadece ötekileştirilen veyahut da düşman olarak belirlenene değil, aynı zamanda söz konusu etnik gruba mensup olup bu doğrultuda hareket etmeyenlere de uygulanır. Ayrılık hedefi doğrultusunda oluşturulan örgütlenmeler, kendileri ile aynı etnik gruptan olan ancak kendileri ile aynı yolda yürümeyen veya yürüdükleri yola engeller çıkaran diğer örgütleri sapkınlıkla, hatta hainlikle suçlamaktan geri durmazlar. Bu ortamda en mağdur olan ise, şiddet eylemlerinin yoğun bir şekilde sürdürüldüğü bölgelerde yaşayan topluluklardır. Bulgarların, ayaklanma döneminde Müslüman ve Türk köylerini basıp burada yaşayanların bir kısmını öldürüp kalan kısmını ise göçe tâbi tutması birinci duruma örnektir. Burada öldürme ve göçe tâbi tutmanın altında yatan esas neden, etnik grubun devlet kurmak istediği bölgede çoğunluğu oluşturmak ve böylece yeni devletin kurulmasını meşru bir temele dayandırmaktır. Yunan ayaklanması sırasında malvarlıklarını kaybetme korkusuyla Yunanlılara destek vermekte çekinen Yunanlı tüccarlara

cephe alınması ve Osmanlılarla hareket eden kilise mensuplarına hain damgası vurulması ise ikinci duruma örnektir.

Osmanlı İmparatorluğu, Fransız İhtilali sonrasındaki dönemde yapılan bilimsel çalışmaları ve bu çalışmalar neticesinde ortaya konan yeni teknolojiyi takip edememiştir. Bu durum, Osmanlı'nın İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya karşısındaki üstün konumunu, aynı zamanda Balkanlarda, Ege ve Akdeniz'deki hâkimiyetini kaybetmesine neden olmuştur. Avrupa, Osmanlı'nın bu düşkünlüğünden istifade etmek istemiştir. Avrupalı devletler, bir anda ortaya çıkan ve Lord Byron'un çalışmalarıyla bir Avrupa hareketi haline gelen Filhelenizm'e dayanarak (Clair, 2008: 19), Yunanistan'ın ve Rumların akıl hocalığını yapmışlardır. Bununla da yetinmeyerek Osmanlı İmparatorluğu içerisinde isyan, çetecilik ve terörizm faaliyetlerini teşvik edip örgütleyen Avrupa devletleri, gerekli gördükleri durumlarda ise bu örgütleri savaştırmaktan geri durmamışlardır (Lewis, 2002: 33).

Uluslararası konjonktürde meydana gelen bir çatışma veyahut da bir bunalım, ayrılıkçı hareketin rahat çalışmasını sağlayıp işini kolaylaştırabilir. Balkan haklarının ayaklanması sırasında belli aralıklarla meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşları'nda, Osmanlı genel olarak başarısız olmuştur. Rus çıkarlarının Balkan halklarının Osmanlı'dan ayrılıp bağımsız devletler kurması yönünde olması, savaş sonrasında yapılan anlaşmaların ayrılıkçı hareketlerin elini güçlendirecek maddeler içermesini açıklamaktadır. Anlaşmalarda önceleri yer verilmeye başlanan özerkliğin kapsamı, yeni anlaşmalarda genişletilmiş ve bağımsızlığa kadar uzanmıştır. Yapılan savaşlardan belki de en yıkıcı sonuçlara yol açan 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı olmuştur. Bu savaş neticesinde imzalanan Berlin Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve Karadağ'ın kendi başlarına birer prenslik olmalarını kabul etmiştir. Büyük devletler, Balkan halklarını ayrılık konusunda desteklemiş ve teşvik etmiştir. Rusya'nın da bu doğrultuda hareket etmesi, ayrılıkçı hareketlerin başarıya ulaşmasında ve müstakil devletlerin kurulmasında etkili olmuştur.

Tabî Osmanlı yönetimi altındaki Balkan halklarının, dışarıdan gelen yönlendirmelerle bir anda ayrılık yanlısı bir tutum sergilemeleri söz konusu değildir. Osmanlı, egemenliği boyunca yönetimi altındaki cemaatin dinini özgürce yaşamasına genel olarak müsaade etmiştir. Bu dinî cemaatleri bizzat kendisi yönetmek yerine, dinî liderleri vasıtasıyla yönetmiş ve bu sisteme de "Millet Sistemi" adını vermiştir. Millet Sistemi, Osmanlı'da yaşayan gayrimüslimlere ekonomik, idari ve hukuki araçlar sağlamaktaydı (Soner, 2008: 81). Bu şekilde bir yönetim, dinî cemaatlerin önemli düzeyde özerklik elde etmesine imkân tanıyordu. Bu özerklik ise cemaatlerin kimliklerini ve kültürlerini muhafaza edip, kuşaktan kuşağa aktarmasına olanak sağlıyordu (Macartney, 1934: 64). Görüldüğü üzere ayrılıkçılığın ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında Hıristiyanlık ve kilise önemli bir etken olmuştur. Bu sistemde, aynı ırktan gelen insanların bir arada bulunması da ikinci bir etken olarak yorumlanabilir. Büyük devletler, Osmanlı'daki halkları kışkırtmadan önce,

ayrılıkçılık hareketlerinin çekirdeği ve fikrî altyapısı çoktan oluşmuştu. Ancak bu, dış desteğin bir önemi olmadığı anlamına gelmez. Konunun sonraki kısımlarında dış desteğe ayrıntılı olarak değinileceğinden, burada dış desteğin ayrılıkçı hareketlerin başarıya ulaşmasında önemli bir faktör olduğunu belirtmekle yetinilecektir. Bütün yaşananlara ek olarak, ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkmasından, bağımsız devletlerin kurulmasına kadar geçen sürede Osmanlı yöneticilerinin kimi alanlarda yönetim zafiyeti gösterdikleri de göz ardı edilmemelidir.

Şu noktaya da değinilmesinde fayda görülmektedir. Etnik gruplar, ayrılıkçı hareketler ile nihai olarak, çekirdeğini kendilerinin oluşturacağı siyasi yapılanma altında bir araya gelmek isterler. Homojen bir nüfus oluşturmak adına verilen mücadele sonunda kurulan yeni devletin de homojen bir nüfus yapısına sahip olduğu söylenemez. Çünkü yeni kurulmuş olan bu devletin topraklarında çeşitli nüfus yoğunluklarına sahip birden çok etnik grup yaşayacaktır. John (2003: 303)'un da belirttiği gibi, bu şekilde kurulan yeni devletler etnik farklılıklara tahammül bağlamında bir önceki devlete nazaran daha az toleranslı davranacaktır. Bu durum bir paradoks görüntüsü arz etse de yeni kurulan devleti bu şekilde davranmaya iten iktidarı istenilen düzeyde paylaşamama ve devletin parçalanma endişesidir.

2.4.2. Dış Destek

Ayrılıkçı hareketlerin başarıya ulaşmalarında geniş bir toplumsal tabana sahip olmaları önemli olmakla birlikte, tek başına yeter değildir. Ayrılmanın mümkün olması içeride sahip olunan özelliklerin, dış dinamiklerle desteklenmesi durumuyla yakından ilgilidir. Dış destek sadece ayrılmanın gerçekleşmesine yardımcı olmakla kalmıyor, fakat aynı zamanda hem ayrılmanın meşruluğunun sağlanmasında hem de bu ayrılma durumunun sürdürülebilirliğinin temin edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Burada önemli olan husus ise, dış desteğin geldiği yerdir. Dış desteği sağlayan devlet veya uluslarüstü yapılanma küresel anlamda bir güce sahipse ayrılıkçı harekete katkı sağlayabilir. Dış desteği verenin kim olduğu kadar önemli olan bir diğer husus ise verilen dış desteğin düzeyidir (Kurubaş, 2002: 153).

Etnik grupların ayrılma yanlısı tutumları, içinde buldukları ülkenin istikrarına ve mevcut sınır yapılarına zarar verebilir. Bu tür etnik gruplar buldukları ülkede istikrarı bozabilecekleri gibi, uluslararası toplumun huzur ve güvenliğini de tehlikeye sokabilirler. Etki alanı bu denli geniş olması bu ayrılıkçı etnik gruplara, uluslararası alanda ilgi artışını da beraberinde getirmiştir. Uluslararası topluluk bu sorunlara gerektiği yerde müdahil olabilmekte hatta bu hareketin ortaya çıkmasına sebebiyet veren ilgili devlete karşı çeşitli şekillerde müdahalede bulunmaktadır. Bazen de ayrılmaların diğer devletlere de yayılması -domino etkisi- korkusu devletleri ayrılıkçı hareketlere karşı birlikte hareket etmeye itmektedir (Heraclides, 1992: 8).

Ayrılıkçı hareketlerin uluslararası hukukta yer alan “devletlerin ülkesel bütünlüğü ilkesine” aykırılık teşkil etmesi ve uluslararası örgütlerden, komşu devletler ile müttefiklerden gelebilecek tepkiler de devletlerin ayrılıkçı hareketlere destek vermesini engelleyen diğer nedenlerdir. Bu sayılan kısıtlamalara rağmen, devletler bir şekilde ayrılıkçı hareketlere destek vermekte, uluslararası topluluk ise bazı durumlarda sessiz kalabilmektedir. Ancak her şeyde olduğu gibi, uluslararası topluluğun ayrılıkçı hareketlere karşı tavrı da her zaman aynı yönde olmamaktadır. Hangi tarafta yer alacakları, çıkarlarının hangi yönde daha fazla olacağına göre değişen pragmatist bakış açısı aracılığıyla belirlenir. Çıkarının korunması ayrılmanın gerçekleşmesine bağlı olduğunda devletler bunu destekler, tersi durumda ise ayrılmak istenilen devletin yanında saf tutarlar. Nitekim bu ayrık yaklaşım tarzının ortaya çıkmasında çıkar ilişkilerin payı büyüktür.

Yalnızca yardım alan ayrılıkçı hareket açısından değil, destek veren devlet açısından da bir fayda söz konusudur. Destek veren devlet, ileride bu ayrılıkçı hareket müstakil bir devletin kurulmasıyla sonuçlanınca bu devletten birtakım ayrıcalıklar elde etmeyi planlamaktadır. Destek veren devlet açısından, ayrılıkçı harekete verilen destek ileriye dönük bir yatırım niteliğindedir. Bu nedenden ötürü, büyük devletler ayrılıkçı hareketlere destek vermektedir.

2.4.2.1. Dış Desteğin Nedenleri

Devletler ayrılıkçı hareketlere çeşitli nedenlerle destekte bulunmaktadır. Literatürde uzmanlar araçsal neden ve duygusal neden olarak iki farklı motivasyona işaret etmektedir.

2.4.2.1.1. Araçsal Neden

Heraclides (1990: 370)’e göre, araçsal nedenler içerisinde ekonomik çıkar, politik kazanç, stratejik avantaj, prestij ve uluslararası kaygılar yer almaktadır. Sayılan bu nedenlerin, ülkenin rekabet veya hasımlık içerisinde bulunduğu devletlerle hesaplaşmasına, uluslararası konjonktürde iyi bir yer edinmesine veya var olan konumunu muhafaza etmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu türden bir destek jeopolitik sebeplerle yapılan müdahaleler için uygun bir kılıf görüntüsü arz etmektedir. Rusya, Moldova’daki isyancıları, eski imparatorluğun üyelerine yardım adı altında desteklemiştir. Rusya’nın bu desteği sağlarken esas amacının bölgedeki askerî etkisini devam ettirmek olması bu türden desteğe verilebilecek bir örnektir (Byman, 2001: 37).

2.4.2.1.2. Duygusal Neden

Duygusal nedenler üzerinde kafa yoran araştırmacılar, bunları; etnik kimlik, din, ideoloji, tarihi haksızlık ve irredantizm biçimde kategorize etmişlerdir. Sayılan bu nedenlere ek olarak, insanlık sevgisi ile düşüncesi, ırksal veya kültürel yakınlık hissi ve isyan liderleriyle kurulan kişisel bağlar da belirtilebilir (Heraclides, 1990: 370-371). Duygusal nedenlerin içeriğine bakıldığında,

soydaşları veya bir dönemler aynı kültürün paylaşıldığı akrabaları koruma, bunlardan istifade etme veyahut da irredantizm politikası ile söz konusu etnik gruplar üzerinde hak iddia etme amaçları karşımıza çıkmaktadır (Kurubaş, 2009: 44).

Genel olarak bakıldığında bir devletin kendi iç meselesi niteliğinde olan etnik çatışma, bazı nedenlerin varlığı halinde ulusal düzeyden uluslararası düzleme geçebilmektedir. Bu çatışmalar sırasında doğal olarak yaşanan sivil ölümlerinin gerçeğin çok üstündeki rakamlarla kamuoyuna lanse edilmesi -Yunan isyanında olduğu gibi- uluslararası ilginin konuya dikkatinin çekilmesinde, harekete meşruluk kazandırılmasında ve çatışmanın ulusal boyuttan uluslararası boyuta aktarılmasında etkili olmaktadır.

2.4.2.2. Dış Desteğin Türleri

Devletler, çıkarları gerektirdiğinde ayrılıkçı hareketlere yardım etmekten geri durmamaktadırlar. Eğer dış destek sağlayacak olan devlet açısından ulaşılmak istenen çıkar önemliyse birincil destekler olarak da bilinen kritik dış destek türleri kullanılır. Ancak elde edilmesi düşünülen çıkar çok da önemli değil ise bu sefer dış destek sağlayacak olan devlet ikincil destek türlerine başvuracaktır.

2.4.2.2.1. Kritik (Birincil) Dış Destekler

2.4.2.2.1.1. Güvenli Bölge ve Geçiş

Ülke içinde olsun, dışında olsun isyancıların saklanabilecekleri güvenli alanların olması ve zor durumda kaldıklarında buldukları yerden çıkmalarına yardımcı olacak geçiş noktalarının bulunması, ayrılıkçı hareketlerin başarı şansını artırmaktadır. Güvenli yerler, grubun liderlerini ve üyelerini korur. Bunun yanında tedavilerine yardımcı olur ve gruba gelecekteki operasyonlarını planlayabileceği rahat bir ortam sunar (Byman, 2001: 84).

2.4.2.2.1.2. Finansal Destek

Parasal yardımların ayrılıkçı hareketler üzerinde olumlu bir etkisi olduğundan söz etmek mümkündür. Bu etki; silah satın alınması, güvenli evler elde edilmesi, yasal masrafların ödenmesi ve yerel yetkililere rüşvet verilmesi hususunda kendini gösterir (Byman, 2001: 87).

2.4.2.2.1.3. Siyasi Destek ve Propaganda

Bu destek türü bahsedilen ilk iki destek türüne göre bazı durumlarda daha etkili olabilmektedir. Çünkü ayrılıkçı grubun mücadelesinin bir devlet kurulumuyla sonuçlanması

durumunda bu devletin, diğler devletlerce tanınıp meşruiyet kazanması önemli bir husustur. Böyle bir tanıma gerçekleşmezse, yeni devletin uluslararası arenada bir hükmü olmayacaktır. Siyasi destek bu noktada önemini hissettirmektedir.

Propaganda, mücadele döneminde ayrılıkçı hareketin başarıya ulaşmasında ihtiyacı olan kaynakların uluslararası fonlardan, kuruluşlardan sağlanmasında; başarıya ulaştıktan sonra ise yeni kurulan devletin gelişmesinde ve komşularıyla iyi ilişkiler kurmasında çok önemli bir rol oynamaktadır.

2.4.2.2.1.4. Doğrudan Askerî Destek

Bazı durumlarda devletler, ayrılıkçı harekete bizzat kendi orduları ile destek verirler. Böyle olayların görülme sıklığı nadir olsa da gerçekleştiği durumlarda olayların seyrini değiştirmede muazzam bir etkiye sahiptir (Byman, 2001: 91).

2.4.2.2.2. Kıymetli (İkincil) Dış Destek Formları

2.4.2.2.2.1. Eğitim

Eğitim, hayatın her alanında olduğu gibi, bu durumlarda da oldukça önemlidir. Eğitim, savaşanların fiziksel dirençlerinin artırılmasından, planlama yapılması ve taktiklerin doğru uygulanması gibi psikolojik kabiliyetlerin geliştirilmesine kadar uzanan bir dizi süreçten oluşmaktadır. Bu iş için illa üst düzey bilgili kişilerin görevlendirilmesi gerekmez. Yeterli bilgiye sahip bir grup lideri veyahut işin niteliğine bağlı olarak bir grup üyesi de diğerlerine gerekli eğitimi verebilir.

2.4.2.2.2.2. İlham

Yurt dışından, soydaş bir devletten veyahut da çıkarların ortak olduğu bir devletten ilham almak, ayrılıkçı harekete bir mücadele azmi kazandırır. Ancak bu mücadele azminin devamının sağlanmasında ilham tek başına yetersiz kalmaktadır. Bu etkinin sürmesi, ilhamın diğler destek türleriyle pekiştirilmesine bağlıdır. İlham aynı zamanda, ayrılıkçı grubu ilhamın geldiği kaynaktan bazı taleplerde bulunmaya iten bir olgudur (Lake ve Rothchild,1998: 25-26)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MİLLET SİSTEMİ VE BALKANLARDA 19. YÜZYIL ÖNCESİNDEKİ İLK MİLLİYETÇİLİK BELİRTİLERİ

Balkanlardaki milliyetçi hareketler, dilsel ve dinsel kimlikler ekseninde temellenerek 19. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır. Bu açıdan dil, milli birliğin tesis edilmesinde ve düşman olarak görülenlerin ötekileştirilmesinde kullanılmıştır. Diğer yandan din ise, bağımsızlık mücadelelerinde Müslüman yöneticilere karşı var olan muhalefeti perçinleyerek milli kimliğin şekillendirilmesine katkıda bulunmuştur (Todorova, 2000: 102-104).

Osmanlı, pek çok etnik grubun, ayrı dinlere ve mezheplere mensup halkların uzun yıllar boyunca hayatlarını sorunsuz şekilde sürdürdükleri bir devletti (Özbudun, 2000: 196). Osmanlı fethi, kolonizasyon politikası, ihtidalar, Osmanlı'nın Balkanlardan geri çekilmesi; etnik deprem kuşağını ve çatışmalara gebe dinsel heterojenliği ortaya çıkaran olaylar değildi. Balkan coğrafyası ile ilgili tarihi kayıtlar incelendiğinde, burada önceden de etnik ve dinsel çeşitliliğin mevcut olduğu göze çarpmaktadır. Osmanlı'nın bu parçalı yapıya yaptığı katkı; yeni düzenlemeler yapmak suretiyle var olan etnik ve dinsel kaleideskopu (çiçek dürbünü) biraz daha karmaşıktırmak olmuştur (Rusinow, 2000: 117).

3.1. Millet Sistemi

Yaklaşık beş yüz yıl süren Osmanlı hâkimiyeti, Balkan tarihinin olağan seyrinde, Balkanlarda yaşayan halkların gelişiminde ve idaresinde belirleyici olmuştur. Habsburg idaresi altındaki küçük bir azınlık dışarıda bırakılacak olursa, Balkanlarda yaşayan halkların tamamı Osmanlı yönetimi altına girmişlerdir (Bor, 2018: 1063).

Balkanlarda Osmanlı hâkimiyetinin uzun dönem boyunca sağlanmasının temel dayanak noktalarından biri de Millet Sistemiydi. İmparatorluk sınırlarının güvenliği devasa büyüklükteki Osmanlı orduları tarafından sağlanmaktaydı. Ancak iç barış ve istikrar, dinî farklılaşmaya dayalı sosyo-kültürel bir topluluk yapısı olan Millet Sisteminin eseri idi. Osmanlı'da millet sözcüğü dinî cemaatleri tanımlamak için kullanılırdı (Kutlu, 2007: 7). Kavram, aynı dinsel inanca sahip ya da aynı mezhebe mensup insanları ifade ederdi. Milletler arasında saygı ve barışın devam etmesinin yegâne koşulu ise İslamiyet'in üstünlüğünün kabul edilmesiydi (Glenny, 2001: 79-80).

Osmanlı'nın Balkanlarda hâkimiyet kurduğu dönemde kiliseler arasındaki çekişmeler ve bölünmeler son raddeye ulaşmıştı. Bu sıralarda Fener Rum Patrikhanesi, diğer Hıristiyanlar üzerinde yoğun bir asimilasyon hareketine girişmişti. Osmanlı, kısa zamanda etnik gruplar ve dinler üstü bir sistem tesis etmeyi başardı. Devlet, tüm inançların ve etnik grupların bir bütün olarak algılandığı bu sistemde din kavgalarının meydana gelmesine imkân vermedi. O dönemki devletlerle karşılaştırıldığında üç tek tanrılı dini, etnik ve dilsel alt grupları ile tanıyan tek devlet Osmanlı'ydı. Tarih, fethedilen ülkelerde yaşayan insanların galip devletler tarafından asimilasyona maruz bırakılıp kimliklerini kaybetmelerinin örnekleriyle doludur. Oysa Osmanlı, gerek Bizans İmparatorluğu'nun, gerekse de diğer devletlerin yenik düşen halklarına karşı böyle bir asimilasyon politikası uygulamamış, kültürlerini unutturmaya çalışmamış, dinlerini ve dillerini değiştirmeleri için de baskı yapmamıştır. Bu da gayrimüslimlerin uzun vadede milli kimliklerini koruyabilmelerine olanak sağlamıştır. Devlet, gayrimüslimlerden sadece egemenliğini tanıyarak itaat etmelerini ve bunun bir göstergesi olarak da vergi vermelerini talep etmiştir (Kutlu, 2007: 9).

Devletin idari, siyasi ve sosyal yapısı ırk esasına göre değil, inanç sistemine göre şekillenmişti. Öyle ki “millet-i hâkime” denildiğinde Türkler değil, Müslümanlar kastedilirdi. Osmanlı'nın yönetim yapısının bu yönde şekillenmesinde İslam dininin, dil ve ırk esasına dayanan milliyet anlayışını reddetmesi etkili olmuştur. Osmanlı devlet yapısı, Müslüman-Hıristiyan dengesine dayanırdı. İslâmîyet, imparatorluk topraklarında hâkim dindi ancak belirleyicilik bağlamında asıl etken değildi. Devlet, dinî cemaatleri kendi içlerinde serbest bırakarak onlara belirli düzeyde özerklik yetkisi tanıdı. Hıristiyan din adamları bu ortamda din ile milliyeti kaynaştırmayı bilmişlerdi. Hıristiyan din adamlarının tutumu, 19. yüzyılda bağımsızlık hareketlerini yönetenlerin, kendi milletlerinin etnik grup bilincinin çok eskiye dayandığını iddia etmelerine zemin hazırlamıştır (Karpas, 2004: 25).

Millet Sisteminin kurucusu olan Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı padişahlarının, Roma ve Bizans imparatorlarının meşru mirasçısı olduğuna, dolayısıyla tek tanrılı dinlere inanan herkesin benimseyebileceği bir düzen kurulmasının gerekliliğine inanmıştır. Fatih, fetihten sonra bölgedeki mevcut kiliseleri Fener Rum Patrikhanesi'nin yetki alanına dâhil etmiştir. Ancak tebaasını, inançlarını devam ettiren kendi dillerini kullanmakta serbest bırakmıştır. Aslında bu serbestiyet, dinsel inancı, dolayısıyla da topluluk bilincinin sürekliliğini garanti altına almış, ayrıca dinsel cemaatler içindeki birlik ve dayanışma duygusunu güçlendirmiştir (Karpas, 2004: 15).

Millet Sistemi kaynağını, İslam dininden ve Osmanlı İmparatorluğu'na özgü geleneklerden almıştır. Kur'an'a göre insanlar, din ve vicdan özgürlüğüne sahiptirler. Dolayısıyla da bir bireyin veya grubun herhangi bir inancı kabullenmeye zorlanması, İslam'ın temel ilkelerine aykırı sayılmıştır (Bor, 2018: 1063). Osman Bey'in, oğlu Orhan'a, “bütün tebaanı eşitlik üzere kuru, sana itaat edenleri hoş tut” şeklinde vermiş olduğu nasihat, Osmanlı'nın Müslüman olsun veya olmasın bütün tebaasına karşı izleyeceği siyasetin temelini oluşturmuştur (Eryılmaz, 1992: 19).

Osmanlıların gayrimüslim unsurlara karşı göstermiş olduğu hoşgörü genelde padişahların ahlaki erdemlerine dayandırılmaktadır. Oysa bu şekilde davranılmasının nedeni, Osmanlı devlet yapısının dayandığı hukuk sistemiydi.

İmparatorluk tebaası milletlere bölünmüştü. Bir millet, kökenleri Eski Ahit'te olan bir dinin tüm üyelerini kapsardı. Millet Sistemine göre Osmanlı toplumu Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşurdu. Osmanlı tarafından tutulan resmî kayıtlarda etnik kimliklerine bakılmaksızın, Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı olanlar Rum olarak nitelendirilirdi. Bu sayılan dört milletin dışında kalanlar da bunlardan birine dâhil edilirdi. Sistemin temel amacı dinî, etnik, ekonomik vb. farklılıklardan dolayı çıkacak çatışmalara fırsat vermeden tebaanın huzur ve güven içerisinde yaşamasını sağlamaktı (Kutlu, 2007: 6). Balkan halklarına önemli oranda özerklik yetkisi tanıyan Millet Sistemi, o dönemin şartları içerisinde değerlendirildiğinde çağının ilerisinde bir uygulamaydı. Çünkü gayrimüslim unsurlar, kendilerinden beklenen asgari sorumlulukları yerine getirmek şartıyla, hayatlarını ve inançlarını özgürce yaşama imkânına sahiptiler. Kendi dinî liderleri tarafından yönetilen dinsel cemaatler, okul açabilme ve programlarını serbestçe düzenleyebilme yetkisine de sahiptiler. Ancak okulların, söz konusu cemaatin mâbedinin içinde yer alması gerekiyordu. Osmanlı, gayrimüslim din adamlarının vaazlarının ve öğütlerinin dinlenmesini, dinî cemaatlerin içişlerine karışmak olacağı gerekçesiyle ne gözetledi ne de denetledi. Aynı sebepten ötürü gayrimüslim okullarını da bir denetime tâbi tutmadı. Bu serbestiyetin sağladığı imkânlarla bahsi geçen cemaat okulları kısa sürede milli kimliğinin canlı tutulduğu ve bağımsızlık düşüncesinin aşılandığı mekânlar haline geldi (Rusinow, 2000: 117).

Gayrimüslimler hukukî, ruhanî ve kültürel işlerini kendi dinî liderleri vasıtasıyla görebiliyorlardı. Millet liderleri, Osmanlı yönetimi ile dinî cemaatler arasında resmî ara merci görevini yerine getiriyorlardı. Reayâ, millet liderleri vasıtasıyla yönetimle iletişim kurmakta; millet liderleri de üyelerinin devlete olan sadakâtleri, vergi ve diğer yükümlülükleri bağlamında sorumluluk taşımaktaydılar. Her millet, kendi din adamlarından oluşan ruhanî bir meclise sahipti. Millet liderleri, bu meclislerce seçilirdi. Böylece Osmanlı, tebaasını doğrudan değil de millet liderleri veya teşkilatları aracılığıyla yönetiyordu. Batı'daki dinî yapılanmaya bakıldığında kiliseler, devletten bağımsız bir statüye sahiptiler ve belirli bir yerleşim yerinde faaliyet göstermekteydiler. Yani, yetki ve coğrafî olarak sınırlandırılmışlardı. Oysa Osmanlı'daki millet teşkilatları, Osmanlı şehir, kasaba ve köylerine kadar varlık gösteriyorlardı. Milletler, hem Osmanlı idari sisteminin parçası hem de dâhili bir unsuruydu. Çünkü dinsel cemaatlerin liderleri aynı zamanda Osmanlı'nın birer memuruydular (Eryılmaz, 1992: 33-34).

Millet Sisteminin Hıristiyanlara ayrıcalık sağladığı yönünde genel bir kanı vardır. Ayrıcalığın kelime anlamı "ayrı ve üstün tutulma" halidir. Oysa yapılan ayrı ve aşağı görmeydi. Osmanlı yöneticileri "herkesin kendi yerini bilmesi" ilkesine çok önem verirlerdi. Dolayısıyla bu ilkeye uygun olarak sokaktaki insanların statülerinin, dinlerinin, mesleklerinin vb. özelliklerinin rahatça

ayırt edilmesine olanak sağlayacak şekilde giyinmelerine ve davranmalarına dikkat edilirdi. Sosyal ilişkilerin karmaşık hiyerarşisi genellikle ulemânın fermanlarına ve yazılı olmayan kurallara dayanırdı (Glenny, 2001: 79). Kural olarak gayrimüslimlerin evleri ile kiliseleri, Müslümanların evlerinden ve camilerinden yüksek olamazdı. Gayrimüslimlerin evleri genellikle koyu renk boyalı olurdu. Gayrimüslimler sakal bırakamazdı ve ancak belli renklerde giysi giyebilirlerdi. Sarık rengi ile sarma şekli, ayakkabı rengi vb. gibi şeyler Müslümanlar ve gayrimüslimler için farklı olmak zorundaydı. Genel olarak yeşil ve beyaz renkler Müslümanlara, mavi Hıristiyanlara, sarı ise Yahudilere aitti. Buna karşılık Müslümanlar sarı, Hıristiyanlar ve Yahudiler ise kırmızı renkte ayakkabı giyerlerdi. Sadece konsolosluklarda görevli gayrimüslim tercümanlar, Müslümanlar gibi beyaz sarık ve sarı renkte ayakkabı giyme hakkına sahiptiler (Kutlu, 2007: 9).

Müslüman olmayan birinin silah taşınması çok hassas olan kurallar dizisinin en ciddi ihlaliydi. Hıristiyanlar asker ve subay olamazlardı. Mahkemelerde şahitlikleri Müslümanların sözü kadar muteber değildi ve ticaret için gerekli izinleri almada Müslümanlara nazaran daha fazla vergi öderlerdi. Hıristiyan bir erkeğin, Müslüman bir kadınla evlenmesi yasaktı ama Müslüman bir erkeğin Hıristiyan bir kadınla evlenmesinin önünde herhangi bir yasal engel yoktu. Karma evliliklerde çocuklar Müslüman olurdu. Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçmek serbest iken, ters yönde bir din değiştirme ölümle cezalandırılırdı. Öte yandan, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında kamuya açık alanlardaki davranış beklentileri açısından da birtakım farklılıklar bulunmaktaydı. Müslüman olmayanlar kaldırımında yürüyemezdi ve bir Müslüman ile karşılaştıklarında atlarından inmek zorundaydılar. Yüksek ruhban, tabip vb. meslek grupları bu kuralların dışında tutulurdu (Millas, 2014: 215).

Bunlara ek olarak gayrimüslimler, Müslümanlar için kutsal kabul edilen Mekke ve Medine gibi şehirlerde camilere, mescitlere giremezlerdi. Müslüman olmayan halkın yine bu gibi yerlerde ikâmet etmesi de yasaktı. Osmanlı sosyal hayatı gayrimüslimlerin aşağı bir konumda, birbirlerinden ve Müslümanlardan farklı olduklarını hatırlatan sembollerle doluydu. Bu semboller cemaatlerin geleneklerini değiştirmeden devam ettirmelerine olanak sağladığı gibi, diğerlerini ötekileştirerek cemaatlerde dinsel kimliğin yanında etnik grup bilincinin gelişmesinde de etkili oldu.

Ancak aslî hukuk bakımından Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında herhangi bir eşitsizlik söz konusu değildi. Çünkü kadı, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında vuku bulan bir davada iki tarafa da aynı kanun hükümlerini uygulamakla mükellefi. Aile hukuku bağlamında ise herkes kendi milletinin yasalarına göre muâmele görürdü. Osmanlı Devleti'nde hukuk kuralları, Orta Çağ Avrupası'nda olduğu gibi milletlere ve toplumsal sınıflara göre farklı şekilde uygulanmıyordu; sistem adalet ilkesi üzerine kuruluydu. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin, kamu düzenine ve genel ahlâka aykırı harekette bulunmaları yasaktı. Ayrıca siyasi faaliyetlerle de uğraşamazlardı. Hükümet, kamu düzeni açısından, millet başlarının (temsilci) hareketlerini izler,

cemaatinde herhangi bir aykırılığın meydana gelmesi durumunda onları sorumlu tutardı. Millet liderleri kaydı hayat şartıyla makamlarında oturur, vatana ihanet etmedikçe ve kendi cemaatinin kurallarına aykırı bir davranışta bulunmadıkça görevlerinden alınmazlardı. Padişah, yeni seçilen millet başına, dinî ve hukukî yetkilerinin yer aldığı bir berat verirdi. Hiçbir yönetici gayrimüslimlere karşı davranışlarında bu fermanlara aykırı hareket edemezdi. Gayrimüslimlerin haklarının yazılı belge ile düzenlenmesi, onlara bugünkü anlamda bir çeşit anayasa güvencesi sağlamıştır (Eryılmaz, 1992: 41-42).

Osmanlı topraklarındaki istikrarın korunmasında etkili olan Millet Sistemi, sistemi oluşturan milletler arasındaki geçişsizliğe ve kapalılığa dayanıyordu. Cemaatler bu sayede diğer cemaatlerle karışmadan kendi kültürlerini koruyup geliştirebilmişlerdir. Kişilerin kendi dinsel örgütlerinde yükselmelerinin önüne bir engel konulmamıştır. Gayrimüslimler ihtida ettiklerinde, yani Müslüman olduklarında ise hiyerarşik olarak devletin en üst makamlarına gelebilirlerdi. Ancak Osmanlı din değiştirme işinde teşvik edici olmamıştır. Çünkü bir kişinin Müslüman olması, doğal olarak daha önce ödediğinden daha az vergi ödemesi anlamına geliyordu. Bu da doğrudan gelirleri azaltan bir etkendi. Osmanlı'nın dinsel hoşgörü ve belli düzeyde özerklik politikası uygulamasının altında yatan nedenlerden birinin de bu olduğu düşünülmektedir (Kutlu, 2007: 10).

Balkanlarda yaşayan halkların büyük bir bölümü Ortodoks'tu ve kilisenin nüfuzu altındaydı. En büyük nüfuz sahibi olan, Fener Rum Patrikhanesi'ydi. Genel olarak, yerel cemaatler kendi işlerini geleneksel liderlerinin idaresinde yürütüyorlardı. Balkanlardaki cemaat örgütleri, yerel bağımsızlığı korumuş ve bireylerin daha büyük birim içinde erimelerine engel olmuşlardır. Ayrıca bu örgütler, merkezî yönetimin zayıfladığı, hukuksuzluğun ve şiddetin zirve yaptığı dönemde üyeleri için birer sığınak işlevi görmüştür.

Osmanlı, söz konusu dönemde askerî olarak gücünün zirvesinde olmasına rağmen, Balkan halklarının etnik kimliklerini ortadan kaldırmaya çalışmamış veyahut da bunun için bir zayıflatma girişiminde bulunmamıştır. Zaten Osmanlı'nın Balkanları fethettiği dönemde burada yaşayan insanlarda güçlü bir etnik bilinç mevcut değildi. Balkanlardaki insanlar arasında bir dinsel bağ mevcuttu ve bu insanlar kendilerini etnik kavramlarla düşünmüyorlardı. Yöneticiler ve etraflarındaki dinsel-siyasal seçkinler, kendi özel konumlarının bilincinde olan tek gruptu. Ortalama bir insana kimliği sorulduğunda ister Sırp ister Bulgar olsun Hıristiyan olduğunu veya Ortodoks anlamına gelen Rum olduğunu söylerdi. Ancak baskın olmamakla birlikte etnik kimlik de dinsel kimlikle orada bulunuyordu (Karpas, 2004: 17-19).

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan gayrimüslimlerin idari, dinî, ekonomik alanlarda belli özerkliklere sahip olmaları, onların Osmanlı hâkimiyeti döneminde milli ve etnik kimliklerini korumalarına olanak sağlamıştır. Osmanlı'nın uygulamış olduğu Millet Sistemi, imparatorluk tebaasının kaynaşmasına engel olmuş ve müstakil kiliselerini kuran Ortodoks Balkan hakları

arasında, cemaat yapılarından modern milletlere geçişte bir köprü işlevi görmüştür (Rusinow, 2000: 138). Eskiden beri, kimliklerini mensup oldukları dinsel cemaate dayandıran gayrimüslim unsurlar, artık kaynağını konuştukları dilden ve sahip oldukları kültürel mirastan aldıkları etnik kimliklerini öne çıkararak bağımsızlık mücadelelerine başlamışlardır (Davison, 2000: 265-266).

3.1.1. Ortodoks Cemaat

Osmanlı'nın Balkanlarda yaptığı fetihler neticesinde seküler yönetimler büyük ölçüde ortadan kaldırılmış olsa da kilise yönetim kademeleri varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir. O dönemde Katolik Roma Kilisesi ile birleşme fikrinden dolayı Ortodoks dünyası ikiye bölünmüş bir haldeydi. Halkın çoğunluğu, Katolik Roma Kilisesi ile birleşmeye karşıydı. Bunun için atılacak ilk adım, Ortodoks Kilisesi'nin başına getirilmeye uygun bir aday bulmaktı. Fatih Sultan Mehmet, bu arayış içerisinde Gennadios Georgios Skolarios'u yeni patrik olarak belirledi. Esasında Gennadios, Rum din adamları tarafından patrik seçilmişti. Fatih ise bu seçimi onaylayarak Gennadios'un patrikliğini tanıdı. Ayrıca, birleşmeye karşı olan birinin patrik seçilmesi halk nezdinde olumlu bir etki yaratmıştı. Patrik seçiminden sonra Fatih Sultan Mehmet, patriğe bir ferman verdi. Fermanın içeriğinde Ortodokslara tanınan haklar yer alıyordu. Buna göre kiliseler devlet güvencesi altında olacak, evlenme, boşanma, defin işleri kendi dinî geleneklerine göre yapılacak, patrik ve kilise hiyerarşisinde üst makamlarda yer alan ruhban sınıfı üyeleri her türlü genel yükümlülüklerden müstesna kabul edilecekti. Millet başı statüsü ve dinî işler dışında birtakım yetkiler verilen patrik, bu şekilde Ortodoks nüfusun sadece ruhanî lideri değil, aynı zamanda etnarhı (cismanî lider) da oldu. Bu sayede Patrikhane dinî ve idari işlerde önemli bir özerkliğe kavuştu (İnci, 2005: 17-18).

1454'te Ortodoks Hıristiyan milletini kuran Fatih, bu milleti Fener Rum Patrikhanesi'nin yetki alanına dâhil etti (Karpas, 2004: 15). Sırbistan'ın fethedildiği yıl olan 1459'da Sırp Patrikhanesi lağvedildi. Ortodoks Sırp, Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlandılar. Fatih, Fener Rum Patrikhanesi ile ilgili olarak güttüğü bu politikada esas olarak bir yandan kozmopolit yapıda olan toplumun devlete olan bağlılığını güçlendirmeyi, diğer taraftan da Roma Kilisesi'nin karşısında ona rakip bir unsuru ihya ederek Hıristiyanlık dünyasını parçalamayı amaçlamıştı (Kutlu, 2007: 7).

Kilise teşkilatlarının Millet Sistemine uygun şekilde düzenlenmesiyle hem ruhanî liderlerin sahip oldukları manevî otoriteden faydalanıldı hem de bu teşkilatların Osmanlı yönetim sistemine dâhil edilmesinde güçlük yaşanmadı. Patrikhane ve başpiskoposluklar birer Osmanlı kurumu haline getirildiler. Kısaca Osmanlı Devleti, ruhban sınıfını cemaatinden sorumlu tutmuştu ve tebaasından beklediği iki şey vardı: Vergisini vermesi ve devlete sadakât göstermesi (Koyuncu, 2013b: 476). Bu sorumlulukları yerine getirmek koşuluyla gayrimüslimlere geniş bir hareket alanı sağlanmış, ancak üzerlerindeki kontrol tamamen kaldırılmamıştır. Bu şekilde gayrimüslimleri sosyal yapı ile

uyumlu hale getirerek bir arada tutabilmek mümkün olmuştur. Ancak bu her zaman kolay olmamıştır. Çünkü sadece Müslümanlar değil, diğer cemaatlerin dinî liderleri de cemaatlerinin farklı mahallelerde oturmalarını tercih etmişlerdir. Cemaatlerin birbirlerine tahammül edememelerinden dolayı mekânda ayrışmaları, sonradan ortaya çıkacak olan etnik kimliklerin ilk nüvelerini oluşturmaya başlamıştır.

Bizans döneminde patrikler ağırlıklı olarak ruhanî işlerle ilgilenmişlerdir. Osmanlı yönetimi tesis edildikten sonra ise ruhanî işlerin yanı sıra idari, malî, adli, cezai, özel hukuk gibi dünyevi konularda da görev ve yetkiler verilerek patriklerin sorumlulukları genişletilmiştir. Patrikhane bu sayede Bizans yönetimi altında sahip olmadığı bir role ve güce kavuşmuştur. Patrikler, bu konulardaki işleri yürütmek üzere güçlü teşkilat yapıları kurmuşlardır. Mezkûr konularda patriklere, mahkemeye intikal etmeden çözülebilecek anlaşmazlıklarda hakemlik rolü verilmiştir. Ancak patriklerin icraî nitelikte kanun yapma ve bunları uygulama yetkileri yoktu. Patrikler ağır cezayı gerektiren suçlara ve taraflardan birinin Müslüman olduğu davalara bakamazlardı. Hakemlik ile çözüme kavuşturulamayan davaların yargılaması İslam Hukuku'na göre kadılar tarafından yapılırdı (İnci, 2005: 18).

18. yüzyıl ile birlikte diğer kiliseler Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı hale gelmişlerdi. Her yerde olduğu gibi, burada da iki kilise bir istisna olarak başına buyruk hareket etmekteydi: Ohri'deki Bulgar Kilisesi ve İpek'teki Sırp Kilisesi. Osmanlı, Bulgar topraklarını ele geçirdiğinde Ohri Başpiskoposluğu'nun özerk yapısına dokunmamıştı. Ancak Sırp Kilisesi bu kadar şanslı değildi. Fatih Sultan Mehmet, Sırbistan'ın fethini tamamladığı yıl olan 1459'da Sırp Kilisesi'nin varlığına son vermiş ve kiliseyi Ohri Başpiskoposluğu'na bağlamıştı. Yaklaşık olarak bir yüzyıl kapalı kalan Sırp Kilisesi, ünlü Osmanlı sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa'nın girişimleriyle Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1557 yılında yeniden açılmıştır. Büyük oranda güçlerini ve nüfuzlarını yitirmiş olan bu kiliselerin varlığına, yüzyılın ikinci yarısında Fener Rum Patrikhanesi tarafından son verilmiştir. Fener Rum Patrikhanesi, lağvedilen kiliselerin görev sahalarının da kendine aktarılmasıyla Ortodoksların tek temsilcisi haline gelmiştir.

Fener Rum Patrikhanesi, Ortodoks kiliselerinin ve bu kiliselerin mülklerinin üzerinde tam tasarruf yetkisine sahipti. Hem vakıf arazilerinden hem de diğer kiliselerden önemli düzeyde gelir elde eden Fener Rum Patrikhanesi, yerel kurumları desteklemek için kazancından pay ayırmıyordu. Bu durum cemaatleri, ayakta kalmak için kendi varlıklarına dayanır hale getirmiştir. Ancak bu zorunluluk hali cemaat üyeleri arasındaki dayanışma ve birlik duygusunun güçlenmesine yardımcı olarak olumlu bir sonuç doğurmuştur (Karpas, 2004: 16).

Osmanlı'yla yakın bir ilişki içinde bulunması nedeniyle, diğer devlet kurumlarında gerçekleşmekte olan tedrici gerileme ve bozulma, Patriklik kurumunda yansımaları bulmakta gecikmedi. Bilhassa bu yansıma, Patriklik kurumunun üst düzey memurluklarında ve bizzat

Patriklik makamında oldukça belirgindi. Diğer yüksek memuriyet kademelerine tayinde gelenek haline gelen memuriyetin en yüksek ücreti ödeyene verilmesi, patrik seçiminde de uygulanmaya başlandı. Önemli bir miktarda gelir getirmesinden dolayı, patrikliğin olabildiğince sık el değiştirmesi Bâbîâlî'nin menfaatineydi.

Kurumsal olarak yaşadığı bazı bozulmalara rağmen, Fener Rum Patrikhanesi, Hıristiyan halka önemli hizmetlerde bulundu. Balkanlarda yaşayan köylüler gündelik hayatlarında Osmanlı hâkimiyetini canlı tutacak şeyler yerine, Hıristiyanlığa ait sembolik işaretler olan haçlarla ve ikonlarla çevriliydi. Patrikhane, Hıristiyanlığın münhasırlığı düşüncesini itina ile korudu ve cemaatine, Osmanlı boyunduruğunun, Hıristiyanların büyük günahları yüzünden Tanrı'nın vermiş olduğu bir ceza olduğunu anlattı. Kilise, bu durumun geçici olduğunu ve Hıristiyanların hak ettikleri bağımsızlığa yakın bir tarihte sahip olacaklarının üzerinde önemle durdu. Ayrıca Patrikhane'nin güttüğü asimilasyon politikası ters bir etki yaparak halkların kimlik bilinçlerini canlı tuttu ve etnik kimliklerin rahatça ortaya çıkabileceği bir ortamın altyapısını oluşturdu (Mcneill, 2015: 63).

Patrikhane ile Osmanlı arasındaki ilişkiler 18. yüzyılda önemli bir değişiklik geçirmiştir. Büyük Ortodoks güç olarak tarih sahnesine çıkan Rusya, Osmanlı açısından büyük bir düşmanı sembolize ederken, Patrikhane ve Balkanların Ortodoks nüfusu açısından sığınacak bir liman olarak görüldü. Bu kuzeyli güce yaklaşırken Patrikhane, farkında olmadan Ortodoks nüfus içerisinde etnik bölünmelerin de önünü açtı. Osmanlı'nın güçlü olduğu dönemlerde uyum içerisinde yaşayan Ortodoks kiliselerinin, imparatorluğun çöküşe geçmesiyle birlikte aralarındaki anlaşmazlıklar da arttı. Etnik kimliklerinin farkına varan ve milli bilinçleri artan Ortodokslar, ilk iş olarak kendi milli kiliselerini kurmak istediler. Bu durumun kendi üstün konumuna zarar vereceğinin farkında olan Fener Rum Patrikhanesi, milli hareketlerin karşısında ve Osmanlı'nın yanında yer aldı. Patrikhane'nin yürüttüğü sindirme politikası söz konusu hareketleri bastırmak bir yana dursun, iyice kuvvetlendirdi. Kurulan bağımsız devletlerin imparatorluktan kopuşlarının, İstanbul'daki Patriklik'ten de kopuş anlamına gelmesi Osmanlı ile Patrikhane arasındaki çıkar ilişkisinin fiiliyattaki tezahürlerinden birisi olmuştur (Todorova, 2000: 76).

3.1.1.1. Rum Tesiri: Fenerliler

Osmanlı açısından işlerin kötüye gitmesi ve imparatorluğun gerilemeye başlaması, küçük ancak etkili bir Rum topluluğunun Osmanlı yönetim kadrolarının en üst noktalarına gelmesine olanak sağladı. Bu bahsi geçen grup Rumlardan meydana gelen, isimlerini İstanbul'daki Fener bölgesinden alan Fenerlilerdi. Fenerliler güçlerini, devlet kademelerinde üstlendikleri önemli görevlere ve bu yerine getirdikleri görevlerden dolayı aldıkları pahada ağır olan eşyalara borçluydular. İmparatorluğun gerilemesinden istifade ederek Fenerliler, servetleri ve siyasi etkileri sayesinde 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eşsiz bir konuma sahip oldular. Bürokrasinin

önemli makamlarını işgal etmelerine ve devletle yakın bir işbirliği içerisinde olmalarına karşın, Fenerlilerin amacı imparatorluğu düştüğü yerden kaldırmak değildi. Fenerli seçkinler kendilerini Bizans'ın varisi olarak görüyorlardı ve amaçları muzaffer çok-milletli Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmaktı (Todorova, 2000: 90).

İmparatorluğun gün geçtikçe daha büyük bir dış baskıya maruz kalması, gücünün doruğunda olduğu zamanlardaki gibi yenilen düşmanlarına istediği barış şartlarını dayatamayacağı anlamına geliyordu. Bu durumda geriye tek çıkar yol olarak, imparatorluğu düştüğü durumdan kurtaracak usta diplomatlara sahip olmak kalıyordu. Karlofça Anlaşması'ndan (1699), 1821'de Yunan bağımsızlık savaşının fitili ateşleninceye kadar, diplomatik görevler, Bâbîâli'de Osmanlı dış politikasının şekillendirilmesinde ve yürütülmesinde oldukça etkili olan Fenerliler tarafından yerine getirildi. Buna ek olarak Bâbîâli ve Osmanlı donanmasının amiral kaptan paşasının tercümanlığı da yine Fenerliler tarafından yapılmaktaydı. Bu yetkiyi ellerinde bulundurmaları Fenerlilere, resmîyette olmasa da fiiliyatta Ege adalarının valileri olarak davranmalarına olanak sağlamıştır (Clogg, 2013: 20-21).

Fenerlilerin, 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başında ellerinde bulundurdukları en önemli statü "Hospodarlık", yani Eflak-Boğdan eyalet yöneticiliği idi. Bu makamların elde edilmesinde büyük bir rekabet söz konusuydu. Bu rekabet çoğu zaman adil olmayan koşullarda gerçekleşmekteydi. Fenerlilerin bu mevkileri ellerinde bulundurmaları Romenlerce tam anlamıyla kabul edilmemişti. Bu durumun meydana gelmesinde Fenerlilerin kendi yakın çevresini kayırmasının ve diğer kesimleri sistemin dışına itmesinin payı oldukça büyüktür. Yunan aristokrasisi olmaya en büyük aday olan Fenerliler, bu düşüncenin aksine, Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarıyla kendi çıkarlarını bir tutuyorlardı (Clogg, 2013: 21). 1821 Yunan isyanının fikrî altyapısının oluşmasına katkıda bulunan önemli kişilerden biri olan Rigas Velestinlis, Osmanlı Devleti içinde milletlerin bir arada yaşamasının demokratik, parlamenter ve temsili bir yönetim ile sağlanacağına inanırken, Fenerliler eski rejimin devam etmesine taraftılar (Millas, 2014: 175-176). 18. yüzyılda zenginlik ve yüksek makam sahibi olan Fenerliler, Ortodoks milleti içinde hâkim bir konum elde etmişlerdi. Bu durum, eğitimi kiliseden alan Balkan Hıristiyanları için özellikle önemliydi. Dinî kültürün Rum tesiri altında kalması, Rum olmayanlar için kabul edilemez bir durumdu. Rum etkisini ortadan kaldırmak ve oluşan boşluğu kendi milli özellikleriyle doldurmak, Bulgar, Sırp ve Romen bağımsızlık hareketlerinin başlangıç aşamasını teşkil etmiştir.

3.1.2. Balkanlardaki Diğer Cemaatler

3.1.2.1. Ermeniler

Trak kökenli boylardan olan Ermenilerin, milattan önce 4. yüzyılda Anadolu'ya göç ettikleri ve bugünkü Ermenistan topraklarına yerleştikleri sanılmaktadır. Kesin olmamakla birlikte

Ermenilerin Hıristiyanlıktan önce Putperest veya Mecusi oldukları düşünülmektedir. Hıristiyanlık Ermeniler arasında 4. yüzyılda taraftar toplamaya başlamıştır. Takip eden süreçte, 506 yılında Ermeniler Roma'dan resmen ayrılarak Gregoryen Kilisesi'ni kurmuşlardır. Roma'dan ayrılmayan Ermeniler ise Katolik mezhebine bağlı kalmayı sürdürmüşlerdir. Bu sırada Gregoryen mezhebinin çok hızlı bir şekilde yayılmasından dolayı Katolik Ermeniler azınlıkta kalmışlardır. Bizans imparatoru II. Basileos döneminde ilkin Sivas ve havalisine, akabinde Çukurova'ya inen Ermeniler arasında mezhep bakımından önemli olaylar meydana gelmiştir. Geçiş güzergâhı Çukurova ve yakın çevresi olan Haçlı Seferleri, Katolikliğin yeniden Ermeniler arasında yayılmasına yol açmıştır. Öyle ki bir yüzyıl içinde Katolik Ermeniler sayısal bakımdan üstün bir konuma gelmişlerdir. Hatta 1198 yılında bir Ermeni Katolik Piskoposluğu kurulmuş ve bu yapı Çukurova Ermeni Devleti'nin yıkıldığı yıl olan 1375'e kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Genel olarak Ermenistan'dan Çukurova'ya doğru bir yayılma seyri gösteren Ermeniler, Bizans döneminde İstanbul'da ruhanî bir merkez kuramamışlardır (Ercan, 2001: 57-58).

İlk Osmanlı-Ermeni münasebetleri Orhan Bey döneminde, Ermenilerin sayıca az oldukları batı bölgesinde başlamıştır. Bu dönemde Kütahya Ermenilerin ruhanî merkeziydi. Daha sonra Orhan Bey, çok sayıda Ermeni'yi ve Ermeni ruhanî merkezini Kütahya'dan Bursa'ya taşımıştır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethedince Bursa Ermeni metropoliti Ovakim'e 1461 yılında İstanbul'da Gregoryen Ermeni Patrikhanesi'ni kurdurmuş ve onu ilk patrik olarak atamıştır. Böylece İstanbul, Osmanlı sınırlarındaki Ermenilerin ruhanî merkezi olmuştur. Buna ek olarak Ermeniler millet statüsüne kavuşmuşlardır (Yıldırım, 2009: 6). Ovakim'e verilen ferman, Fener Rum Patrikhanesi'ne verilen fermanla büyük ölçüde örtüşüyordu. Söz konusu fermanla patriğin Osmanlı topraklarındaki Ermenilerin sadece ruhanî değil, aynı zamanda cismanî lideri de olduğu hükme bağlanmıştı. Ayrıca bu fermanla imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Ortodoks Rumların ve Musevilerin dışındaki diğer bütün Hıristiyan toplulukların -Süryanîler, Çingeneler, Kıptiler, Gürcüler, Kaldeliler, Habeşliler, Bosnalı Bogomiller- devletle olan ilişkilerini düzenleme yetkisi Ermeni Patrikhanesi'ne verilmekteydi (İskefiyeli, 2007: 239).

Osmanlılar 1578-1583 tarihleri arasında gerçekleştirdikleri fetihlerde hemen hemen Kafkasların tamamını fethetmişlerdi. Bu sırada bugünkü Ermenistan toprakları da Osmanlı hâkimiyeti altına girmişti. Yavuz ve Kanuni dönemlerinde Doğu Anadolu ve Kafkasya'da yapılan fetihler neticesinde bu bölgelerdeki Ermenilerin önemli bir kısmı İstanbul'a gelip yerleştiler. Ermenilerin kendiliğinden göç edenlerine ek olarak padişahlar kuyumcu, sarraf ve sanatkâr olan Ermenileri İstanbul'a getirerek burada iskân ettirmişlerdir. İki koldan gerçekleşen göç neticesinde İstanbul'da oldukça kalabalık bir Ermeni nüfusu oluşmuştur. Bizans dönemi ile karşılaştırıldığında Osmanlı dönemi Ermeniler için âdeta bir altın devir olmuştur. Tanzimat dönemi uygulamaları Osmanlı topraklarındaki Ermenilerin bir çeşit "Rönesans" yaşamasını sağlamıştır (Ercan, 2001: 88-89).

Koşulların uygunluğundan istifade eden İstanbul Ermeni Patrikhanesi, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Ermenilerin birbirinden kopuk yaşamalarına ve diğer kültürlerin etkisine girmelerine mâni olmuştur. Cemaat ve kilise bütünlüğü içerisinde tek bir toplumsal çatı altında birleşen Ermeniler, bu sayede milli kimliklerini koruma imkânına kavuşmuşlardır. Ermeni cemaati içerisinde milliyetçi duyguların gelişmesinde 1863 yılında kabul edilen Millet Nizamnamesi önemli bir rol oynamıştır. Artık Ermeniler eksik kalan yanlarının, milletlerini kendilerinin idare edebileceği bağımsız bir devlet olduğunu düşünmeye başlamışlardı. Bu fikir öncelikli olarak Ermeni patrikleri ve din adamları tarafından desteklenmiştir. Bu nizamnamenin hazırlanmasında Ermeni Patrik Meclisleri aktif olarak görev almışlardır. Söz konusu belgede Ermenilere “devlet içinde devlet” şeklinde ifade edilebilecek boyutta imtiyazlar tanınmıştır (Yıldırım, 2009: 37-38).

Nizamnamenin tanıdığı serbestiyetler dâhilinde Ermeni patrikler, dinî alandan ziyade milli ve siyasi cephelerde faaliyetlerini artırmışlardır. Bu doğrultuda kurulan 140 üyeli meclis, belli bir süre sonra cemaatin gerçek parlamentosu gibi hareket etmeye başlamış ve işi Ermenilerin çoğunlukta olduğu yerlerin özerkliğini istemeye kadar vardirmiştir (İskefiyeli, 2007: 241-242). Bu süreçte Ermeniler, kimlik bilinçlerini besleyecek bir eğitim sistemini yaşama geçirme olanağına da kavuşmuşlardır. 1876 yılında İstanbul’da bulunan 55 Ermeni okulunda yaklaşık 5600 öğrenci eğitim görmekteydi. Yüzyılın sonuna doğru İstanbul’da yayınlanan Ermenice günlük gazetelerin sayısı 6’ya, aylık dergilerin sayısı ise 8’e ulaşmıştı (Kutlu, 2007: 130).

Ermeniler içinde yaşanan bu gelişmelere paralel olarak Doğu Anadolu’da Ermeni papazları en ücra köylere dahi ulaşarak buralarda Ermeni milliyetçiliğinin propagandasını yapmışlardır. Gönderdiği talimatlarla Ermeni Patrikhanesi, yüzyıllardan beri Müslümanlarla dostane ilişkiler geliştirmiş olan Ermenilerin fikirlerinin değişmesinde etkili olmuştur. Hedeflere ulaşmak adına kan dökmek, isyan çıkarmak ve bu vesile ile yabancı devletlerin müdahalesini kolaylaştırmak isteyen Ermeni Patrikhanesi’nin başında dönemin patriği Nerses Varjabedyan, eski patrik Mıgırdıç Kırimyan ve Mateos İzmirliyan bulunmaktaydı. II. Abdulhamit’in padişahlığı döneminde Ermeniler tarafından çıkarılan isyanlarda bahsi geçen üç papaz önemli bir rol oynamıştır. Söz konusu faaliyetler sırasında kiliseler birer üs olarak kullanılmıştır. Mabetlere gösterilen saygının bu durumunun gerçekleşmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Daha sonra okullar da bu amaçla, yani mühimmat deposu olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ermeni Patrikhanesi tüm örgütsel yapısı ile bu süreçte bir komite görünümü arz etmiştir (Hocaoğlu, 1976: 113).

Osmanlı’da çıkan karışıklıklara paralel olarak Ermenilerin faaliyetleri de hızlanmıştır. Ermeni din görevlileri bu süreçte propaganda faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Buna ek olarak Ermeni din görevlileri, halkı silahlanmaya teşvik etmiş ve kiliselerde depolanan silahları yapılan törenlerle Ermeniler arasında dağıtmışlardır. 19. yüzyılın sonlarına doğru ise Avrupalı devletler Ermenilere askerî mühimmat yardımında bulunmuş, ayrıca Ermeni gençlere eğitim imkânı sunmuşlardır.

Büyük devletlerin ve misyonerlerin faaliyetleri gerek Osmanlı topraklarındaki gerekse de diğer ülkelerdeki Ermeniler arasında milliyetçi fikirlerin gelişimine büyük bir katkı sağlamıştır. Özellikle Amerikalı misyonerlerin vermiş oldukları destek sayesinde Ermeni gençleri iyi bir eğitilden geçmiş, böylece aydın bir Ermeni kesimi oluşmuştur. Entelektüel kesimin katkılarıyla milli bilinç seviyesi daha da artırılarak Büyük Ermenistan fikrinin ideolojik temeli atılmıştır (Öney, 2014: 3).

Ermeni milli kimliğinin oluşturulması sürecinde yapılanlar geniş bir perspektiften değerlendirildiğinde Patrikhane'nin Ermeni kimliğinin şekillendirilmesinde ne denli önemli bir rol oynadığı açıkça görülmektedir. Ermeni devleti fikrini ortaya çıkaran Patrikhane, dinî görevlerine ek olarak kendisini Ermeniler üzerinde milli ve siyasi bir otorite olarak görmüştür. Ermeniler de benzer bir bakış açısıyla Ermeni Patrikhanesini milli bir kurum olarak kabul etmişlerdir. Bugün dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış olan Ermeni toplumunun üyeleri, kimliklerini korumak için kilise ile olan bağlarına sıkı sıkıya sarılmaktadırlar. Ermeni dinî kurumları ise Ermenileri bir arada tutabilmek adına, soykırıma uğramış toplum imajını ön plana çıkarmaktadır.

3.1.2.2. Katolikler

Osmanlı Devleti'nin Balkanları hâkimiyet altına alması, Katolikliğin batıya kaymasına yol açtı. Osmanlı fetihleriyle beraber Balkanlarda Ortodoksluğun yaygınlaşması, Katolikliğin aleyhine olan bir gelişmeydi.

İstanbul'da "Latin reâyası" olarak nitelenen sayıca az bir Katolik nüfus yaşıyordu. Fetihten sonra bu topluluğun İstanbul'da ikamet etmelerine müsaade edildi. Bunlara da diğer gayrimüslimlere tanınanlara benzer haklar tanındı ancak millet olarak teşkilatlandırılmadılar. Katoliklere "millet" statüsünün verilememesinin altında yatan en önemli sebep, bu topluluğun dinî merkezinin Osmanlı toprakları dışında yer almasıydı. Bu topluluğunun dinî işleri, Roma Kilisesi'ne bağlı bir vekil tarafından yürütüldü. Vekil, papa tarafından tayin edilirdi. Nüfuslarının bir hayli az olması da "millet" statüsü verilmesine engel olan bir başka sebebi (Eryılmaz, 1992: 28).

Osmanlı, dinî lideri imparatorluk toprakları dışında ve düşman kabul edilenlerle aynı dinden olan bir cemaatin üyelerine hep şüphe ile yaklaştı. İstanbul ile çevresinde Katolik Hristiyanların işlerini yürütecek patrikhane veya piskoposlukları olmadığından zaman zaman kiliseleri Rum saldırılarına maruz kaldı. Katoliklerin, Fransa tarafından desteklenmeleri Osmanlı'ya baskı yapabilmelerine olanak sağladı. Bu olaylar neticesinde Osmanlı, 24 Aralık 1830 tarihli bir fermanla Katoliklerin durumunu güvence altına aldı. Bu ferman ile Katolikler kendi piskoposlarını seçme hakkına kavuştular. Piskopos, Katolik cemaatini Osmanlı'ya karşı temsil edecekti. Ayrıca seçilen piskoposun yetkileri, diğer patrik ve hahambaşılara daha önce tanınan yetkilerle aynıydı (Ercan, 2001: 243).

3.1.2.3. Yahudiler

Yahudi kelimesi peygamber Yakob'un oğlu Yehuda'dan gelmektedir. Yahudi terimi esasında etnik bir anlam taşımasına rağmen, zamanla Musevi teriminin yerini almıştır. Osmanlı'da ilk Yahudi cemaati Bursa'da kayıtlara geçmiştir. Orhan Gazi Bursa'yı fethettiğinde buradaki Yahudilere dokunmamış ve havra yapılarına müsaade etmiştir. Osmanlıların Balkanlarda fetih hareketlerine hız verip Trakya'yı sınırlarına katmaları ile birlikte Edirne'de büyük bir Yahudi kolonisi kuruldu. Yahudiler, önceki yönetimlerden sürekli baskı ve zulüm gördükleri için Osmanlıların bu bölgeleri fethetmelerini sevinçle karşıladılar. Bu gelişmeyi bir tür kurtuluş olarak nitelendirdiler. Fetihlerle paralel olarak bu Yahudi kolonisi de genişledi. İstanbul'un fethinden sonra ise diğer gayrimüslimlere tanınan ibadethane ve okul açma, ticaretle uğraşma hakları Yahudilere de tanındı. Bu haklar Yahudilerin kimlik bilinçlerini canlı tutmalarına imkân sağlayarak, yerli halk içinde erimelerine engel oldu. Fatih Sultan Mehmet'in, Mora'daki Yahudileri İstanbul'a getirmesiyle Edirne Hahamhanesi'nin üstünlüğü kalkmış ve İstanbul'daki Hahamhane önem kazanmaya başlamıştır (Ercan, 2001: 65).

Fetihten sonra Ortodoks milletine olduğu gibi, Yahudilere de Hahambaşları liderliğinde kendi havralarına sahip olma, bu ibadethaneleri yönetme, dinî ve sosyal hizmetlerini, inançları ile geleneklerine uygun şekilde yürütme hakkı tanındı. Fatih Sultan Mehmet, Moşe Kapsali'yi ilk hahambaşı olarak atadı. Bu şekilde hahambaşılık, Osmanlı devlet yönetimi içinde diğer milletler gibi özerk bir statüye sahip oldu. Moşe'nin hahambaşı olarak atanmasından sonra Yahudiler, Hahambaşılarını kendileri seçmeye başlamışlarsa da padişahın onayının alınması zorunluluğu devam etmiştir. Kaydedilen bu gelişmelerle birlikte İstanbul Hahamhanesi kısa zamanda imparatorluktaki Yahudilerin yönetim merkezi haline gelmiştir (Kula, 1997: 30).

Yahudiler, gittikleri yerlerde genel olarak asimilasyon politikasına maruz kalmışlardır. Dinlerini değiştirmeye zorlanmışlar ve köle gibi kullanılmışlardır. Birçoğu Hıristiyanlığı kabul etmiş görüntüsü vererek buldukları devletlerde kilit noktalara kadar yükselmiştir. Bu şartlara uymayan Yahudilerin bir kısmı idam ile cezalandırılmış, diğer kısmı ise sınır dışı edilmiştir. Özellikle 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan sürgün edilmeye başlanan Yahudilerin Osmanlı topraklarına girmesiyle imparatorluktaki Yahudi nüfusu hiç olmadığı kadar kalabalık olmuştur. Hatta bazen göç ederek Osmanlı topraklarına gelen Yahudiler, -Selanik'te olduğu gibi- geldikleri bölgenin yerli Yahudilerini oradan çıkarmışlardır. Osmanlı, bölgenin dinsel mozayigine, sayısal ve kültürel açıdan önemli, Hıristiyan olmayan bir cemaat daha eklemiştir. Eklenen yeni cemaatin üyeleri bölgede Osmanlı'dan önce de bulunuyorlardı ancak sayıları bir hayli azdı. Sözü edilen cemaat İspanya'dan kovulan Sefarad Yahudileridir (Rusinow, 2000: 120).

Osmanlı padişahları sürgün edilen Yahudileri kabul ederken, söz konusu topluluğun kendileriyle beraber zengin bir kültür ve zanaat bilgisi getireceklerini hesap etmişlerdir. Nitekim

böyle de olmuştur. Yahudiler, İstanbul, Selanik, Saraybosna ve öteki Balkan kentlerinin nüfuslarının sosyo-ekonomik açıdan önemli bir parçasını teşkil etmişlerdir. Yargıç Muhyiddin 1477 yılında İstanbul'da yaptığı sayımda Yahudilerin bin beş yüz haneye sahip olduklarını tespit etmiştir. 16. yüzyılın başlarında ise İstanbul'daki Yahudi nüfusunun neredeyse otuz bine ulaştığı görülmüştür. Sefarad Yahudileri ise, Selanik'in ticari ve sosyo-ekonomik hayatında baskın bir konuma gelmişlerdir. Tarihte Yahudilerin ezilen taraf olması alışılmış bir durumdur. Fakat Selanik'te yaşayan Yahudilerin, haklarını almak amacıyla Hıristiyan nüfusa baskı yapmaları ve hatta şiddet uygulamaları tarihte görülen nadir örneklerden biri olmuştur (Kula, 1997: 30).

Osmanlı topraklarındaki Yahudi yerleşimlerinin ortak özelliği, hepsinin ticaret merkezi olması veya ticaret yolları üzerinde bulunmasıydı. Bu durum sadece Osmanlı topraklarındaki Yahudilere has değildi. Yahudiler, eski çağlardan beri gittikleri her ülkede ve dönemde ticaret yaşamında etkin olmuşlardır. Yahudiler için azınlıkta buldukları ülkelerde toprak edinmek güvenli bir yol değildi. Bir gün kutsal topraklara döneceklerine olan inançlarından dolayı da toprak elde etmek Yahudiler arasında gereksiz görülmüştür. Yahudilerin ticarete yönelmesinde bu faktörlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Yahudiler açısından bir ülkenin ticari hayatında etkin olmak, söz konusu ülkede bir bakıma güçlü ve egemen olmak demektir. Hatta dönem dönem Osmanlı, ekonomik olarak geri kalmış bölgelerde ticari hayatı canlandırmak amacıyla Yahudilerin bir kısmını o yerlerde zorunlu iskâna tâbi tutmuştur. Yahudiler, buldukları ülkelerden kovuldukları ve siyasal birlikten yoksun oldukları için Osmanlı hâkimiyeti altında iken yönetimle iyi geçinip, dostluk bağları kurmaya çalışmışlardır. Yahudiler ile Osmanlı makamları arasındaki iyi ilişkilerin kurulmasında ekonomik hayatta söz sahibi olan ve Padişaha hekimlik yapan Yahudiler önemli bir rol oynamışlardır. Hatta Sefarad Yahudileri ile Müslümanlar arasındaki kurulan ilişkiler, Osmanlı hâkimiyeti süresince bütün milletler arasında görülen en istikrarlı ilişkilerden birisi olmuştur (Glenny, 2001: 163).

İmparatorluk topraklarında dağınık bir şekilde hayatlarını sürdürmeleri Yahudi cemaatlerinin yönetimi hususunda bazı zorluklara yol açmıştır. Fatih döneminde bir hahambaşılık oluşturulup, başına da Moşe Kapsali getirilmişti. Ancak Moşe Kapsali'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun mu Hahambaşısı, yoksa İstanbul'daki Yahudilerin hahambaşı mı olduğu tartışması netlik kazanmamıştı. İkinci hahambaşı Mizrahi'nin ölümünden sonra seçilecek hahambaşı üzerinde Yahudiler arasında anlaşmazlık çıkmasından dolayı, tüm Yahudileri temsil eden bir hahambaşılık 1835 yılına kadar kurulamamıştır. İmparatorluk topraklarındaki bütün Yahudileri temsil edecek bir hahambaşılık kurulmasına Yahudiler de sıcak bakmışlardır. Bu yeni hahambaşılık statüsü 1835 yılında dönemin padişahı II. Mahmut tarafından resmî olarak tanınmıştır. Bu şekilde Yahudi cemaatinin yönetiminde karşılaşılan zorluklar önemli ölçüde aşılmıştır (Zeren, 2010: 125).

Yahudiler, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar imparatorluk içinde herhangi bir soruna sebep olmadan yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu sebepten ötürü Yahudiler, "millet-i sâdika" olarak

nitelendirilmişlerdir (Eryılmaz, 1992: 46). Bu tarihten itibaren Osmanlı'nın Yahudilere göstermiş olduğu iyi niyete karşılık, Yahudilerden bazıları devlet otoritesinin zayıflamasını fırsat bilerek hile ile büyük meblağlarda haksız ticari kazanç elde etmeye başlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntüye girmesine paralel olarak diğer gayrimüslimlere olduğu gibi, Yahudilere de belli kısıtlamalar getirilmiştir. Ancak yine de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mevcut şartlar Yahudiler için, diğer yerlere nazaran çok daha iyiydi.

Romalılar, Asurlular ve İranlılar tarafından soykırıma maruz kalan Yahudiler, dünyanın çeşitli yerlerine dağılmışlardı. Her yerde baskıyla karşılaşan Yahudilerin bir kısmı Müslümanlığı kabul etmiş, ancak bu kişiler gerçekte Musevi inançlarını sürdürmüşlerdir. Musevi toplumunun dışında kalmalarına rağmen, İbraniceyi unutmayıp, ibadet dili olarak kullanmaya devam etmişler ve İbranice isimlerini korumaya önem vermişlerdir. Grup bilinçlerinin hep yüksek seviyede kalması adına Müslümanlarla evlenmemişlerdir. Kendi etnik ve dinî kimliklerini korumaya özen gösteren Yahudilerin toparlanıp bağımsız bir devlet kurmaları ancak 1947 yılında mümkün olabilmıştır (Ercan, 2001: 71-72).

3.1.2.4. Boşnaklar

Bosna, Avrupa'nın güneybatı, Balkan yarımadasının ise kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Bölge ilk olarak İliryalıların, ardından Romalıların hâkimiyetine girmiştir. Avarlar ve Slovenlerin 7. yüzyılda gerçekleştirdikleri istila, Roma medeniyetinin bölgedeki son kalıntılarını da ortadan kaldırmıştır. 7. yüzyılın ortalarına doğru Sırp ve Hırvat kimliği taşıyan kabileler Avar hâkimiyetine son verip, Balkan yarımadasının kuzeybatısını hâkimiyet altına almışlardır. Hırvatlar Roma Katolikliğini, Sırlar ise Rum Ortodoksluğunu benimsemişlerdir. Ancak iki mezhep taraftarları birbirlerine karşı herhangi bir üstünlük kuramamışlardır. Hırvat ve Sırp milletlerinden oluşan, mezhebi ayrı ancak dili ortak olan insanların meskûn olduğu bölge Bosna olarak adlandırılmıştır (Arabacı, 2005: 46).

Katoliklik ve Ortodoksluğa ek olarak, Boşnakların bir kısmı da Bogomil mezhebinden olup, Osmanlı hâkimiyetinin kurulmasından daha önce bu mezhebe girmişlerdi. 9. yüzyıldan itibaren Katoliklerin ve Ortodoksların baskılarından bunalan halk, her iki mezhebe de yakınlık hissetmeyerek Bogomilizme yönelmişti. Bogomillerin inançları Ortodoks Rum Kilisesi'nin inançlarından farklıydı. Bogomilizm, Bosna'da 12. yüzyılda taraftar toplamaya başlayınca Roma yayılan bu mezhebe karşı şiddetli önlemler aldı. Ancak bu alınan önlemler Bogomillğin yayılmasına engel olamadı. Uzun yıllar Ortodoks ve Katolik kiliselerinin baskısına maruz kalan Bogomiller, böyle bir ortamda Müslümanlıkla tanıştılar. Osmanlı'nın Balkanlara geçip, fethettiği yerlerde geniş bir dinsel özgürlük tanınması, Bogomiller tarafından kurutuluş yolu olarak görüldü ve Bogomillerin büyük bir bölümü Müslümanlığa geçti. Bosna'da Müslümanlığın geniş bir yayılma seyri göstermesinde bu durumun etkili olduğu düşünülmektedir. İhtida eden Bogomil mezhebine

mensup Bosnalılar, daha çok asil aileler, eski feodal beyler ve askerî sınıftan olanlardı. Osmanlı, bir kısmına tımar toprakları vererek, bazılarını da askerî sınıfa dâhil ederek bu kişilerin hizmetlerinden yararlandı (Ercan, 2001: 149-151).

Bosna, kavim göçlerinin ve emperyalist politikaların arasında kalan, ancak Balkanlardaki etno-kültürel çeşitliliğe rağmen, müstesna nicelik taşıyan bir ülkedir (Bora, 2018: 21). Bosnalıların etnik kökeni ve dinî inançları son dönemlerde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Hırvatlar, Bosnalıların Hırvat olduklarını; Sırlar ise Bosnalıların aslında Sırp olduklarını kanıtlamak için büyük bir mücadele vermişler ve bu konu ile ilgili birçok kitap yazmışlardır (Albayrak, 2006: 233).

Bosnalıların yaşadığı bölge Sırlar, Dalmaçyalılar, Hersekli, Macarlar ve Hırvatlarla çevriliydi. Bosna, fethedildiği 1463 yılından 1878 yılında Avusturya işgaline uğrayana kadar 415 yıl aralıksız olarak Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır (Gölen, 2013: 365). Osmanlı egemenliği süresince bölge toprakları, sipahilere tımar olarak tahsis edilmiştir. Bosnalılar, Osmanlı egemenliği tesis edildikten sonra büyük oranda Müslüman olmuşlardır. Müslümanlığa geçiş ilk olarak tımar sahibi olan Hıristiyan sipahilerde görülmüştür. Çünkü Osmanlı, bu Hıristiyan beylerin kendilerinden önce sahip oldukları konumları korumalarına müsaade etmiş, tımar sistemine dâhil ederek de beylerin statülerini meşrulaştırmıştır. Osmanlı'nın, fetihlerinde temel prensiplerinden birisi olan istimalet politikası gereği ırk, din ayrımı gözetmeden tüm tebaasını devlet çatısı altına alması, köylü kitlelerinin İslamiyet'e geçişlerinde önemli bir rol oynamıştır. Bu Müslümanlar, Boşnak olarak adlandırılmışlardır. Ayrıca Osmanlı fethiyle paralel olarak Bosna'da kurulan birçok Bektaşî tekkesi de İslami kültürün şekillenmesine katkı sağlamıştır. İslami kültürün, mimariye ve şehir planlamasına gözle görülür bir etkisi olmuştur. Kültürün şekillendirilmesinde, taşınmasında önemli araçlardan biri olan dil de bu değişim ve dönüşümden payına düşeni almıştır. Bosna'da Sırbo-Hırvatça denilen bir dil konuşulmaktaydı ve bu dilin içinde Türkçe, Arapça, Farsça kelimeler zamanla ağırlık kazanmıştır (Bakırcı ve Türkan, 2013: 152).

Düzlük alanlar ve vadiler bugünkü Boşnaklığın temelini atıldığı yerler olmuştur. Çağdaş antropoloji çalışmaları, Bosna'da Slav geninin en baskın olduğu topluluğun Boşnaklar olduğunu ortaya koymuştur. Fetihden sonra Fatih, orada yaşayan Hıristiyanlara, kiliselerine, mallarına, canlarına herhangi bir saldırının olmayacağını ve devletin güvencesi altında gündelik hayatlarına kaldıkları yerden devam edebileceklerini belirten bir ferman vermiştir. Bosna Kanunnamesinde, Müslümanların şarap yapmasını, satmasını ve içmesini yasaklayan bir ibare de yer almıştır. Normalde diğer kanunnamelere Müslümanların bu işleri yapmalarının yasak olduğunu belirten hükümler ayrıca konulmamıştır. Bu duruma sebep olarak Bosnalıların, Müslümanlığı yeni kabul etmiş olmalarından dolayı eski Hıristiyan adetlerine dönmelerini engelleme amacı gösterilebilir. Osmanlı fethi ile birlikte, mevcut üçlü dinsel yapıya İslamiyet'in de dâhil olmasıyla sorun daha karmaşık bir hal almıştır. İlerleyen süreçte Bogomillerin ortadan kalkmasıyla, iki dinli üçlü bir

bölünme Bosna tarihini günümüze kadar etkilemeye devam etmiştir. Din farklılığı nedeniyle bu üç dinsel cemaatin üyeleri, kendilerini farklı milletler olarak görmüşlerdir (Karataş, 2013: 156).

Bosna, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde emelleri olan Hıristiyan güçlere karşı bir tampon bölge haline getirilmiştir. Bu yüzden bölgeye büyük yatırımlar yapılmıştır. Bosna Müslümanları, Avrupa'da Osmanlı gücünün en sağlam kalesini oluşturdukları gibi, imparatorluğa önemli askerî ve siyasi kişiler de kazandırmışlardır. Bosna aynı zamanda imparatorluk için başta tuz, gümüş, kereste olmak üzere önemli bir hammadde kaynağı haline gelmiştir. Osmanlı'nın Avrupa'daki toprakları içinde İslamiyet'in derin kökleri saldıği iki vilayetten -diğeri Makedonya- biri olan Bosna, bu sebepten ötürü kapalı ve tecrit edilmiş bir toplumsal yapıya sahip olmuştur.

Bosna'da günlük hayatta en az sorun politik konulardaydı. Hıristiyan köylüler cemaatleri tarafından tam anlamıyla temsil edilmiyorlardı. Orta ve Batı Bosna'da yer alan Fransisken cemaat bir istisnaydı. Katolikliğin bir kolu olan Fransisken cemaat, dinsel olarak Viyana ve Venedik'e bağlıydı. Bu cemaat, yeri gelince Katolik haklarını sonuna kadar savunuyordu. Osmanlı yönetimi altında üç manastıra sahip olan Fransiskenler, bu yerlerde Latince eğitim verdikleri gibi, birçok Latince eser de kaleme almışlardı. Ortodoks Kilisesi'nin liderleri daha zayıftı. Ortodoksların etkisiz kalmasına sebep olarak Fener Rum Patrikhanesi'nin duyarsızlığı gösterilebilir. Çünkü Patrikhane hiyerarşisi Fenerli Rumların elindeydi ve Rumlar ruhanî yetki alanlarında bulunanların refahından ziyade kendi maddi çıkarlarını ön planda tutuyorlardı. Bu yüzden Müslüman otoritelerin davranışlarına göz yumup, Ortodoks Kilisesi mensuplarının sorunlarına ilgisiz kalmışlardır (Kundakçı, 2012: 692-693).

19. yüzyıla gelindiğinde Boşnak kavramı, Osmanlı Türkçesi'nin yanında Sırpça-Hırvatça da konuşan Bosnalı Müslümanları belirtmek için kullanılır olmuştur. Bunlar, imparatorluğun en karmaşık kimliğine sahiptiler. Kültürel düzeyde Müslümanlarla paylaştıkları dinin yanında, Hıristiyanlarla da bir dil ve bu dil aracılığıyla etkileşim içinde girdikleri melez bir kültürü paylaşmaktaydılar. Boşnaklar tam anlamıyla politik bir bilinç geliştirememişlerdir. Bunun sebebi olarak kendilerini Müslüman köylü azınlığı olarak görmenin ötesinde herhangi bir bilinçten uzak kalışları gösterilebilir (Glenny, 2001: 84).

Bosna'daki mevcut dinsel bölünme çatışmalara sebep olmamış ve asayiş 19. yüzyılın ortalarına kadar bozulmamıştır. Ancak dağılan Osmanlı toplumunu bir arada tutmak isteyen Tanzimat reformları, Müslüman milletinin ayrıcalıklı statüsüne büyük bir darbe indirmişti. Dolayısıyla bu gelişmeler Bosna'daki Osmanlı yönetici sınıfının da aleyhineydi. Yapılması planlanan reformlar, hayata geçirilememişti. Asayiş bozulmuş, ekonomi ise bir çöküş içerisine girmişti. Bosnalı seçkinler değişime o kadar karşıydılar ki, padişaha karşı uzun bir savaşı bile göze almışlardı. Bosna beyleri, Tanzimat hareketi başarıya ulaştığı takdirde Boşnakların Bosna'dan

sürüleceğinden emindiler. Bosna beyleri, toplumsal hayatta meydana gelen olumsuz yöndeki gelişmelere tedrici bir şekilde direniş göstermeye başladılar (Gölen, 2013: 370).

Beyler, merkezî hükümetin talimatlarına kayıtsız kalarak, askere alınma oranlarını ve İstanbul'a gönderilen vergi miktarını düşürerek durumdan hoşnut olmadıklarını belli ettiler. Ancak bu yapılanlar sultanın otoritesine açıkça karşı gelmekti. Bâbîâli, Bosna'da düzeni sağlamak üzere Ömer Latas Paşa'yı görevlendirdi. Köken olarak Sırp-Ortodoks olan Paşa, çeyrek yüzyıl önce Bosna'ya sığınmış bir Avusturya askerî öğrencisiydi. İslamiyet'i seçtikten sonra göstermiş olduğu başarılarından dolayı imparatorluğun en yüksek askerî makamına, seraskerliğe (başasker) getirilmişti. Ömer Paşa, Tanzimat reformlarını zorla kabul ettirmeye çalışan gerici bir otorite olarak algılandı. Paşa, beylerin imparatorluktan nefret etmelerine neden olan şeylerin vücut bulmuş hayliydi: Yabancıydı, profesyoneldi ve reformcuymdu. Bosna beyleri, Paşa'yı yenilgiye uğratmak için bir araya geldiler. Beylerin Bâbîâli'ye ve paşasına karşı birlikte hareket etmeleri, Bosna Müslümanlarının modern bir kimlik geliştirmelerindeki en önemli olay olarak kabul edilir (Glenny, 2001: 84-85).

Ömer Paşa'nın sağlam bir askerî kuvvetle gelişi Bosna beylerini iki tarafa ayırmış olsa da savaş kaçınılmazdı. Ancak savaş yanlısı beylerin aralarında koordinasyon kuramamaları, direnişlerinin güdük kalmasına ve çok kayıp vermelerine yol açmıştı. Ömer Paşa, 1851 yılında beylerin direnişlerini tek tek kırmış ve Boşnak aristokrasini tamamen ortadan kaldırmıştı. Ancak kaynakları bittiğinden ve merkezden takviye yapılmamasından dolayı Paşa'nın burada kurduğu düzen uzun ömürlü olmamıştır. Osmanlı, asayişi sağlamak için uzlaşma yoluna gitmeyi uygun görmüştür (Suceska, 2016: 374).

Yerel adet ve geleneklerin farklı bir şekilde uygulanmasıyla sorunların üstesinden gelindi. Düzenin sağlanmasında Ahmet Cevdet Paşa önemli bir rol oynadı. Cevdet Paşa, askere alınma meselesini kesin olarak çözmüş, devlete karşı olan Bosna beylerine çeşitli nişanlar vererek ve iyi muamele ederek dünün isyancılarını bölgenin asayişinden sorumlu devlet görevlilerine dönüştürmüştür. Cevdet Paşa, mevcut problemlerin çözümünün yanında, okullar açılmasına, vergi adaletsizliklerinin ve yolsuzluklarının önlenmesine, yeni yolların yapılmasına, meydana gelen çatışmaların büyümeden yatıştırılmasına da katkı sağlamıştır (Gölen, 2013: 374). Sağlanan ilerlemeye rağmen, Osmanlı egemenliği bölgede uzun süre devam edememiştir. Bosna'da meydana gelen çeşitli olaylar ve Slavlara karşı dünya kamuoyunda artan ilgi bu toprakların Osmanlı kontrolünde kalmasını imkânsız hale getirmiştir. Nitekim 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Berlin Anlaşması ile Bosna, dolayısıyla Boşnak Müslümanları Avusturya idaresine terk edilmiştir. Bu kararlara karşı direniş gösterilmişse de herhangi bir sonuç alınmamıştır. İşgalin geçici olacağı, halkın sahip olduğu özerkliklere riayet edileceği çerçevesinde anlaşmaya varılmış olsa da bunların hiçbiri uygulanmamıştır. Geçici olduğu düşünülen işgal ise aslında gerçekleşecek olan ilhak için bir basamaktı (Armaoğlu, 1997: 350).

Osmanlıların, Bosna'nın fethi sırasında feodal devleti yıktıkları, asiller sınıfını ortadan kaldırdıkları ve böylece Bosnalıların milli kimliklerini yok ettikleri yönünde yaygın bir kanı mevcuttur. Ancak bu görüş, gerçeği yansıtmaktan oldukça uzaktır. Osmanlıların feodal sistemi kaldırıp yerine getirdikleri sistem, o dönem koşulları içinde değerlendirildiğinde halka çağın ilerisinde bir özerklik sağlamıştır. Dolayısıyla Bosnalılar, mülkleri ile kültürel kimliklerini koruyup, dinlerini özgürce yaşama imkânına kavuşmuşlardır. Zaten Osmanlı, fethettiği yerlerde asimilasyon politikası uygulamış olsaydı bugün Boşnak olarak adlandırılan bir milletin tarih sahnesinden silinmiş olması gerekirdi.

3.1.2.5. Arnavutlar

Bugünkü Arnavutluk topraklarında yaşayan Arnavutların kökenleri net bir şekilde ortaya konulamamıştır. Arnavutların da Karadağlılar, Hırvatlar gibi Trak veya İller kökenli oldukları düşünülmektedir. Roma öncesi dönemde ve Roma döneminde İliryalılar, Balkanların Batı kısmında yaşarlarken, Traklar Balkanların doğusunda hayatlarını sürdürmüşlerdir. Arnavutların, tarihin her döneminde Arnavutluk'ta yaşamış oldukları düşüncesinden yola çıkarak Arnavut tarihçiler, kökenin İliya'ya dayandırılmasını tercih etmişlerdir (Malcolm, 1998: 52).

İlk Arnavutlar ağırlıklı olarak dağlık bölgelerde hayvancılığa dayalı bir yaşam sürmüşlerdir. Arnavutlardan bahseden en eski kayıtların 1043 yılına ait olduğu bilinmektedir. Bahsi geçen kayıtlarda Arnavut askerlerinin, isyancı bir Bizanslı komutanın ordusunda Yunanlılarla yan yana savaştığı anlatılır (Malcolm, 1998: 53-55). Arnavutlar, 12. yüzyılda Bizans'a karşı gerçekleştirilen Dük ayaklanmaları esnasında tarih sahnesinde boy göstermeye başlamışlardır. Bölgeye Sırp'lardan daha önce gelen Arnavutlar, Balkanların en eski halkı olarak gösterilmektedir. Kökenleri ister İllirlere ister Traklara dayandırılınsın, her durumda Arnavutlar bölgeye milattan önce gelmiş olmaktadır. Bu, tarihçilerin büyük çoğunluğu tarafından da kabul edilmektedir. Örnek vermek gerekirse, İlber Ortaylı da Arnavutların bölgeye Sırp'lardan önce geldiğini kabul etmektedir. Ona göre Kosova, 14. yüzyıla kadar bir Arnavut ülkesiydi (Ayhan, 2010: 76-77).

Arnavutların, Hıristiyanlığı Latince konuşan öğretmenlerden öğrendikleri ileri sürülmektedir. Arnavutçada Latince kökenli çok sayıda sözcüğün bulunması bu savı desteklemektedir. Bu sözcüklerin komşu Romalılardan ya da Romalılaştırılmış barbarlardan alınması, milattan önce 2. yüzyıla kadar götürülebilmektedir (Malcolm, 1998: 62). Arnavutlar, 12. yüzyıl ortalarında Sırbistan ve Bulgaristan gibi iki güçlü Ortodoks devletin arasında kalmışlardır. Söz konusu devletlerin baskılarından rahatsız olan Rum Ortodoksları, bu şartlar içinde tek kurtuluşun Latin Katolikliğini seçmek olduğunu dile getirmişler ve Arnavutların önemli bir bölümü Latin Katolik olmuştur. 12. yüzyıl sonlarından itibaren Bizans'ın güç kaybetmesi, Osmanlıların Rumeli'ye geçmelerine ve Arnavutlara karşı askerî başarılar elde etmelerine olanak sağlamıştır. Bu dönemde Sırp Kralı Stephan Duşan Makedonya ve Teselya'yı da ele geçirerek büyük bir krallık kurmuştur. Bu

gelişmelerle birlikte Arnavutlar tedrici olarak Katolikliği bırakıp Ortodoksluğa geçmeye başlamışlardır. Ancak eş zamanlı olarak, özellikle İskender Bey ayaklanmasının bastırılmasından sonra Müslümanlık da Arnavutlar arasında hızla yayılmıştır. Ortodoks ve Katolik Kiliseleri arasında yaşanan sert mücadeleler Arnavut toplumunda Müslümanlığın yaygınlaşmasında etkili olan bir başka gelişmedir. Kısa zamanda Müslüman Arnavutların sayısı, Hıristiyan Arnavutların sayısını geçmiştir. Arnavutluk'un fethi I. Murat döneminde başlamıştır. Bölgenin dağlık oluşu fethi hem geciktirmiş hem de zorlaştırmıştır. Önemli bir bölümü II. Murat zamanında fethedilen Arnavutluk'un tamamen Osman hâkimiyetine girmesi Fatih Sultan Mehmet döneminde gerçekleşmiştir (Ercan, 2001: 84).

Arnavutluk toprakları Osmanlı hâkimiyeti altına alındıktan sonra bölgede, Anadolu'dan yapılan nakillerle klasik iskân politikası uygulandı. Buna karşılık Arnavutluk'tan da bazı seçkin aileler Anadolu'ya nakledildiler. Yarımada'nın en eski toplumlarından biri olan Arnavutlar, imparatorluğun kendine has sosyal yapısına şaşılacak derece uyum sağlamışlardı. Arnavutlar, bugünkü Arnavutluk'ta, Kosova'da ve Makedonya'da toplanmışlardı. Aynı zamanda Bükreş, İstanbul ve Kahire gibi uzak yerlerde büyük ticaret kolonileri de kurmuşlardı. Arnavutların yaklaşık olarak yüzde yetmiş İslamiyet'i seçmişti. Osmanlı yönetim sistemi içinde Müslüman Arnavutlar, diğer toplumlara nazaran daha ayrıcalıklı bir statüye sahiptiler. Yüksek Müslüman oranına rağmen, Arnavutlar, özel izinle imparatorluk Müslümanları arasında devşirme yasalarından istifade eden tek topluluktur. Sözlerine sadık, sağlam yapılı, savaşçı insanlar olan Arnavutlar, Osmanlı ordusuna değerli komutanlar verdikleri gibi, Osmanlı yönetim sistemine büyük devlet adamları da kazandırmışlardır. Padişahın seçkin bürokratları arasında yer alan Arnavut kökenliler, diğer devşirmelere oranla baskın bir konumdaydılar. Devşirme sisteminin uygulandığı dönemde en az otuz Arnavut, imparatorluğun en yüksek makamı olan sadrazamlığa getirilmiştir (Glenny, 2001: 141).

Yaklaşık olarak dört yüzyıl imparatorluğun sorunsuz bir eyaleti olarak kalan Arnavutluk'un özerkliği meselesi ilk olarak Ayastefanos Anlaşması'nda dile getirilmiştir. Ancak bu özerklik meselesi Osmanlı-Arnavut ilişkilerine büyük bir zarar vermemiştir. Bu anlaşmanın şartlarının yeniden değerlendirilmesi için toplanan Berlin Kongresi'nden sonra Müslüman Boşnakların Avusturya idaresine verilmesiyle Balkanlarda Müslüman tebaa olarak sadece Türkler ve Arnavutlar kalmıştı. 1881 yılında bir grup Arnavut, Ohri merkezli bağımsız bir devlet kurmak amacıyla girişimde bulundu. Ancak bu hareket büyümeden Osmanlı kuvvetleri tarafından bastırıldı. Faaliyetin liderleri ise Rodos ve Anadolu'ya sürüldüler. Balkan milletlerinin tek tek bağımsızlık mücadelelerine giriştikleri dönemde Arnavutlar genel olarak imparatorluğa sadık kaldılar. Balkanlardaki imparatorluk varlığının bekçisi olarak görülen Arnavutlara, II. Abdülhamit büyük önem veriyordu. Bu seçkin askerî birlikleri elde tutmak adına Arnavut toplumuna özel bir statü uygulamıştır. İç yönetimde serbest bırakılmak, bazı vergilerden ve askerlikten muaf tutulmak, silah taşımak Arnavutlara tanınan ayrıcalıklardan bazılarıydı (Bozbora, 2013: 562-563).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki yönetimi, yeni anayasayı Arnavutlara da eşit şekilde uygulamaya kalkınca Osmanlı-Arnavut ilişkileri bozuldu. Yönetim, bir yandan II. Meşrutiyet'in getirdiği yenilikleri ortadan kaldırmaya, diğer yandan ise merkezileştirmeye yönelik devlet politikalarını uygulamaya çalıştı. Girişilen faaliyetler neticesinde Arnavut milli kimliğinin gelişiminde önemli bir yol oynayan Arnavut derneklerinin yasaklanması, Arnavutça eğitim veren okulların kapatılması, silahsızlanma, vergileme, askerlik yapma gibi ortaya konan merkezileştirici uygulamalar, özerkliklerinin kapsamını daralttığından Arnavutların şiddetli tepkisine yol açtı (Karakoç ve Yavaş, 2018: 679).

Bu gelişmeler üzerine Arnavutlar da isyan bayrağını açıp 1909'da ayaklandılar. İttihat ve Terakki yönetiminin bu girişime karşı tepkisi çok sert oldu. Osmanlı kuvvetlerinin içinde bulunan Arnavut askerlerin bir kısmının taraf değiştirmesi, bir kısmının da Arnavutlara karşı güç kullanmak istemeyip dağlara kaçması isyanın bastırılmasını oldukça zora soktu. Bütün güçlülere rağmen, Arnavut isyanı bastırıldı. Ancak Osmanlı, bu olay neticesinde Balkanlardaki en büyük askerî desteğini kaybetti. Öyle ki; Sultan Mehmet Reşat'ın 1911 yılında yaptığı dostluk gezisi bile Arnavutların gönlünü almaya yetmedi (Kuzucu, 2017: 3-5). Olaylar tam anlamıyla yatışmamıştı. Arnavutlar, 1912'nin Temmuz'unda yeniden ayaklandılar. Bu, önceki ayaklanmaya nazaran daha geniş çaptaydı. Osmanlı'nın Arnavutların isteklerini kabul etmesi üzerine 4 Eylül'de barış sağlandı. Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı ile kara bağlantısı kesilen Arnavutluk, savaş sonrası imzalanan anlaşmalarla bağımsız oldu (Armaoğlu, 1997: 642).

3.1.2.6. Pomaklar

Balkanlarda Pomakça konuşan Müslümanlar Pomaklar olarak adlandırılmışlardır. Önemli bir bölümü Rodop Dağları'nda, az bir kısmı da Tuna Ovası'nda yerleşik olan Pomaklar lisans itibariyle belli oranda Bulgar, dinî açıdan ise Müslümandırlar. Pomaklar, tecrit edilmiş bir halde dağlarda yaşamlarını sürdüren ilkel bir topluluk olarak kalmışlardır (Jelavich, 2013: 105).

Bulgaristan'ın güneybatı bölgesinde yaşayan Pomaklar, 11. ve 12. yüzyıllarda bölgeye yerleşip, daha sonra Slavcayı benimsemiş olan Kumanların soyundan gelmektedirler. Pomakların bir kısmı önceki Bulgaristan'daki biçimiyle Hıristiyanlığı benimsemiş, sonraki süreçte ise İslamiyet'i kabul etmiştir. Pomakların konuştuğu dilin, yani Pomakçanın % 60' Türkçe -%25 Kuman-Kıpçak Türkçesi, % 20 Oğuz Türkçesi, % 15 Nogay Türkçesi-, % 30'u Slavca, % 10'u ise Arapçadır (Kamil, 2017: 436). Pomakçanın Anadolu Türkçesine benzeme oranı % 20 olsa da dil dışındaki kültürel özellikleri neredeyse tamamen Türk kültürü ile örtüşmektedir (Karpas, 2004: 326).

Osmanlı fethinden önce bölgeye yerleştirilen konar-göçer Yörükler, Kuman Türklerinin İslamiyet ile tanışmasında ve sonrasında ihtida ederek Müslüman olmalarında etkili olmuşlardır.

Kuman Türkleri, ilerleyen süreçte Anadolu'dan gelen Müslüman din kardeşlerine yapılan fetihlerde maddi ve manevi yardımda bulunmuşlardır. Slavlar, bu Müslüman Kuman Türklerine, Osmanlı'ya destek verdikleri için "yardımcı" anlamına gelen "Pomağaç" adını vermişlerdir. Bu ad zaman içinde Pomak şeklini almıştır (Arabacı, 2005: 27).

Terim olarak Pomak ilk kez Fransız araştırmacı Ami Boné tarafından 1839 yılında kullanılmıştır. 1839-1840 yıllarında Balkanlarda araştırma yapan Boné, Kuzey Bulgaristan'ın Selvi ve Lofca bölgelerinde bazı köy ve nahiyelere "Pomak nahiyeleri" dendiğini tespit etmiştir. Gezisi sırasında Pomak gruplarıyla karşılaşan Fransız araştırmacı, bunları Pomak olarak nitelemiştir. Bu tarihten önce Batı kaynaklarında ve Osmanlı kaynaklarında bu terim kullanılmamıştır. Bunun sebebi olarak Pomak adının çok yerel kalmış olması gösterilebilir. Keza Osmanlı topraklarında yaşayanlar, Müslim ve gayrimüslim ayrımında kimlik sahibi oluyorlardı. Etnisiteye dayalı ayrımın olmamasının, Pomak adının kayıtlarda yer almamasında etkili olduğu düşünülmektedir (Turan, 1999: 70).

Pomaklar, I. Murat döneminde Osmanlı hâkimiyetine girmişlerdir. Osmanlı yönetimi sırasında Pomaklar, konuştukları dili bırakıp, Türkçe konuşmaya başlamışlardır. Bu durum Osmanlı hâkimiyeti altında ihtidaların toplumun geneline yayıldığı yerler arasında tek örnektir. Oysa İslamiyet'e büyük çapta geçişlerin yaşandığı Arnavutluk ve Bosna topraklarında etnik kimliklerini kaybedip Türkleşenler veya kullandıkları dili bırakıp Türkçe konuşanlar yok denecek kadar azdır. Bu durum Pomakların sayıca küçük bir topluluk olmalarıyla açıklanabilir (Ercan, 2001: 153).

Boşnaklardakine benzer bir köken tartışması, Pomaklarda da mevcuttur. Tek fark, Pomakların kendi kökeninden geldiğini savunan taraf sayısının iki yerine üç olmasıdır. Bulgarlar, Pomakların Osmanlı yönetimi altında zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlar olduğunu ileri sürerken, Yunanlılar da Pomakların Yunan asıllı olduklarını iddia etmişlerdir. Bu görüşlere karşılık Osmanlı, Pomakların Kuman Türklerinin soyundan geldiklerini, dolayısıyla da Türk oldukları tezini savunmuştur (Kutlu, 2007: 405).

Pomaklar, bütün tarihleri boyunca sarsılmaz bir sadakâtle Osmanlı'ya hizmet etmişlerdir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rodopları savunmuşlar, Rus askerlerinin ve Bulgar komitacılarının bölgeye girmelerine engel olmuşlardır. Pomaklar, savaş sonunda imzalanan Ayastefanos Anlaşması hükümlerine karşı gelerek yerleşik oldukları bölgede "Muvakkat Hükümet" kurmuşlardır. Şartların yeniden değerlendirilmesi için toplanan Berlin Kongresi'nde Osmanlı müzakere masasına oturduğunda, Rodoplarda savaş hala devam etmekteydi. Verilen bu mücadele Berlin Kongresi üzerinde önemli bir etki yaratmış ve durumun incelenmesi için çeşitli milletlerin temsilcilerinden oluşan bir heyet Rodoplara gönderilmiştir. Nihayetinde Pomaklar arzularına kavuşmuşlardır. Berlin Kongresi'nden çıkan kararlar neticesinde müstakil bir "Şarkî

Rumeli Vilayeti” kurulmuş ve Pomakların anavatanı düşman işgalinden kurtulmuştur (Koyuncu, 2013a: 203).

Bulgarlar yine de bölgedeki Türk varlığına son verme politikasından vazgeçmemişlerdir. Bulgarlar faaliyetlerine, eğitim müfredatlarını ve Türkçe eğitimi yasaklayarak başlamışlardır. Sonrasında ise Pomaklar zorunlu göçe tâbi tutulmuşlardır. Bunun üzerine Pomakların bir bölümü Türkiye göç etmiştir. Belli bir kısım çekilmiş olsa da bölgedeki Türk varlığı hala devam etmekteydi. Bulgarlar tarafından 20. yüzyılın ikinci yarısında kasıtlı olarak yürütülen psikolojik baskı uygulamalarına, propagandalara ve teşviklere rağmen, hiçbir Pomak kendiliğinden adını değiştirmemiştir. Bunun üzerine Pomak yerleşim yerlerinin dışarıyla bağlantısı kesilmiş, ordunun da desteğiyle Pomaklar arasında zorla ad değiştirme faaliyetlerine girişilmiştir. Bu olaylar sırasında çok sayıda Pomak katledilmiştir. Pomakların adlarının zorla değiştirilmesi bazı gruplarca şiddetli bir şekilde eleştirilmiş ancak bundan bir netice alınmamıştır (Karpat, 2004: 327). Bütün bu yapılanlara rağmen, bölgedeki Pomak varlığına son verilememiştir. Bugün yarım milyon insan kendini Pomak kabul etmektedir. Bulgaristan’da üç yüz bin, Yunanistan’da otuz bin, Makedonya’da yirmi bin ve Türkiye’de de yaklaşık olarak iki yüz bin Pomak Türk’ü yaşamaktadır (Arabacı, 2005: 27).

3.1.2.7. Torbeşler

Kuman Türklerinin soyundan gelen Müslüman Pomaklar, Makedonya’da Torbeş diye adlandırılmakta ve Pirin ile Vardar Ovası’nda yaşamaktadırlar. Balkanlardaki Müslümanlar, yaşadıkları ülkelerin yönetimlerinde etnik azınlık olarak değil, dinsel azınlık olarak kabul edilmişlerdir. Bunun sebebi olarak, nüfusunun çoğunluğu Hıristiyan olan devletlerin, Müslüman azınlıkları kendi milletlerinin köklerine dayandırmaları gösterilebilir. Makedon yönetiminin Torbeşleri Müslüman Makedonlar olarak nitelmesi söz konusu düşüncüyü desteklemektedir (Çokbankir, 2008: 67).

Torbeş kelimesinin nereden geldiği hususunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bazıları bu kelimenin kökenini, Kumaların Balkanlara gelişlerinden günümüze kadar toplamda dört-beş kere saflarını değiştirmeye zorlanmalarından dolayı “dört-beşler” olarak açıklamaktadır. Torbeş isminin buradan orta çıktığını ileri sürmektedirler. Diğer bir görüşün sahipleri ise Osmanlı arşivlerinde böyle bir adlandırmanın olmadığını, kaynaklarda bunların “Türkbaş” olarak nitelendirildiklerini ve kelimenin yerel dilde kullanımı sırasında değişime uğrayarak Torbeş şeklini aldığını iddia etmektedirler. Bu topluluğun, bir torba mısır, un ya da çökelek karşılığında Müslümanlığı kabul etmelerinden dolayı Hıristiyan komşuları tarafından “Torbeşler” şeklinde adlandırılmaları da yaygın olan diğer bir görüştür. Bu görüşün taraftarları Torbeş kelimesinin torbalı anlamına gelen Farsca “torbakeş” sözcüğünden türetildiğini savunurlar. Böylece Debre, Prizren, Üsküp gibi yerlerde Torbeş ismini öncelikle İslamiyet’i kabul edenler ve sokaklarda torbayla helva, boza

saticılığı yapanlar almış, sonrasında ise bu isim söz konusu bölgelerde bütün Müslümanları ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır (Gökdağ, 2013: 1-3).

Türk araştırmacılar, Torbeşleri Türk kökenli bir topluluk olarak görür ve süreç içinde dillerini kaybetmiş bir halk olarak kabul ederler. Henüz yeterli kanıtlara ulaşılmamış olmakla birlikte Torbeşlerin bir Slav boyuna dayandığını ya da Makedonya'daki Bogomilizm mezhebinin son kalıntıları olduğunu ileri süren görüşler de mevcuttur (Gjorgiev, 2018: 302). Torbeşler genel olarak Balkanlarda, çoğunlukla da Makedonya'da yaşayan, anadil olarak ise Makedonca konuşan Müslüman etnik grup olarak tanımlanırlar. Dolayısıyla Torbeş kimliğinin iki aslı unsura dayandığı söylenebilir: Müslüman olma ve anadil olarak Makedonca konuşma. Ancak tarihçiler Torbeş kimliğini açıklarken her iki unsuru da aynı anda kullanmamakta, milliyetlerine göre bu iki unsurdan sadece birisini seçerek görüşlerini temellendirmektedirler. Dil unsurunu önceleyen Makedon tarihçiler, Torbeşlerin Ortodoks Hıristiyan geleneklerini koruduklarını ileri sürmektedirler. Türk tarihçiler ise dil ve kültürden ziyade vurguyu din unsuruna yaparak, Torbeşlerin sahip oldukları Müslüman kimliğinin altını çizmektedirler (Dikici, 2014: 126). Torbeşler, kendilerini Türklüğe daha yakın hissederler ve Türk kimliği altında tanımlanmak isterler. Torbeş kelimesi Türkçede, "sadık, uysal, sorun çıkarmayan" insanları ifade eden bir kavram olarak kullanılır. Bu tanımlama, Osmanlı yönetimine karşı gelmeyip her koşulda sadık kalan ve imparatorluk çıkarlarını her zaman kendi çıkarlarının üstünde tutan Torbeş halkının tarihsel tutumu tarafından da doğrulanmaktadır (Turan, 1999: 70).

Turan (1999: 75), 1992 yılında Makedonya'ya yaptığı gezi sırasında ziyaret ettiği Torbeş köylerinde insanların Torbeş olarak adlandırılmaktan rahatsız olduklarını ifade etmiştir. Turan, ayrıca bu insanların kendilerini Türk olarak tanımladıklarını, Türkçe konuşamamaktan şikâyet ettiklerini ve bu yüzden de Türkçe dilinde eğitim almak için büyük bir uğraş verdiklerini dile getirmiştir. Balkanlarda araştırma yaptığı dönemde Baskın Oran (1993: 119), Kiçevo'daki Torbeşlere "Seçme şansımız olsa, Türkiye'den cami hocası mı istersiniz, yoksa okul öğretmeni mi?" diye sorduğunda Torbeşler "ikisini de" şeklinde yanıt vermişlerdir. Oran, Torbeşlere tek hakları olduğunu söylediğinde Torbeşlerin, "Öğretmen gelsin. Çocuklarımız öğrenmeli. Dinî bilgiler için çok kitap var, kendimiz öğrenebiliriz ama Türkçe öğrenemiyoruz." şeklinde yanıt vermeleri Türkçe öğrenmeye verilen önemi açıkça göstermektedir. Bu tutum karşısında Makedon hükümeti baskıcı bir tavır takınmıştır. Söz konusu istekleri reddeden Makedon hükümeti, Torbeşlerin Müslüman Makedonlar olduklarını ve Türklerle herhangi bir ortak yanlarının bulunmadığını iddia etmiştir.

Makedon hükümeti tarafından sistematik olarak yürütülen demografik politikalar kapsamında Torbeşler, Makedon nüfusu içinde gösterilerek büyük bir haksızlığa maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla Torbeşlerin nüfusları tam olarak bilinmemektedir. Makedonya'da, resmî rakamlara göre kırk bin, Torbeşlerin ifadelerine göre ise yaklaşık olarak yüz elli bin Torbeş yaşamaktadır. Torbeşler Müslümanlığa yürekten bağlıdırlar. Makedon milli kimliğinin Ortodoks inancına sıkı bir

şekilde bağlı olmasından dolayı Torbeşler ile Makedon Hıristiyan toplumu arasında gerginlikler hiç eksik olmamıştır. Dinî farklılıklardan dolayı bu iki toplum arasında evliliklere neredeyse hiç rastlanmamıştır. Torbeşler, Arnavutlar ve Türkler gibi Müslüman topluluklarla evlilik bağı kurmayı daha uygun görmüşlerdir (Gökdağ, 2013: 4). Makedon etnik kimliğini kabullenmiş Torbeşler de vardır. Bu insanlar Makedon kimliğine öyle bir yakınlık duymaktadırlar ki, Makedon kimliğini açıklamaktan utanan Torbeşleri sert bir şekilde eleştirmektedirler. Devlet tarafından desteklenen bu gruplar, kurdukları Makedon-Müslüman Dernekleri ile bazen tavsiye, bazen de bir zorunluluk olarak Makedon kimliğini empoze etme çalışmaları yapmışlardır ve günümüzde de yapmaya devam etmektedirler (İdriz ve Uysal, 2009: 597).

Balkanlarda yaşayan Müslüman toplulukların etnik kimlik farklılıklarına rağmen, dinsel inanç temelinde birbirleriyle bütünleştikleri ve bu sayede kolektif bir kimlik geliştirdikleri söylenebilir. Hatta din, Pomaklar, Torbeşler, Boşnaklar gibi Müslüman toplulukların etnik kimliklerinin belirleyicisi olmuştur. Mesela Boşnakları Sırpplardan, Pomakları Bulgarlardan, Torbeşleri ise Makedonlarda ayıran din faktörü olmuştur (İdriz ve Uysal, 2009: 600).

3.2. Balkanlarda 19. Yüzyıl Öncesindeki İlk Milliyetçilik Belirtileri

Osmanlı İmparatorluğu içinde yer alan tebaanın büyük bir çoğunluğu geçmişte devlet kurmuş, bağımsız kiliseleri ve edebi dilleri olan halk gruplarıydı. Balkanlarda yaşayan halkların sahip oldukları milli bilinç, Orta Çağlarda kurmuş oldukları devletlerin mirasıydı. 16. yüzyıldan itibaren Balkanlarda gerek kültürel gerekse ekonomik olarak nitelendirilebilecek bazı kıpırdanmaların meydana geldiği bilinmektedir. Dolayısıyla, Balkanlardaki milli uyanışı doğrudan 1789'un bir sonucu olarak göstermek eksik bir ifadedir (Ortaylı, 2004: 61).

Balkanlarda az sayıda kent ve kasaba bulunmaktaydı. Mevcut kentler de Bükreş, İstanbul, Selanik hariç az sayıda gayrimüslim nüfusun yaşadığı Osmanlı garnizonlarıydı. Dağınık yerleşmeler yaygındı ve toprakların büyük bölümü ormanlarla kaplıydı. Temel geçim kaynağı tarımdı ve yaşam çok sakindi. İmparatorluk içinde silahlı çatışma yok denecek kadar azdı ve etnik düşmanlıklar nadiren yerel tartışmaların ötesine geçirdi (Glenny, 2001: 21).

16. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde Balkanlarda halk isyanları görülmemiştir. Bu durumun meydana gelmesinde Osmanlı idaresinin iyi işleminin ve ekonomik refahın hâkim olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Bu dönemden sonra Osmanlı ile Hıristiyan tebaası arasında çatışmalar yaşanmaya başlamış ve kısa zamanda yoğunlaşmıştır. 1570 yılında Osmanlı kuvvetlerinin Kıbrıs'ta Girne, Lefkoşa ve Magosa'yı işgal etmesi üzerine Venedik, Avrupa'dan yardım istemiştir. Bu girişim sonucunda meydana gelen Haçlı donanması, hazırlıksız yakaladığı Osmanlı donanmasını İnebahtı'da mağlup etmiştir. İnebahtı Savaşı, Osmanlı'nın yükselme devrinde aldığı en büyük mağlubiyet olarak ifade edilmektedir (Gündoğdu, 2020: 81). III. Mehmet

tahta çıktığı sıralarda Avusturya savaşları hala sürüyordu. Bu dönemde Papa VIII. Clement'in kışkırtmalarıyla Osmanlı'ya bağlı Eflak ve Boğdan eyaletleri isyan etti. İsyancıları bastırmak üzere Eflak'a yürüyen Sinan Paşa ve Avusturya cephesine gönderdiği oğlu Mehmet Paşa başarılı olamadılar. 26 Ağustos 1595'te Haçlılarla yapılan Kalugeron Savaşı neticesinde Bükreş işgal edildi, Estergon, Vişegrad ve Tergovişte Kaleleri ise düşmanın eline geçti (Gündoğdu, 2020: 93).

Osmanlı'nın Hıristiyan güçler karşısında almış olduğu bu iki mağlubiyet, Avrupa'da Osmanlı yönetimine karşı meydana gelecek olan ayaklanmalar açısından büyük önem taşıyordu. Osmanlı Hıristiyanlarının büyük çoğunluğu, kaybedilen bu savaşlardan sonra imparatorluğunun askerî gücünün rahatlıkla kırılacağına ve diğer Hıristiyan devletlerinin yardımıyla bağımsız olabileceklerine inanmaya başladılar. Gayrimüslim unsurlar, özellikle Avusturya imparatoru II. Rudolf'u potansiyel kurtarıcı olarak görüyorlardı. Avusturya, Osmanlı'ya karşı meydana gelecek herhangi bir isyanda Bulgarlara ve Sırlara askerî destek sağlayacağına dair güvence verdi. Buna karşılık Bulgarlar ve Sırlar da Osmanlı ile savaşa girmesi durumunda Avusturya'yı destekleyeceklerine dair taahhütte bulundular (Sotirović, 2011: 161-162).

Osmanlı yönetimi, 16. yüzyılın sonunda Sırp topraklarındaki feodal sistemi ortadan kaldırdı. Buna ek olarak kilise ve manastırların vergilerinin artırılması, bazı manastırların ise varlığına son verilmesi Sırp toplumunda hoşnutsuzluğa sebep oldu. Ortaya çıkan sorunların çözümü için rüşvet talep eden Osmanlı memurlarının davranışları var olan hoşnutsuzluğu daha da artırdı. Bu durum sınıfsal ve dinsel muhalefetin Osmanlı'ya karşı birleşmesine yol açtı. Patrik Jovan Kantul, Osmanlı makamlarına karşı yürütülen ilk komplo faaliyetlerine başkanlık eden kişiydi. Hızlı bir şekilde silahlanan Banat bölgesi Sırları ve kiliseleri, o sırada devam etmekte olan Osmanlı-Avusturya Savaşı'nda, Avusturya'nın yanında yer alarak, Osmanlı'ya karşı açık düşmanlıklara girdiler (Sotirović, 2011: 161-163). Hıristiyan tebaa arasında bugüne kadar meydana gelen en büyük isyan 1594 yılında din adamları ve yerel seçkinlerin önderliğinde Banat bölgesinde patlak verdi (Gat ve Yakobson, 2013: 252).

İsyan sırasında Avusturya Arşidükü Maximilian ile görüşme yürüten Sırlar, aynı zamanda Romenleri isyana destek vermeleri hususunda ikna etmeye çalışıyorlardı. Ancak olaylar Sırların istedikleri yönde gelişmiyordu. Osmanlı kuvvetlerinin başında bölgeye gönderilen Sinan Paşa, Sırlara, Romenlere ve Avusturyalılara karşı büyük bir askerî harekât başlattı. Estergon Kalesi'ni geri alan Sinan Paşa, birliklerini Budim Paşa'nın ordusu ile birleştirdi. Yeni durumda yaklaşık olarak otuz bin kişiye ulaşan Osmanlı kuvvetlerine karşılık, Sırlar dört bin üç yüz kişilik bir askerî güce sahiptiler. En büyük çarpışma Batı Banat'ta Beçkerek yakınlarında meydana geldi ve Sırlar burada büyük bir yenilgi aldılar. Sinan Paşa, Beçkerek şehrine girip, metropoliti tutukladı. Beçkerek'in düşmesiyle isyan çöktü. İsyanın başarısızlığının sorumlusu olarak ise Papa VIII. Clement gösterildi. Çünkü Papa, asker, silah ve mühimmat yardımı yapacağına dair verdiği sözleri yerine getirmemişti. Sırlardan ve özellikle Sırp Kilisesi'nden intikam almak isteyen Sinan

Paşa'nın, St. Sava'nın cesedini Paskalya gününde yakıtması bile Sırların isyan ateşini söndürmeye yetmedi. Osmanlı makamları patriğin, Sırları isyana teşvik eden kişi olduğunun farkındaydı. İsyanın bastırılmasından sonra İstanbul'a davet edilen Sırp patriği Jovan Kantul, burada öldürüldü. Patrik, Sırların kurtuluşu için görüşmeler yaptığı birkaç Batılı diplomat tarafından ihanete uğramıştı. Yapılan bu Batı komplosu Sırların bağımsızlık hususunda Batı Avrupa'ya bağladıkları umudu terk etmelerine ve yüzlerini Ortodoks Rusya'ya çevirmelerine neden oldu (Sotirović, 2011: 163-165).

Osmanlı'nın Sırlarla uğraşmasını fırsat bilen Bulgarlar, 1595 yılında Veliko-Tırnova bölgesinde bir isyan başlattılar ve isyan kısa sürede Bulgaristan'ın doğu kısmına yayıldı. Bu isyanda Bulgarların Eflak ve Boğdan beyleri ile birlikte hareket ettikleri ile sürülmüştür. Ancak isyan çok büyümeden Sadrazam Sinan Paşa tarafından bastırılmıştır (İnalçık, 1992: 24-25). Osmanlı, çıkan ayaklanmaları kısa sürede bastırır da bunlara karşı kalıcı bir çözüm getirememiştir. İnebahtı Savaşı'nın kaybedilmesi imparatorluk topraklarında, özellikle de Ege adalarında direniş hareketlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 1611 yılında Epir'de Dionysios Skylosofos kısa süren bir ayaklanmanın fitilini ateşleyen isim olmuştur. Ayaklanmaya katılan yöreler genellikle Venedik ile tarihsel bir ilişkide bulunmuş olan Mani (Güney Mora), Epir, Kıbrıs, Rodos, Kiklad Adaları gibi yerlerdi. Bu hareketlerde görev alan din adamlarının ortak özelliği ise, Batı'da gördükleri eğitimden dolayı Rönesans fikirlerinden etkilenmiş olmalarıydı (Millas, 2014: 204-205). Burada çıkan isyanlar bastırılmışsa da bölgedeki çatışmalar tam anlamıyla sona erdirilememiştir. Devam eden süreçte Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1645-1669 yıllarında uzun soluklu ve ağır kayıplı bir savaş meydana gelmiştir. Bu savaş Girit'in düşmesiyle sonuçlanmış, ancak Venediklilerin 1684 ve 1715 yılları arasında Mora yarımadasında yayılma göstermeleri, Osmanlıların yenilmez olmadıkları algısının yerleşmesinde kilometre taşlarından biri olmuştur (Clogg, 2013: 15).

Osmanlı, Girit'i fethettikten sonra adada klasik iskân siyasetini uygulamamıştır. Yerel Rum ileri gelenler İslamiyet'i kabul ederek sahip oldukları statüleri koruyup, Rumca konuşmaya devam etmişlerdir. Adanın büyük bir bölümü ise hem din değiştirmeyi hem de Osmanlı hâkimiyetini tanımayı reddetmiştir. Öyle ki Hristiyan köylüler ve kasabalılar on yıl arayla Osmanlı'ya karşı ayaklanma hazırlığı olarak evlerini terk edip dağlara çıkmışlardır (Glenny, 2001: 174). "Kleftler" (kırsal alanda faaliyet gösteren Rum çeteciler), Osmanlı yönetimine karşı koyma geleneğinin sonucunda ortaya çıkmışlardır. Esasında kleftler, birbirine benzeyen Yunanlarla Türkleri yağmalayan haydutlardı. Ancak bu haydutların vergi toplama ile görevlendirilen Osmanlı memurlarına saldırımları onları Yunanlıların nazarında, Müslüman toprak ağalarının ezdiği Yunan reayanın savunucuları ve Osmanlı'ya karşı direnişin simgesi haline getirmiştir. Yiğitlikleri dillere destandı ve pek çok türkü onların Osmanlı zorbalığına karşı koymadaki kahramanlıklarını dile getiriyordu (Clogg, 2013: 15). Ancak Balkan tarih yazıcılığının geleneksel olarak yücelttiği

kleftler, herhangi bir ideolojiden ve milli bilinçten yoksundular. Dolayısıyla da halkı bağımsız devlet kurmak için ayaklanmaya çağırıyorlardı (Koyuncu, 2013b: 484).

Silahlı çetelerin faaliyetleri yerel asayiş ve merkezî otoriteyi belli ölçüde sarsmış olsa da büyük çaplı bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkmasına yol açmamıştır. Ancak Osmanlı'nın yaşadığı II. Viyana bozgunu Balkan halklarını milliyetçi faaliyetlere teşvik etmiş ve 17. yüzyıl sonunda Osmanlı Rumelisi'nin önceki dönemlerden çok daha farklı bir kimliğe bürünmesine sebep olmuştur. Söz konusu dönemde Balkan yarımadasında milliyetçi hareketlerin gelişmesi için uygun bir ortam mevcuttu. Osmanlı'nın Viyana yenilgisiyle birlikte içte ve dışta otoritesini kaybetmesi, Avusturya, Rusya gibi devletlerin yarımada sosyo-ekonomik faaliyetlerini artırmaları ortamı ayrılıkçı hareketler için elverişli hale getiren başlıca etkenlerdi. Rönesans'tan beri gerek Slavların, gerekse Rumların aydın grupları arasında ayrılıkçı sayılabilecek kıpırdanmalar ortaya çıkmakla beraber, 18. yüzyılda bu halklar zenginleşen tüccarlarının, kiliselerinin ve Avrupa devletlerinin etkisiyle milliyetçilik akımlarını benimseyip, teşkilatlanmaya başlamışlardır (Ortaylı, 2004: 60). Bu doğrultuda 1727 yılında Sırp topraklarında başarısız bir ayaklanma girişimi meydana gelmiştir. O dönemdeki Sırp nüfusunun yaklaşık olarak yarım milyon olduğu göz önünde tutulduğunda, isyana yirmi bin kişinin katılması azımsanmayacak bir başarıydı. İsyana köylülerin kitlesel olarak katılımının sağlanmasında, ozanların vatan sevgisi temalı şarkıları (Pesmes) ve kilise görevlilerinin vaazları önemli bir yol oynamıştır (Gat ve Yakobson, 2013: 252).

İlk isyanların ortaya çıkmasında, yarımadaadaki iç koşulların etkili olduğu görülmektedir. Bunlardan en önemlisi Osmanlı'nın gücünü kaybetmesiydi. Gücünü kaybeden Osmanlı ne kırsal kesimde asayiş sağlayabiliyordu ne de silahlı ve itaatsiz Müslim-gayrimüslim unsurları kontrol edebiliyordu. Bu durum barıştan yana olan Müslüman ve Hıristiyan nüfusu kendilerini savunmak için önlem almaya yöneltmiştir. Bu amaçla, kapsama alanları içinde yaşayanlara sadakâti ve itaâti emreden yerel hükümetler ortaya çıkmıştır. Otorite boşluğundan istifade, bu yerel merkezlerle ilave olarak legal ve illegal silahlı çeteler de yaygınlaşmıştır. Âyanlar, itaâtsiz Yeniçeriler, eşkıyalar, yerel otoriteler, soyluların silahlı birlikleri, Asker'i Sınır'ın Sırpları ve "Pandur" olarak bilinen Eflak çeteleri bu legal ve illegal silahlı çetelere örnek olarak verilebilir. Bu çetelerin çeşitliliğinden de anlaşılacağı üzere, Balkanlardaki nüfusun büyük bölümü silahlıydı ve gerilla savaşlarında tecrübeliydi. Kriz dönemlerinde ortaya çıkan otorite sahibi bir kişi, bu çetelerden rahatlıkla yerel bir ordu oluşturabilirdi (Jelavich, 2013: 217-218).

Dengelerin çok hassas olduğu bu dönemde yavaş yavaş Balkanlardaki olaylara müdahil olmaya başlayan Rusya, güttüğü Akdeniz siyaseti ile 18. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlarda Osmanlı'ya karşı isyanların çıkmasında etkili olmuştur. Rusya, Osmanlı ile yaptığı 1768-1774 yılları arasındaki savaşta, Osmanlı'yı zor bir duruma sokup kendi işini kolaylaştırmak için ajanlarını ayaklanma çıkarmak üzere Mora'ya göndermiştir. Rus ajanları, yerel ileri gelenlerden kendilerine, adam ve erzak temini yapacaklarına dair söz almışlardır. Buna karşılık Rum çeteciler

de Rusya'nın kendilerine bol miktarda askerî mühimmat yardımı yapacağını ummuşlardır. Rusya, 1769 yılında bölgeye vardığında, gelenlerin dört gemi, az sayıda asker ve yetersiz askerî teçhizatın ibaret olduğunu görünce Rumlar büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardır. Tüm olumsuzluklara rağmen, Rus ve Yunan güçleri birlikte hareket ederek 1770 yılında Navarin'i ele geçirmeyi başarmışlardır. Karşı hamle olarak Osmanlı, Arnavut askerlerini harekete geçirmiş, üç aylık bir uğraştan sonra Rus-Yunan harekâtını geniş bir alana yayılmadan yenilgiye uğratmıştır. Dolayısıyla ilk Rus-Yunan ortak girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ayrıca Yunanlar, Müslüman halka yapılan zulümlerin intikamını almak amacıyla hareket eden Arnavutların yoğun şiddetine maruz kalmışlardır (Armaoğlu, 1997: 168).

Bu dönemde İtalya, Fransa'nın yanı sıra, Aydınlanma fikirlerinin aktarılmasında önemli kültürel kanallardan biri olmuştur (Todorova, 2010: 143). 18. yüzyıl sonunda özellikle milliyetçilik ve liberalizm gibi düşünce akımları Balkanlara, bilhassa da Avrupa'nın geri kalanıyla bağlantısı olan gruplara nüfuz etmiştir. 19. yüzyıla kadar dinî bölünme, çatışma yaratacak kadar mühim bir mesele olarak görülüyordu. Balkanlarda, bu tarihe gelinceye değin insanlar kendilerini tanıtırken etnik aidiyetlerini değil, dinî mensubiyetlerini kullanmaktaydılar. Ancak bu durum yavaş yavaş değişti. Milliyetçilik, 19. yüzyılda Balkanlarda etnik kimlikler temelinde inşa edildi. Bu süreçte dil, sadece milli liderler tarafından değil, aynı zamanda bağımsızlık hareketlerinin kültürel boyutunu yürüten entelektüeller tarafından da en güçlü birleştirme aracı olarak görüldü (Todorova, 2010: 351). İnsanlar artık kendilerini ortak inanca sahip etnik topluluğun bir parçası olarak görüyorlardı. Bu değişim, insanların kendilerini tanıtırken ön planda tuttıkları dinî kimliğin ikinci plana itilmesinden rahatlıkla anlaşılabilirdi. Bugüne kadar gelen savaşların ana nedenlerinden birisini işte bu etnisiteyle harmanlanmış dinî kimlikler oluşturmaktaydı (Gölen, 2013: 365).

Osmanlı Devleti'nin giderek gücünü kaybetmesi ve bundan dolayı da topraklarını koruma kabiliyetinin azalması üzerine Balkan toprakları, diğer büyük güçlerin göz diktiği bir ganimet alanı haline geldi. 18. yüzyılda Rusya ve Avusturya, bölgede söz sahibi olmak adına bazen birbirleriyle, çoğu zaman da Osmanlı İmparatorluğu ile mücadele ettiler. Bu çatışmalar bölgeyi doğrudan 19. yüzyıl diplomasi sahnesinin merkezine taşıdı. Ne yazık ki, bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkıp sürdürüldüğü bir dönemde Balkan halklarının sahip oldukları ve sahip olmak istedikleri topraklar, uluslararası dikkatin gündemine girdi. İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya'nın bölge üzerindeki çıkarları kimi zaman çatıştı, kimi zaman örtüştü. Balkan halklarına yardım eden Avrupalı devletler, olaylara çok da isteyerek müdahil olmamışlardı. Büyük güçler, mahiyetini anlamadıkları yerel olayların içine çıkarları ve kamuoyu baskıları yüzünden gönülsüz olarak çekilmişlerdi (Glenny, 2001: 20).

Balkanlar, ne zaman savaşlara ve şiddet olaylarına ev sahipliği yapmaya başladıysa, o andan itibaren Batılıların da ilgisini çekmeye başlamıştır. Balkan yarımadasındaki olayların yaşanma sıklığı ve şiddeti, yarımadaya yakıştırılan "barut fıçısı" benzetmesinde yansımaları bulmuştur

(Glenny, 2001: 168). Tarihi olaylara geniş bir perspektiften bakıldığında yaşanan I. Dünya Savaşı gibi büyük olayların kökeninin çoğunlukla Balkanlarda meydana gelen çatışmalara ve savaşlara dayandığı görülmektedir. Avrupa, Balkan milliyetçiliğini gelişme aşamasında etkilemiştir. Ancak bu Balkan milliyetçiliğinin Batı Avrupa'nın eseri olduğu anlamına gelmez. Kaldı ki milliyetçilik, Balkanlarda Osmanlı idaresinin tesis edilmesinden önce çekirdeği var olan ve süreç içinde gelişip güçlenen bir olguydu (Ortaylı, 2004: 58).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BAĞIMSIZLIĞA DOĞRU

Uzun Osmanlı asırları boyunca her dinî cemaatin okul, vakıf ve hatta esnaf loncaları varlığını sürdürmüştür. Ancak Balkan Slavlarının Rum Ortodoks Kilisesi'nin denetimi altına girmesi hoşnutsuzluk yaratmıştır. 16. yüzyıldan itibaren belli dönemlerde yerel köylü ayaklanmaları ve haydut faaliyetleri görülmüştür. Bu olaylara ağırlıklı olarak toplumsal ve idari sorunlar sebep olsa da bu tip eylemlerde isyancıların kendilerini ifade ediş biçimlerinde etnik bilincin izlerine rastlamak mümkündür (Ortaylı, 2004: 61-62).

Milliyetçi hareketler gerçekleştirmek istedikleri amaçlar yönünden birbirinden farklılık arz etse de nihayetinde politik bir harekete dönüşürler. 19. yüzyılın başında devlet kurmak amacıyla bağımsızlık mücadelesi başlatanlar, kendilerini milliyetçi ideoloji ile desteklemişlerdir (Millas, 2014: 156).

Osmanlı hakimiyetinin sağladığı prestij ve saygınlık sayesinde İstanbul Patrikhanesi, Balkanlardaki bütün Ortodoks Slavlar üzerinde kurduğu denetim ile bu toplulukların milli duygularının silinmesine engel olmuştur. Buna ek olarak, Osmanlı'ya karşı ortaya çıkan direniş hareketlerinin çekirdeğinin oluşumunda da önemli bir rol oynamıştır. Patrikhanenin bu etkisi öyle boyutlara ulaşmıştır ki, 18. ve 19. yüzyıllarda Balkan halkları açısından Osmanlı ne kadar antipatik bir güç ise İstanbul Patrikhanesi de en az o kadar antipatik bir güçtür (Ortaylı, 2004: 64).

Dinî kültürün Helen tesiri altında kalması, Helen olmayanlar için kabul edilebilir bir şey değildi. Helen tesirini, sirayet ettiği tüm alanlardan silmek, akabinde bu boşalan yerleri kendi milli kimliklerine uygun şekilde doldurmak, Bulgar, Sırp ve Romen bağımsızlık hareketlerinin ilk adımlarından birisi olmuştur. Bağımsızlık hareketlerinin gelişme seyrine bakıldığında, ilk anda bağımsız bir kiliseye kavuşmak için mücadele verildiği göze çarpmaktadır. Milli kiliselerin kurulması doğal olarak İstanbul Patrikliğinin itibarını zedelemiş ve tüm Balkan Ortodoksları üzerindeki nüfuz alanını bir hayli daraltmıştır. Dolayısıyla Ortodoksluğun tek bir yüce merkezden yönetilmesi ilkesi son bulmuştur. Meydana gelen bağımsızlık hareketleri, bazen bu en üst dinî kurumdan yani İstanbul Patrikliğinden tamamıyla bağımsız bir gelişim seyri göstermiş, bazen de onunla doğrudan çatışmaya girmiştir.

Osmanlı tabiiyetinde olan girişimciler ile tüccarların Osmanlı toprakları dışına yaptıkları göçler, Balkan haklarının geleceğini siyasi, toplumsal ve kültürel açıdan etkilemiştir. Birçok Rum, Sırp, Bulgar ve Romen yurtdışında tüccar, devlet görevlisi veya bilim adamı olarak önemli başarılarla imza atmış, kendi ülkelerinde milli bilincin gelişmesinde önemli roller oynamışlardır. Artık milletleşme sürecine adım atmış olan Balkan halkları, Osmanlı'dan ayrıldıkları takdirde herhangi bir kayba uğramayacaklarını gördüklerinde, bunu gerçekleştirmek adına bir an önce faaliyetlere başlamışlardır (Taştan, 2017: 29).

Yeni ortaya çıkan Balkan milletleri, 18. yüzyılda başlatıp, 19. yüzyılda yoğunluk kazandırdıkları bağımsızlık hareketlerine bir kez başladıktan sonra yaptıkları ilk işlerden biri kendileri ile yöneticileri arasına sınır çekmek olmuştur. Bu çizgi imparatorluğun doğasına aykırı olan bir yolla, o dönem Avrupa'da revaçta olan milliyetçi söylemle çekilmiştir. Başlatılan bağımsızlık mücadeleleri sadece geçmişten komple bir kopuş olarak değil, aynı zamanda geçmişin olumsuzlanması olarak da görülmüştür. Balkanlardaki bu kopma, dil ve din vasıtasıyla daha da kolaylaşmaktaydı. Bunlar Balkan etnisitesinin ve milliyetçiliğinin üzerine inşa edildiği temel yapı taşlarıydı (Todorova, 2000: 74-75).

Gellner'e göre milliyetçilik milleti ortaya çıkarır. Bunu yapmak için ise ölü diller canlandırılır, gelenekler keşfedilir daha doğrusu icat edilir. Tarih tahrif edilir, kimi olaylar uydurulur çoğu zaman da unutulur. Balkanlarda yeni devletlerin kurulmasıyla sonuçlanan hareketler bu sayılanların en az biri, bazen de hepsiyle yoğrulup belli bir ivme kazanmıştır. Ancak bunlar içinde hiçbiri dil kadar etkili olamamıştır. Bu dil oluşturulurken de eski dilleri canlandırmaktan çok uygun görülen ve anlaşılması kolay olan bir dil etrafında birleşmek amaçlanmıştır. Balkanlarda da örneği görüldüğü üzere yeni kurulan devletler, devlet denetiminde ilkökul eğitimi, devletin yönettiği propaganda, resmî tarih yazıcılığı ve milli ordu oluşturulması gibi faaliyetlere hız vermişlerdir. Bu faaliyetlerin temel amacının milletin kendisini komşularından farklılaştırmak ve onları ötekileştirerek milli aidiyeti güçlendirmek olduğu düşünülmektedir. Bu faaliyetlerin yönünü ise milletin özündeki özelliklerden ziyade bu faaliyetlerde öncü olanların dünya görüşleri belirlemiştir (Millas, 2014: 158-160).

Bütün balkan halkları, kısmen veya tamamen büyük güçlerden birinin ilgi dairesine ve koruması altına girmiştir. Ancak ilgilinin düzeyi Yunanistan örneğinde, antik tarih ve aydınlanma fikirleri sayesinde çok yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bulgaristan açısından ise bulunduğu coğrafi konum ve milli uyanışının daha geç bir tarihte başlamasından dolayı uluslararası ilgi daha sınırlı düzeyde kalmıştır (Todorova, 2010: 175).

Ortaya çıkış amacından farklı etkilere sebebiyet veren Tanzimat, kırsal alanda ciddi sarsıntılara yol açmıştır. İltizam ve angaryanın kaldırılacağına ilan edilmesine rağmen, Bâbîâli bürokratları toprakları elinde bulunduran sınıfa karşı herhangi bir müdahalede bulunmamıştır.

Aksine arazi rejimini yeniden düzenleyerek toprakta özel mülkiyet sistemini yerleştirmeye yönelik adımlar atılmıştır. Fermanın getirdiği hükümleri, çilekeş hayatlarından bir kurutulmuş yolu olarak gören köylüler, bu doğrultuda bir şey yapılmadığını görünce ağalara ve merkezî idarenin yöneticilerine karşı ayaklandılar. Toprak ağalarına karşı angarya yükümlülüğünü yerine getirmemek ve bazı vergileri vermemek suretiyle köylüler yer yer isyanlara teşebbüs etmişlerdi. Rumeli eyaletlerinde ortaya çıkan bu türden köylü direnişlerinin, ulusal ayaklanmalara dönüşmesi uzun sürmemiştir.

Şurası bir gerçektir ki; Tanzimat hareketi, Balkanlarda nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan köylü kitlelerinin hayatına kayda değer bir iyileşme getirememiştir. Merkezî hükümetin taşrada yaptığı reformun akabinde kurulan mahalli meclislere giren büyük toprak sahipleri, Tanzimat hükümlerinin uygulanmasını kendi çıkarları doğrultusunda saptırmışlar; vergi toplamak, iltizam ve angaryanın kaldırılması gibi çıkarlarını zedeleyen Tanzimat prensiplerini hayata geçirmek istememişlerdir. Bilhassa, kişilerin tasarrufları altındaki topraklar mülk statüsüne geçirildiğinde, bu bahsi geçen yerel meclislerdeki idareciler miri toprakları yağmalamışlardır. Bâbiâli, modern merkezî bir malî sistem tesis etmek adına, derbentçilik gibi bazı hizmetleri karşılığında vergiden muaf tutulan köylerin muafiyetini kaldırınca hoşnutsuzluk daha da artmıştır. Bu yeni düzenlemeler, köylülerin kimlik bilinci geliştirmeleri ve ileride çıkacak bağımsızlık hareketleri için uygun bir zemin oluşturmuştu. Ortaylı (2004: 121-122), “Tanzimat devri, görkemle açılıp rezaletle kapanan bir tarihi olaylar bütünü değildir. Hüzünlü ve buhranlı bir atmosferde başladı ve öyle devam etti” diyerek, imparatorluğun o dönem içinde bulunduğu durumu ifade etmiştir.

1860’lardan itibaren Balkanlardaki Slavlara olan ilgi geçmişle mukayese edilemez bir biçimde artmaktaydı. 1878’e gelindiğinde Balkanlardaki Slavların bağımsız olmaları hususunda Batı kamuoyunda müthiş bir destek vardı. Bölgeye çeşitli sebeplerle gelen seyyahlar, Balkanlardaki Slavların bir an önce Osmanlı boyunduruğundan kurtarılmasının gerektiğini aleni bir şekilde eserlerinde tema olarak işliyorlardı. Bu seyyahların arasında Georgina Mackenzie ve Adelina Irby gibi çok ileri gidip kendilerini bu Slavlık davasına adayan İngilizler de bulunmaktaydı (Gölen, 2013: 375).

Dış desteğin, Osmanlı uluslarının bağımsızlığına giden süreçteki rolü, Avrupalı ve özellikle Balkanlı tarihçiler arasında olumlu değerlendirilmişti. Bu sözü edilen tarihçilerin yapıtlarında dış destek, bağımsızlığa giden yolda en etkili faktör olarak ele alınmıştır. Modernleşme rüzgârını ucundan yakalayan Osmanlı İmparatorluğu, yavaş bir gelişme seyri göstermiştir. Osmanlı’nın bu geri kalmışlığı, ülkede çıkan yerel ayaklanmaları bastırmakta bir hayli zorlanmasında kendini hissettirmiştir. Bu bahsi geçen yerel ayaklanmalar başlangıçta, devletin görevini suiistimal eden memurlarına karşı ortaya çıkan basit köylü direnişleri ve haydut hareketleri şeklinde olmuştur. Modern çağın ürünü olan ideolojilerinin biçimlendirdiği hareketler burjuvazi ve aydın sınıfın

önderliğinde isyanlara dönüşmüştür. Yunanlıların, Bulgarların, Sırpaların, Romenlerin, bağımsız olmaları kaçınılmaz gibi görünüyordu. Bu nedenden ötürü, dış destek olmasaydı, yani Avrupalı büyük devletler olaylara müdahale etmeselerdi bile yirmi-otuz yıl gibi bir gecikmeyle de olsa nihayetinde Osmanlı Devleti, Balkanlardaki topraklarını terk etmek mecburiyetinde kalacaktı (Ortaylı, 2004: 57).

4.1. Yunan Bağımsızlığı

Balkanların güneyinde Akdeniz'e doğru uzanan, doğusunda Ege Denizi, batısında İyon Denizi bulunan Yunanistan yarımadası engebeli topraklarla ve yüksek dağlarla kaplı bir coğrafyaya sahiptir. Bu yüzden Yunan topraklarının oldukça küçük bir bölümü tarıma elverişlidir. Dolayısıyla, bölgede nadir bulunan çiftlik alanları hem ekonomik açıdan hem de mülkiyetinin güç ve saygınlık göstergesi olması açısından çok değerliydi. Yeryüzü şekilleri Yunan ülkesinin değişik büyüklüklerde parçalara ayrılmasında ve dağların uzanış yönüne paralel olarak iletişimin doğuya dönük olmasında etkili olmuştur. Ege Denizi'ne açılan vadiler ve düzlükler Yunan anakarasının doğusunu Anadolu'dan gelen etkilere karşı açık hale getirmiştir. Bu durum bölgenin çok erken tarihlerde kültürel olarak belli bir seviyeye ulaşmasına olanak sağlamıştır. Diğer taraftan, sıradağlarla doğudan ayrılan Batı Yunanistan, kültürel olarak daima geri kalmıştır (Beksaç, 2013: 63).

Yunan sözcüğü, önce Perslerin ve genel olarak da İslam dünyasının Antik Yunanlılara ve sonrasında çağdaş Yunanlılara verdikleri isimdir. Grekofonlar (Yunanca konuşanlar) İyonya sözcüğünden türetilmiş olan Yunan sözcüğünü kullanmamışlardı ve zaten Yunancada böyle bir sözcük bulunmuyordu. Bunun yerine eski Yunanlılar kendilerini Hellen olarak adlandırırlardı. Bu insanlar ortak bir dil ve ortak Tanrılar paylaşılan bir topluluk bilinci taşırlardı. Bu topluluk bilinci, olimpiyat oyunlarına ve kurulan Panhellen birliğine Hellen kökenli olmayanların alınmaması durumlarında kendini göstermekteydi. Antik Hellenlerin üç ayrı etnik kökenden geldiği ifade edilir: Akalar, İyonyalılar ve Dorlar. Kullanılan dil de köken farklılıkları temelinde lehçelere ayrılırdı. Bu lehçe ve yöre farklılıklarına çıkar mücadelelerinin eklenmesi Hellenler arasında bir birliğin kurulmasını engellediği gibi, kendi aralarında yaşanan birçok savaşın da sebebi olmuştur (Millas, 2014: 160-161).

Atina ve Sparta milattan önce 5. yüzyılda Pers saldırılarının sebep olduğu tehlike karşısında birlikte hareket etmeyi başarmışlardır. Ancak bu işbirliği, kendileri açısından intihar anlamına gelen Mora Savaşları'nı yapmalarına engel olmamıştır. Siyasi parçalanmışlıklarına, birbirleriyle savaşmaya istekli olmalarına rağmen, Yunanlılar, kültürel olarak ortak yönlerinin bilincindeydiler ve barbar dünya karşısında ortak bir üstünlük duygusuna sahiptiler. Batı Avrupa'yı etkileyen Antik Yunan'ın kültürel mirası, milattan önce 5. ve 4. yüzyıllarda temelleri atılan Atina medeniyetine dayanmaktaydı. Bu dönemde siyasi ve askerî bazı başarılar elde edilmiş, ayrıca birçok eser ortaya

konulmuştur. Bu eserler Yunan halkının eşsiz ve parlak bir hatırası olarak varlığını devam ettirmiştir. Yunanlıların vereceği bağımsızlık mücadelesinde ise önemli bir rol oynamıştır. Romalılar, fetheden statüsünde olmalarına rağmen, Yunan medeniyetine derin bir saygı duymuş ve Yunan sanatı ile biliminin gelişimine destek olmuşlardır. Roma İmparatorluğu'nda resmî olarak iki dil kullanılmıştır. Bunlardan biri Latince, diğeri ise Yunancadır. Roma'da Latince kadar Yunanca da emperyal idarenin ve mahkemelerinin dili olarak kullanılmıştır. Belli bölgelerde ağırlıklı olarak Yunanca konuşulması ve Yeni Ahit dili olarak Yunancanın kullanılması, Roma İmparatorluğu topraklarında Yunancanın başat bir dil olduğuna işaret etmektedir (Jelavich, 2013: 7-11).

Coğrafi olarak Yunanistan, sadece bir Balkan ülkesi değil, aynı zamanda bir Akdeniz ülkesi olma özelliği de göstermektedir. Diğer Balkanlı komşularıyla karşılaştırıldığında, Yunanistan'ın denize daha çok kıyısının olması, Batı ile komşularına göre daha yoğun ilişki içinde bulunmasına imkân tanımıştır.

İmparatorluk sınırları içinde yaşayan Rumlar eskiden beri Avrupa ile temas halindeydiler. Ticaretin gelişmesiyle Yunanca konuşan Ortodokslar, 16. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Batı ile ilişkilerini ve kültürel yakınlıklarını ilerletmişlerdir (Millas, 2014: 128-129). Özellikle İyonya adalarında Rönesans kültürünün temsilcisi denilebilecek ölçüde önemli merkezler, eski Yunanca-Latince ve bunun yanında yaşayan Batı dillerinde eğitim veren kurumlar bulunmaktaydı. Belli bir düzeyin üzerinde ekonomik refaha sahip olan Rumlar, çocuklarını bu gibi yerlerde okuturlardı. Ön plana çıkan Fenerli Rum aristokrasisi yönünü Batı kültürüne çevirmiş olmasına rağmen, Osmanlıca eğitimi de en iyisinden almaya özen gösterirdi (Ortaylı, 2004: 24).

İslam ile Hıristiyanlık arasında var olan aşikâr farklılıktan dolayı, Hıristiyan Balkanlardaki düşünceler çoğunlukla Hıristiyan Batı'dan ve Rusya'dan ithal edilmekteydi. Bu, hem gelenekselci ruhban ve idari elitler için hem de 18.-19. yüzyıllarda ortaya çıkan ticaretle uğraşan eğitilmiş sınıf için geçerli olan bir durumdu (Todorova, 2000: 89).

Tarihe bakıldığında Yunanlıların bir diaspora halkı olduğu göze çarpmaktadır. Daha Osmanlı hâkimiyetinin yeni yeni tesis edildiği zamanlardan başlamak üzere göç hareketleri günümüze kadar sürme eğilimi göstermiştir. 19. yüzyılın başlarında Rum olmak kolay bir iş değildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun dört bir yanına yayılmışlardı. 17. yüzyıldan başlayarak bazı aileler büyük filolar kurmuşlar ve büyük servetler kazanarak Yunan denizciliğinin temelini atmışlardı. Türkler, kendi inançları ve anlayışları ile çatıştığı için ticarettten uzak durmuşlardı. Bu da Yunanlıların önünü açmıştır. Henüz bir Yunan devleti kurulmadan önce, takribi 18. yüzyılın sonlarında, Rum tüccarlar çoktan Doğu Akdeniz'de, Balkanlarda ve Hindistan gibi uzak bölgelerde bir ticaret imparatorluğu kurmuşlardı bile (Clogg, 2013: 4). Fenerli Rumlar, Eflak ve Boğdan'ın yöneticiliğini yapmaktaydılar. Bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış olmalarının bir sonucu olarak Rum isyanı da Yunan topraklarında değil, 1821 yılında bugünkü Romanya topraklarında başlamıştı.

Karlofça Anlaşmasından (1699), 1821’de bağımsızlık savaşının fitili ateşleninceye kadarki dönemde diplomatik görevler, Osmanlı dış politikasının şekillendirilmesinde ve yürütülmesinde oldukça etkili olan Fenerli Rumlar tarafından yerine getirilmekteydi. Buna ek olarak Bâbîâlî tercümanlığı Fenerlilerin tekelinde yer alırken, Osmanlı donanmasının amiral kaptan paşasının tercümanlığı da yine Fenerliler tarafından yapılmaktaydı. Bu yetkiyi ellerinde bulundurmaları Fenerlilere, Osmanlı donanmasına çok sayıda denizcinin gönderildiği ve çoğunlukla Yunanların oturduğu Ege adalarının, resmîyette olmasa da fiiliyatta valileri olarak davranmalarına imkân tanımıştır. Rum tüccarlar çok geniş bir coğrafyada faaliyetlerini rahatça sürdürmekteydiler. Ticaretle uğraşan bu Rumlar, aynı zamanda imparatorluk Rumlarının bilgi ve haber kaynağıydılar. 19. yüzyılın ilk yirmi yılında imparatorluk içindeki artan baskı ile Fransız İhtilali’nin yaydığı düşünceler Rumlar üzerinde Sırlardan daha derin etkiler bırakmaya başlamıştır. Rumların askerî, ekonomik ve siyasi olarak elde ettikleri imtiyazlar, Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak amacıyla başlatılan bağımsızlık mücadelesinde önemli bir rol oynamıştır (Clogg, 2013: 20-21).

4.1.1. Osmanlı Yönetiminde Rumlar

İstanbul, Yunan dünyasındaki adıyla Konstantinopolis, 29 Mayıs 1453’te uzun süren kuşatma ve saldırılardan sonra Osmanlı’ya teslim olmuştur. Bu olayın salı günü gerçekleşmiş olması, bugün hâlâ Yunanlılarda salı gününün uğursuz, lanetli bir gün olduğu inancının sürmesine yol açmıştır. Bu olayın salı günü gerçekleşmiş olmasından çok daha önemli olan bir durum ise, Hıristiyanlığın yüce kalesinin, İslam dünyasının eline geçmiş olmasıydı. Bu sıralarda Doğu Akdeniz’in kalabalık Ortodoks nüfusları çoktan Osmanlı hâkimiyeti altına alınmışlardı. Buna ek olarak, Bizans İmparatorluğu’nun son günlerinde, Grandük Loukas Notoras’ın, “şehirde Katolik külâhı yerine Türk sarığı görmeyi yeğlerim” sözü de Osmanlı hâkimiyetinin kurulması sırasında mukavemetle karşılaşılmasını engelleyen faktörlerden biri olmuştur. Zaten 1204 yılında Papa tarafından düzenlenen 4. Haçlı Seferinin asıl hedefinden saptırılarak, Konstantinopolis’in yağmalanması olayı, henüz belleklerden silinmiş değildi ve silinecek gibi de durmuyordu. Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte, Ehl-i Kitap olan Ortodoks Hıristiyan cemaat, artık en azından nefret duydukları Latinlerin baskılarına maruz kalmadan dinlerini istedikleri şekilde yaşama olanağına sahip olabileceklerini düşünüyorlardı. Bizans İmparatorluğu’nun çöküşü ve bu hale düşmeleri, işlenen günahlardan dolayı Tanrı’nın Ortodokslara verdiği bir ceza olarak algılandı. Bu şartlar altında bile, Ortodokslarda, Osmanlı hâkimiyetinin uzun sürmeyeceği yönünde bir inanış vardı. Bunda en büyük paya sahip olan, yaratılıştan sonraki 7. bin yılın sonunda kıyametin kopacağına olan inanıştı; bu da 1492 yılına denk gelmekteydi (Clogg, 2013: 7-10).

1453’ten sonra fetih hareketlerinin hızını kesmeyen Osmanlılar, ellerine henüz geçiremedikleri ve Bizans dünyasına ait olan bölgeleri de hızlı bir şekilde kontrolleri altına almayı başardılar. Karadeniz’in güneydoğu kıyılarında bulunan ve 4. Haçlı Seferi sonrasında yükselen Trabzon İmparatorluğu 1461 yılında Osmanlı topraklarına dâhil edildi. Rodos 1522’de, Sakız ve

Naksos 1566'da, Kıbrıs 1571'de, Büyük Ada olarak bilinen Girit ise yirmi yıl süren uzun bir kuşatmadan sonra 1699 yılında ilhak edildi. Levkas (Lefke) dışındaki İyon adaları Osmanlı boyunduruğuna girmekten büyük ölçüde kurtuldu. Korfu (Kerkyra) adası ise hiçbir zaman Osmanlı'ya yenik düşmedi (Clogg, 2013: 10). Osmanlı'nın bu bölgeleri ele geçirmesi, Balkanların diğer Osmanlı hâkimiyetine giren yerlerinde olduğu gibi, buralarda da Ortodoksluğun yaşamasına imkân tanıdı. Balkanlarda Osmanlı ile rekabet halinde olan Macarlar ve Venedikliler, aynı zamanda Katolikliğin de bayraktarlığını yapmaktaydılar. Osmanlı fethi, bugünkü Yunanistan'ın bulunduğu bölgelere huzur ve güvenlik getirdi. Bu şartlar, ticaret ve şehir hayatının gelişmesine olanak sağladı (Afyoncu, 2013b: 327).

Yunan anakarasının belli kısımlarında ve adalarda etkin bir yerel yönetim sistemi varlığını sürdürmekteydi. Osmanlı yönetim sisteminde bireylerin değil de doğrudan örgütlenmiş Hıristiyan grupların muhatap alınması geleneğinden dolayı, Osmanlı fethinden önce oluşturulmuş olan bu yerel yönetim sistemleri aynen korunmuş ve teşvik edilmiştir. Bu yerel yönetim kurumları sadece vergilerin tespiti ve tahsili sorumluluğunu değil, aynı zamanda düzenli inzibati görevleri de üstlenmiştir. Osmanlı'nın diğer fethettiği yerlerde uyguladığı iskân ve Türkleştirme politikasını bu bölgede de uygulamamasına rağmen, vergi sayım defterlerinden Fatih döneminde bölgede büyük bir Türk nüfusunun olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Gümülcine, Serez, Dimetoka gibi bölgelerde Türkler, buralarda yaşayan Hıristiyan ahaliden 2-3 kat kalabalıktı. 19. yüzyılın sonlarına ait kayıtlar incelendiğinde ise Selanik, Manastır, Yanya gibi yerlerde Türklerin diğer milletlerden daha kalabalık olduğu görülmektedir (Afyoncu, 2013b: 328).

Osmanlı İmparatorluğu Balkanlara adım attıktan kısa bir süre sonra, daha 15. yüzyılda doğu Ortodoks Kilisesi'ne mensup halkların devleti olmuştu. II. Mehmet, Ortodoks Kilisesi'nin tek elden yönetilmesi taraftarıydı. Roma Katoliklerine büyük bir kin ve düşmanlık besleyen Georgios Gennadios Skolarios'u patrik tayin etmiş ve ona Bizans döneminde dahi gösterilmeyen bir saygı göstermişti. Gennadios'un patrik seçilmesi çoğu çevrelerce olumlu karşılanmıştır. Gennadios, Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşmesine karşıydı. Bu bakış açısının patrik seçilmesinde önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Tek elden yönetimi tesis etmek amacıyla, o devirde bağımsız olan Bulgar ve Sırp kiliselerinin bağımsızlıkları kaldırılmıştır. Kiliselerin bağımsızlıklarının kaldırılması İstanbul patriğine, Balkanlarda yaşamakta olan bütün Ortodokslar üzerinde ruhanî, malî ve adli nüfuz etkisi kazandırmıştır. Bu gelişmeler Rumları, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan ayrıcalıklı bir topluluk haline getirmiştir (Ortaylı, 2004: 63-64).

Osmanlılar, elde ettikleri devasa genişlikteki topraklardan gelen büyük vergi gelirlerinin yanında, buraları yönetmenin zorluğuyla da karşı karşıya kalmıştı. Yönetimi kolaylaştırmak adına toplulukların etnik kökenlerinden ziyade dinsel inanışları temelinde sınıflandırıldığı Millet Sistemi hayata geçirilmiştir. Bu sistemde yer alan milletler, oldukça geniş bir özerkliğe sahiptiler ve yönetimleri kendi din adamları tarafından yapılmaktaydı. Bu sistemde Ortodokslara millet-i Rum

denmekteydi. Ancak bu etnik bir adlandırma değildi. Çünkü sadece Yunanlılar değil, aynı zamanda Bulgarlar, Sırlar, Romenler de Ortodoks idi. Ek olarak Arnavut ve Araplardan da Ortodoks milletine dâhil olanlar bulunmaktaydı. Bu yanlış adlandırmaya ek olarak kilise hiyerarşisinin tepesinde yer alan patriklik makamına seçilen her zaman bir Yunan'dı. Zaman içinde patriğin Ortodokslar üzerindeki otoritesi katı dinsel ilişkilerin bir adım ötesine geçerek, gündelik hayatın pek çok yönüne sirayet etmiştir. Şöyle ki, Ortodoks Hıristiyanlar işlerini, Osmanlı memurlarından ziyade kendi dinsel yetkilileri eliyle görmekteydiler. Böylesi geniş bir özerkliğe sahip olmanın bedeli olarak, patrikten ve kilise yönetiminden beklenen, Ortodoksların Osmanlı'ya bağlılıklarının sağlanması hususunda güvence verilmesiydi (Clogg, 2013: 10-11).

Dinî olduğu kadar hukuki gücün de kilisenin elinde toplanması, yüksek memuriyetler uğruna sert çekişmelere yol açıyordu. Bunları kışkırtanlar genelde Osmanlı yetkilileriydi. Çünkü makamlar her el değiştirdiğinde sadrazama peşkeş çekilirdi, diğer bir deyişle rüşvet verilir. Bu ödemeyi karşılamak için patriğin kendisinin de rüşvet alması gerekiyordu. Böylece kilise, Osmanlı yönetim sisteminin her yerine yayılmış olan açgözlülük ağına düşmüştü. 17. yüzyıl sonunda Dionysios IV. Muselimis en az beş kez patrik seçilirken, ulusal şehit kabul edilen V. Grigorios üçüncü patrikliğini ifa ederken ipe gönderilmişti. 18. yüzyılda, Ermeni bir bankerin “siz Yunanlar gömlek değiştirir gibi patrik değiştiriyorsunuz” şeklindeki sözleri biraz alaycı olsa da meselenin özünü ifade etmekteydi. Din adamlarında görülen açgözlülük, 1821 öncesi dönemde kilise hiyerarşisinin yüksek kademelerinin kendi çıkarlarını Osmanlı çıkarlarıyla bir tutması ve bu duruma tepki olarak ortaya çıkan milliyetçi aydınlar hareketinin öfkesinin de bu duruma eklenmesi ile halk nezdinde devasa boyutlara varan bir ruhban karşıtlığı belirdi (Clogg, 2013: 13).

Yunanlılar arasında bir başka karşıtlık ise halkın konuştuğu dilin taraftarlarıyla Antik Yunan'a yakın bir dilin savunucuları arasında meydana gelmişti. Oysaki bu iki grup da aynı şeyi amaçlamaktaydı: Yunan milleti içinde birliği sağlayacak bir dili kökleştirmek. Korais, milli bağımsızlık döneminde bu tartışmalara katılmıştır. Çağdaş yazı dilinin klasik gramere ve kelime dağarcığına olabildiğince yakın olması gerektiğini savunan Korais, uzlaşmacı bir yol önerecektir: Halk dilini düzelterek -İtalyanca, Slavca ve Türkçe kelimeleri atarak- kullanmak. Korais'in önerdiği dil formu “Katharevousa (arı/saf dil)” adı altında, kurulacak olan Yunan devletinde hükümet ve eğitim işlerinde resmî bir dil olarak kullanılacaktı (Millas, 2014: 42-43).

Rumlar, Osmanlı yönetimi altında belli düzeyde özerkliğe sahip olmuşlardır. Ancak bu durum bir dizi sorunla karşılaşmalarına engel olmamıştır. Yargı makamlarında, bir Hıristiyanın sözü bir Müslümanın sözüne denk olmadığı gibi, Hıristiyan bir erkeğin Müslüman bir kadınla evlenmesi de mümkün değildi. Hıristiyanlığa mensup bir kişi silah taşıyamazdı, askerlik görevini haraç adı verilen bir vergiyi vermek suretiyle ifa ederdi. Ayrımcılığın en az hissedildiği alanlar, imparatorluğun en ücra köşeleriydi. Bu durumun meydana gelmesinde, imparatorluğun söz konusu yerlerdeki denetim ve yönetim kabiliyetinin yetersizliği etkili olmuştur. Örneğin, vergi kayıtlarında

yer almamasından dolayı Pindus dağlarındaki köylere Agrafa (yazılmamış) adı verilmiştir. İmparatorluk topraklarında ve aynı zamanda Rumların yerleşik olduğu diğer bölgelerde, örneğin sakız ağacının yetiştirilmekte olduğu Sakız adasında halk belli ayrıcalıklara sahip olmuştur (Clogg, 2013: 14-15).

Hıristiyan ahalinin en muzdarip olduğu şeylerden biri, devşirme sisteminin uygulanmasıydı. Devşirme sistemi, Hıristiyan ailelerin en sağlıklı ve en zeki erkek çocuklarının alınarak, seçkin askerler ya da bürokratlar olarak yetiştirilmesi amacını güden bir sistemdi. Çocuklara Müslüman olmaları için baskı yapılmazdı; zira buna gerek de yoktu. Aileleri ile irtibatı kesilen çocukların üzerinde katıldıkları kamu kurumunun etkisi karşı konulamaz bir düzeydeydi. Devşirilen çocuklar en az zeki olandan, en zeki olana doğru olmak üzere sınıflandırmaya tâbi tutulurlardı. Böylece devşirmeler, zekâ düzeylerine göre bahçivanlıktan, sadrazamlığa kadar çeşitli mesleklere sahip olabiliyorlardı (Toynbee, 2015: 50).

Çocukların devlet kademelerinde önemli görevlere gelme ihtimalleri, Müslüman aileleri de çocuklarını Hıristiyan olarak yazdırmaya sevk etmiştir. Tarihte örnekleri de görüldüğü üzere, devşirme sistemi aracılığıyla devletin önemli kademelerine gelen kişiler, ait oldukları yere yardım etme olanağına kavuşabilmekteydiler.

II. Viyana bozgunundan sonra imzalanan Karlofça Anlaşması (1699) ile Mora, Venediklilere bırakılmıştı. Osmanlı kendini toparladıktan sonra ilk iş olarak Rusları Prut (1711)'ta mağlup ederek Azak'ı geri aldı. Bu gelişmeler üzerine Mora'daki Rumlar da İstanbul patriği aracılığıyla Osmanlı'dan yardım talep etmekteydiler. Venediklilerin Katolikliği yaymak istemeleri, Osmanlı zamanında halka tanınmış olan haklara riayet etmemeleri ve uygulanan ağır vergi yükümlülükleri Ortodoks Rumları onlardan uzaklaştırmıştı. Fenerli Rumlar, III. Ahmet'e müracaat ederek Mora'nın Venediklilerden kurtarılmasını yeniden Osmanlı hâkimiyetinin kurulmasını talep ettiler (Afyoncu, 2013b: 329). Osmanlı da Karlofça Anlaşması ile Venedik'e bıraktığı Mora'yı geri almak istiyordu. Bu gelişmeler üzerine Sadrazam Damat Ali Paşa, 1715 yılında harekete geçerek Mora'yı yeniden fethetti. Avusturya'nın savaşa katılması süreci uzatsa da nihayetinde Mora'da Osmanlı idaresi yeniden kurulmuştu. Ancak savaş sonunda imzalanan Pasarofça Anlaşması (1718) ile Küçük Eflak'ın batı yarısı, Sırbistan'ın kuzey kısmı (Belgrad dâhil) ve Kuzey Bosna tamamen Avusturya'ya terk edildi (Kurtaran, 2018: 290).

Kontrolün zayıflamasının, sınırların küçülmesiyle birleşmesi imparatorluğun bölünmez bütünlüğünü de tehlikeye atmaktaydı. Yeniçerilerden kaynaklanan anarşi, imparatorluk topraklarında denetim kurmuş olan savaş zenginlerinin ortaya çıkmasıyla eşanlı gerçekleşti. Bu bahsi geçen savaş zenginlerinden biri olan Tepedelenli Ali Paşa, pek çok Yunan Epir'in başkenti Yanya'dan, çalıştırmak üzere yönettiği geniş topraklara getirdi. Tepedelenli Ali Paşa'nın otoriteden

bağımsızmış gibi hareket etmesi, 18. yüzyılda Yunanlılara Osmanlı otoritesinin zayıfladığını gösteren, dolayısıyla kendilerine cesaret veren bir gelişmeydi (Clogg, 2013: 20).

4.1.2. Kültürel Faaliyetler

Kimi edebiyat tarihçileri, proto-etnik bir kimlikle ilişkilendirilen çağdaş Yunan edebiyatının başlangıcını 11. yüzyılda yazıldığı düşünülen *Digenis Akritas* adlı epik şiire dayandırır. Tarihçiler bu şiirde etnik bilincin ilk belirtilerinin sezildiğini ileri sürerler. 16. yüzyılda ise Nikolaos Sophianos'un çağdaş Yunancayı resmî dil olarak savunması, milliyetçi yönde açık bir gelişme olarak algılanmıştır (Millas, 2014: 42).

Hellen milletini ortaya çıkaran Hellen milli bilinci kişisel düzeyde 15. yüzyılda, toplumsal bir güç olarak ise 18. yüzyıl gibi oldukça geç bir dönemde görülmüştür. Plethon Gemistos'un "Biz... ırk olarak Helleniz" şeklindeki ifadesi milli bilince yönelik ilk işaret olarak algılanmıştır. 1476 yılında Konstandinos Laskaris'in Milano'da bütünüyle çağdaş Yunanca olarak nitelenebilecek bir Hellen grameri yayınlaması milli kimlik oluşumuyla bağlantılı başka bir adımdır. 1526'da ise ilk Yunanca kitap basılmıştır. Milli bilincin içselleştirilmesi ise Batı'daki gelişmeleri takip edenler ve Hellen konuşanlar arasında görülmüştür (Millas, 2014: 163-164).

Fatih Sultan Mehmet'in sağladığı imtiyazların meydana gelen olaylar yüzünden tutarlılıkla sürdürülmediği görülmektedir. 1521'de İstanbul'da gerçekleştirilen zorla İslamlaştırma faaliyetlerini, uzun bir zaman sonra, 1586'da Patrikhane kilisesinin camiye dönüştürülmesi izlemiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan Girit Savaşı (1645-1669), Venedik'in Mora Seferi (1684) ve Avusturya Savaşı (1682-1699) Osmanlı'nın Hıristiyanlara karşı olan tutumunu sertleştirmiştir. Bu dönemde iki patriğin -II. ve III. Partenios- idam edilmesi, bu sert tutumun yansıması olarak görülmektedir (Millas, 2014: 205).

16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı boyunduruğundan kurtulma umudu hâlâ uzak bir düş gibi görülmekteydi. Yunanlar arasında yaşatıldığı şekliyle bu umutlar, taht varisi soylarının bir gün eski gücüne kavuşup Konstantinopolis'i geri alacakları yönündeki dileklerden, kurtuluşun insan eliyle değil de ilahi bir dokunuşla gerçekleşeceği yönündeki vahiylerle kadar uzanan bir çeşitlilik göstermekteydi. Kuzeyden gelen özgür ırk aracılığıyla kurtuluşa erileceğini anlatan *Xanthon Genos* (Sarışın Irk) destanı inanırlılığını sürdürmekteydi. Destanda bahsi geçen bu insanlar o dönemde Osmanlı hâkimiyeti altında olmayan tek Ortodoks halk olan Ruslarla özdeşleştirilmekteydi. Ancak ufak bir umut da olsa Yunan halkının kendi çabaları sonucu özgürlüğe ve bağımsızlığa erişeceğine olan inanış varlığını devam ettirmekteydi. Bu inanışlar kendilerine lirik şiirlerde yer bulmuştur (Clogg, 2013: 17):

Umudumuz sarı saçlı ırkın gelip bizi serbest bırakması
Moskova'dan gelip bizi kurtarması
Kâhinlere, sahte kehanetlere itimat ediyoruz
Zamanımızı boş şeylere harcıyoruz
Türk'ün tuzağını üzerimizden kaldırsın diye
Umudumuzu kuzey rüzgârına dayandırıyoruz

Matthaios, Myra Metropolitisi (17. yüzyıl)

18. yüzyıla gelindiğinde Rum toplumunda bir dizi önemli değişiklikler görülmeye başlandı. Bu değişim Rumları, Osmanlıya karşı bağımsızlık için yapılacak savaşın kazanılacağı hususunda cesaretlendiriyordu. Ancak burada büyük bir sorunla karşılaştılar. Bu sorun Rumların içinde yer alan, kendilerini kaderlerine bırakmış ya da buldukları durumu direnmeyi akıllarından bile geçirmeyecek kadar kabullenmiş insanları bu davaya kazandırmaktı. Rusya'dan gelen baskıların, Rusya'nın Ortodoks dünyasının en büyük gücü olması ve sarı saçlı ırk efsanesi ile birleşmesi, Yunanlılarda büyük bir heyecana sebep olmuştur. 1768-1774 yılları arasında Rusya ile Osmanlı arasında patlak veren savaş ise büyük yankı uyandırmıştır. Bu tepkinin ortaya çıkmasında, Bizans İmparatoru Bilge Leo'ya atfedilen bir kehanete göre Konstantiniyye'nin fetihden 320 yıl sonra, yani 1773 yılında Türklerin elinden kurtulacağına olan inanış etkili olmuştur. Bu savaştan sonra Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan tüm Ortodoksların hamisi olduğunu ilan etmiştir. Ancak bu durum Ortodoks cemaatin gündelik yaşantısında büyük bir iyileşme sağlamamıştır. Belli bir kesim, Türklerin boyunduruğundan kurtulacakları doğrultusunda olan kehanetlere inanmayı sürdürmüştür (Clogg, 2013: 17-20).

Ortodoks Kilisesi'nin nüfuzu sayesinde, Yunan dili ve eğitimi hiçbir engelle karşılaşmadan yaşamaya devam etmekteydi. Bâbîâli tarafından bazen Rumca olarak kaleme alınan fermanlar bu rahat yaşayışa işaret etmektedir. Rumca bu şartlar içinde yarı-resmî dil özelliği göstermekteydi. Ayrıca devlet işleri ile kitabet hizmetlerinde bilgi ve becerisinden yararlanan gayrimüslim grup Fenerli Rum beyleriydi. Osmanlı İmparatorluğu içinde diğer etnik gruplarla karşılaştırıldığında Rumlar, oldukça avantajlı bir konumda bulunmaktaydılar. Türklerin bile devlet bürokrasisinde 18. ve 19. yüzyıla kadar ancak diğer etnik gruplar kadar etkin olması, Rumların bu ayrıcalıklı konumunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Buradan Türklüğün objektif olarak hâkim ancak bilinç olarak geri planda kaldığı çıkarımı yapılabilir. Rumlar, denizcilikle uğraşmalarından dolayı Rönesans'tan bu yana İtalya ve Orta Avrupa ile yakın bir ilişki içerisinde olmuşlardır. Bunlara ilave olarak 18. yüzyıldan itibaren kendilerine karşı duyulmaya başlanan yakınlık, bu etnik grubun milliyetçi duygularla çok erken bir vakitte, bir yönüyle de Avrupa etkisiyle tanışmasını sağlamıştır (Ortaylı, 2004: 63-64).

Osmanlı hâkimiyetinin kurulması, Yunan kültürel gelişimine zarar vermemiştir. Aksine, 17. yüzyıldan beri ticaretle uğraşan Rum tüccarlar Mora, Epir, Karadeniz kıyıları ve Batı Anadolu'da okullar açmışlardır. Yunan aydınlanmasının gelişimine başka bir katkı ise, Avrupa'da eğitim görmüş olan ticaret burjuvazisinin çocuklarından gelmiştir. Ayrıca İyonya adalarında Osmanlı

hâkimiyeti kurulamadığından bu yerler İtalya ve Fransa'nın kültürel etkisi altında kalmıştır. Bu yerlerde klasik Yunan kültürü ve Yeni Çağ hümanizmi Rumlar üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Buna ek olarak İtalyanca, Fransızca ve daha sonraki dönemlerde İngilizcenin en çok öğrenilen diller olduğu bu yerlerde, klasik Yunanca da en iyi şekilde eğitimde kullanılmaktaydı. 18. yüzyılın ilk yıllarında Avusturya Adriyatik sahilleri ile Tuna boyunda ticari ve siyasi etkinliğini artırmaya başlamıştır. Ağırlıklı olarak ticari, bunun yanında da kültürel amaçlarla Avusturya'nın önemli şehirlerine Epir, Makedonya ve İyon adalarından çok sayıda Rum göç etmiştir. Bu sayılan şehirlere göç eden Rumlar, çok geçmeden buralarda kiliselerini ve okullarını kurmuşlardır. Diğer Balkan ulusları ile karşılaştırıldığında çok erken bir tarihte Avrupa ile iletişime ve etkileşime geçen Rumların, diğer Balkan ulusları üzerinde de baskı kurmaları uzun sürmemiştir (Ortaylı, 2004: 64-65).

Yunan milliyetçiliğinin gerek ideoloji gerekse de hareket olarak yurtdışında örgütlenmesinde, sadece Yunanlılığın bütün Akdeniz'e yayılmış olması değil, aynı zamanda ticaret ile uğraşan Rum grupların Batı Avrupa'da bulunmaları da önemli bir rol oynamıştır.

Ticaret vasıtasıyla çok büyük zenginlikler elde eden tüccarlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda mal güvenliğini tehlikeye atan ve sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyen belirsizlikten oldukça rahatsız olmaktadır. Hükümetlerin ticareti sekteye uğratmak yerine teşvik ettiği Batı Avrupa'da tanık oldukları ticaret deneyimi, bu zengin tüccarlardan bazılarını doğmakta olan milli bağımsızlık hareketine kaynak sağlamaya itti. Ancak bu tüccarların büyük çoğunluğu daha yeni kazandıkları servetlerini kaybetmek istemediklerinden milli davaya destek konusunda çekingen davrandılar ve genelde Osmanlı yanlısı bir tutum sergilediler (Clogg, 2013: 23-25).

Antik Yunan dünyasının sahip olduğu kültür, Avrupa nezdinde büyük bir ilgi ve saygı görmekteydi. Avrupa'nın duyduğu bu hayranlık, Yunan milli uyanışının ilk aşamalarında Yunanları cesaretlendiren önemli bir motivasyondur. Aynı zamanda, milliyetçi Yunan aydınlarının, hayranlık duyulan bir geçmişin mirasçıları olduklarının bilincine varmalarına yardımcı olmuştur. Kökeni Batı Avrupa olan bir geçmişe sahip olunması, Balkanlardaki diğer bağımsızlık hareketleriyle karşılaştırıldığında, Yunan bağımsızlık hareketinin ortaya çıkmasında ve kısa sürede başarıya ulaşmasında etkili olmuştur. Geçmişin mirası, Avrupa'daki siyasilerin ilgisini çekmek ve ayaklanan Yunanlılara yazgıları hakkında bir fikir vermek açısından oldukça önemlidir. Yaşanan olaylar, 1820'lerde İngiltere'de dönemin dışişleri bakanı olan Vikont Castlereagh'ı, geleneksel anlayışın ateşli bir savunucusu olmasına rağmen, Yunanlılar hakkında, "Onlar, bizi eğiten, kaderlerine terk edilmiş (...) o insanlar, önümüzdeki günlerde, koşulların kendilerini içine soktuğu içler acısı durumdan kurtulacaklar mı?" diyecek kadar duygulandırmıştı. Bu gibi yaklaşımlar

aradan uzun yıllar geçmesine rağmen, bazı durumlarda su yüzüne tekrardan çıkmaktadır¹ (Clogg, 2013: 1-2).

Kıta Yunanistan'ının tarımsal üretimi isyanın başlamasından önce neredeyse üç kat artış gösterdi. Bu gelişmeden sadece toprak sahipleri değil, aynı zamanda Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında faaliyette bulunan Rum armatörler de yararlandı. Odessa'da 1814 yılında kurulan Filiki Eterya (Dostluk Cemiyeti) çoğunlukla Karadeniz ile Rusya kıyılarındaki Rum aydın ve tüccarların bir araya gelip organize oldukları gizli bir cemiyetti. Bu tür cemiyetlerin, değişik bölgelerde de kuruldukları görülmektedir. Hatta bazılarında Bulgarlar da üye olmaktadır. Değişik yerlerde şubeleri açılrsa da Odessa'da kurulan en güçlüsüydü. Başında Çar'ın harp yaveri Aleksandr İpsilantis bulunuyordu. Rivayete göre de cemiyetin onursal başkanı bizzat Çar'ın kendisiydi. Filiki Eterya'nın Rum beylerinden de üyeleri bulunmaktaydı. Cemiyetin etkin rol oynadığı alanlara eğitim ve siyasal propaganda örnek olarak verilebilir (Ortaylı, 2004: 81-82).

19. yüzyılın başında eğitime büyük önem veren Filomousos Eterya Derneği kuruldu. Dernek, topluma derinden nüfuz ederek Rum ticari ve kültürel unsurunun hegemonya kurmasını amaçlamaktaydı. Bu sayede Osmanlı İmparatorluğu'nu Bizans'ı yeniden ihya ederek bir Rum devletine dönüştürmeyi tahayyül ediyordu (Todorova, 2000: 80).

Ağırlıklı olarak 1770-1820 arası dönemde görülen aydınlar uyanışını somut temellere oturtma sorumluluğunu tüccarlar üstlenmişti. Yaptıkları ile Ortodoks Hıristiyan olmanın değil de Rum olmanın farkına varılmasına hizmet eden tüccarlar, ulusal bilincin gelişimine vakıf okulları ile kütüphaneler kurarak, klâsik eserlerin basılmasına ve bunların Yunan okuyucusuna ulaştırılmasına parasal destek sağlayarak önemli katkılarda bulunmuşlardır. 18. yüzyılın son çeyreğinde basılan kitapların sayısının, ilk 25 yılda basılanların 7 katı olması faaliyetlerin etkili sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Ancak tüccarlar bunlardan daha önemli bir hizmette bulunmuşlardır. Bu hizmet, genç Yunanlıların Batı Avrupa'da, özellikle de Alman üniversitelerinde okutulmasıydı. Bu üniversitelere giden öğrenciler sadece Aydınlanmanın, Fransız İhtilali'nin ve romantik milliyetçiliğin düşünsel temelleriyle tanışmadılar, aynı zamanda Antik Yunan uygarlığına Avrupa'nın vermiş olduğu önemi de yakından görme imkânı buldular (Clogg, 2013: 25-27).

Türkokrasinin egemen olduğu yüzyıllarda Antik Yunan'a ilişkin bilinen çok az şey vardı. Ancak yeni yetme aydın kesim, klasik Batı kültürünün de etkisiyle uygar dünyanın saygı duyduğu kültürel bir mirasın varisleri olduklarının farkına varmaya başladılar. Bağımsızlık savaşının arifesinde progonopleksi (Grek atalarına duyulan aşırı bağlılık) ile arkhaiolatrea (Antikçağ'a

¹ 1980'de Yunanistan'ın Avrupa topluluğuna katılımının nasıl oylanacağı konusunda İngiliz parlamentosunda ortaya çıkan tartışmada, dönemin dışişleri bakanı, "Yunanistan'ın üyeliğinin Avrupa'nın yaklaşık üç bin yıllık Yunan mirasına olan kültürel ve siyasal borçlarının geri ödemesi olarak görüleceğini" belirtmesi 19. yüzyılda doruğa ulaşan Antik Yunan ilgisinin canlılığını koruduğuna işaret etmektedir.

tapınma) ve Yunan terimlerinin kullanılmasında sapkınlık derecelerine varılmasının altında söz konusunun mirasın varisi olma hevesinin yattığı düşünülmektedir (Clogg, 2013: 27). 18. yüzyıl boyunca, özellikle bu yüzyılın ikinci yarısında Yunanlılar arasında Antik Hellen dünyası canlandırılmıştır. Yunanlıların ve özellikle aydınların, çocuklarına Antik Yunan isimleri -Aristo, Sokrates, Herakles- verdikleri görüldü. Kendi adlarını değiştirenler de olmuştur. Bunlara ilave olarak eski metinler çevrilip, ataların üstünlüklerine vurgu yapılmıştır. Bütün bunlar yapılırken de Bizans'ın dışlanması ihmal edilmemiş, toplum içinde olumsuz ne varsa bunun kaynağının Bizans ve onun uzantısı olan Osmanlı olduğu anlayışı yaygınlaşmıştır (Millas, 2014: 166).

Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlar, devletin üst kademelerine getirilmiş ve yaptıkları ticaretle de büyük servetler elde etmişlerdir. Bu zenginlik Rum okullarının sayısının artmasına, yeni kütüphaneler açılmasına, Avrupa klasiklerinin tercüme edilmesine olanak sağlamıştır. Bu şartlar altında Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik düşüncesinin Osmanlı topraklarına varıp, buralardaki milletleri etkilemesi uzun zaman almamıştır. Rigas, Koreas gibi yazarlar ise verdikleri eserlerle halkta bir ulusal bilinç yaratmaya çalışmışlardır (Afyoncu, 2013b: 329).

İlk Yunan milliyetçileri çoğunlukla klasik çağlardan ilham almaya çaba gösterdiler. Bağımsızlık öncesi dönemde ortaya çıkan Yunan siyasal ve entelektüel aydınlanmasının seçkin isimlerinden biri olan Adamantios Korais, kendisiyle karşıt görüşte olan papazlarca yönlendirilen Bizans gericiliğini lanetlemişti. Korais'in öfkesi öyle bir seviye gelmiştir ki, bir konuşmasında "herhangi bir Bizanslı yazardan tek bir sayfa bile okumanın gut hastalığına yakalanmaya yeteceğini" dile getirmiştir. Korais, 1748 yılında İzmir'de doğmuş, ancak ömrünün önemli bir kısmını Paris'te geçirmiştir ve 1833 yılında burada ölmüştür. Paris'te kaldığı süre zarfında klasik yapıtları inceleme fırsatı bulan Korais, bilim adamı olarak itibarlı bir yer edinmiştir. Korais, Paris'te Fransız dinleyicilerine "biz Yunanlıların evlatlarıyız, ya bu isme layık olmaya çalışmalıyız ya da bu ismi taşımamalıyız" diyordu. Hazırladığı kitaplara yazdığı önsözlerle, yurttaşlarının varisi oldukları eşsiz bilgi mirasına ilgilerini çekmeye ve aynı zamanda onları Bizans cahilliğinden kurtarmaya çalışmıştır (Clogg, 2013: 28). Yurttaşlarına bir geçmiş anlayışı aşlamayı kendine görev bilmiştir. Korais, *Patriki Didaskalia* (Pederler Öğretisi)'ya, *Adelfiki Didaskalia* (Kardeşlik Öğretisi) ile cevap vermiştir. Kaleme aldığı bu risalede Korais, sadece Bizans geçmişini reddetmemiş, aynı zamanda *Patriki Didaskalia* adlı eserin -o sırada bilinmeyen- yazarını barbar Türk rejiminin savunuculuğunu yapmakla ve Türk rejimi altında yaşamayı katlanılabilir hale getirmeye çalışmakla suçlamıştır. Ona göre, Osmanlı'nın tesis ettiği yönetim, zorbalık, cehalet ve kölelikten ibaretti (Koyuncu, 2013: 481).

Ayrıca Osmanlı hâkimiyetinin Yunan dünyasını, Rönesans ve Reform hareketlerinden, Aydınlanma dönemi gelişmelerinden, Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali gibi Batı Avrupa'yı şekillendiren büyük tarihsel kıpırdanmalardan uzak tuttuğunu da belirtmektedir (Clogg, 2013: 3). Korais, Osmanlı ve Ortodoks Kilisesi tahakkümünden kurtuluşu eğitimde görmekteydi.

19. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Yunan toplumunda gözle görülür bir değişim yaşanmaktaydı. Yunanlılar artık milliyetçilikten daha çok söz eder hale gelmişlerdi. Osmanlı yönetimine ve Ortodoks Kilisesi'ne karşı duydukları öfke gün geçtikçe artmaktaydı. Ancak gösterdikleri çabalar büyük engellere takılmaktaydı. Bu engellerden biri Rum seçkinlerinin, Osmanlı düzeninde sahip oldukları koltuklarını kaybetme korkusundan ulusal harekete destek vermemeleriydi. Bu durum, "Bugüne kadar zorbalığa maruz kalmamıza iki şey neden olmuştur; cahil rahiplik ve seçkin yurttaşlarımızın bize sırt çevirmesi." ifadesinde yansımaları bulunmuştur (Clogg, 2013: 31). Diğer bir neden olarak ise, Yunan topluluklarını hedef alan aydınlar sınıfının milliyetçi duyguları okuma-yazma oranının çok düşük olmasından dolayı halk kitlelerine yeterince aktaramaması gösterilebilir. Osmanlı düzenine karşı biriken hoşnutsuzluğu örgütleyecek ve istenilen yönde kanalize edecek itici bir gücün varlığına ihtiyaç duyulmaktaydı (Clogg, 2013: 28).

Eşgüdümlü ayaklanma planları yapanlardan biri Helenleşmiş bir Ulah olan Rigas Velestinlis'tir. Rigas, Tuna eyaletlerinde Fenerli Rumlara önemli hizmetlerde bulunmuş ve yarımadanın geleceğinin sağlıklı olması için Balkan birliği fikrini ortaya atmış olan yurtsever devrimci bir şahsiyettir (Todorova, 2000: 78).

Rigas'ın, Tuna eyaletlerinde ilk siyasal deneyimlerini elde ettikten sonra, 1790'da Viyana'da bulunması Fransız İhtilali ile gelen düşüncelerle temas etmesine ve bunlardan etkilenmesine yol açmıştır. Rigas, Viyana'da ulusçu bir cemiyet kurmuştur. Yunan şiirine mücadeleci bir ruh vermeye çalışan Rigas, Yunan şairlerinden Achilles'in "Kalkın Ey! Helen çocukları, şan ve şeref sizindir." şeklindeki şiirini Yunan hareketinin manifestosu haline getirmiştir. Viyana da bulunduğu bu tarih aynı zamanda Viyana'da ilk Yunanca gazetenin de basıldığı tarihtir (Millas, 2014: 165). Siyasal bildirimlerini, özellikle de baskısını Viyana'da hazırladığı ve Balkanlarda büyük bir etki yaratacağını düşündüğü *İnsan Hakları Bildirgesini* hazırlarken Fransa'dan etkilenmişti. Amacı her ne kadar imparatorluk topraklarında yaşayan herkesi kucaklamak olsa da Rigas egemenlerin Yunan doğanlar ya da Yunan kültürü almış olanlar arasından seçilmesi gerektiği kanaatindeydi. Ayrıca bir de Helen haritası yayınlamıştı (Koyuncu, 2013: 481). Ancak Rigas'ın ortaya koymuş olduğu tasarılar sonuçsuz kalacaktı. Balkanlarda milliyetçilik türkülerini söylemek üzere Habsburg topraklarından ayrılmak üzereyken bir Yunan tarafından oyuna getirilmiştir (Clogg, 2013: 28-29). Avusturya polisince tutuklanan Rigas, Osmanlı Devleti'ne teslim edilmiş ve Mayıs 1798'de Belgrad'ta öldürülmüştür (Millas, 2014: 165).

Rigas'ın çabalarından herhangi bir netice alınmamış olsa bile, bu çabaların 1797'de bağımsızlık seslerinin yükseldiği İyon Adaları'nın Fransızların eline geçmesiyle aynı zamana denk gelmesi sadece Osmanlı'yı değil, aynı zamanda Ortodoks Kilisesi'ni de oldukça korkutmuştur. Viyana Kongresi'nde verilen kararlar doğrultusunda İyonya Adaları 1815 yılında İngiltere'nin himayesinde sözde bağımsız bir devlet olmuştur. Kurulan bu devlet, Osmanlı hâkimiyeti dışında bulunan ilk bağımsız Yunan bölgesi olma özelliğini elde etmiştir (Clogg: 2013: 29).

Filhellenizm (Yunan-severlik), Yunan bağımsızlık mücadelesinin yükseldiği dönemde uluslararası bir protesto ve dayanışma hareketi şeklinde ortaya çıkmıştır. Filhellenizm etkisi ile Batı Avrupa kamuoyu Yunanlıların arkasında birleşmiştir. Victor Hugo *Yunanlı Çocuk* şiirini yazmıştır. Delacroix *Chios (Sakız) Adası Kıyımı* tablosunu yapmıştır. Bu sırada yayınlanan Yunan yanlı gazeteler, broşür ve dergiler de bu eğilimi beslemiştir (Kutlu, 2007: 54).

Yunanlıların, ulusçuluk döneminde kırmızı bir bez üzerine çizilmiş haçtan oluşan bir bayrak altında bağımsızlık savaşını başlatmaları, dinsel bir bakış açısıyla izah edilemez. Bu dönemde diğer değerler gibi, dinin de ulusçuluğun emrine girdiği düşünülmektedir (Millas, 2014: 138).

4.1.3. İsyan Yılları

Rigas'ın ölümü, Yunan topluluğunda büyük yankı uyandırmıştır. Özellikle de Güney Rusya'nın Odessa kentinde sürgün olarak yaşayan üç Rum gence esin kaynağı olmuştur. Bu üç gencin isimleri; Emanuil Ksantos, Nikolaos Skufas ve Atanasios Çakalof'tur. Sürgündeki ticaret topluluğunun marjinal üyeleri olarak görülen bu üç genç, Osmanlı derebeylerine karşı bir ayaklanma düzenlemek için ulusun kaynaklarını seferber etmeye yönelik tasarılarla bir araya gelmişti. Aralarındaki işbirliğinin itici gücü ise 1814'te kurmuş oldukları Filiki Eteryä (Dostluk Cemiyeti) idi. Cemiyet, taraftar toplamak adına gizli eylem planları için Rusya'nın onayını aldığı ileri sürmüştür. Çar I. Aleksandr'a nüfuz edemeyince cemiyet başkanlığına çarın yaveri Fenerli General Aleksandros İpsilantis getirildi. Yunanlıların, hedeflerine ulaşmak uğruna her şeyi yapabilecekleri, "Doğa insanların yapabileceklerine sınır koymuş, ancak Yunanlıları bundan ayrı tutmuştur. Yunanlılar ne geçmişte ne de bugün doğanın kanunlarına tâbi olmamışlardır." ifadesinde yansımaları bulmuştur (Clogg, 2013: 31-32).

Yunan anakarasının büyük bir kısmının dağlık yapıda olması Osmanlı'nın bölgeyi kontrol altında tutmasını bir hayli zorlaştırmıştır. Bu bölgelerdeki eşkıyalık faaliyetleri iletişim ve ulaşım büyük zarar vermekteydi. Osmanlı hükümeti hem bölgede kontrolü sağlamak hem de bu silahlı haydutlarla mücadele edebilmek için armatolosluklar şeklinde bir yapı oluşturmuştur. Armatolos gruplarına belli köyleri yönetme hakkı verilmiş ve asayiş sağlayıp vergileri toplama sorumluluğu yüklenmiştir. Ancak kurulan bu armatolosluklar sonraki süreçte Osmanlı'nın başına bela olmuştur. II. Mahmut, merkezî otoriteyi yeniden tesis etmek adına armatolosların yetkilerine sınırlama getirmiştir. Bu gayet mantıklı bir hareketti ama iki bakımdan geri tepmişti. Öncelikli olarak armatoloslarda yer alanlar, sultanın hizmetinden çıkarak diğer silahlı grup olan kleftlere katıldılar. Haliyle bu da başka bir isyan dalgasına yol açmıştır. Öte yandan âsi âyan Yanyalı Ali Paşa, durumdan rahatsız olan çok sayıda armatolosu kendi ordusuna dâhil etmiştir. İsyandan önceki on yıl içinde çok sayıda kleft İngiltere'nin kontrorlünde olan Korfü ve diğer İyonya adalarına sığınmıştı. Bu kişiler İngiliz birlikleri içerisinde iyi bir eğitim almışlardı. Dernek üyeliği bu kişiler arasında hızla yayılmış, buradan Mora ve Rumeli'ye sıçramıştı. Patriklik, bu faaliyetlerin

İstanbul'daki Hıristiyanlara karşı misilleme hareketlerine neden olmasından endişe duymaktaydı. Bu nedenle İstanbul Patrikliği, Etery'a'nın faaliyetlerine karşıydı ve Mora'daki din adamlarına dernek faaliyetlerine katılmamaları konusunda talimat vermiştir. Ancak Mora'daki din adamlarının büyük çoğunluğu bu talimata aykırı şekilde derneğe katılmışlardır (Glenny, 2001: 42-44).

Ayaklanma çıkmadan önce yaygın görüş, Yunanlılar daha iyi eğitim görene kadar, bağımsızlık hareketine girişmemeleri gerektiği yönündeydi. Bu görüşü Avrupalılar değil, aynı zamanda başta Korais olmak üzere Yunan aydınlanmasının liderlerinden bazıları da savunmaktaydı (Todorova, 2010: 197).

İpsilantis, o sıralarda cerayan eden Osmanlı-Tepedelenli Ali Paşa mücadelesinden ve Tuna eyaletlerinde yaşayan Romen halkının Tudor Vladimiresku liderliğinde boyarlara karşı başkaldırısından yararlanmak istemiştir. Fakat Romenler de Sırlar ve Bulgarlar gibi Fenerli voyvodaların baskıcı yönetimiyle bir tutukları Yunanlılarla birlik olup ortak dava uğruna mücadele etmekte istekli değillerdi. Haziran 1821'de Dragatsani Savaşı'nda toplama ordu Osmanlı birliklerine esir düşüp yenilince, İpsilantis Habsburg topraklarına kaçmak zorunda kaldı ve böylece düzenlemiş olduğu saldırı sonuçsuz kaldı (Clogg, 2013: 32-33). Osmanlı, patlak veren bağımsızlık savaşına misilleme olarak aralarında Bâbiâli Baş Tercümanı Konstantinos Muruzis'in de yer aldığı birkaç piskoposla Fenerli ileri gelenlerden birkaç kişiyi Paskalya Gününde, Patrikhane'nin Petro Kapısı'nda idam etti (Afyoncu, 2013b: 330).

Bu olayın akabinde patrik V. Grigorios ile Ortodoks Kilisesi'nin yaşlı metropolitlerinden oluşan Yüksek Ruhânî Meclis toplanmıştır. Aleksandros İpsilantis, Mikhaıl Sutsos ve Boğdan'daki Rum ayaklanmacıları sadece Osmanlı'ya karşı geldikleri için suçlamakla kalmayıp, Tanrı'nın emirlerine başkaldıran çıbanbaşları olmalarından ötürü de sert bir şekilde aşağılayan genelgeler yayımlamışlardır (Clogg, 2013: 36). Ancak bu çabalar patriği idam edilmekten kurtaramamıştır. V. Grigorios ve on iki metropolit Patrikhane'nin önünde idam edilmiştir. Osmanlı'nın bu şekilde hareket etmesi, hem Osmanlı'ya sadık Ortodoksların yabancılaşmasına hem de Avrupa'nın Yunan ayaklanmasına sempati duymasına yol açmıştır. Osmanlı'ya göre ise Grigorios, dinsel özgürlük karşılığında kendisinden beklenen Ortodoks cemaatinin bağlılığını sağlama sorumluluğunu yerine getirmemişti. Grigorios'un öldürülmesi, imparatorluğun çeşitli yerlerinde Ortodoks din adamlarının kıyımını başlattı. İzmir'de de büyük bir Rum nüfus öldürülmüştü. Hatta bu kıyımları engellemek isteyen baş müftüler ve Türk ileri gelenler de bu sırada hayatlarını kaybetmişlerdi. Patriğin ölümü Batı'da öfke yaratmakla kalmadı, aynı zamanda Batı Avrupa'nın liberal çevrelerinde isyancı Rumlara karşı yoğun bir sempatinin uyanmasına da vesile oldu. O sırada Mora ve Rumeli'de de misilleme hareketlerinde Rum isyancılar, on binlerce Müslümanı öldürmüşlerdir (Kutlu, 2007: 52).

İpsilantis'in Prut Irmağı'nın kıyısına yaptığı ilk saldırıdan kısa bir zaman geçtikten sonra mart ayı sonlarına doğru Mora yarımadasında meydana gelen dağınık şiddet olayları ayaklanmaya

dönüşmekte gecikmedi. Ayaklanma haberleri Batı Avrupa'daki liberaller arasında büyük bir heyecan yarattı. Aralarında ünlü şair Lord Byron'unda yer aldığı gönüller çok geçmeden Yunan bağımsızlık davasına katıldılar. Byron'un ününden ve literatürde İngiliz Filhelenlerin geniş yer kaplamasından dolayı İngilizlerin en tutkulu Yunan hayranları oldukları yönünde bir izlenim oluşmuştur. Ancak Yunanistan için savaşılan Almanların sayısı öteki Avrupalıların sayısından daha fazlaydı (Todorova, 2010: 151-152).

Antik Yunan düşünceleriyle hareket eden gönüllüler, çağdaş Yunanlıların Perikles Atinası'ndaki saygın kişilerle çok az ortak yönleri olduğunu gördüklerinde içlerinden bazıları hayal kırıklığına uğramıştı. Newgate halkının daha ahlaklı olduğunu düşünmüşlerdi. Savaşa etkin bir şekilde katılmadan hummaya (ateşli hastalık) yakalanıp ölmesi, Lord Byron'un Yunan bağımsızlığı uğruna hayatını feda etmesi şeklinde algılanmıştır. Bu algı, ayaklanmacıların içinde buldukları duruma karşı olan ilginin canlı kalmasını sağlamıştır. Ayrıca Byron'un ölümü, Avrupa'nın dikkatini bu konuya çekmiştir. Savaşın yönetilmesi ve savaştan olumsuz etkilenenlerin sıkıntılarının giderilmesi için Helen Komiteler kurulup, harekete geçirilmiştir. Helen Komiteler Nisan 1822'de Sakız Adası'ndaki Hıristiyanların soykırımı uğradıkları yönünde haberler yaydıktan sonra, para toplama faaliyetlerine hız vermişlerdir (Clogg, 2013: 33-39).

Yunan bölgesindeki yerel hükümetlerin sağlam bir örgütsel yapısı vardı. Mora neredeyse tamamıyla özerk bir görünüm arz etmekteydi. Yunan adalarının sahip olduğu bu bağımsız yapı, isyan döneminde bazı problemlere yol açacaktı. İsyanın başladığı sıralarda Yunan güçleri hem sosyal hem de coğrafi olarak bölünmüş bir haldeydi. Rumeli, Mora ve Adalar, çıkarları farklı olan üç ayrı Rum topluluğunu temsil etmekteydi. Osmanlı makamlarından azledilen Fenerliler ise dördüncü bir grubu oluşturmaktaydı. Toplumsal hayata hâkim olan soylular, adalı gemi sahipleri ve köylülerin desteğini kazanan askerler birlikte hareket edecek ya da birbiriyle mücadele edecek üç farklı unsurdur. Yunan ayaklanmasında Eflak'takine benzer bir köylü ayaklanması olmamıştır. Zira Yunan köylülerinin milliyetçi olmaları gayri kabildi. Üstelik en korkusuz isyancılar Helen değil, Arnavut Suliotlardı. Bunlar, Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı direnişleriyle ve Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Yunan davasına olan yardımlarıyla tanınan Epuli'deki Souli bölgesi Doğu Ortodoks cemaatydiler. Köylülerin isyana katılma amacına bakıldığında zaten milliyetçi bir karakterde olmadıkları anlaşılmaktadır. Köylüler temelde toprak elde etmek ve bu sayede ekonomilerini düzeltmek amacıyla isyana katılmışlardı. Yunanlılarda her bir köylü kendi dar cemaatinin sosyal yapısına derinden bağlıydı ve yerel ileri gelenlerle bölgenin çıkarı için aynı safta mücadele veriyordu (Koyuncu, 2013: 479).

İsyanın başlamasından önceki dönemde II. Mahmut, âsi âyan Tepedelenli Ali Paşa'nın ortadan kaldırılmasına karar vermiştir. Ali Paşa gerek âsilerle, gerekse de yerel ve yabancı hükümetlerle girdiği ilişkilerde Osmanlı'ya sürekli pürüz çıkarmaktaydı. Bu âsi âyanı ortadan kaldırmak amacıyla 1820 yılında önemli bir Osmanlı gücü Batı Balkanlara sevk edilmişti. Ali

Paşa'ya Hıristiyanlarca verilecek geniş çapta bir destek, Osmanlı'yı Etery'a'nın faaliyetlerinden daha fazla endişelendiriyordu. Çünkü Ali Paşa, yaptırdığı kiliselerle, Rumca eğitimi teşvik etmesiyle ve diplomatik yazışmalarda Rumca'yı kullanmasıyla Rumların bilinçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca birçok Rum'u da komutan yapmıştır ki bunlar patlak verecek olan Yunan isyanında komutan olarak görev alacaklardı. Bu sayede Ali Paşa bölgede yaşayan Yunan ve Arnavut Hıristiyanların önemli bir bölümünün desteğini kazanmayı başarmıştı (Afyoncu, 2013b: 329).

Osmanlı gücünün önemli bir kısmının bu mücadeleye kaydırılması, Yunanlılara isyanı başlatmak için uygun bir ortam yaratmıştı. Konjonktürün elverişliliğinin farkına varan Etery'a Cemiyeti ve İpsilantis hem Mora hem de Tuna Prenslikleri'nde isyan başlatmaya karar verdiler. Hazırlıklar zamanında tamamlanamadığı için Mora'daki isyan planlanan tarihte gerçekleşmedi. Bu durum isyanın ağırlık merkezinin Tuna Prensliklerine kaymasına sebep oldu. Prenslıklar para ve mühimmat kaynağıydı. İpsilantis, isyanı burada başlatmakla hem Rusya'yı sorunun içine çekip desteğini kazanmayı hem de Balkanlardaki diğer Ortodoksları ayaklandırarak isyanı geniş bir alana yaymayı planlamıştı. Ancak Romen köylüsü, Osmanlı'ya değil, boyarlara ve Fenerli beylere saldırdı. İpsilantis her ne kadar isyanı Prensliklerde başlatmış olsa da isyan kısa sürede Mora ve bazı adalara -Sakız, Sisam, Semadirek gibi- yayılmıştı. Merkezler arasındaki koordinasyon çok zayıftı ve Mora'daki isyan planlı bir şekilde değil, birkaç sarhoşun havaya ateş etmesi üzerine yanlışlıkla 17 Mart 1821'de başlamıştı. Mora isyanında ortaya çıkan önemli bir durum ise çok sayıda Sırp, Bulgar, Arnavut ve Karadağlı'nın dinî bir dayanışma duygusu ile isyana destek vermesiydi. Mora'da isyancıların büyük bir bölümü milli devlet kurmak için değil, Ortodoksluk adına savaştıklarına inanıyorlardı. İsyancılar, kendi bölgesel benzerliklerinin ötesinde, ortak bir vatan duygusuna sahip olmadıkları gibi, ortak bir milli kimlik temelinden de yoksundular. Bu isyanda dikkat çeken diğer bir nokta ise isyana destek veren Ortodoks Balkan halklarının aksine, Katolik Rumların devletle işbirliği yapmalarıydı (Koyuncu, 2013: 479).

Osmanlı memurları Mart ayında Mora'nın başpiskoposu ve piskoposlarını Tripoliçe'de bir konferansa davet ettiler. Konferansa katılanlar tutuklanıp hapse atıldı. Bu olayın akabinde, yerel liderler Türklere saldırmaya başladılar. Mart ayının sonuna gelindiğinde bu tür hareketler iyice yaygınlaşmıştı. Olayların tırmanması, 2 Nisan'da Manya'da büyük bir isyan çıkmasına yol açmıştır. Ancak 6 Nisan'ın isyanın başlama tarihi olarak kutlanmasına neden olan bir olay yaşanmıştı. Yaygın inanca göre o gün Balyabadra piskoposu Germanos, Aya Lavra manastırında isyan bayrağını dalgalandırmıştır. Bu olayın ardından isyan bütün Yunan bölgelerine ve adalara yayılmıştır. Yunanlılar ilk olarak silahsız Müslümanlara saldırmışlardır. Bu saldırılar sonucunda Mora'da yaşayan kırk bin Müslüman halkın on beş bini öldürülmüştür. İsyancıların gaddarlığına Osmanlı'dan tepki gelmesi gecikmemiştir. 1822 yılında meydana gelen Sakız katliamı Avrupa'nın dikkatini çekmiştir. Ancak yine her zamanki gibi Osmanlı eylemleri tüm ayrıntılarıyla

dillendirilirken, Hristiyan vahşetinden dolayı bir sürü Müslüman'ın hayatını kaybetmesi göz ardı edilmiştir (Jelavich, 2013: 241-242).

Olayların ortaya çıkmaya başladığı sıralarda, âsi Yunanlılara karşı Osmanlı tarafından ciddi bir askerî operasyon yapılmamıştır ve bu yüzden isyan geniş bir alana yayılmıştır. Osmanlı tüm dikkatini Ali Paşa'yı yok etmeye odaklamıştı. Çıkan isyanı kontrol altına almak adına bir ordu da Tuna Prensliklerine gönderilmişti. Bu durum Mora'daki isyancılara konumlarını sağlamlaştırmak için büyük bir fırsat sunmuştu. Ali Paşa 1822 yılının Ocak ayında yakalanıp idam edilmiştir, başı da İstanbul'a gönderilmiştir. Ali Paşa tehlikesinin ortadan kaldırılması, Osmanlı'ya tüm dikkatini ve gücünü Yunan isyanına yoğunlaştırma fırsatı vermiştir. Harekete geçen Osmanlı güçleri hızlı bir şekilde Epir, Teselya ve Makedonya'daki isyanları bastırmıştır. Ancak konumlarını sağlamlaştıran Mora'daki isyancılar Misolongi ile birlikte Teb ve Atina'yı da içine alan bölgede üstünlük kurmayı başarmışlardır. Âsilerin güçlü bir donanmaya sahip olması, Osmanlı saldırısının kara yoluyla yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Yunanlıların düzenli bir ordu yerine, yerel liderlerin eşliğinde çeteler halinde savaşa girmeleri stratejik açıdan yerinde bir karardır. Dağlık bölgenin avantajlarını iyi kullanan bu çeteler, Osmanlı kuvvetlerine büyük kayıplar verdimişlerdir (Kutlu, 2007: 52).

Ayaklanmacıların kısa zamanda elde ettikleri başarılar, denetimleri altına giren toprakların nasıl yönetileceği sorununu ortaya çıkarmıştı. Birkaç ay gibi kısa bir zaman zarfında taşra hükümeti kuruldu ve 1822 yılının ilk aylarında Avrupa etkisinin hissedildiği liberal sayılabilecek bir anayasa kabul edildi. Beş kişiden oluşan yürütme konseyinin başına ise Aleksandr Mavrokordatos getirildi. Ertesi yıl anayasa yeniden gözden geçirildi ve mevcut üç yerel hükümet tek bir merkeze bağlandı. Ancak birleştirilmiş hükümet, hizipçi bölünmelere yol açmakta gecikmedi. 1824'e gelindiğinde ayaklanmacılar arasında devam etmekte olan çekişme iç savaşa dönüştü. Mavrokordatos, İpsilanti ve George Kunduriotis ile kleftlerin lideri Teodoros Kolokotronis taraftarları birbirlerine girdiler (Koyuncu, 2013: 484). Savaşın önde gelen isimlerinden biri olan General Makriyannis olayların aldığı bu şekli şaşkınlıkla karşılamıştır. Generalin "ben Türklere karşı savaşmak için ant içmiştim, Yunanlara değil" şeklinde sarf ettiği bu cümle duyduğu üzüntüyü göstermektedir (Clogg, 2013: 33-35).

İç savaşa yol açan hizipçilik genel olarak askerî ya da demokratik parti ile sivil ya da aristokratik parti arasındaki iktidar mücadelesi olarak yorumlanabilir. Askerî partiye egemen olan eski çetebaşlıların halk kitlelerini temsil ettiği söylenebilir. Sivil parti ise Moralı yerel ileri gelenlerin, adalı gemi sahiplerinin ve Fenerlilerin çıkarlarını yansıtmaktaydı. Bu bir nevi modernistler ile gelenekselciler arasındaki mücadeleyi ifade etmekteydi. Modernlik yanlıları Batılı kurumları hiçbir değişiklik yapmadan olduğu gibi ülkeye getirmeye ve bu yolla ülkeye Batılı bir görünüm vermeye çalışıyorlardı. Ancak modernistler, Osmanlı yönetimi altında Yunan toplumunun Batı Avrupa devletlerinin gelişiminden ne kadar uzak kaldığını göz ardı etmişlerdi. Giyiniş tarzlarıyla eski düzene bağlılıklarını simgeleyen gelenekçi seçkinler, bağımsızlık öncesi dönemde

topluma egemen oldular. Milliyetçi programa çok fazla tepki göstermeseler de bağımsız yönetimde her türlü ayrıcalıktan istifade etmeye kararlıydılar. Temel amaçları ise Türklerin sahip olduğu oligarşik yönetimin kendilerine geçmesiydi (Clogg, 2013: 37).

Kendi aralarındaki anlaşmazlıklar yüzünden güç kaybı yaşayan Yunan ayaklanmacılar, Sultan II. Mahmut'un ayaklanmayı bastırma girişimlerinde kendine yeni bir destek bulmasıyla kazanımlarını hızla kaybetmeye başladılar. Bu sözü edilen destek, padişah adına Mısır'ın valiliğini yürüten Mehmet Ali Paşa ve onun oğlu İbrahim Paşa'dan gelmekteydi. Esasında Mehmet Ali Paşa sultana karşı tam itaatte bulunan biri değildi ancak imparatorluğun içinde bulunduğu askerî zayıflık Osmanlı'nın bu âsi paşaya başvurmasını zorunlu hale getirmişti. Mehmet Ali Paşa, Mora ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesi şartıyla yardım etmeyi kabul etmişti. Paşaya, valiliklere ek olarak bir de yağmadan büyük bir pay alma vaadinde bulunulmuştu (Kutlu, 2007: 55).

Mısır kuvvetleri, Mora'ya çıkartma yaptıkları 1825'in Ocak ayından itibaren ilerleyişlerine devam ediyorlardı. İbrahim Paşa, sahip olduğu 60 gemi ve 16.000 piyadeden oluşan askerî güçle Mora'daki ayaklanmacıları hızlı bir şekilde dağıtmıştır. Girit'teki isyan ise Mısır kuvvetleri tarafından sert önlemlerle denetim altına sokulmuştur. Mısır kuvvetleri modern anlamda düzenli bir orduydü ve Yunan gerilla savaşçılarının bu askerî güce karşı neredeyse hiç şansları yoktu. 1826 Nisan'ında isyanın sağlam kalelerinden olan Misolongi de düştü ve Osmanlı kuvvetleri kısa bir sürede Antik Yunan medeniyetini simgeleyen Atina'nın Akropolis'ini hâkimiyet altına aldı. Son gelişmelerle birlikte isyan bastırılmış gibi görünmekteydi (Armaoğlu, 1997: 176). Ancak isyanın bastırıldığı sırada Avrupalı devletlerden gelen müdahale Yunan bağımsızlığına giden yolu açacaktı.

Yunan isyanı bazı sebeplerden ötürü zafiyete uğramıştır. Görüldüğü üzere isyan sırasında geniş çaplı bir Balkan ayaklanması meydana gelmediği gibi, kitlesel köylü hareketi de gerçekleşmemiştir. Yunanlılar, Osmanlı güçlerine gerilla savaşı yaparak karşı koymaya çalışıyorlardı. Mücadelelerin yönetimi ise yerel kaptanlar tarafından yapılmaktaydı. Önemli direniş hareketlerine liderlik etmiş olsalar da bahsi geçen kaptanların kendilerinden yüksek bir otoriteye boyun eğmeme yönündeki tavırları ve birbirlerine üstünlük sağlama mücadeleleri isyanın başarı şansını bir hayli azaltmıştır. Hatta kendini sağlama almak ve konumunu güçlendirmek isteyen çete liderlerinden bazıları Osmanlı'yla işbirliği yapmaktan çekinmemiştir. İsyanın silahlı gücünü oluşturan bu düzensiz birliklerin hukuksuzluğu ve sadakâtsizliği sivil liderler için büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Ayrıca sivil liderler bu adamları itaate zorlayabilecek hiçbir vasıtaya da sahip değillerdi. Bu gelişmeler karşısında endişeye kapılan Yunanlılar çareyi büyük devletlerden yardım istemekte bulmuşlardır. Yunan bağımsızlık hareketi hem başlangıcı hem de sonuçları yönünden Balkan toplulukları içinde Avrupa'nın ilgisini üzerine en çok çeken hareket olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan en zengin tebaanın bulunduğu, buna ek olarak stratejik açıdan oldukça önemli olan bu bölgede ortaya çıkan bağımsızlık hareketi kısa zamanda büyük devletlerinin politikalarında başköşeye oturmuştur (Ortaylı, 2004: 81).

1825 sonlarında ölen ağabeyinin yerine Rus Çarı olan I. Nikolay, Osmanlı'nın varlığına son verme niyetindeydi. Mora ve Girit'e Mehmet Ali Paşa'nın yerleşmesini istemiyordu (Kutlu, 2007: 55). Büyük devletleri olaya el koymaya iten temel neden, ticari çıkarlarının zarar görmesinden ziyade aralarından birinin durumu kendi yararına çevirmesinden duydukları endişeydi. Bu amaçla 1826 yılında Wellington Dükü başkanlığında toplanan kurul, 4 Nisan 1826'da St. Petersburg Protokolü'nü hazırladı. Protokol Yunan bağımsızlık savaşında, İngiltere ve Rusya'nın arabuluculuk rolü üstlenmesi üzerineydi. Protokol, Yunanistan'ın Osmanlı'ya vergi veren muhtar bir devlet haline getirilmesini ve Türklerin Yunanistan'dan çıkarılmasını öngörüyordu. Protokol, Yunan ulusal bağımsızlığı hakkında bilinen ilk uluslararası belge olması nedeniyle ayrıca önemlidir (Clogg, 2013: 39).

Bu dönem boyunca Rusya, Osmanlı ile diğer meselelerde müzakereleri sürdürmeye devam etmiştir. Bu müzakereler kapsamında Rusya kabul edilmesi güç talepler öne sürerken, Osmanlı içinde bulunduğu durumdan dolayı güçlü komşusunun isteklerine direnmekte zorluk çekiyordu. Yunan isyanı henüz bastırılmamıştı ve Osmanlı olası bir savaşta isyancıların yanında yer alacak gibi duran bir koalisyonla karşı karşıyaydı. Bu şartlar altında Ekim 1826'da Akkerman Anlaşması imzalandı ve bu anlaşmayla neredeyse Rusların bütün talepleri kabul edilmiş oluyordu. Asya sınırı ve ticari anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan anlaşma, içerisinde Balkanlarla ilgili de bir kısım barındırıyordu. Bu anlaşma ile Rusya; Eflak, Boğdan ve Sırbistan üzerinde açık bir hamilik elde ediyordu (Kutlu, 2007: 57).

Avusturya ve Prusya 4 Nisan 1826'da imzalanan St. Petersburg Protokolü'ne karşı çıkmıştır. Fransa ise 1827 tarihli Londra Anlaşması ile bu girişime dâhil olmuştur. İngiltere, Rusya ve Fransa aldıkları kararları 1827'nin Nisan ayında Osmanlı'ya tebliğ etmişlerdir. Söz konusu kararların yerine getirilmesi için ise Osmanlı'ya on beş gün süre tanımışlardır. Ancak Osmanlı bunun kendi iç meselesi olduğunu ileri sürerek protokolü ve kararlarını reddetmiştir. Ayrıca Osmanlı protokole vermiş olduğu cevapta bu müdahalenin âsilerin direnişlerini güçlendirdiğini ve 1815 Viyana düzenlemelerine aykırılık teşkil ettiğini ifade etmiştir (Armaoğlu, 1997: 179).

Bu süreçte Hydra, Spetsa ve Psara adalarının donanmaları, Yunan isyanının kırılma anında yardıma koşmuşlardı. Spetsa ve Psara adaları fazla bir direniş gösterememişlerdir. Hydra adası ise ele geçirilememiştir. Bu adalardaki denizciler ticaret ve korsanlıktan elde ettikleri paralarla savaşçı finanse etmelerinin yanında, Avrupa'daki bağlantıları vasıtasıyla bir nevi beşinci kol hizmeti görmüşlerdir. Osmanlı İmparatorluğu askerî, ekonomik ve toprak bütünlüğü gibi konularda gücünü kaybetmemiş olsaydı, gelişen bu bağımsızlık hareketinin başarılı olması neredeyse mümkün değildi. Yeniçeri ordularının seçkin savaşçı güçler olmaktan çıkıp, başıbozukluğun hâkim olduğu ve kadroların babadan oğula geçtiği toplumsal bir sınıf haline gelmesiyle, Osmanlı eski askerî gücünü önemli ölçüde kaybetti. Osmanlı merkezî yönetiminin başına sürekli dert açan bu sınıfın varlığına, 1826'da dönemin padişahı II. Mahmut tarafından oldukça sert yöntemler kullanılmak

suretiyle son verildi. Askerî olarak zayıflamasının yanında, savaş teknolojisindeki gelişmeleri takip edemeyip, bu alandaki ilerlemelerden geri kalması Osmanlı Devleti'ni, Avusturya, Rusya, İngiltere, Fransa gibi dış tehdit ve tehlikelere karşı savunmasız bir hale getirmişti (Clogg, 2013: 19-20).

İngiltere esasında Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikası güdüyordu. Söz konusu politikanın değişmesinde, bu isyana karşı olan İngiliz Dışişleri Bakanı Castlereagh'ın Ağustos 1822'de intihar etmesi üzerine, yerine getirilen George Cannig etkili olmuştur. Cannig, selefinin tersine bir Helenistti ve Hıristiyanlık davası olarak gördüğü bu olayı Ruslara bırakmak istemiyordu (Afyoncu, 2013b: 330-331). Dönemin İngiliz dışişleri bakanı Canning, Nisan 1827'de başbakan olmuş ancak aynı yılın Ağustos ayında ölmüştü. Canning tarafından tanımlanan sözde barışçıl politika doruk noktasına Ekim 1827'de Navarin Olayı ile ulaşmış oldu. Bu savaşta İngiltere, Rusya ve Fransa askerlerinden müteşekkil donanma Türk-Mısır donanmasını imha etmiştir. Yaptıkları Navarin baskını ile üç büyük devlet Yunan zaferinin garantörleri olarak kabul edilmiştir. Ancak Yunanlıların Osmanlı'ya karşı vermiş olduğu mücadele bu kadar uzun sürdürülmemiş olsaydı, bu devletler belki de olaya müdahale etmeyeceklerdi (Glenny, 2001: 52).

Hareket ortaya çıktığında, ticari rekabet ve kaygılardan dolayı ayaklanmaya destek vermek istemeyen Fransa, aslan payını İngiltere ve Rusya'ya kaptırmamak adına Navarin baskınında yer almıştır (Ortaylı, 2004: 81). Olayın ardından yapılan görüşmelerde Osmanlı, Yunanlara özerklik verilmesi yönündeki teklifi reddetmiştir. Bu sebeple taraf devletlerin elçileri İstanbul'u terk etmiştir. Bu sırada İngiltere'de meydana gelen iktidar değişikliği, mevcut politikaların değişmesine neden olmuştur. İktidara gelen Wellington, o ana kadar izlenen politikaların tersine bir tutumla, Mora meselesine doğrudan karışmama kararı almıştır. Çünkü Wellington, Osmanlı toprak bütünlüğünün korunmasından yanaydı. Bu sebepten ötürü, Navarin baskınının baş sorumlusu olarak görülen İngiliz Amirali Codrington, vakit kaybedilmeden görevinden azledilmiştir. Navarin felaketi haberi İstanbul'da çok sert yankı bulmuştur. Osmanlı, yakılan donanması için her üç devletten de tazminat istemiştir. Taraf devletler, sorumluluğu kaptanlarının üzerine yüklemeye kalkınca Osmanlı, İngiltere, Fransa ve Rusya ile ilişkilerini kesmiştir. Bununla birlikte İngiltere ve Fransa Mısır kuvvetlerinin Mora'dan nakli konusunda yardımcı olmuşlardır. Ardından Fransa otuz bin askerini Mora'ya sevk etmiştir. Fakat her ikisi de yeni bir çatışma istemiyordu. Ancak Rusya için durum farklıydı (Armaoğlu, 1997: 181).

Navarin olayı, diğer katılımcı devletlerle olan ilişkileri de bozmuştu, ancak halk nezdinde olayın esas sorumlusu olarak görülen Rusya'ya karşı büyük bir kin belirmişti. Bunun da etkisiyle Osmanlı, en büyük düşmanlığı Rusya'ya yöneltti. Bu doğrultuda Osmanlı, Akkerman Anlaşması'nı feshetti. Halkın tepkisini ve Osmanlı'nın yaklaşımını bahane eden Rusya, Osmanlı'ya karşı savaş ilan etti. Savaş, Rus kuvvetlerinin Nisan 1828'de Prensliklere girmesiyle başladı. Savaşta Rusya'nın üstünlük sağlaması, imparatorluğun kötü durumunu daha da ağırlaştırdı. Ancak Rusya

sadece Akkerman Anlaşması hükümlerini yeniden kabul ettirmeyi amaçlamaktaydı. Rus liderler, İstanbul alınsa bile, İstanbul'u işgal edemeyeceklerinin farkındaydılar. Zaten bu aşamada Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından yana değildi. Rusya'nın istediği, imparatorluğu içerden ele geçirmektir (Armaoğlu, 1997: 181-182). Osmanlı tüm enerjisini Rusya ile olan savaşa harcayınca, Yunan meselesi gündemden uzaklaştı. Yaşanan bu olaylar adetâ Yunanların bağımsız bir devlet kurmasını kaçınılmaz kılmıştı.

Mayıs 1827'de üçüncü bir anayasayı yürürlüğe sokan Troizen Kongresi, Kont Ioannis Kapodistrias'ı cumhurbaşkanı seçti ve 1828'de iş başına getirdi. Ayrıca kara ve deniz kuvvetleri komutanlığına iki Yunan yanlısı İngiliz, Sir Richard Church ile Aleksandr Cochrane, atandı. Yunanistan'ın ilk cumhurbaşkanı olan Kapodistrias esasında Korfulu bir Yunan'dır. Rus Çarı I. Aleksandr'ın dışişleri bakanlığını yaptığı sıralarda biri 1817, diğeri ise 1820'de olmak üzere iki defa Filiki Eterya'nın başına geçmesi önerilmişti. Ancak Kapodistrias, Yunanlılar için en iyi kurtuluş umudunun silahlı mücadelede değil, muhtemel bir Rus-Osmanlı savaşında yattığını dile getirmiştir. Bu ifade ile Kapodistrias uluslararası ilişkileri okumayı iyi bilen bir diplomat olduğunu açık bir şekilde göstermiştir. Troizen Kongresi'nde cumhurbaşkanı seçilmesi isabetli bir karar gibi gözükmemektedir. Rus geleneklerine göre yetişmiş olmasından dolayı anayasadaki liberal görüşleri ve kongredeki hizipleşmeleri dikkate almamıştır. Kapodistrias'ın iki hedefi vardı: Ülkenin devlet yapısının temellerini atmak ve yeni devlet için mümkün olan en uygun sınırları çizmek. Karşısında ise bir sürü engel vardı. Cumhurbaşkanlığı süresince milli bir ordu kurma, devlet yapısına işlevsellik kazandırma, çökmüş ekonomiyi istikrara kavuşturma ve eğitim sistemini düzenleme kavgası vermiştir. Bunlara ilave olarak bir de Türklerin bölgeyi terk etmesiyle boş kalan milli topraklar sorunuyla uğraşmıştır. Kapodistrias, kurulacak yeni devletin belkemiğini mülk sahibi köylülerin oluşturması gerektiği düşüncesindeydi. Ancak Kapodistrias, elde edilen topraklardan mümkün olan en yüksek payı almakta ısrarcı olan askerî liderler ile Moralı mevki ve para sahibi kişilerin engeline takılmıştır (Clogg, 2013: 41-42).

İngiltere, Rusya ve Fransa 22 Mart 1829'da Londra'da imzaladıkları protokolle kurulacak Yunan devletinin statüsünü ve sınırlarını belirlediler. Bu sırada Rusya ile devam etmekte olan savaş kaybeden Osmanlı, imzalanan Edirne Anlaşması (14 Eylül 1829)'nın 10. maddesi gereği alınan kararları kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu anlaşma aynı zamanda Sırbistan'a özerklik veriyor ve Eflak-Boğdan'da Rus nüfuzunu taniyordu. İngiltere, muhtemel bir Rus nüfuzundan duyduğu endişeden dolayı olabildiğince küçük bir Yunanistan kurulmasından yanaydı. Bu yüzden 22 Mart Protokolü'nde çizilen sınırların daha da küçültülmesine karar verildi. 3 Şubat 1830'da imzalanan Londra Anlaşması ile Osmanlı toprakları üzerinde ilk bağımsız Hıristiyan devleti kurulmuş ve bu devlet Osmanlı tarafından da tanınmış oluyordu. Devletin özerk değil de bağımsız bir yapıda olması için en çok baskı yapanlar İngiltere'ydi. Rusya, istemeyerek de olsa yeni düzenlemeleri kabul etmek zorunda kalmıştır. Bağımsız Yunan devletinin kurulması aslında daha

sonra Balkanlarda ve imparatorluğun diğer bölgelerinde meydana gelecek olan parçalanmaların başlangıcıydı (Koyuncu, 2013: 485).

Yunan bağımsızlık hareketi Doğu Avrupa’da gelişen ilk bağımsızlık hareketi değildi, ama bağımsız bir devletin kurulmasıyla sonuçlanan ilk hareketti. Ancak kurulan bu devlet Yunan milliyetçilerin hayal ettiğinden bir hayli uzaktı. Yeni devlet savaşın patlak verdiği sırada Osmanlı topraklarında bulunan Yunanlıların ancak üçte birini kapsıyordu. Ayrıca bağımsızlığı da ciddi ölçüde sınırlandırılmıştı. Garantör güçler, yeni devletin bağımsızlığını kabul etmelerine karşılık olarak Yunanistan’ın babadan oğula geçen bir monarşiyle yönetilmesini şart koşmuşlardı. Kralın ise Avrupa’da İngiltere, Rusya ve Fransa ile doğrudan bağlantılı olmayan bir krallık ailesinden seçilmesine karar vermişlerdi. Kapodistrias’ın kendisine sunmuş olduğu iç karartıcı raporlardan dolayı gözü korkan Saxe-Coburg’lu Leopold taht önerisini geri çevirince, büyük devletler Bavyera Kralı I. Ludwig’in 17. yaşındaki oğlu Wittelsbach’lı Otto’yu kral seçmişlerdi. Yerli partilerin mücadele halindeki yabancı devletlere güvenmeleri ise, Yunan politikasının bir zayıflığıydı. Bağımsızlık hareketinin başarıya ulaşmasının ancak yabancı bir gücün desteğiyle mümkün olabileceği algısı, Balkanlarda ortaya çıkacak olan diğer bağımsızlık hareketlerine umut kırıcı bir örnek olmuştur. Milliyetçi grup içinde bu rolü hangi devletin oynayacağına dair bir fikir birliği oluşmaması da sonu iç savaşa varacak çatışmalara yol açmıştır (Clogg, 2013: 43).

İstanbul Patrikliği, Yunan ayaklanmasına karşı bir tutum sergilemiştir (Todorova, 2000: 76). Bu yüzden kurulan Yunan devletinin ilk işi kendi kilisesini kurmak olmuştur. Yunan devletinin kuruluşundan sonra Yunanca konuşan Ortodoks halk iki merkez arasında kalmıştır. Bir tarafta ulusal merkez olan Atina, diğer tarafta ruhanî merkez olan İstanbul Patrikhanesi bulunmaktaydı. Atina ulusal çıkarlar adına tüm Yunanlıların lideri olmak için çabalarken, Patrikhane sahip olduğu tüm Ortodoksların lideri olma konumunu devam ettirme gayretindeydi. Ayrıca İstanbul patriği, isyan hareketini destekleyen Yunan dinî liderlerini aforoz etmişti (Millas, 2014: 219-220).

“Megali İdea” yani Yunanlıların yaşadıkları tüm bölgeleri kurulan yeni devletle birleştirme düşüncesi 1840’larda yeniden popüler hale gelmiştir. Yunan devletinin bu politikası Patrikhane tarafından benimsenmemiş ve söz konusu düşüncenin Ortodoks birliğine zarar vereceğine inanılmıştır. Bu doğrultuda Patrikhane, kimi zenginler, soylular ve aydınlar Osmanlı çatisi altında yaşamayı tercih etmiştir. Hellen Osmanlılığı şeklinde de ifade edilen bu görüşün taraftarları Osmanlı Devleti’nin güvenini yeniden kazanmış ve özellikle Batılı devletler ile olan ticarete aracı konumuna gelerek servetlerine servet katmışlardır (Millas, 2014: 213-214).

Patrikhane’nin karşı çıktığı ikinci bir gelişme Osmanlı’nın içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için yaptığı reformlardı. Bunlar içinde Tanzimat’a hâkim olan eşitlik anlayışı çerçevesinde, özellikle de belediye meclislerinde sivil cemaatlerin artık kendi seçecekleri temsilcilerle yönetilecek olmaları ruhban sınıfını rahatsız etmişti. Bu gelişme, o güne dek

atamalarla yöneticileri kontrol altında tutan Patrikhane'nin nüfuzunu sarsmıştır. Devam eden süreçte bağımsız Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması ile de Patrikhane'nin uluslar-üstü konumuna bir darbe daha indirilmiş oldu ve her ulusun kendi bağımsız kilisesini kurması gündeme geldi. Patrikhane'nin nüfuzunu kırmak adına Osmanlı'nın Bulgar Eksarhlığı'na verdiği destek, Patrikhane'nin daha ulusçu bir karakter kazanmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler Patrikhane-Atina ilişkilerinde görece bir yumuşama sağlamıştır. Ancak sürtüşmeler aralıklı olarak devam etmiştir (Millas, 2014: 219-220).

Azımsanmayacak başarılar elde etmesine karşın Kapodistrias, uyguladığı baskıcı yöntemlerle ve Yunanlıların kendi kendilerini yönetmede yetersiz oldukları yönündeki düşüncesiyle, toplumda sözü geçen kimselerin tepkisini çekti. Bu tepki Kapodistrias'ın çok umurunda değildi, çünkü zaten kendisi Yunan toplumunun seçkin kesimine karşıydı ve onları küçük gördüğünü saklamıyordu. Kapodistrias, “başpiskoposlara Hıristiyan Türkler, komutanlara soyguncular, aydın sınıfına aptallar ve Fenerlilere şeytanın çocukları” diyerek onları dışladı. Bu tutumu yüzünden güçlü düşmanlar kazanması kaçınılmazdı. Kapodistrias'ın, savaşın yürütülmesinde önemli görevler icra etmiş olan, yönetimden güç ve saygınlık bekleyen kimseleri kendinden soğutması, Güney Mora'nın Mani bölgesindeki güçlü Mavramikhalis klanının öfkelerini çekmiştir. Kapodistrias, bu klanın iki üyesince -Georgios ve Konstantinos Mavromikhalis- 9 Ekim 1831'de taşra başkenti Nafplion'daki bir kiliseye girerken öldürülmüştür. Kapodistrias'ın ardından yeni devletin güç simsarları yas tutmadıysalar bile, büyük halk kitlelerinin kendisine duydukları sevgiyi göstermesine müdahalede bulunmamışlardır. Onun ölümüyle, bağımsızlığı garantiye alan küçük Yunanistan, hali hazırda bastırılmamış olan kargaşanın içine yeniden sürüklenmiştir (Clogg, 2013: 43-44).

4.2. Sırp Bağımsızlığı

Sırbistan özellikle Sırpça konuşulan bölgeye verilmiş bir isim değildir. Çünkü bu dili konuşan Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Karadağ halkı kendilerini Sırp saymazlar ki; zaten Sırp değildirler. Ancak bu sayılan üç bölgenin gerek Sırbistan'ın özerkliğini kazanmasında, gerekse de bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesinde yer almasında büyük payı vardır. Sırp milliyetçiliğinin kültürel ve malî desteği Hırvatistan ile Voyvodina'dan, savaşçı desteği ise Karadağ'dan gelmiştir (Ortaylı, 2004: 78).

Sırlar, Batı Balkanlarda geniş bir bölgede yaşamaktaydılar. Sıkı bir yerel yönetim sisteminin hâkim olduğu Sırp topraklarında temel yönetim birimi “Knezlikti”. Knezliklerde yerel ileri gelenlerden oluşan bir konsey bulunurdu ve Knezler, bahsi geçen konseyler tarafından seçilirdi. Osmanlı hâkimiyeti altında olan diğer bölgelerde uygulandığı gibi, burada da Bâbîâli tarafından seçilen bir kişi bölgesini devlete karşı temsil ederdi. Bu kişi, sadece bölgede asayişin sağlanmasından değil, aynı zamanda vergilerin toplanmasından da sorumluydu. Knezlikler köylerin, köyler ise zadrugaların (geniş aile örgütlenmeleri) bir araya gelmesiyle oluşuyordu.

Köylerde yaşam ataerkil aile formuna dayanmaktaydı ve monotondur. Zadrugalarda iş ve dinlenme için büyükçe bir oda bulunmaktaydı. Ayrıca içerisinde dört yanına dağınık halde yatak odalarının yer aldığı geniş bir aile mekânı olan zadruga, Sırp toplum yapısının temel dinamiğini teşkil ediyordu. İnsanlar, mevcut nüfus kalabalıklaşınca yeni bir tane inşa etmek yerine, var olan zadruganın sınırlarını genişletme yoluna giderlerdi. 19. yüzyılın ünlü Alman tarihçisi Leopold Ranke, “Kendi ihtiyaçlarını sağlayan ve her biri kendi içinde kapalı olan bu aileler Sırp milliyetçiliğinin temelini oluşturur. Kişisel çıkar böylece aile çıkarıyla birleşir.” sözüyle Sırp ailenin önemini ifade etmiştir. Zadrugalar, Sırpların sosyo-kültürel özelliklerini Ortodoks Kilisesi’nden daha iyi bir şekilde muhafaza ederdi (Glenny, 2001: 30).

4.2.1. Osmanlı Yönetiminde Sırp

Çirmen (1371) ve Kosova (1389) Savaşlarında kazanılan zafer neticesinde Sırbistan Osmanlı fetihlerine açık bir hale gelmişti. Sırp, Osmanlıların girdikleri savaşlara asker gönderiyor ve düzenli olarak vergi ödüyorlardı. Ankara Savaşı’nda Osmanlı’nın yenilmesini fırsat bilen Sırp Prensi Stefan Lazareviç, kendisine toprak kazancı sağlayan Macar Kralı Sigismund’un hâkimiyetini kabul etmiştir. Macar kralının ölümünden sonra başlayan Türk akınlarına karşı koyamayan Sırp, 1439’da tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmişlerdir. Daha sonra ise Erdel Beyi Jonas Hunyadi’nin Osmanlılara karşı tertip ettiği sefere katılan Sırp, savaş neticesinde imzalanan Segedin Anlaşması ile vergi vermek şartıyla kaybetmiş oldukları toprakların bir kısmını geri almayı başarmışlardır. Fakat Varna (1444) ve II. Kosova (1448) Savaşlarında Hunyadi’nin ağır mağlubiyetler alması, Sırp Osmanlı saldırısına karşı savunmamız bırakmıştır (Afyoncu, 2013a: 348).

Tüm dikkatini İstanbul’un fethine veren Fatih Sultan Mehmet, Sırbistan seferini sonraya bırakmıştı. Fatih Sultan Mehmet, 1454’te büyük bir ordu ile Sırbistan’a girmiştir. 1455’te ikinci kez Sırbistan seferine çıkan Fatih Sultan Mehmet Sırp kuvvetlerini mağlup etmiş ve Hunyadi’nin elinde olan Belgrad’ı almak için Sırp despotu George Brankoviç ile anlaşma yapmıştır. Sırp prensinin ölmesinden sonra yerine gelen oğlu Lazar da Osmanlılarla anlaşma yoluna gitmiştir. Belgrad ancak 1522’de Kanuni tarafından fethedilmiştir. Osmanlı, burada da idari yapıda köklü değişiklik yapmamıştır. Sırp Krallığı zamanında askerlik mesleğinden olanlar, maiyetlerindeki toprakları tımar olarak kullanarak hizmet etmişlerdir. Kiliseye ve gelir kaynaklarına dokunulmamış; var olan feodal angaryalar kaldırılarak köylünün nefes alması sağlanmıştır (Afyoncu, 2013a: 348-349). Örneğin, Sırbistan’da Duşanov Zakonik kanunlarına göre köylü haftada iki gün -yılda yüz dört gün- feodal beye hizmet etmek zorundaydı. Osmanlı yönetiminde ise köylü yılda sadece üç gün tımar sahibi sipahiye hizmet ederdi (İstanbul, 2015: 4-5).

Halk geçimini ağırlıklı olarak hayvancılıkla sağlamaktaydı. En büyük pazar ise Habsburg monarşisiydi. 19. yüzyılda hayvancılık, özellikle de domuz ihracatı Sırp ticaretinin en önemli

kalemi olacaktı. Her köyün bir knezi ve bunların üzerinde de “Oberknez” -Avusturya işgali sırasında 18. yüzyılın sonlarında gelişen bir kurum- vardı. Vergileri toplamaktan ve halkı Osmanlı İmparatorluğu’na karşı temsil etmekten bunlar sorumluydular. Gelecekteki Sırp bağımsızlık mücadelesinin liderliğini yapacak olan Karayorgi ve Miloş Obrenoviç de hayvancılıkla uğraşıp, vergi toplayan knezlerdendi (Ortaylı, 2004: 78-79).

17. yüzyıl sonlarına kadar Sırp lar Osmanlı hâkimiyetine karşı herhangi bir girişimde bulunmamışlardı. Mezhepsel farklılıklara rağmen, coğrafya Habsburg İmparatorluğu ile işbirliğini zorunlu hale getirmekteydi. Avusturya askerlerinin 1688’de Belgrad’ı işgal etmeleri üzerine Habsburg hükümeti ile temas halinde bulunan Sırp patrik III. Arsenije, takipçilerinden Osmanlı İmparatorluğu’na karşı isyan etmelerini istemiştir. Bir yıl sonra, yani 1689’da meydana gelen tersine gelişme ile Osmanlı bu bölgenin kontrolünü tekrar ele geçirmiştir. Osmanlı misillemelerinden çekinen Arsenije ve takipçileri Avusturya ordusu ile birlikte çekilmişlerdir. Sadece Habsburg hükümeti değil, aynı zamanda Ortodokslar da göçün kalıcı olmayacağını düşünmekteydiler. Osmanlı’ya karşı elde edilecek büyük bir zaferin akabinde Sırp ların yurtlarına döneceğini umut ediyorlardı. Ancak olaylar bu yönde gelişmemiştir. Patriğin ihaneti, Osmanlı’nın İpek Patrikliği’ne yaklaşımını da değiştirmiştir. Patriklik için Osmanlı, Sırp ların yerine Rumları aday olarak belirlemeye başlamıştır (Afyoncu, 2013a: 349).

Osmanlı, Karlofça Anlaşması’nda kaybetmiş olduğu yerleri geri almak için 1715-1718 yılları arasında Avusturya ve Venedik ile savaşmıştır. Savaşı kaybeden Osmanlı, 1718 tarihli Pasarofça Anlaşması ile Sırbistan’ın büyük bir bölümünü Avusturya’ya bırakmak zorunda kalmıştır. Fakat bu durum uzun sürmemiştir (Kutlu, 2007: 28). Habsburg İmparatorluğu Rusya ile ittifakı yüzünden 1737 yılında kendisini tekrar savaşın içinde bulmuştur. Askerî birliklerin beceriksizliğine rağmen, harekât zaferle başlamıştı. Niş yeniden, Habsburglar tarafından ele geçirilmişti. Habsburgların yardım talebine olumlu cevap veren patrik IV Arsenije, bu isteği geri çevirmemiştir. 1736-1739 yılları arasındaki savaşlarda Avusturya’yı mağlup eden Osmanlı kuvvetleri, Niş’i geri alıp oradan da kuzeye doğru ilerlemiştir. Bunun üzerine patrik ile yaklaşık iki bin civarındaki takipçisi ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı, bu savaş sonunda imzalanan Belgrat Anlaşması (1739) ile kaybettiği Sırbistan topraklarını geri almıştır (Kurtaran, 2014: 220-221).

1739’da barışın sağlanmasıyla beraber, Osmanlı idaresi sipahileriyle ve Yeniçerileriyle bölgeye geri dönmüştür. Sırp patriğinin açık ihaneti, İpek Patrikliği’ne ağır bir darbe indirilmesine neden olmuştur. Arsenije’nin kaçmasının ardından bu makama tekrar bir Rum aday seçilmiş ve diğer makamlara da Rum kökenli kişilerden bir dizi atama gerçekleştirilmiştir. Sırp ların içinde bulunduğu koşullar ise genel olarak aynı kalmıştır. Bölgede uzun bir barış dönemi hâkim olmuştur. 1768-1774 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı bölgedeki barışa zarar vermemiştir. 1788 yılında Osmanlı ile Rusya arasında savaş çıkmıştır. Avusturya da çıkan savaş fırsat bilerek Belgrad’ı düşürmek istemiştir. Bölge yeniden işgal altında kalmıştır. Avusturya, bu savaşta yeniden

Sırlardan yardım talep etmiştir. Bu sebeple freicorplar, yani özel Sırp birlikleri kurulmuştur. Bu düzensiz birlikler başlangıçta bazı başarılar elde etmiş olsa da düzenli ve daha disiplinli Osmanlı ordusunun saldırısına karşı koyamamıştır (Armaoğlu, 1997: 19).

Bu savaş Sırp gönüllülerin yanında Habsburg İmparatorluğu için de olumsuz sonuçlar doğurmuştu. Avusturya 1789 yılında Belgrad'ı işgal etmiş olsa da Avrupa'da cereyan eden olaylar sebebiyle burayı terk etmek zorunda kalmıştır. 1791'de imzalanan Zıştovi Anlaşması, savaştan önceki sınırları büyük ölçüde korumaktaydı. Osmanlı, Habsburg ordusuna katılanlar için genel af vadetti. Bu af ile yaklaşık elli bin Sırp kendi topraklarına geri döndü. Bu yaşanan olaylar, Sırların Habsburg yardımından ümitlerini kesmelerine neden olmuştur. Ancak bu savaşın Sırlara önemli bir faydası olmuştu. Sırların çoğunluğu, Avusturya ordusunda veya kendi milis güçlerinde savaş konusunda tecrübe kazanmıştı. Bu sayede Sırlar, isyana karar verdiklerinde kendi inisiyatifleriyle askerî mücadeleye hazır duruma gelmişlerdi. 18. yüzyılın sonlarına doğru, Sırlar sadece kırsal alanda değil, aynı zamanda şehirlerde de koloniler kurmuşlardı. Rumlar gibi, Sırp tüccarlar da Habsburg ticareti içinde önemli bir paya sahip olmuşlardı (Glenny, 2001: 28-29). 18. yüzyılda meydana gelen Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında yaşanan her Avusturya işgali, Sırbistan'ı bağımsızlığa teşvik etmiştir. Neredeyse yüzyıl süren bu etkileşimlerin bir nihayete ermesi kaçınılmazdı.

4.2.2. Sırp Kimliğinin İnşasında Kilisenin Önemi ve Kültürel Faaliyetler

Balkanlara 7. yüzyılda gelen Sırlar köken itibariyle Slavdır. Hıristiyanlığa döndürülmelerinin ardından ki bu yaklaşık olarak 9. yüzyılın ikinci yarısına tekabül etmektedir, Ortodoks olmuşlardır. Sırp Kilisesi, uzun bir süre Ohri Başpiskoposluğu'na bağlı bir şekilde işlerini yürütmüştür. Sırp Kilisesi'nin bağımsız olmaya yönelik ilk girişimi 13. yüzyıldadır. Sırp papaz Nemanya tarafından başlatılan bağımsızlık mücadelesi, oğlu Sava tarafından devam ettirilmiştir. Ohri Başpiskoposu Homatiyan'ın ekonomik sebeplerden dolayı Sırp Kilisesi'ne bağımsızlık vermeyeceğini düşünen Sava, aynı zamanda Epir ve İznik Krallıkları arasında Bizans tahtı için verilen mücadeleden de haberdardı. Bu yüzden, 1219 yılında Sırp Kilisesi'nin bağımsızlığını Ohri Başpiskoposluğu'ndan ya da Fener Rum Patrikhanesi'nden değil, doğrudan İznik Patrikliği'nden talep edip kazanmıştır (Yılmaz, 2019: 395-396).

Tarihsel olarak Sırp kimliğinin kurulmasında en etkili unsur Sırp Ortodoks Kilisesi'dir. Kilise, 13. yüzyılın başlarında Rum Ortodoks Kilisesi içinde özerklik elde etmiştir. Sırp Kralı Stefan Duşan döneminde Patriklik (1346) seviyesine yükseltilmiştir. Bu gelişmenin yaşanmasında Balkanlardaki siyasi durum etkili olmuştur. Bizans sürekli olarak güç ve toprak kaybetmekteydi. Sırp Patrikhanesi'nin kurulduğu yıl Büyük Duşan, Patrikhane tarafından Sırların ve Bizanslıların imparatoru olarak taçlandırılmıştır (Sotirović, 2011: 144). Bu şekilde bağımsız bir Sırp Ortodoks Patrikhanesi kurulmuş oldu (Malcolm, 1998: 35). Fatih Sultan Mehmet 1459'da Sırbistan'ın fethini

tamamlayınca Sırp Patrikhanesini kapatmış; kiliseleri ile cemaatini Ohri'deki Bulgar Kilisesi'ne bağlamıştır (Afyoncu, 2013a: 350).

Sırp Patrikliği, İstanbul Patrikliği'nin, dolayısıyla da Rum ruhban teşkilatının nüfuz alanına dâhil olmuştur. Bu tarihten sonra Sırp Patrikhanesi'nin bağımsızlığı sekteye uğramış olsa da Slav ayin geleneğine bağlılığı ve Sırp kültürel hayatındaki kilit rolü değişmeden kalmıştır. 19. yüzyılda milliyetçilik kavramı popüler olduğunda, bu kiliseye mensup olmak Sırp kimliğini oluşturan hazır bir kategori şeklini alacaktı. Böylelikle Sırp milliyetçiliği, Sırp Ortodoksluğu vasıtasıyla politik bir düzleme geçişte zorlanmayacaktı (Malcolm, 1998: 35).

Esasında Osmanlı fethinin sonuçları her açıdan yıkıcı değildi. Osmanlılar, tesis ettikleri yönetim sistemi ile Sırp'ların dinî ve milli kimliklerini korumalarına yardımcı olmuşlardır. Venedikliler ve Macarlar o sırada Balkanlarda hâkimiyet kurmaya çalışan diğer iki devletti. Bu devletler aynı zamanda Katolikliği de yaymaya çalışıyorlardı. Balkanların Osmanlı hâkimiyetine girmesi bu bölgenin Katolikleşmesine engel olmuştur (Afyoncu, 2013a: 349). Katolikliğin yayılmasının engellenmesi Ortodoksluğa rahat hareket edebilme imkânına sunmuştur. Ayrıca Ortodoksluk sayesinde Sırp'lar, kimliklerini dış baskılara rağmen, yüzyıllar boyunca koruyabilmişlerdir (Groen, 1998: 120).

Sırp din kurumları, 1557 yılına kadar İstanbul Patrikliği'nin Rumlaştırma ve Helenleştirme faaliyetlerine maruz kalmıştır. Bu tarihte Kanuni Sultan Süleyman, devşirme sistemi aracılığıyla yetişmiş ünlü sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın telkinleriyle İpek Patrikliğini yeniden canlandırmıştır. Sokullu'nun bu tavrı, aynı zamanda devşirme alınan çocukların aileleriyle bağlarını tamamen koparmadığının kanıtıdır. İpek Patrikliğine ise Aynaroz'daki manastırın Sırp başkeşişi ve aynı zamanda Sokullu'nun kardeşi olan Makarije tayin edilmiştir (Malcolm, 1998: 144). Dolayısıyla Sırp'lar, Osmanlı sisteminde bu makamın bütün hak ve yetkileriyle donanmış bir millet başına kavuşmuştur (Rusinow, 2000: 131).

Orta Çağ Sırp Krallığı'nın Osmanlı hâkimiyeti altına alınmasından sonra Sırp'lar, sadece bağımsızlıklarını değil, aynı zamanda toprak sahiplerden oluşan soylular sınıfını da kaybetmişlerdir. Bu aşamadan sonra liderlik, kapatıldığı 1766 yılına kadar bağımsız Sırp Patrikliği'ne geçmiştir. Zira Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Sırp'ları birleştirebilecek tek kurum Sırp Patrikhanesi'ydi. Patrikhane bulunduğu konum itibarıyla, Sırp devletinin sahip olduğu otoriteyi de eline alıyordu. Böylece Sırp patrikler, sadece dinî konularından gelen yetkileri ellerinde bulundurmuyor, aynı zamanda Orta Çağ Sırp krallarının yerine getirdiği milli, kültürel ve tarihsel hafızanın oluşumuna ilişkin faaliyetleri de üstlenmiş oluyorlardı. Sırp din kurumları, Sırp'ların İslamiyet'e geçişlerine engel olarak, onların Ortodoksluğa sadık kalmalarında önemli bir rol oynamıştır. Sırp Patrikhanesi'nin etkisi altında kalan Ortodoks Hıristiyanlık, Sırp milli kimliğinin temel taşı olmuştur (Sotirović, 2011: 143-145).

Sırp Ortodoks hiyerarşisi üyelerinin yazmış olduğu yazılarda, Sırpılık ile Ortodoksluğun sıkı bir ilişki içinde olduğu inancı hâkimdir. Sırpılık ve Ortodoksluk, bir varlığı oluşturan iki ayrı kutsal parça olarak görülmüştür. Bu anlamda Osmanlı'ya karşı meydana gelen Sırp ayaklanmalarının hem milliyetçi hem de dinsel karakterli olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun meydana gelmesinde, söz konusu faaliyetlerin altyapısının çoğunlukla din adamlarınca hazırlanmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Osmanlı yönetimi döneminde kendisini Orta Çağ'daki büyük Sırp devletinin mirasçısı gören İpek Patrikhanesi, aynı zamanda üstleneceği ulusal misyonun da farkındaydı. İpek Patrikhanesi çeşitli etnik ve dinsel motiflerin varlığına rağmen, genel olarak İstanbul Patrikliği'nin kontrolünde olan bölgeleri "Sırp toprakları" şeklinde adlandırmaktaydı. Milli kimliği koruyan ve özlem duyulan mazinin hatırasını yaşatan İpek Patrikhanesi, İstanbul Patrikliği gibi Osmanlı tahakkümünün kalıcı olmayacağı düşüncesine yürekten bağlıydı. Ayrıca o da en büyük düşman olarak Katolik Kilisesi'ni kabul etmekteydi. Şüphesiz öyleydi de (Groen, 1998: 120).

Kutsal meclisler vasıtasıyla kendi kendini yöneten Sırp Patrikliği, Rusya'dakiler de dâhil olmak üzere, Ortodoks kurumlarıyla iletişim halindeydi. Rusya'nın Balkanlarda yaptığı Panslavizm propagandası, Sırp milli bilincinin oluşmasında önemli bir etkidir. Ruslar tarafından 1726 yılında Karlofça'da Rusça-Slavca eğitim veren bir okul açılmıştır. 1733 yılında ise Kiev Akademisi buraya altı öğretmen göndermiştir. Bu öğretmenler lise düzeyinde bir okulun temelini atmışlar ve eğitim amaçlı kitaplar hazırlayarak yayınlamışlardır. Ters yönde olarak bazı din adamları da eğitim için Rusya'ya gitmiştir. Bunlardan biri de gelecekte tarihçi olacak Jovan Rajic'tir. Rajic, Kiev Din Akademisi'ne öğrenci olarak gitmiştir. Rusya'ya gidenler arasında yer alan Fruska Gore manastırındaki keşişleri de unutmamak gerekir. Keşişler, Zagorsk veya Pecherskaya Laura şehirlerine gitmişlerdir. Bu yolculuğu hac yolculuğu olarak gören bu kişiler, eğitimlerinden sonra geriye 'vadedilmiş topraklar' fikirleriyle dönmüşlerdir (Castellan, 1992: 228).

Sırp da Bulgar ve Romenlerdeki gibi milli uyanışta etkili olmuş rahiplere sahiptiler. Jovan Rajic ve Dositej Dimitrije Obradovich bu din adamlarından ikisiydi (Stavrianos, 2002: 241). Yazar ve dilbilimci Obradovich, Sırp arasında Sırp modernleşmesinin öncüsü olarak kabul edilmektedir. Israrla yerel dili yaygınlaştırmaya çalışan ilk kişi olan Obradovich (Markovich, 2011: 12), aydın kesimin düşüncülerini tüm insanların anlayacağı sade bir dilde paylaşması gerektiğine inanmaktaydı. Düşüncelerin bu şekilde sadece eski kitapların dilini bilenler tarafından değil, aynı zamanda köylüler tarafından da anlaşılacağını vurgulamıştır. Obradovich, Sırp diline ek olarak Latince, Yunanca, Kilise Slavcası, Romence, İtalyanca, Fransızca, Almanca ve İngilizce bilmekteydi (Calic, 2019: 158). Bu özelliği sayesinde Sırp dış işleri bakanı olarak hizmet etmiştir. Obradovich, ayrıca ilk Sırp eğitim bakanıydı. Devrim için bağış toplama çalışmaları yürütmüş ve Sırp anayasasının hazırlanmasına yardımcı olmuştur (Calic, 2019: 201-211).

Sırp patriklerinin Habsburg hükümeti ile birlikte hareket etmesinden dolayı İpek Patrikliği, cemaati ve yetkisi altında bulunan topraklarla birlikte 1766 yılında ikinci kez İstanbul Patrikliği'nin

denetimine sokulmuştur. Bu gelişmelerle birlikte Karlofça Metropolitliği Sırplar için yeniden dinî ve kültürel bir merkez haline gelmiştir. Metropolitik, Sırpların kültürel gelişimi ve eğitimi üzerinde önemli bir rol oynamıştır. İpek Kilisesi gibi, Karlofça Metropolitliği de Orta Çağ Sırp Krallığı'nın mirasını yaşatmış, bu krallığın tarihini idealleştirmiş ve yüceltmıştır. Sırp burjuvazisinin yardımıyla 1790 yılında Karlofça'da, 1810 yılında ise Novi Sad'da birer Sırp lisesi kurulmuştur. Viyana'da 1791 yılında Sırp diline ilk gazete basılmıştır. Bunu Pavlo Julinac'ın 1765 yılında yayınlanan *Sloven-Sırp Halkının Tarihi Gelişimine Kısa Bir Giriş* adlı eseri takip etmiştir (Castellan, 1992: 228-229).

Çağdaş Sırp edebiyatının ve dilinin oluşumunda etkili olan aydınlar Karlofça Metropolitliği'nin himayesinde çalışmalarını yürütmüşlerdir. Dolayısıyla Karlofça Metropolitliği Sırp milliyetçiliğinin teşekkülünde önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Sırp milli kimliğinin oluşturulmasında önemli isimlerden olan Vuk Stefan Karadziç, bu metropolitik himayesinde yetişen ve eser veren aydınların en önemlilerin biridir (Sadoğlu, 2016: 5). Karadziç, gerek modern Sırp dilini oluşturmak adına yapmış olduğu faaliyetlerle, gerekse de diğer yaptığı çalışmalarla 19. yüzyıl Sırp milliyetçi düşüncesinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Güney Slav lehçesinin kitlelere ulaşmasını sağlayan Karadziç, Güney Slav kimliğinin ağırlık merkezini ayrıştırıcı dinî inançtan, birleştirici ortak lehçeye aktarmıştır. Bu faaliyetleri ile Sırplar nezdinde, Sırp dilinin en önemli reformcusu olarak kabul edilmiştir (Veremis, 2014: 55). Karadziç'in bu hareketinin başarıya ulaşmasında özerk Sırp devletinin kurulması ve bununla bağlantılı olarak Sırp Ortodoks Kilisesi'nin, Sırpların tek milli kurumu olma özelliğini kaybetmesi etkili olmuştur.

Karadziç'in faaliyetlerinde dil önemli bir yere sahiptir. Ortak dil etrafında şekillenen kimliği esas alan milliyetçilik algısıyla Karadziç'in, Alman Filozof Herder'in milliyetçilik anlayışına yakın olduğu düşünülmektedir (Çaputlu, 2019: 79). Herder, bir milleti millet yapan şeyin dil olduğunu ileri sürmüştür. Herder, Yunanlıların kendilerini dünyanın diğer milletlerinden üstün görmelerinin sebebinin, işlenmiş ve zengin bir dile sahip olmak olduğunu ifade etmiştir. Buradan hareketle Herder'in Alman edebiyatını oluşturarak dil üzerinden yaptığı millileştirme çabalarının benzeri Karadziç'te görülmektedir (İplikci, 2017: 133).

Sırbistan'ın edebi canlanmasının babası olarak görülen Karadzic, "çitluk" adı verilen ve tımar sisteminin yerine getirilen sistemi en kötü Osmanlı kurumu olarak nitelemiştir. Çünkü bu yeni kurum Yeniçerilerin kârlarını artırırken, köylüyü borç batağına sürüklemiştir. Karadziç, 1832 yılında Sırp prensi Miloş'a bir mektup yazmıştır. Mektubunda, yönetiminden kimsenin memnun olmadığından ve insanların kendilerini korku altında hissettiğinden bahsetmiştir. İşlerin bu minvalde ilerlemesinin ülkeyi felakete sürükleyeceğini dile getirmiştir. Bu gidişata son vermek adına, Miloş'a yönetim anlayışında değişiklik yapmasını tavsiye etmiştir (Stavrianos, 2002: 252).

Yunanistan'ın bağımsız bir devlet haline gelmesi ve Prenslüklerin sahip olduğu özerkliğin çerçevesinin genişletilmesi, Sırp'ların bağımsız olma isteğini kamçılamıştır. Sırp aydınlar, önemli olayların anlatıldığı şiirler ve şarkılarla romantikleştirilmiş bir tarihi süreklilik sağlayarak tartışmalı topraklarda hak iddialarına meşruiyet sağlamayı amaçlamışlardır. Bu doğrultuda ortaya atılan "Büyük Sırbistan" fikri, 19. yüzyılda Sırp milli uyanışında önemli bir rol oynamıştır. Ilija Garašanin tarafından ortaya konulan Nacertanije (Büyük Plan)'ye göre tüm Sırp'lar, aslında Güney Slavları, imparatorluk çatısı altında bir araya geleceklerdi. Nacertanije çalışması Sırp liderlerinin toprak genişlemesi yönünde attıkları ilk ve en kapsamlı adımdı. Sırp aydınlar, Orta Çağ'daki Büyük Sırp Krallığı, bağımsız Sırp Patrikliği gibi yapıları kullanarak, tarihsel süreklilik iddialarını temellendirmeye çalışmışlardır. Bu aydınlar Büyük Sırbistan, Sırp dili, edebiyatı ve tarihi gibi konularda çalışmalar yaparak Sırp milli kimliğini, dolayısıyla Sırp milliyetçiliğini inşa etmişlerdir (Groen, 1998: 121).

Sırp din adamlarının faaliyetleri, aydınlarının çalışmaları ve yöneticilerinin girişimleriyle temelleri atılan milliyetçi düşüncenin kitleselleşmesi kurulan örgütlerle sağlanmıştır. Sırp çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi bu örgütlerin temel amacı olmuştur. Kurulan ilk örgütlerden biri olan Birleşmiş Sırp Gençliği (Ujedinjena Omladina Srpska), genellikle Yugoslavist karakterli olmasıyla anılır. Ancak bu örgüt fiiliyatta tüm Sırp'ların tek bir Sırp devleti altında birleşmesinden ziyade Sırp milli kimliğinin yaygınlaşması ve yüceltilmesi amacıyla faaliyette bulunmuştur. Mihailo'nun prensliği döneminde Garašanin, milliyetçi bir program çerçevesinde Sırp çıkarlarını destekleyecek bir organizasyon oluşturmak amacıyla Bosna ve Hersek'e görevliler göndermiştir. Bu görevliler eyaletlerin Sırbistan'a ilhak edilmesini hedefliyorlardı ve ciddi bir tarım reformu yapılması yönünde herhangi bir çabaları yoktu (Banac, 1984: 109).

Milliyetçilik kuramları açısından bir değerlendirme yapıldığında Sırp milliyetçiliğinin, dil, din, etnik köken üzerinden tarihsel bir süreklilik teşkil etmek adına oluşturulan mitler ve sembollerden yola çıkarak, etno-sembolcü yaklaşımın izlerini taşıdığı söylenebilir. Sırp milliyetçiliğinin oluşturulması ve geliştirilmesi amacıyla kültürel alanda faaliyet gösteren aydın kesimin çalışmaları incelendiğinde, bu kişilerin Alman milliyetçiliğinden etkilendiği dile getirilebilir. Çünkü öne sürdükleri düşüncelerde, etnisite ve ortak bir dile sahip olmak ağır basan temalardır (Yetim, 2011: 290). Buradan hareketle Balkanlardaki milliyetçilik hareketlerinin Orta Avrupa'daki gelişmelerden etkilendiği söylenebilir.

4.2.3. İsyen Yılları

Belgrad Paşalığı, Bosna gibi bir sınır bölgesi olsa da Bosna'dan farklı olarak kent merkezleri dışında kayda değer bir Müslüman nüfusa sahip değildi. Dahası, bu bölgede sipahilerin denetiminde bulunan topraklar ile diğer toprakları çiftlik arazilerine dönüştürmek adına geniş çapta bir girişim meydana gelmemiştir. Sırp köylüsünün, ekip-biçtiği topraklar üzerinde belli hakları

vardı. Belli ödemeler karşılığında kendisine tahsis edilmiş toprağı dilediğı gibi kullanabiliyordu. Bazı durumlarda ise elinden çıkarabiliyordu. Bunu da genelde iki şekilde yapıyordu; ya varislerine miras olarak bırakıyor ya da kendi yükümlülüklerini yüklenecik birini bulması durumunda toprağını o kişiye satıyordu. İstediğı ürünü ekebiliyor ve ürettiğini istediğı şekilde satabiliyordu. Sırp köylüsü serf değildi, özgür bir insandı (Jelavich, 2013: 100-101).

Sırbistan'ın coğrafi olarak çekirdeğini oluşturan Belgrad Paşalığı, 18. yüzyıl sonlarında ekonomik ve idari sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Belgrad o dönemde görece az nüfusa sahip olan ve Sırp köylülerin domuzlarını besledikleri sık ormanlarla kaplı bir yerdi. Ormanlar aynı zamanda Sırp eşkıyaların yaşam alanlarıydı. Rütbelilerinden dolayı “Dayı” olarak adlandırılan Yeniçeri liderlerinin kötü yönetimi, bu eşkıyaların sayısında artışa neden olmuştur. 1850’lerden başlayarak paşalıktaki toprak rejimi büyük bir değişim geçirmişti. Miri topraklar, yerel ileri gelenler tarafından kademeli olarak çiftliklere dönüştürülmekteydi. Çiftlikleşme sürecinde ellerindeki toprakları kaptıran tebaa, sosyo-ekonomik olarak kötü bir duruma düşmüştü. Osmanlı merkezî idaresi, tebaa üzerindeki bu baskıları sonlandırmak adına dönem dönem çeşitli önlemler almıştır. 1788-1791 yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Avusturya Savaşı’ndan sonra çiftlik sahiplerinin paşalıktan çıkarılması ve bütün çiftliklerin ilga edilmesi, alınan önlemlerin en kapsamlısı olarak kabul edilmektedir (Aslantaş, 2013: 459).

1791’de Zıştovi Anlaşması ile Avusturya, iki yıldır kontrolü altında tuttuğı Osmanlı Sırbistan’ından bir kez daha çekildi. Anlaşma aynı zamanda knezler ile hayduk reisleri için genel af ilanını ve Yeniçeri garnizonlarının o bölgeden çekilmesini de öngörüordu. III. Selim hızlı bir şekilde bölgeye kendi reformcu görüşlerine yakın bir yönetici tayin etti. Yöneticiliğe getirilen Bayraktar Hacı Mustafa Paşa, uyguladığı yönetimden dolayı Sırp tarafından o kadar sevilip benimsenmiştir ki, kendisine “Sırpların Anası” denmiştir. Paşanın bölgede asayişini sağlamak adına Yeniçerilere karşı güttüğü uslandırma faaliyetleri, Yeniçerilerin âsi âyan Vidinli Pazvantoğlu’na sığınmasına yol açmıştır (Ortaylı, 2004: 79).

Yeniçerilerin başıbozuk davranışları, anlaşmada öngörülen şartların yerine getirilmesinin önünde önemli bir engeldi. Müsadere yoluyla kurdukları çiftliklerde var olandan daha kötü şartlar altında köylüleri çalışmaya zorlamaları ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı. Bu adaletsiz uygulamalardan sadece Hristiyanlar değil, aynı zamanda hükümet memurları, tüccarlar, sipahiler ve Müslüman nüfus da zarar görmekteydi. 1791’de Belgrad Paşalığı’nda yapılacak reformların bir engeli takılmaması adına Bâbiâli, Yeniçerilerin Belgrad’a dönmesini yasaklayan bir karar aldı. Ancak Yeniçeriler bu karara uymadılar. 1797 yılının ilkbaharında âsi âyan Vidinli Pazvantoğlu ve Kırçali güçlerinin yardımıyla Belgrad’a saldırdılar. Belgrad Paşalığı’na tayin edilen Bayraktar Hacı Mustafa Paşa, başlangıçta Sırp tarafından oluşan milis kuvvetlerle başarılı sonuçlar almıştır. Pazvantoğlu’nun destekçileri mücadelelerde yenilirken, kendisi de 1798’de Vidin’deki kalesinde kuşatma altına alınmıştır. Aynı yıl Napolyon’un Mısır’ı işgal etmesinden dolayı III. Selim’in, Tuna

bölgesindeki güçlerini bu tehlikeyi savuşturmak amacıyla geri çekmesi, Sırlar için tam bir felaket olacaktı. Osmanlı, âsilerle uzlaşmak zorunda kalmıştır. Pazvantoğlu'nun vezir rütbesiyle Vidin Paşası olması kabul edilirken, Yeniçerilere Hacı Mustafa Paşa'nın otoritesini tanımak şartıyla Belgrad'a dönme izni verilmiştir (Kutlu, 2007: 45).

Paşalığa döner dönmez bütün gücü ellerine geçirmek isteyen Yeniçeriler 1801'de paşayı gafil avlayıp öldürmüşlerdir. İstanbul'a ise paşanın bir hain olduğunu ve reayâdan kurduğu orduyla Müslüman askerlere saldırdığını bildirmişlerdir. Ancak gerçekte paşa, Sırlardan kurduğu birliklerle Vidin âyanına ve Yeniçerilere karşı devletin otoritesini savunmuştu. III. Selim devrinin tesis ettiği reformcu atmosferin bu şekilde ortadan kalkması, dolaylı olarak ayaklanma için gerekli şartların oluşmasına yol açmıştır. Dayı olarak adlandırılan dört Yeniçeri lideri Belgrad Paşalığı'nda güçlü bir konum elde etmişlerdir. Bu Yeniçeri komutanlarının zalimlikleri Hristiyan Sırp köylülerinin ve hatta Müslüman dindaşlarının kendilerine düşman olmasına neden olmuştur. Dayılar, artık kaleden silahlı koruma olmadan çıkamıyorlardı. Ancak Müslümanlar, Yeniçeriler'in bu zalimliklerine rağmen, Sırlara taviz verilmesine ve Hristiyanlarla işbirliği yapılmasına karşıydılar (Glenny, 2001: 23-24).

4.2.3.1. Birinci Sırp İsyanı

Sırp knezleri, "Dayılar" rejimini sonlandırmak için 1803'ün sonlarına doğru bir araya gelerek isyan hazırlığına giriştiler. Avusturya ise Tuna yoluyla gönderdiği silahlarla Sırlara lojistik destek sağlamaktaydı. Knezlerin, kendilerine karşı bir komplo hazırlığı içerisinde olduğunu öğrenen Yeniçeriler, onlardan önce harekete geçerek yüz elli kadar insanı öldürmüşlerdir. Paşalıkta tam anlamıyla bir insan avı başlamıştı. Buna karşılık Sırlar ise merkezî otoritenin bir güvenlik önlemi almamasından dolayı, kendi güvenliklerini kendileri sağlama adına bölgesel silahlı birlikler oluşturdular. Başlangıçta merkezî bir lider yoktu ve Yeniçeri saldırılarına anlık müdahale ediliyordu. 1803 Şubat'ında köy knezlerinin büyük bir bölümü, hayduk reisleri, savaşçı rahipler ve önde gelen knezler Sumatya'daki Orasac'ta toplandı. Bu toplantıda Karayorgi lider seçilmiştir. Görgü tanıklarına göre toplantıda yer alan diğer knezler lider olmayı istememişlerdi, Karayorgi ise teklifi iki kere geri çevirmişti. Fevri olması hasebiyle bu göreve uygun olmadığını, emirlerine karşı gelenleri ölüme mahkûm edeceğini dile getirmişti. Nitekim bu sözünü birçok kişinin yanı sıra üvey babasını ve kardeşini asarak doğrulamıştır. Bu seçim aynı zamanda Birinci Sırp isyanının başlangıcına işaret etmiştir. Belgrad merkezli ortaya çıkan isyan, Balkanlardaki ilk geniş kapsamlı isyandı. Bu sınır eyaleti yaklaşık olarak 368 bin nüfusa sahipti. Daha önemli olan bir konu ise bu nüfusun büyük bir bölümünün tecrübeli savaşçılardan oluşmasıydı. Bu savaşçılar esasında, Osmanlı ile Avusturya arasında meydana gelen savaşlarda Avusturya'nın yanında savaşan serbest Sırp birliklerinin askerleriydiler (Glenny, 2001: 35-36).

Çiftlik hayvanı tüccarı olan Karayorgi, Avusturya ordusunda eğitim gören Sırlardan birisiydi. O sırada Avusturya ordusunda görev alan bazı Sırp subaylar da istifa ederek ayaklanmaya katılmışlardır. Avusturya, Sırp isyanına destek sağlamamış, ancak topraklarında yaşayan Sırlar ayaklanmayı malî yönden desteklemişlerdir. Bunlara ek olarak Sırbistan dışında bulunan Slavların rahipleri, halkı ayaklanmaya çağırarak ve bu yolla gönüllü temin ederek ayaklanmaya destek olmuşlardır. 1804 baharında Karayorgi'nin emrinde otuz bin silahlı adam bulunmaktaydı. Mayıs ayında yayınladığı beyannameyi “Hâkim Voyvoda” ve “Lider” unvanıyla imzalayan Karayorgi, güçlü bir otoriteye olan ihtiyacın farkındaydı (Ortaylı, 2004: 79-80).

Karayorgi, sadakât ve birliği sağlamak için Orta Çağ Sırp Krallığı'na ait simgeler kullanmaktaydı. Askerlerine Kosova Savaşı'nı hatırlatarak onları mental olarak savaşa hazırlıyordu. Kendisinin armasında da çift başlı bir kartal ile Orta Çağ Sırp Krallığı'na ait sembollerden biri olan dört C ile süslü bir haç vardı. Yabancı bir gücün desteğini almanın gerekliliğine inanan Karayorgi ve arkadaşları, ilk olarak Avusturya ile temasa geçmişlerdi. Avusturya hem kendi ülkesindeki Sırları isyana teşvik edeceği hem de Osmanlı'yla ilişkilerini bozacağı endişesiyle tarafsız kalmayı tercih etmişti. Bu durum Sırları, din ve ırk kardeşleri olan Ruslara yöneltmişti (Glenny, 2001: 32-33).

Sırlar, ayaklanma başladığında St. Petersburg'a bir heyet göndermişlerdir. Sırp liderlerin istedikleri, özerklik için büyük bir gücün garantörlüğüydü. Ancak bundan bir sonuç alamamışlardı. Çar I. Aleksandr ayaklanmayı açıkça desteklememiş, hatta sükûnet tavsiyesinde bulunmuştur. Çünkü Rusya, o sıralarda ortaya çıkmış olan Napolyon tehlikesi yüzünden Osmanlı ile ters düşmek istemiyordu. Aynı dönemde Rusya'nın Tuna eyaletlerinin garantörlüğünü yaptığı, ayrıca Osmanlı ile birlikte Yunan adalarının korumasını üstlendikleri unutulmamalıdır (Ortaylı, 2004: 80).

Belgrad Paşalığı'nda çıkan isyan, ilk başlarda milliyetçi bir grubun yabancı istilasına karşı yürüttüğü bir hareket değildi. Burada Sırların isyanının doğrudan Osmanlı sultanına değil de başıbozuk hareketlerden dolayı Yeniçerilere karşı olduğuna dikkat edilmelidir. Bu hareket esasında devletin merkezî otoritesinin zayıflığına gösterilen bir tepkiydi ve Osmanlı yönetiminin taşradaki otoritesinin yeniden tesis edilmesini amaçlıyorlardı. Bu dönemde Sırlar Osmanlı otoriteleriyle müzakere etmeyi sürdürmüş ve tek isteklerinin fermanlarda vadedilenlerin hayata geçirilmesi olduğunu dile getirmişlerdir. Bu davranışlarıyla Sırlar, merkezî hükümetin onayını ve desteğini kazanmıştır. Bu aşamada âsilere sempati ile yaklaşan Osmanlı, Sırp isyanını Dayılar rejimini devirip, merkezî otoriteyi yeniden tesis etmek için bir fırsat olarak görmüştür (Afyoncu, 2013a: 350).

III. Selim, Yeniçerilerin başıbozukluğuna son vermek adına Bosna Valisi Ebu Bekir'i Belgrad Paşası olarak görevlendirmiştir. Paşa, atadıktan kısa bir süre sonra Yeniçerileri bozguna uğratmış, dört Dayıyı da idam etmiştir. Ancak bu durum sanılanın aksine Paşalıkta büyük çaplı bir

iyileşme sağlamamıştır. Dayılar rejimine son verilmesinin akabinde Sırların isyandan vazgeçecekleri düşünülüyordu. Ancak Sırlar isyana devam ettiler. Sultan Selim, çok zor bir durumla karşı karşıyaydı. Sırların faaliyetleri imparatorluğun bütününe tehlikeye atacak bir görünüm arz etmekteydi. Bu gelişmelerle birlikte isyancılara karşı güdülen uzlaşma politikası yerini sindirme politikasına bıraktı. Niş Valisi Hafız Paşa'ya verilen sefer emri neticesinde çıkan savaşı Sırların kazanması, Sırp isyanının ciddi manada başladığını gösteren ilk işaretti. Bu savaşta Sırlar, âsi Osmanlı görevlileriyle değil, doğrudan sultanın birlikleriyle savaşmışlardı. Sırlar, savaşlarda göstermiş oldukları başarıların karşılığını almaya başlamışlardı. 1805'de Semendire kalesini ele geçiren isyancılar burayı âsi hükümetin ilk merkezi yapmışlardı. Aralık 1806'da Belgrad'ı da ele geçiren Sırlar, böylelikle tüm paşalığın kontrolünü ellerine almışlardı (Uygun, 2011: 420-421).

Osmanlı bu dönemde ayaklanmayı bastıramamıştır. 1806'da Belgrad ve 1807'de Sırbistan'daki son kaleler Sırların eline geçmiştir. Bu gelişmelerle beraber artık Karayorgi özerklikten vazgeçip, gözünü bağımsızlığa dikmişti. İsyan bu düzeyde seyrederken, III. Selim'in Memleketeyn voyvodalarını görevden alması, Osmanlı-Rus ilişkilerini germiştir. Rusya, voyvodaların derhal görevlerine iade olunmaması durumunda savaş açacağı tehdidinde bulundu. III. Selim'in voyvodaları tekrardan görevlerine iade etmesi, Rus ordularının Osmanlı topraklarına girmesine engel olmamıştır (Ortaylı, 2004: 80).

1806'nın yazında Osmanlı-Rus Savaşı başladığında Sırların konumu daha da güçlenmişti. Kazanılan askerî zaferler, Sırların siyasi bilinçlerini de artırmaktaydı. Sırp isyancılar arasında bulunan toprak ağaları, Müslüman sipahilerin ekonomik ayrıcalıklarını ele geçirmeye başladılar. Karayorgi ise, İstanbul'a gönderdiği dilekçelerde, Sırların lideri olarak tanınmasını, ülkeyi yönetme ve vergi toplama hakkının kendisine verilmesini talep ediyordu. Paşalığa Türk yerleşimi ise ancak Osmanlı valisinin ya da Karayorgi'nin vereceği özel izinle mümkün olacaktı. Gümrükler ve adalet sisteminde sadece Sırlar istihdam edilecek, paşalığın kaleleri ise her iki güçten eşit sayıda asker tarafından korunacaktı. Sultan Selim, 1806'nın sonbaharında Sırların hemen hemen tüm taleplerini yerine getirmeye hazırdı. Bu dönemde Rusya hem Karayorgi'yi hem de III. Selim'i Osmanlı egemenliği çerçevesinde barış yapmaya teşvik ediyordu. Ancak o sırada Osmanlı ile Rusya arasında savaş çıktı ve Sırlar kendilerini Napolyon Savaşları'nın girdabı içinde buldular (Glenny, 2001: 33-34).

Haziran 1807'de Belgrad'a gelen Rus hükümet temsilcisi Filipp Osipovich Pauluchchi, durumu değerlendirme ve Sırların ihtiyaçlarını tespit etmekle görevlendirilmişti. Ancak bu temsilcinin resmî bir anlaşma müzakere etme yetkisi bulunmamaktaydı. Mamafih, Rus temsilcisi Haziran ayında resmî bir anlaşma üzerinde yol aldı. Rus temsilcisinin sunduğu anlaşma açıkça Sırları bağımsızlık için savaşmaya davet ediyordu. Osmanlı'nın özerklik teklifinden vazgeçen Sırlar, Rus temsilcisinin sunduğu anlaşmayı kabul etmişlerdi. Dolayısıyla Sırlar, isyanın

başarısını doğrudan Balkanlardaki Rus askerî varlığına bağlamışlardı. Ancak Sırlar, Rusya nezdinde itibarsız olan bu müzakerelere katılarak yanlış bir tercih yapmışlardı. Ağustos 1807'de Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan Slobozya Ateşkes Anlaşması, Rusların Sırlara destek vermesini engelleyen bir gelişme olmuştu. Sırlar yine yüzüstü bırakılmışlardı. 1807 yılından sonra isyan Sırlar açısından kötü bir seyir izlemeye başlamıştı. Bu şartlar altında Sırbistan'ın kaderi büyük güçlerin politikalarına bağlı hale geldiği gibi, Sırp liderliğinde de birtakım sorunlar yaşanmaktaydı. Karayorgi, isyan birliklerinin kumandanı olmayı başarmış olsa bile, Sırbistan'da onun gibi birçok asker bulunmaktaydı. Benzer yerel liderler, kendi buldukları bölgelerde askerî güç ve prestij sahibiydiler. Bu yüzden yerel liderler için kendi konumlarını korumak son derece önem arz eden bir konuydu (Jelavich, 2013: 224).

Yerel beyler, kendi eşitlerinden birine gücü teslim etmekte gönülsüz davranıyorlardı. Amaçları tüm gücün Karayorgi'nin eline geçmesine mâni olmaktı. Merkezîyetçilikle bölgesel güçler arasında meydana gelen çatışma, bağımsız bir Sırp devleti kurmak için verilen ilk uğraşın sonuçsuz kalmasında etkili olmuştur. Zaten yerel aristokrasinin merkezî güce karşı çıkması, Balkanlarda devlet kurmak için mücadele edenlerin sürekli karşılaştıkları bir sorundu. Olası bir muhalefetle karşı karşıya kalmamak adına Karayorgi kendi taraftarlarını önemli pozisyonlara atamıştı. Ancak muhalefet Rus ordusu ajanı Konstantin Rodofinikin ile işbirliği yapıp, Karayorgi'nin otoritesine ayak diriyordu. Aynı sıralarda yaşanan olaylar hem Sırlar açısından hem de Osmanlı açısından bir siyasal kriz dönemine sebep olmuştu. Rusya'nın Fransa ile anlaşma politikası başarılı olmamıştı. Osmanlı'da ise III. Selim katledilmiş, halefi IV. Mustafa tahttan indirilerek yerine kardeşi II. Mahmut tahta geçirilmişti. Osmanlı bu çalkantılı dönemde, Sırlara özerklik verme teklifini yinelemiştir. Sınırlar konusunda uzlaşma sağlanamaması müzakerelerden sonuç çıkmamasına neden olmuştur. Sırların, başka bir ülkenin garantörlüğünü talep etmeleri ise müzakereleri sekteye uğratan diğer bir gelişmeydi. Ancak Sırların, Ruslardan ciddi bir askerî destek geleceğine dair beklentileri sonuçsuz kalmıştı. Çok az bir yardım gelmişti. Buna ek olarak Osmanlı ordusunun 1809'da Belgrad'a yürümesi âsileri savunma yapmaya mahkûm etmişti. Yaşanan gelişmeler karşısında Rus ordusu ajanı Konstantin Rodofinikin ve beraberindeki büyük bir Sırp grubu Tuna'nın karşı yakasına geçmişti. Bu olaylar üzerine karamsarlığa kapılan Karayorgi çareyi Avusturya ve Fransa'ya başvurmakta bulmuştur. Fransa'nın o dönemki politikası, Osmanlı İngiltere ile ittifak yapmadığı müddetçe Sırp isyanına karışmama üzerine kuruluydu. Avusturya politikasını şekillendiren Metternich ise Sırbistan'ın Osmanlı hâkimiyeti altında kalmasını Avusturya'nın yararına görüyordu. Dolayısıyla Karayorgi bu girişimlerinden bir sonuç elde edememiştir (Aslantaş, 2013: 461-462).

Mevcut şartlar Sırp isyancılar açısından kötüye gidiyordu. Âsiler artık savunma yapıyor ve kazandıkları toprakları elde tutmaya çalışıyordu. 1810 yılında Ruslar ile imzalanan Askerî İşbirliği Anlaşması âsi güçlerin durumunda görece bir iyileşme sağlamışsa da bu durum uzun sürmemiştir. 1812 yılında Napolyon Moskova seferine başlayınca Rusya, Osmanlı ile yapmakta olduğu

müzakereleri hızlı bir şekilde sonuçlandırıp Bükreş Anlaşmasını imzalamıştır. Bu sırada Rusya, Sırlar ile ilişkisini de kesmiştir. 1812 yılında imzalanan Bükreş Anlaşması ile Sırbistan yeniden Osmanlı hâkimiyetine giriyordu. Anlaşmanın sekizinci maddesi Sırlarla ilgiliydi. Osmanlı âsileri affedecek, âsiler kontrollerindeki kaleleri Osmanlı'ya teslim edecek, Sırlar iç işlerinde serbest olacak ve vergiler maktua bağlanacaktı. Sırlar istediklerini elde edememişlerdi. Ancak anlaşma, Sırlara belli düzeyde bir özerklik yetkisi tanımıştı. İlerleyen süreçte Sırlar bu özerklik yetkilerine dayanarak bağımsız bir devlet gibi davranacaklardı (Armaoğlu, 1997: 272).

Sırlar, yine olanlardan habersizdi. Osmanlı, şartların yerine getirilmesini talep ettiğinde gelişmelerden haberdar olan Sırlar, bir kez daha yüzüstü bırakılmışlardı. Sırlar, anlaşmanın Osmanlı hâkimiyetini tesis etmeye yönelik olan maddeleriyle ilgilenmekteydi. Özerklik için konulan şartların açık olmaması ise başka bir meseleydi. Ancak Sırları yıkan madde, Rusların birliklerini Sırbistan, Eflak ve Boğdan'dan çekecek olmalarıydı. Bu da doğal olarak, anlaşmanın yerine getirilmeyen şartlarının uygulanması konusunda Rusya'nın Osmanlı'ya baskı yapamayacağı anlamına gelmekteydi. Sırlar artık neredeyse tükenmişlerdi. 1804'ten beri devam eden savaş hali, kaynakları eritmişti. Rusya ise Fransız işgaliyle mücadele ediyordu. Bu gelişmeler Osmanlı'ya Sırp sorununu çözmek için kaçırılmaz bir fırsat sunmuştu. Temmuz ayında üç ordusunu Sırbistan'da bir araya getiren Osmanlı, dört günlük bir mücadele sonunda direnişi tam anlamıyla kırmıştı. Ekim 1813'te Karayorgi, başpiskopos Leontije ve hükümetin diğer üyeleri Tuna'yı geçerek Avusturya'ya kaçtılar (Afyoncu, 2013a: 350).

Böylece ilk Sırp isyanı başarısızlıkla sona ermiş oldu. Ancak bu isyan sadece Sırlar açısından değil, aynı zamanda Osmanlı tarihi açısından da önemli sonuçlar doğurmuştu. Karayorgi'nin bu süreçte göstermiş olduğu başarılar, çeşitli dönemlerde Sırbistan'a hükmedecek olan Karacorceviç hanedanına meşruiyet zemini oluşturmuştur. 1850'lerde Sırp entelektüeller arasında gelişen romantik milliyetçi harekette referans noktalarından biri haline gelen isyan, Sırp tarih yazıcılığında üzerinde durulan en önemli tarihsel olaylardan biri olmuştur. İsyân sadece Osmanlı İmparatorluğu'nu temelinden sarsmamış, aynı zamanda imparatorluğun bu çeşit isyan hareketlerine müdahale etmede ne kadar aciz bir duruma düşebileceğini de gözler önüne sermiştir. Bu durum bir bakıma isyan potansiyeli taşıyan halkları cesaretlendirmişti. İsyân sırasında Osmanlı'ya müdahale ederek imtiyazlar elde eden büyük güçler, Osmanlı iç meselelerini uluslararası platforma çekip faydalanmaya çalışma siyasetlerinin ilk pratiğini yapmışlardı (Aslantaş, 2013: 463).

4.2.3.2. İkinci Sırp İsyanı

Paşalıkta kontrolü yeniden eline alan Osmanlı, uzlaşmacı bir tavır takınmıştır. Genel af ilanı ile birlikte birçok göçmen Avusturya topraklarından yurtlarına geri dönmüştür. Bir süre sonra Osmanlı ana ordusu ülkeyi terk etmiştir. Ancak olaylar tam anlamıyla yatışmamıştı. Sırlar hâlâ

silahlıydı ve geride kalan Osmanlı kuvvetlerinden sayıca fazlaydılar. Meydana gelen olayların ahalide bıraktığı olumsuz hisler yer yer Müslüman-Hıristiyan çatışmasına yol açıyordu. Atanan yeni vali Süleyman Paşa bu olumsuz havayı dağıtmak ve pašalıkta yeniden huzuru tesis etmek adına yoğun bir çaba sarf etmiştir. Ancak Süleyman Paşa, belli bir süre sonra sert bir otorite tesis etmeye çalışmıştır. Bu durum karşısında Miloş Obrenoviç, önce Osmanlı makamları ile işbirliği yapmak istemiştir. Miloş da Karayorgi gibi domuz tüccarı ve eğitimsiz bir adamdı. Bu işle uğraşan ağabeyinin ölümü üzerine knez olarak onun yerine geçen Miloş, 1814'te ortaya çıkan bir isyanı bastırma karşılığında âsilerin bağışlanmasını talep etti. Verdiği söze rağmen Süleyman Paşa'nın âsilerin bir kısmını idam etmesi yeni bir isyanın çıkmasına neden olmuştur. Osmanlılardan başka misillemelerin geleceği korkusuna kapılan Sırp, Miloş'un liderliğinde direniş hazırlıklarına başlamışlardır. Nisan ayında başlayan isyan, kısa sürede başarıya ulaşmıştır. Bu dönemde uluslararası koşullar Sırp'ın lehineydi. Rusya'nın Fransa ile olan savaşı sona ermişti ve Osmanlı, topraklarında Avrupalı devletlerin dikkatini üzerine çekecek bir isyan istemiyordu (Glenny, 2001: 37).

İsyanın başlangıcından itibaren Miloş, yalnızca halka zulmeden Süleyman Paşa ve adamlarına karşı olduğunu, sultana isyan etmek gibi bir düşüncesinin olmadığını görevlendirilen Osmanlı pašalarına empoze etmeye çalıştı. Miloş'un yaptığı, bir nevi müzakere için açık kapı bırakmaktı. Ayrıca zaman zaman pašalar arasında meydana gelen görüş ayrılıklarını derinleştirerek onları anlaşmazlığa düşürecek akıllı politikalar da uygulamıştır. Osmanlı'nın yatıştırma politikası gereği Süleyman Paşa görevinden alınarak yerine Rumeli Veziri Maraşlı Ali Paşa getirilmiştir. Yürütülen müzakereler neticesinde Maraşlı Ali Paşa, Miloş ile sözlü bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma ile Belgrad Paşalığı sınırlı bir muhtariyet kazanmıştır (Armaoğlu, 1997: 65). Osmanlı Devleti ilk defa Hıristiyan tebaasının bir isyanı sonucunda taviz vermek zorunda kalmıştı. Bu verilen taviz aslında başlayacak bir dizi ulusal bağımsızlık mücadelesine bir örnek teşkil edecekti.

Miloş, Ali Paşa ile sözlü bir anlaşma yapmış olmasına rağmen, anlaşma hükümlerinin bir ferman ile tespit edilmesini istedi. Sultanın bir fermanla ilan ettiği anlaşmada Miloş, Karayorgi'ye vadedilenlere benzer kazanımlar elde etti. Bâbiâli, Miloş'u "Büyük Knez" olarak tanıdı. Ama saltanatı kalıtsal olmayacaktı. Miloş bu şekilde Karayorgi'nin sonunu getiren sorunu çözmüştü. Bundan böyle Sırp knezlerinin kendisini devirmek için girişecekleri faaliyetler, sultana yapılmış hareketler olarak kabul edilecekti. On iki Sırp asilinden oluşan bir yüksek mahkeme kuruldu. Vergi toplama ve iç meseleleri halletme işi Sırp memurlara verildi. Yeniçerilerin toprak sahibi olmaları yasaklandı. Silah bulundurma, ticari hakların teminatı ve genel af ilanı anlaşmayla verilen diğer imtiyazlardı. Yaklaşık olarak on bir yıl süren mücadele sonucunda Sırbistan büyük oranda özerk hale gelmişti (Kutlu, 2007: 49).

Paşalıkta hâlâ Osmanlı izleri -sipahi, tüccar, sınır birlikleri- görülmekteydi. Miloş'un ilk hedefi bu izleri temizlemek ve kendi otoritesini güçlendirmektir. Ancak Miloş okuma-yazma

bilmiyordu ve paşalık dışına hiç çıkmamıştı. Bu yüzden Miloş, Osmanlı yöneticilerinden gördüklerini uygulayarak sorunların üstesinden gelmeye çalışıyordu. Miloş, Karayorgi kadar iyi bir asker olmamakla birlikte, siyasi ve diplomatik gelişmeleri ondan çok daha iyi okuyan bir liderdi. Üstün zekâsı sayesinde Miloş, siyasi ve ekonomik olarak güçlü bir konuma gelmiştir. Canlı hayvan ihracatında ve tuz satışında tekel kurmuştur. Miloş, otokratik tutumu ve açık suistimallerine rağmen, Sırların gözünde prestij sahibi popüler bir liderdi. Köylünün anlamakta zorlanmadığı bir kişilik olan Miloş, bu özelliği sayesinde halkın büyük bir bölümünün desteğini her zaman arkasında hissetmiştir. Miloş, Bükreş Anlaşması'nın uygulanmasında kendisini destekleyeceği hususunda teminat vermiş olan Rus hükümetiyle temas halinde olsa da müzakereleri Bâbîâli ile yapmayı tercih etmiştir. Sık sık sultana sadakâtini gösteren Miloş, bol bol rüşvet dağıtıyordu. Miloş'un bunları yaparak ulaşmak istediği amaç prensliğini kalıtsal hale getirerek ailesine devretmekti. Bâbîâli ile ilişkilerini tehlikeye sokmamak adına, Filiki Eteryâ'nın Balkan ayaklanması çıkarma teklifini reddetmişti. Filiki Eteryâ ile bağlantıya geçen Karayorgi, Sırları ayaklandırmak amacıyla gizlice Sırbistan'a girdi. Gelişmeleri haber alan Miloş hemen harekete geçti. 25 Temmuz 1817'de Karayorgi'yi öldürmüş ve sultana karşı olan sadakâtini göstermek adına Karayorgi'nin kesik başını Maraşlı Ali Paşa'ya teslim etmiştir (Aslantaş, 2013: 464).

Miloş, kalıtsal prenslik konusunda Osmanlı onayını alamayınca 1817 yılında meclisi toplamış ve kendisini kalıtsal prens ilan etmiştir. Bu girişim, Bâbîâli ve büyük güçler nezdinde bir anlam ifade etmiyordu. Miloş bundan sonra attığı adımlarda ülkedeki otoritesini pekiştirmeye çalışmıştır. Milli komiteyi kendi yandaşlarıyla doldurmuş; akrabalarının ve dostlarının yardımıyla devletin kontrolünü eline almayı başarmıştır. 1815'te Osmanlı ile yaptığı anlaşmanın sağladığı ayrıcalıklara dayanarak Miloş, kısa süre içinde hayvan ihracatında tekel oluşturmuştur. Vergi toplama hakkını da elde eden Miloş, vergi gelirin çok az bir miktarını sultana gönderiyordu. Bu şekilde çok büyük paralar kazanmıştı. İsyancı Rumlarla ve Rusya ile sık sık savaşan Osmanlı, malî yardım için sık sık Miloş'a başvuruyordu. Güçlü ekonomik konumuna rağmen, Miloş Osmanlı ile işbirliği içerisinde Sırp özerklik yetkilerini genişletme politikasında başarılı olamamıştı (Glenny, 2001: 38).

Sırlar, genel olarak Rus eylemleriyle yeni kazanımlar elde ediyorlardı. Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda Ekim 1826'da imzalanan Akkerman Anlaşması, Sırlara yeni haklar kazandırmıştı: İbadet özgürlüğü, iç işlerinde serbestiyet, Osmanlı'ya vermekle yükümlü oldukları vergilerin tek kalem altında tahsil edilmesi, askerî birlikler dışındaki Müslümanların Sırp topraklarında ikâmetinin yasaklanması. Bu hakların uygulamaya konulması, Sırların katılımının talep edilmediği 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın akıbetine bağlıydı. Nitekim savaş Sırların lehine olacak şekilde, yani Rusların zaferiyle sonuçlanmıştı. Savaş sonunda imzalanan Edirne Anlaşması'nda (1829), Akkerman Anlaşması (1826) ile Sırlara tanınan haklar yinelenmiştir. Osmanlı 29 Ağustos 1830 tarihli bir fermanla, mezkûr hakları Sırlara tanıdığını ilan etmiştir. Hemen ardından, Eylül ayında yine bir ferman ile Osmanlı, Miloş'un prensliğini kalıtsal hale getirmiştir (Armaoğlu, 1997: 272-273). 1830 tarihli fermana göre Miloş, bir meclis kuracaktı ve

ülkeyi o meclisle birlikte yönetecekti. 1835 yılında Miloş'a muhalif kesimden çok sayıda insan bir araya gelerek Temsil Anayasası'nı yazmıştır. Bu gelişmeden sonra Miloş bir konsey atadı ama ne konseyi ne de söz konusu belgedeki diğer şartları dikkate aldı. Hazırlanan bu taslak, ölü bir belge olarak kalmıştı (Forbes, 1915: 119).

Bu anayasal soruna Rusya, Avusturya, İngiltere ve Fransa konsolosları aracılığıyla dâhil oluyorlardı. Bu devletlerin konsolosları hükümet üzerinde nüfuz elde etmek adına birbirleriyle yarışıyorlardı. Bu siyasal kriz ortamında Anayasalcı Parti, Miloş'a muhalefetin odağı haline gelmişti. Bu mücadelede İngiltere ve Fransa Miloş'u, Rusya ise Anayasalcıları desteklemekteydi. Anayasalcıların baskısı sonucunda Miloş, hükümet şeklinde değişiklik yapmaya razı oldu. 1838 yılının Aralık ayında "Türk Anayasası" adında yayınlanan belge, Sırbistan hükümetinin yapısını 1869 yılına kadar şekillendirecekti. Belgenin önemini artıran nokta, keyfi yönetimlere karşı aldığı önlemlerdi. Belgede, prensin ülkeyi 17 kişiden oluşan bir konsey ile beraber yöneteceği düzenlenmişti. Prens, konsey üyelerini aday gösterebilecek ancak seçildikten sonra üyeleri görevden alamayacaktı. Yasama fonksiyonu, prens ve konsey tarafından müşterek olarak yürütülecekti. Bu belge ile getirilen düzenlemeleri kabul etmeyen Miloş, tahtı bırakarak ülkeyi terk etmiştir (Afyoncu, 2013a: 351).

Ülkeyi terk etmesine rağmen, prens yönetimi esnasında birçok önemli işi başarmıştır. Sırbistan'ın Osmanlı içindeki statüsünü ve sınırlarını belirlemek bunlardan en önemlileri olmuştur. Sırbistan, Miloş yönetiminde sakin bir dönem geçirmiştir. Amaçlarına ulaşmak için savaştan çok diplomasiyi tercih etmesi Sırbistan'ı savaştan korumuştur. Miloş, okuma yazma bilmemesine rağmen, eğitimin kitlesel olarak yaygınlaşmasına büyük önem vermişti. 1830'larda ilkokullar ve lise açan Miloş, 1831'de matbaa kurdurdu. Sırp Kilisesi'nin statüsü de Miloş zamanında düzenlenmiştir. Sultan, 1830 yılında, önceki özerklik yetkisinin yeniden tanınmasını kabul etmiştir. Belgrad metropoliti Petar Jovanoviç, görevde kaldığı 1833-1859 arası dönemde milli organizasyon çerçevesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur. Ortodoksluk, Sırp kimliğinin şekillenmesinde etkili olmuşsa da iktidar şüpheye mahal vermeyecek şekilde hükümet ve prensin elindeydi (Jelavich, 2013: 268).

Yeni kurulan siyasi sistemde köylülere söz hakkı tanınmamıştır. Türk Anayasası, iktidarı azınlıkta olan bir zümreye vermektedir. Siyasi otorite tamamen Belgrad'a geçmişti. Köylünün çok istediği toprak iskânını elde etmesi, dengeyi biraz olsun sağlamaktaydı. Küçük Sırp aileleri, önceden işçi olarak çalıştıkları toprakların şimdi mâliki olmuşlardı. İsyan sırasında ve sonrasında Türk toprak sahiplerini yerlerinden etmek adına büyük bir çaba gösterilmiştir. Mümkün olan durumlarda ise Miloş, doğrudan Osmanlı devlet toprağını müsadere etmiştir. Miloş bu politika ile isyan liderlerinin, ellerine geçen büyük topraklar vasıtasıyla zenginleşmelerine engel olmayı amaçlamıştı. Miloş, bu şekilde toplumsal destek tabanını genişletirken, kendine karşı olan muhalefeti de keskinleştirmiştir (Aslantaş, 2013: 465).

Müslüman ve Türk unsurlardan kalmak isteyenler için hayat şartları gerçekten tehlikeli bir hal almıştı. Sipahiler 1830 yılında tazminat karşılığında buldukları toprakları terk etmek zorunda bırakıldılar. Bu yapılarla Sırbistan, büyük malikânelerin değil, küçük çiftlik sahiplerinin ülkesi görünümünü kazanmıştı. Gütülen bu toprak politikası, Sırbistan nüfusunun etnik açısından homojen bir görünüme kavuşmasında önemli bir rol oynamıştır. Miloş'un ülkeyi terk etmesinden sonra iktidar oğlu Milan'a geçti. Tüberküloz yüzünden sağlık durumu kötü olan prens, daha saltanatının 15. gününde, henüz bir yetki kullanmadan öldü. Milan'ın ölümünden sonra tahta kardeşi Mihailo geçmiştir. Yaşça küçük -16- ve deneyimsiz olan prens bir yandan Anayasalcıların diğer yandan ise babasının dönmesini isteyenlerin muhalefetiyle karşılaştı. Baskılara daha fazla direnemeyen Mihailo, 1842 yılında ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Anayasalcıların çoğunlukta olduğu meclis toplandı ve Birinci Sırp İsyanı'nın lideri olan Karayorgi'nin oğlu Aleksandr Karayorgi'yi Baş Knezliğe, yani Prenslığe seçtiler (Armaoğlu, 1997: 273).

Aleksandr görevini, Avram Petronijeviç, Toma Vuçiç-Perişić ve Ilija Garašanin'in başını çektiği Anayasalcı Parti'nin etkisi altında yürüttü. Burada gerçek anlamda iktidarın artık preste değil, mecliste olduğu göze çarpmaktadır. 1844 yılında bir plan yapan ve bu doğrultuda Nacertanije çağrısında bulunan Garašanin'in, bu şekilde Sırp milliyetçiliğine bir yön ve ivme kazandırmış olduğu düşünülmektedir. İçerik olarak belge, Sırp ve Ortodoks bölgelerin -Kosova, Karadağ, Voyvodina, Kuzey Arnavutluk, Bosna, Hersek- birleşmesine odaklanmaktaydı. Yeni idarenin amacı devlete ve işleyişine bir düzen kazandırmaktı. Liderler demokratik değillerdi ve partilerinin devleti etkisi altına almasını istiyorlardı. Miloş gibi, bu liderler de kadroları kendi taraftarlarıyla doldurmuşlardı. Durum genel olarak değerlendirildiğinde Aleksandr'ın kişilik olarak güçsüz ve toplumsal destekten yoksun olduğu ifade edilebilir. Prens zayıf bir konumda bulursa da bu onun iktidarını güçlendirmek için girişimlerde bulunmasına engel teşkil etmiyordu (Aslantaş, 2013: 466).

Aleksandr'ın konyeyden seçtiği kabine, içinde barındırdığı muhalif gruplar nedeniyle ikiye bölünmüştü. Anayasalcılar, bu durumdan kurtulmak adına bir meclis toplanması önerisinde bulundular. 1858 yılında 439 temsilci meclise katıldı. Katılanları kontrol altına alabileceklerini düşünen Anayasalcılar, ummadıkları bir şekilde devre dışı bırakıldılar. Sadece Anayasalcılara değil, aynı zamanda Karayorgi saltanatına da ciddi anlamda muhalefet vardı. Aleksandr'ı tahttan indiren meclis, Prens Miloş ve Obrenoviç ailesinin yeniden göreve çağrılmasına karar vermişti. Ocak 1859'da Miloş'un knezliği Bâbiâli tarafından onaylanmıştır. Böylece 1903'e kadar sürecek olan ikinci Obrenoviçler devri başlamış oldu (Armaoğlu, 1997: 274).

Sürgünden dönen Miloş, ölmeden önce sadece bir buçuk yıl saltanat sürebilmiştir. İkinci knezliği kısa süren Miloş, milliyetçi çevrelere ve geniş köylü kitlelerine yurtseverliğini kanıtlamak amacıyla, Osmanlı'nın Sırbistan'daki etkisini silmeye dönük popülist bir siyaset takip etmiştir. Bu güttüğü siyaset, oğlu Mihailo için bir örnek teşkil edecekti. Miloş'un ölümü üzerine, Mihailo Obrenoviç 1860 yılında ikinci saltanatına başladı. Mihailo, artık daha tecrübeliydi, ayrıca

uluslararası politika ve sorunlardan da iyi anlıyordu. İktidarı eline aldıktan sonra ilk iş olarak Sırp militarizmi mitosunu gerçeğe dönüştürmeye çalışmıştır. Çünkü bahsi geçen dönemde Balkan halkları arasında kendi başına dövüşerek belli bir özerklik elde eden sadece Sırlardı. Sırp nüfusunun 1.250.000 olduğu göz önüne alındığında, 90.000 kişilik bir ordunun oluşturulması takdire şayandı. Kurulan bu büyük ordu, Sırlar arasında yurtseverlik duygularını ateşlemişti: Sırp geleneklerini öven şarkılar, Osmanlı egemenliğinden sonsuza dek kurtulmak için savaşı öngören şiirler ve sonu olmayan sloganlar. Mihailo, iç politikada genel olarak başarılıydı. O da babası gibi ülkeyi tek başına yönetmek istiyordu ama tek fark olarak yönetimine anayasal bir meşruiyet zemini oluşturmak istiyordu. Meclis üç yılda bir toplanıyordu ve kendi taraftarlarının meclis oturumlarında çoğunluk oluşturmasını garanti altına alıyordu. Seçimleri polis vasıtasıyla gözetliyor ve bürokrasiyi kendi adamlarıyla dolduruyordu. Esas olarak Muhafazakâr Parti ile işbirliği yapan Mihailo, liberalleri muhalefete itmmişti. Başbakanı ise Ilija Garašanin'di (Glenny, 2001: 119).

Mihailo'nun toplumsal katmanlarla gerekli ilişkileri kuramaması, kendisine karşı geniş bir muhalefetin oluşmasına yol açmıştır. Basına uygulanan sansür, yaşanan kıtlık ve sel baskınları bu muhalefetin daha da güçlenmesine yol açmıştı. Erken ölümü, Mihailo'nun hedeflerinin bir kısmının gerçekleşmemesine neden olmuştur. Ancak yönetimi sırasında Mihailo, Sırbistan için büyük ilerlemelere imzasını atmıştı. Orduyu o kadar güçlendirmişti ki, Sırbistan o sıralarda Balkan devletleri arasında en güçlü orduya sahip hale gelmişti. Altı istiskam şehrinin Osmanlılardan temizlenmesi ise diğer bir önemli gelişmeydi. Bunu büyük güçlerin desteğiyle başarabilmişti. Mihailo, Karadağ (1866), Yunanistan (1867) ve Romanya (1868) ile anlaşmalar imzalayarak bir Balkan ittifakı kurmak ve bu vesileyle yarımadada Osmanlı hâkimiyetine son vermek istemişti. Bulgaristan'daki isyan hareketlerine de destek veren Mihailo, Balkanlarda Osmanlı karşıtı güçlerin odağı haline gelmiştir. Mihailo'nun bu planları, 1868 yılında uğradığı suikast sonucu yarım kalmıştır (Afyoncu, 2013a: 351).

Mihailo'nun oğlu olmadığından onu yeğeni Milan takip etmiştir. 1838'deki belgenin yerine geçecek yeni bir anayasal belge hazırlamakla işe başlayan genç lider, 1869 yılında meclisi toplamıştır. Oluşturulan anayasal belge prensin konumunu güçlendirmiştir. Osmanlı hâkimiyeti sadece kâğıt üzerindeydi. Sırbistan 1815'ten 1869 yılında kadar geçen eli dört yıllık süre zarfında yarı özerk bir konumdan, kendini yönetme hakkına ve yeterliliğine sahip devlet statüsüne erişmişti. Bu değişimler beraberinde seçimlerde polisin kullanılması ve siyasetteki bozukluğun yaygınlaşması gibi toplum için hoş olmayan uygulamaları da beraberinde getirmişti. 1875-1878 yılları arası Sırlar için tereddüt, iç bölünme ve askerî mağlubiyetle şekillenmiş zor bir dönemdi. 1875'te Bosna'da ortaya çıkan ayaklanma Sırlarda büyük heyecan yarattı. O sıralarda Bulgaristan'da meydana gelen isyan ve İstanbul'daki Mayıs 1876 ayaklanması bu krizi ilerleme için bir fırsat olarak görenlerin düşüncelerini güçlendirdi. Ignatiev'in, Rusya'nın bu savaşı destekleyeceğine dair sözleri ile iyice cesaretlenen Sırlar, Karadağ ile birleşerek 2 Temmuz 1876'da Osmanlı topraklarına girdiler (Glenny, 2001: 125).

Savaşa girilmesinde Sırp kamuoyunun önemli bir etkisi olmuştu. Savaşın Orta Çağ Sırp Krallığı'nı yeniden kurarak çıkacaklarını düşünen Sırlar, başka bir Bulgar isyanının çıkması ile Osmanlı kuvvetlerinin yenileceğine ve bu hareketlerinin Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki tüm ezilen Hıristiyan köylüleri harekete geçireceğine yürekten inanmışlardı. Kendi kuvvetlerine ek olarak beş bin de Rus gönüllüsünün desteğine sahiptiler. Sırp ordularını kumanda eden “Taşkent Fatihi” namıyla anılan, General Chernyayev gazetecilere verdiği demeçte sigarasını İstanbul’da yakacağını söylemişti. Ancak meydana gelen olaylar, Sırların beklentilerini boşa çıkarmıştı. Sırp köylü askerleri, düzenli Osmanlı kuvvetlerinin dengi değillerdi. İkinci bir Bulgar isyanı ve geniş çaplı bir köylü katılımı da gerçekleşmemişti (Kutlu, 2007: 103).

Barışın imzalandığı Mart 1877’ye kadar Sırlar yaklaşık olarak on beş bin kayıp vermişlerdi. Ülkeyi sıkıntıya sokan bu gelişmeler aynı zamanda Rusya ile ilişkilerin gerilmesine de yol açmıştı. Savaşı kaybettikten sonra Sırp Prensi Milan, Belgrad, Böğürdelen, Fethül-İslam, Semendire kalelerini Osmanlı’ya bırakmayı, milli birlikleri dağıtmayı, savaş tazminatına karşılık olarak yıllık ödenen verginin miktarını artırmayı, topraklarındaki Bulgar âsilerini sınır dışı etmeyi ve engel oldukları Rumeli demiryolunun Belgrad-Niş bölümünü yapmayı kabul etmişti. Ancak Avrupalı devletlerin devreye girmesiyle bu anlaşma iptal edilip, eski kazanımların muhafazasını öngören yeni bir barış antlaşması yapılmıştır (Afyoncu, 2013a: 351).

Sırlar, Osmanlı-Rus Harbine (1877-78) Plevne’nin düşmesinden sonra dâhil olmuşlardır. Plevne’nin düşmesi, Rusların kesin zaferini sembolize eden bir gelişmeydi. 3 Mart 1878’de Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan Yeşilköy Anlaşması ile savaş sona erdi. Anlaşmayla Rusya’nın vesayeti altında olan büyük bir Bulgaristan ortaya çıktı. Sırbistan ise Niş’i topraklarına kattı. Bu anlaşma ile Balkanlarda Rus uydusu olacak büyük bir Bulgaristan’ın kurulması fikri bile Avrupalı güçleri rahatsız etmeye yetti. Bu tehlikeyi bertaraf etmek adına 13 Haziran’da Berlin’de büyük güçlerin katıldığı bir kongre düzenlendi. Görüşmeler 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Anlaşması’nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Berlin Anlaşması ile Sırbistan Niş’ten başka Vranja, Pirot ve Toplica’yı topraklarına kattı ve Sırbistan’ın tamamen bağımsız bir devlet olduğu hukuken kabul edildi. Fakat sözü geçen bu anlaşmayla Bosna-Hersek’in Avusturya’nın hâkimiyeti altına girmesi, Sırbistan’da büyük bir hoşnutsuzlukla karşılandı (Aslantaş, 2013: 469).

4.3. Bulgar Bağımsızlığı

Attila’nın oğlu İrnik’e tâbi olarak doğuya hareket eden kalabalık Hun topluluğu Karadeniz’in kuzeybatı kıyısında Ogur Türkleriyle karışarak tarihte Bulgar diye bilinen milletin kökenini oluşturmuşlardır. Zaten Bulgar adı da “bulgamak” yani karıştırmak fiilinden türemiş bir kelimedir (Kayapınar, 2013a: 110).

Balkanlı olmanın bütün sıkıntılarını derinden hissetmiş olmalarına rağmen, Bulgarlar diğer Balkan halklarının aksine Balkanlıklarını kabul eden bir halktır. Bulgar edebiyatı gibi Balkanlara övgüler düzen başka bir Balkan edebiyatı bulunmamaktadır. Pek çok Bulgar türküsünde ve şiirinde Balkanlar, haydutların -saygın direnişçilerin- yaşadığı ve gizlendiği bir yer olarak tasvir edilir. Dobri Çintolov, Hristo Botev ve Ivan Vazov'un şiirlerinde Balkanlar, Bulgaristan'ın milli bağımsızlık isteğinin sembolüdür. Balkan isminin kişi adı olarak verildiği iki ülkeden birisi –diğeri Türkiye- Bulgaristan'dır. Ayrıca diğer Balkan halklarında Balkanlara övgü bir yana dursun, Balkanlı olmak bir utanç kaynağıdır (Todorova, 2010: 119).

Balkan dağları Bulgaristan'ın bağımsızlığının ve millet oluşunun sembolü olarak görülmüştür. Ayrıca Balkan dağları, çağdaş yazarların eserlerinde işlenen başlıca tema olmuştur. Bulgar tarihi ile ilgilenen tarihçiler de Bulgar milletinin oluşumunda ve varlığını korumasında Balkan dağlarına büyük önem atfetmişlerdir.

4.3.1. Osmanlı Yönetiminde Bulgarlar

Bulgar topraklarına karşı ilk fetih hareketleri I. Murat devrinde başlamıştır. I. Murat, Kral Şişman (Ivan Alexander)'ı vergiye bağlamış ve Tırnova ile birlikte bazı toprakları kendisine bırakmıştır. Kral Şişman rahat durmayıp, Macar Kralı Sigismund ile iletişime geçerek Osmanlılara karşı cephe almıştır (Yalçınkaya, 2013a: 318-319). Osmanlılara tâbi olan Bulgar kralının ihaneti üzerine Bayezid, oğlu Süleyman Çelebi'yi Bulgaristan'ın üzerine göndermiştir. Süleyman Çelebi, patrik Eftim idaresindeki Tırnova'yı kısa süren bir kuşatmadan sonra almıştır. Osmanlı, Tırnova'yı alarak Bulgaristan Krallığına son vermiştir. Bulgaristan, bir eyalet olarak Osmanlı yönetim sistemine dâhil edilmiştir (Şimşirgil, 2013: 122). Din ve eğitim işlerinde Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanan Bulgarların kültürel yapılarına müdahale edilmemiştir. Bulgarların Ortodoks Kilisesi'ne bağlanması ise onları Katolik Kilisesi'nin etkisi altında kalmaktan kurtarmıştır. Bu sayede Bulgarlar kimliklerini koruyabilmişlerdir (Karal, 2003: 84).

Osmanlılar, Bulgaristan'ın fethinden sonra vakit kaybetmeden bölgeyi iskân politikası ile Türkleştirmeye başlamıştır. Bu amaçla Yörük, Türkmen, Konyar ve Tatar gibi Türk toplulukları bu bölgelerde iskân ettirilmiş; buna ek olarak 16. yüzyılda İstanbul'da meydana gelen Celali İsyanları sırasında bazı Türk grupları da Bulgar topraklarında zorunlu göçe tâbi tutulmuştur (Yalçınkaya, 2013a: 320).

Bulgarlarda milli uyanışın, Balkanlı komşularıyla karşılaştırıldığında, daha geç bir tarihte başlamasının bazı sebepleri vardır. Bunlardan en önemlisi, Bulgaristan'ın coğrafi olarak Osmanlı merkezine çok yakın olmasıdır. Yakın olması Osmanlılar açısından Bulgarların yönetimini kolaylaştırırken, Bulgarların merkezî otoritenin gücünü diğer Balkan milletlerine göre daha

yakından hissetmelerine neden olmuştur. Yine yakın olması hasebiyle, Bulgar topraklarının yoğun Osmanlı göçüne maruz kalması da milli bilincin geç uyanmasında etkili olan bir diğer nedendir.

Bulgar toplumu güçlü tüccar ve esnaf sınıfına sahip bir yapıdaydı. Ancak esas olarak tarımcıydı. Bulgar toprakları, İstanbul'a yakın olması ve doğu-batı ulaşım güzergâhında yer almasından dolayı kısa zamanda ekonomik olarak gelişme sağlamıştır. Fetihten sonraki süreçte, mimaride de gözle görülür değişiklikler meydana gelmiştir. Köyler, çarşılar, evler Anadolu yerleşimlerinden farksız bir görünüme kavuşmuştur. Ayrıca Bulgar topraklarının Türkleşmesine büyük katkısı olan vakıf sistemi, kısa zamanda camii, mescit, türbe, köprü, çeşme, hamam gibi yapıların inşasını mümkün kılmıştır. Osmanlılar, fethedilen şehirlerde yer alan başta şehrin en büyük kilisesi olmak üzere bazı Hıristiyan ibadethanelerinin camiye dönüştürülmesi geleneğini sürdürmüştür. Bu itibarla Sofya'da bulunan Büyük Ayasofya Kilisesi'ni Siyavuş Paşa Camisi'ne, Tırnova'da yer alan Kırkazizler Kilisesi'ni ise Kavak Baba Tekkesi Camisi'ne dönüştürülmüştür (Yalçınkaya, 2013a: 320-321).

II. Viyana Kuşatması'nda alınan mağlubiyetten sonra Balkanlarda hiçbir şey bir daha eskisi gibi olmamıştır. Mağlubiyetin yol açtığı ekonomik çöküntü, asayişsizliğe neden olmuştur. Ancak bu dönemde meydana gelen isyan hareketleri "hayduk" adı verilen ve milliyetçilikle uzaktan yakından alakası olmayan birkaç çapulcunun başıbozuk davranışlarından ibarettir. Ki bu şahıslar kitleleri peşlerinden sürükleyecek liderlik vasfından mahrum oldukları gibi, faaliyetleriyle kendi milletlerini de bıktırmışlardı. 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise artık Osmanlı, askerî, siyasi ve ekonomik olarak tam bir çöküş içerisine girmiştir. Bu durum Balkanlarda hali hazırda Osmanlı için zor olan şartları, içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur.

Bulgarlar, 18. yüzyılda Rumlar aracılığıyla Avrupa kültürüne yaklaşmış ve milliyetçiliğe ilgi duymaya başlamışlardı (Ortaylı, 2004: 24). Bulgarlar ticarete Rumcaı kullanıyorlardı. Bulgar tüccarların birçoğu Eteryaya denilen Yunan milliyetçi gruplarına üye veya sempaticandı. Rum tüccarlar, Bulgar tüccarlar ile işbirliği yaparak farkında olmadan büyük bir yangının ilk kıvılcımlarının çıkmasına sebep olmuşlardı (Ortaylı, 2004: 83).

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bulgarlarda aydınlanma yönünde bazı kıpırdanmalar gözlemlenmeye başlanmıştı. Bu durumun meydana gelmesinde Bulgarların ekonomik olarak belli bir seviyeye ulaşmış olmalarının önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Arazi sahibi olma hakkı tanınmayan Bulgarlar, ortakçı olarak tarımda yer aldılar. Osmanlı sınırları içinde küçük sanayinin güçlenmesi, üretici ve işçi kesiminin zenginleşmesini de beraberinde getirdi. Gabrova, Kızanlık, Samakov gibi ticaret merkezi olan şehirlerin sayılarında artış görülmeye başlandı. Bu gelişmelerden sonra Bulgarlar yönlerini uluslararası ticarete çevirdiler. Bulgar tüccarlar bu dönemde kendi ülkelerinde üretilen malları Leipzig'e götürüyorlardı; kendi ülkelerine götürmek üzere ise burada Avrupa'da üretilmiş olan malları satın alıyorlardı (Paskaleva, 1967: 48).

Ekonomik olarak belli bir seviyeye gelen Bulgarlar, ilk iş olarak maruz kaldıkları Fener Rum Patrikhanesi'nin baskısından kurtulmak amacıyla bağımsız kilise kurma faaliyetine girişmişlerdir. Bu amaca ulaşmak için başlatılan isyanlar, iç ve dış koşulların etkisiyle boyut değiştirmiş, nihayetinde bağımsız bir devletin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

4.3.2. Bağımsız Bulgar Kilisesi'nin İnşası

Bulgarlar Hıristiyanlığa Boris zamanında geçmişlerdir. Siyasi nedenlerden ötürü başlangıçta Roma'nın üstünlüğünü kabul eden Boris, daha sonra bu ilişkinin odağını değiştirmiştir. Bu sebepten ötürü Bulgar Kilisesi, İstanbul Patrikliği, dolayısıyla Ortodoks dünyası ile bağlantılı hale gelmiştir. Ancak Bulgarlar bu süreçte dinî kurumlarını da korumaya özen göstermişlerdir. Hıristiyan-Ortodoks teolojisine karşı sempatik tutumundan dolayı Bulgaristan, kısa zamanda Slav kültürünün önde gelen merkezlerinden biri olmayı başarmıştır. İlk Bulgar İmparatorluğu'na en parlak zamanlarını yaşatan Simeon -Boris'in ikinci oğlu- Preslav'daki dinî merkezi, bu merkezin başında bulunan kişiye İstanbul patriği ile eş değer bir unvan verebilmek için, başpiskoposluktan Patrikliğe terfi ettirmiştir. Başlangıçta Patrikhane ile ilişkiler iyi gitmiştir. Ancak Bulgarların belli bir siyasi ve kültürel gelişme göstermesiyle, dinî kurumlar arasındaki ilişkilerin üstünlük sağlama mücadelesine dönüşmesi uzun sürmemiştir (Jelavich, 2013: 16-18).

Osmanlı, Bulgar topraklarını fethettiği andan itibaren Bulgarlara ait Ohri Başpiskoposluğu'nun özerkliğine dokunmamıştır. Tırnova Patrikliği kapatıldıktan sonra, bu patrikliğin nüfuz alanına sahip olmak isteyen Ohri Başpiskoposluğu ile İstanbul Patrikhanesi'nin arası açılmıştır. 1466 Osmanlı-Arnavut mücadelesinde Ohri Başpiskoposluğu'nun Arnavutları desteklemesi, Osmanlı ile arasının açılmasına neden olmuştur. 1557'de İpek Patrikhanesi'nin kurulması ise Ohri Başpiskoposluğu'nun ruhanî nüfuz alanının daralmasına yol açmıştır. Bundan yaklaşık iki yüzyıl sonra, 1767 yılında İstanbul Patrikliği'nin baskılarıyla Bulgarların son kalesi olan Ohri Başpiskoposluğu lağvedilmiştir. Sırplar, İpek Patrikliği lağvedilince Karlofça'daki alternatif dinî merkez vasıtasıyla bu durumdan çok fazla etkilenmemişlerdi. Ancak Sırpların gibi alternatif bir dinî merkeze sahip olmayan Bulgarlar, Ohri Başpiskoposluğu'nun kapatılmasıyla dinî ve kültürel olarak Rum hegemonyasına maruz kalmışlardır (Stavrianos, 2002: 366).

Bulgar milliyetçiliğinin kıvılcımını, Patrikhane'nin Rumlaştırma faaliyetleri ve Rum ruhban sınıfının Bulgarlara karşı uygulamış olduğu şiddet ateşlemiştir. Bulgarlar milli bilinçlerinin farkına varmaya başladıklarında, kendilerine bağımsız bir kilise kurmayı ilk hedef olarak belirlemişlerdir. Zaten, Bulgarların bağımsız bir kilise kurulması için canla başla verdikleri mücadele, Patrikhane'nin istismarının bir tezahürüydü.

Tanzimat Fermanı ile birlikte gelen eşitlik prensibi, Bulgarlar açısından hem bir dayanak noktası hem de kaçırılmayacak bir fırsattı. Bu dönemde bağımsız kilise kurulması adına çeşitli

mücadeleler verilmekle birlikte özellikle iki isim ön plana çıkmıştır: Neofit Hilandarski Bozveli ve İlarion Makariopolski. Faaliyetleri dolayısıyla Patrikhane'nin dikkatini üzerine çeken Neofit, Aynaroz'a sürgüne gönderilmiş, ancak döndükten sonra (1845) faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmiştir. Bulgarların çektikleri sıkıntıları dile getiren bir dilekçe yazıp, dönemin Sadrazamı Mustafa Reşit Paşa'ya sunan Makariopolski, Bâbîâli'den duruma müdahalede bulunmasını talep etmiştir. Talebi olumlu karşılayan Bâbîâli, konunun aslı hakkında Patrikhane'den bilgi istemiştir. Zor duruma düşen Patrikhane, o dönem Neofit ve Makariopolski'nin Ruslarla işbirliği yaptığı yönünde ortaya çıkan söylentiye bahane ederek bu kişileri Aynaroz'a sürgüne göndermiştir. Bu iki din adamının sürgüne yollanması, Bulgarlarda büyük bir hoşnutsuzluk yaratmış ve sorunu kilise sorunu olmaktan çıkarıp milliyet meselesi haline getirmiştir. Neofit 1848 yılında Athos Dağında ölmüştür. Makariopolski ise geri dönüp mücadelesine devam etmiştir (Daskalov, 2013: 199). Yaşanan bu olaylar, bağımsız kilise açma faaliyetlerini bir süreliğine sekteye uğramıştır. Bulgarlar, hem kendi toplumlarında hem de Osmanlı yönetiminin gözünde saygın bir kişilik olan Hekim İstefanaki Bey'den yardım istemişlerdir (Akpınar, 2010: 183).

Bağımsız kilise kurulması için yürütülen faaliyetler, aslen Bulgar olan İstefanaki Bey'in yardımıyla yeniden hız kazanmıştır. İstefanaki Bey, Bâbîâli'ye hitaben kaleme almış olduğu tezkerede, diğer milletlerin kendi kiliselerine sahip olmasını emsal göstermiş, Bulgarların sayıca kalabalık olduğunu ve bu durumun Yortu günlerinde izdihama yol açmasından dolayı bağımsız bir Bulgar Kilisesi'nin kurulmasını arzu ettiklerini belirtmiştir. Tezkerede esas vurgu ise, kendi dillerinde ibadetin zorunluluğuna yapılmıştı. Buna ek olarak tezkerede, kilisenin açılmasına izin verilmediği takdirde dışarıdan -Rusya'dan- yardım alınacağı belirtilerek, Osmanlı hafifçe tehdit edilmişti. Bu durum aynı zamanda Bulgarların Ruslarla ilişkilerinin cari olduğunu da göstermekteydi. Osmanlı bu teklife olumlu yaklaşmıştı. Ancak İstanbul'da fetih öncesi döneme ait herhangi bir Bulgar Kilisesi'nin bulunmaması işleri zorlaştırmaktaydı. Var olan kiliselerin tamiri için bile bir sürü izin alınması gerekirken, yeni bir kilise inşası büyük bir sorun teşkil etmiştir. Bu yüzden, kilise yerine bir papazevi açılmasına karar verilmiştir. Osmanlı Millet Sistemi içinde Rum milletine dâhil edilen Bulgarlar, bu karar ile Osmanlı tarafından ilk kez resmî olarak ayrı bir millet olarak tanınmışlardı. Papazevinin açılmasıyla birlikte, İstanbul'da bağımsız Bulgar Kilisesi kurma yolunda önemli bir adım atılmış oldu. 1858 yılında Makariopolski, Patrikhane'nin tüm itirazlarına rağmen, piskopos tayin edildi. Bu gelişmelerde Rusya'nın büyük bir payı vardı. Rusya, Osmanlı'yı baskı altına alarak, Bulgarların eğitim ve teşkilatlanmaları için uygun zemin ve imkân sağlamıştı (Seyfeli, 2011: 163-164).

Fener Rum Patrikhanesi, Bizans zamanında sahip olduğu etki ve yargılama yetkisinden daha fazlasını, Osmanlı İmparatorluğu döneminde elde etmiştir. Bu güçlü konumunu kaybetmek istemeyen Fener Rum Patrikhanesi, bağımsız kilise oluşumlarına çok eski tarihlerden beri karşı çıkmaktaydı. Çünkü kurulan her yeni kilise, Patrikhane'nin nüfuzunu zayıflatıyordu. Osmanlı

İmparatorluğu'nun toprak kaybetmesine koşut olarak, Patrikhane'nin coğrafi yargı alanı da daralıyordu (Groen, 1998: 122).

Makariopolski'nin piskopos olarak atanmasından sonra Fener Rum Patrikhanesi ile olan ilişkiler yumuşamaya başlamıştır. Makariopolski'nin, Osmanlı'nın uygulamaya koyduğu İslahat Fermanı hükümlerine dayanarak, Patrikhane'nin ruhanî liderliğini kabul etmek istemediklerini bildirmesi üzerine, Patrikhane ile düzelmeye başlayan ilişkiler yeniden bozulmuştur (Tekeli ve İlkin, 1999: 105). Bu olay karşısında mevcut patrik istifa etmiştir. Göreve gelen yeni patrik, Makariopolski'yi aforoz ettikten sonra Bulgarlarla uzlaşmaya çalışmışsa da bundan bir sonuç alamamıştır.

Bir süre sonra affedilen Makariopolski, İstanbul Metropolitliğine getirilmiştir (Todorov, 1979: 67). Makariopolski, bağımsız Bulgar Kilisesi'nin kurulması için her yolu denemiştir. Paskalya pazarında Patrikhane'nin iznini almadan hizmet vermiştir. 15 Nisan 1860 tarihinde yapılan ayin sırasında patriğin adı yerine padişah Abdülmecid'in adını okumuştur. Bulgaristan genelinde yaklaşık otuz kilise de aynı eylemi tekrarlamıştır. Bulgarlar bu girişimle iki şeyi amaçlamışlardı: Patrikhaneyi tanımadıklarını açıkça ifade etmek ve padişahın sempatisini kazanmak. Ancak işler Bulgarların istediği gibi gitmemiştir. Bu girişim İstanbul Patrikhanesi'ni kızdırmıştı. Patrik, bu duruma çözüm bulmak adına Kilise Konseyi'ni toplamıştır. Konsey Makariopolski'yi kınamış ve takipçileriyle birlikte aforoz etmiştir. Patrikhane'nin ısrarından dolayı bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Gürbüz, 2009: 33).

İbadetlerini rahatça yerine getirmek, bundan daha da önemlisi milli amaçlarını gerçekleştirmek için Bâbîâl'ye başvurularından bir sonuç alamayan Bulgarlar, Roma'ya bağlı özerk statüde bir kilisenin kurulmasına karar verdiler (Ortaylı, 2004: 118). 1860 yılının sonlarına doğru Bulgar piskoposu başkanlığındaki heyet, Bulgar ruhban sınıfının Katolikliğe geçmesi için Ermeni Katolik Patrikhanesi ile iletişime geçti. Ermeni-Katolik patriği Hason Efendi, Roma Kilisesi'nin Bulgarların maddi ve manevi varlıklarına dokunmayacağına dair teminat verdi. Ayrıca Ermeni patriğinin, Papalık ile Şark Katolik Kiliseleri arasındaki ilişki nasıl ise, Bulgarların da Papalık ile ilişkisinin o şekilde olacağını söylemesi üzerine Bulgar ruhban heyeti Bulgarların Katolik Kilisesi'ne birleşmeleri için senet vermiştir. Bulgarların mezhep değiştirmelerinde vicdani kanaatten çok, milli ülkülerini gerçekleştirme isteği etkili olmuştur. Katolikliğe geçen Bulgarlar patrik tarafından aforoz edilmiş; geçenler de patriği dinsiz olmakla suçlamıştır (Karal, 2003: 91-92).

Umutsuz Bulgarların Katolikliğe geçmelerine bağımsız kilise kurulması mücadelesinin öncülerinden İlarion Makariopolski engel olmak için çabalamıştı. Netice itibarıyla Bulgarların büyük çoğunluğu Ortodokslukta kalmaya devam etmişti. Ancak milli ve bağımsız bir kilise halinde teşkilatlanma hususunda ısrarlıydılar. Ancak İstanbul Patrikhanesi de yetki alanının daralmasını

istemiyordu. Bulgarların bir kısmının Katolikliğe geçmesinin ardından Rusya, İstanbul Patrikhanesi ve Osmanlı'ya karşı Bulgarları desteklemeye başlamıştır. Çünkü Rusya, Bulgarların Katolik Fransa'nın güdümüne girmesinden çekinmiştir (Ortaylı, 2004: 118-119).

Bâbîâli, Bulgarlarla Patrikhane arasındaki müzakerelerden bir sonuç çıkmasının mümkün olmayacağını anladığında, meseleyi bir fermanla çözmeye çalıştı. Çünkü Bulgarların Rum piskoposları kovması Bâbîâli'yi kaygılandırmıştı. Bâbîâli bu dönemde bir Bulgar isyanıyla karşı karşıya gelmek istemiyordu. Osmanlı, 11 Mart 1870 tarihinde ilan ettiği fermanla tebaası arasındaki barış ve huzuru yeniden tesis etmek adına Bulgar Eksarhlığı'nın kurulduğunu ilan etti. Fermana göre eksarh, rütbe olarak metropolitlerin en büyüğüdü ve Bulgar Sinod'unun kanunlarına göre hareket edecekti (Atalay, 2007: 99-100). Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması, Bâbîâli ile işbirliği içerisinde gerçekleşmişti. Bu faaliyetlerde yeterli varlık gösteremeyen Rusya, durumdan rahatsız olmuştu. Eksarhlığın kurulmasında Bâbîâli'nin etkili olması, Ortodoks birliğini de zayıflatmıştı. Fermanın 10. maddesi Bulgar Eksarhanesi'nin sınırlarını çizirken, aslında Bulgar milletinin sınırlarını çizmekteydi (İnalçık, 1992: 17).

Bulgarlar, Eksarhlığın kurulması ile hem Patrikhanenin nüfuzundan hem de Rum ruhban sınıfının istismarından kurtulmuş oldular. Bulgarlar nihayet milli ve bağımsız kilise hedeflerini gerçekleştirmişlerdi. Ancak Bulgarların istedikleri bununla sınırlı değildi. Nihai hedefleri Osmanlı hâkimiyetinden kurtulup, en azından ilk etapta özerk bir devlet haline gelmekti. Bulgarlar, milli ve bağımsız bir kilise için Patrikhane ile mücadele ederken, aynı zamanda isyanlarla da Osmanlı hâkimiyetini sarsmaya devam etmişlerdi (Karal, 2003: 93).

Bu fermanla birlikte Patrikhane'nin Balkanlardaki otoritesi büyük ölçüde sarsılmıştır. İki kilise kurumu arasında, taraftar kazanmak adına amansız bir mücadele başlamıştır. Patrikhane'den Eksarhane'ye geçmek isteyenlerin sayısının oldukça fazla olması, Patrikhane'de büyük bir paniğe sebep olmuştur. Bâbîâli ise herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Bu durumda Patrikhane, uyguladığı baskıların ve yaptığı zulümlerin sonucu olarak diğer Ortodokslardan da destek görmemiştir. Çareyi fermana itiraz etmekte gören Patrikhane, bu konunun Ortodoksların iç meselesi olduğunu, Osmanlı'yı ilgilendirmediğini ve meselenin Ekümenik Konsil tarafından karara bağlanması gerektiğini ileri sürmüştür (Seyfeli, 2011: 167). Ancak Patrikhane'nin bu girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Patrikhane'nin tüm itirazlarına rağmen, Vidin Piskoposu Antim Efendi, Padişah tarafından 16 Nisan 1872 tarihinde eksarh olarak tayin edilmiştir. Artık Bulgarların kendilerine has müesseseleri ve dinî liderleri vardı (Atalay, 2007: 100). Bulgarlar, bağımsız kiliselerine kavuşmalarından sonra esas hedefleri olan Bulgar bağımsızlığının sağlanması yolundaki isyan hareketlerine hız vermişlerdir.

Balkanlardaki karışıklık ve isyanlar artan bir hızda devam etmekteydi. Bulgaristan da söz konusu isyanlarda çoğunlukla yer almaktaydı. Bu konuda herhangi bir önleme faaliyetinde

bulunmamakla suçlanan Antim Efendi, 26 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı tarafından Eksarhlıktan azledilmiştir (Öztunç, 2016: 32). Yerine 6 Mayıs 1877'de Yosif Efendi getirilmiştir. Başlangıçta Osmanlı ile işbirliği içinde hareket eden yeni Eksarh, ilerleyen süreçte isyancı Bulgarlar lehine hareket etmeye başlamıştır (Seyfeli, 2011: 167).

4.3.3. Bulgarlık Bilincini Oluşturmaya Yönelik Kültürel Faaliyetler

Osmanlı'nın bahsettiği eşsiz konum, Patrikhane'ye geniş bir nüfuz ve hareket alanı sağlamıştır. Patrikhane, elindeki imkânları diğer milletler üzerinde tahakküm kurup, onları Rumlaştırmak için kullanmıştır. Öte yandan Bulgarlar, bu Rumlaştırma faaliyetine karşı koyacak milli kültürden ve aktif kültürel merkezlerden tamamen mahrumdular. Yerinden, yurdundan sürülmüş Bulgarlar, köylere veya ücra dağ yerleşimlerine sığınmışlardı. Dağlar, Bulgar halkının özgürlük sembolü olmuştu. Yabancı tahakkümüne savaş açan herkesi, ana kucağı gibi bağrına basan bu dağlarda, özgürlüğe en düşkün yerleşimlerin bulunması tesadüf değildi. Bulgaristan için özgürlüğe giden yolun istikameti dışarıya doğru değil, yukarı, dağlara doğruydı (Todorov, 1979: 50).

Osmanlı hâkimiyeti altında 17. yüzyılın ortasına kadar Bulgarca sadece üç adet dinî içerikli kitap basılmıştı. Ülkede sadece kilise ve manastırlara bağlı olarak faaliyette bulunan ilkokul derecesinde eğitim kurumları bulunmaktaydı. Bu okullar da mahalle ve köy okulu seviyesindeydi. Okullarda öğretmenlik görevini yerine getiren papazlar, çocuklara Eski Slavca ile yazılmış dinî kitapları ezberletmekteydi. O dönemde İncili ezbere bilmek, âlim sayılmak için yeterliydi (Ortaylı, 2004: 85).

Ekonomik olarak iyi durumda olan Rum burjuva sınıfı, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yalnız Yunanistan'da değil, aynı zamanda Bulgaristan'da da seküler eğitim kurumları açmıştır. Bu eğitim kurumları hem Rum milli bilinçlerini artırmayı hem de Bulgarların kültürel asimilasyonunu gerçekleştirmeyi kendilerine ilke edinmişlerdir (Todorov, 1979: 64). Zengin toprak sahipleri ve tüccarlar, çocuklarını ülkedeki bu Rum okullarına gönderiyorlardı. Bu tabaka Yunanca veya en azından Yunanca deyimlerle zenginleştirilmiş bozuk Bulgarca konuşuyordu. Ayrıca bu kesim, Rum burjuvazisinin yaşam tarzını takip ediyordu. Rum etkisinin Bulgar kimliği açısından tamamen olumsuz değerlendirilmemesi gerekir. Zira Bulgarlar arasında Aydınlanma düşüncesi ve milliyetçiliğe adım atan ilk gruplar, Yunanistan'da okuyan Bulgar gençleri arasından çıkmıştır. Ancak Bulgar aydınlarının 19. yüzyıl başlarına kadar bir milli kimlik sorunu içinde olmalarından da Rum eğitimi ve İstanbul Patrikhanesi sorumluydu. Bulgar eğitim ve kültür faaliyetlerinde öncü isimlerden olan Aprilov'un, Venelin'in yazdığı Bulgar tarihi ile alakalı kitabı okuyana kadar, yani 1831 yılına kadar kendisini Yunan sayması, bu duruma örnek olarak verilebilir (Ortaylı, 2004: 85). Tam adı Yuri Ivanoviç Venelin'dir. Rusya'da eğitim görmüş ve Güney Rusya'daki Bulgar

kolonileri ile ilgilenmiştir. Venelin, Bulgar tarihi, dili ve etnografisi üzerine yaptığı çalışmalar ile Bulgarlar arasında milli bilincin uyanmasında etkili olmuştur (Todorova, 2010: 175).

Patrikhaneye bağlı olarak faaliyet yürüten dinî teşkilat, ilk elden Rumlaştırma faaliyetlerine devam ediyordu. Çünkü Bulgaristan'da neredeyse bütün dinî makamlar Rumların elindeydi. Makamlara rüşvet vererek gelmiş olan bu ruhban sınıfı dini, halktan para sızdırmak için bir araç olarak kullanıyordu (İnalçık, 1992: 18-19). Patrikhane'nin faaliyetleri, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küllenmiş Bulgarlık ateşini, yeniden alevlendirmiştir. Patrikhaneye karşı var olan muhalefet, düşmanca hislerle harmanlanmaya başlamıştır. Bu hisler Bulgarları, bağımsız bir gelecek inşasına yöneltmiştir (Aydın, 2013: 1071-1072).

Bulgar milletinin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ilk olarak din adamları sezmiştir. Bu kişiler, işe kendi halklarını eğiterek başlamanın daha doğru olacağına inanmışlardı. Yürüttükleri eğitim faaliyetleri, Bulgarlar için bir dönüm noktası olmuştur. Milli uyanış için ilk önce bağımsız kilise kurmanın önemini vurgulayanlar da yine din adamlarıydı. Ancak din adamları sadece bağımsız kilise faaliyetinde değil, aynı zamanda Osmanlı'dan ayrılarak bağımsız devlet kurmak için verilen mücadelede de aktif olarak yer almışlardır (Taşcan, 2012: 247).

Siyasi olarak Osmanlı, kültürel olarak Rum tahakkümü altında bulunan Bulgarların, kendine güvenlerini yeniden kazandırmak adına ilk teşebbüsler rahipler tarafından başlatılmıştır. Diğer manastırlarla karşılaştırıldığında oldukça ücra bölgelerde yer alan Rila ve Hilandar Manastırları, Orta Çağ Bulgar edebiyatının kuşaktan kuşağa aktarılması için oldukça elverişliydi. Bulgar tarih bilinci oluşturmaya yönelik ilk -başarısız- denemeyi Sofya'nın Katolik piskoposu Peter Boğdan yapmıştır. Bu amaçla, *Bulgar Çarlığının Tasviri* (Opisanie na bolgarska Tsartsvo) adlı eseri kaleme almıştır. Bulgarların geneline hitap etmede yetersiz kalan akidenin, yani Roma Katolisizminin bayraktarlığını yapan bu adamın mesajı Bulgarlarda derin bir etki bırakmamıştır (Ortaylı, 1999: 3).

Bulgarları etkileyen ve Bulgar milliyetçiliğinin ilk kıvılcımını oluşturan, Yunanistan'ın merkezine çok yakın Aynaroz'daki Hilandar Manastırı'nda keşişlik yapan Paissiy'di. *Bulgar Ulusunun, Çarların ve Azizlerin Tarihi*, adlı bir eser kaleme almıştır. Paissiy bu eserle, Bulgar halkının şanlı geçmişini hatırlatarak, Bulgarlara milli bilinçlerini yeniden kazandırmayı amaçlamıştır (Ortaylı, 1999: 3). İnalçık (1992: 20), Paissiy'in, Fransız İhtilali'nden 27 yıl önce, 1762'de Bulgarlara şu şekilde seslendiğini dile getirmiştir:

Ey Bulgar, ecdadını öğren, dilini tanı... Ben bütün Bulgarlara bizim milletimizin dahi şanlı bir millet olduğunu göstermek için bu tarihi yazmak zahmetine girdim... Ey akılsız millet, Bulgar adını taşımaktan neden utanç duyuyorsun; neden öz dilinde düşünmek ve okumak istemiyorsun? ... Bulgar, gaflete düşme, dilini ve neslini öğren, onları takdir ve tazim et!"

Paissiy, Osmanlı Devleti'ni ve Rum Patrikhanesi'ni Bulgarlara düşmanlık bağlamında bir tutmuştur. Halkını her ikisine karşı mücadele etmeye davet etmiştir. Bunu başarmak için ise, ülkesinin insanlarına dillerinin kutsallığını korumalarını, eğitime önem vermelerini öğütlemiştir. Paissiy'nin başlatmış olduğu milli uyanış hareketini, Sofroni -asıl adı Stoiko Vladislavof- adlı bir rahip devam ettirmiştir (İnalçık, 1992: 20). Paissiy'in öğrencisi olan Sofroni, hem bir din adamı hem de bir öğretmendi. Sofroni'nin başlıca hedefi, eğitimin demokratikleşmesi, eğitim ve ayin dili olarak halk dilinin kullanılması olmuştur (Todorov, 1979: 60).

Giriştiği bu faaliyetler Rum papazları rahatsız etmiş olacak ki, Sofroni görevinden uzaklaştırılmıştır. Bu gelişmeler üzerine yola çıkan Sofroni, Bulgaristan'ın çeşitli yerlerine giderek Bulgarları aydınlatmak için çalışmıştır. Sofroni, 1806 yılında vaazlarını bir araya getirdiği *Pazar Kitabı* (Kyriakodromiom) adlı eserini yayınlamıştır (Jelavich, 2013: 366). Bütün ömrünü vaazları ve yazılarıyla Bulgar gençliğini aydınlatmaya adanmış olan Sofroni, arkasında ateşli vatanseverler bırakmıştır (İnalçık, 1992: 21).

Sofroni'nin faaliyetleri, öğrencisi Neofit tarafından devam ettirilmiştir. Neofit, hocası gibi Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinde gezerek Bulgar milli kimliğini canlandırmaya çalışmıştır. Ayin dili olarak Bulgarcanın kullanılmasını öğütlemiştir. O sıralarda Amerikalı misyonerler, Bulgarlara yönelik faaliyetlere yeni yeni başlamaktaydı. Amerikalı misyonerlerin Bulgarlara olan ilgisinden istifade eden Neofit, onların da yardımlarıyla 1840 yılında İncil'i Bulgarcaya çevirmiştir. 1860'lara gelindiğinde Bulgarca İncil'in çeşitli baskıları yapılmış ve Amerikalı Protestan misyonerlerce 291.000 İncil Bulgarlara dağıtılmıştır. Bu faaliyetleriyle sempati toplayan Neofit, İstanbul'daki Bulgar milliyetçileri arasında sevilen bir isim olmuştur (Turan, 1994: 1099-1102).

Sofroni'nin diğer öğrencisi olan Petar Beron, Bulgar milli uyanışında önemli bir isim olmuştur. Hekim, eğitimci, filozof ve tüccar olan Petar, Bulgar milliyetçiliğine esas katkısını 1824 yılında yazmış olduğu *Bulgar Alfabesi* ile yapmıştır. Uzun yıllar Paris'te yaşamıştır ve burada yaşadığı süre zarfında milliyetçilik akımından etkilenmiştir. Petar, bu etki ile Slavlık ve Panslavizm gibi fikirlere ilgi duymaya başlamıştır. Ölmeden önce ise Bulgar Eksarhlığı'na, Edirne'de bir Bulgar okulu yaptırılması için büyük miktarda para yardımında bulunmuştur (Mugdan, 2011: 99).

Fener Rum Patrikhanesi, 1800 yılında Metropolitlere gönderdiği bir genelge ile Bulgar okullarının kapatılmasını, kiliselerde ayin dili ve okullarda eğitim dili olarak Yunancanın kullanılmasını emretmişti. Eski Bulgar edebiyatının izleri ise her yerde kasıtlı olarak silinmekteydi. Rum papazı Hilaryon, Tırnova Katedrali'nin mihrabı arkasında bulunduğu eski Bulgar Patrikliği'ne ait kütüphaneyi törenle yaktırmıştı. Bulgarlık, cahillik ve kaba köylülük ile anılmaya başlanmıştı. Bu Rumlaştırma faaliyetleri, Bulgarları Bulgarlıklarından utanır bir hale getirmişti. Bulgarlık, Rila ve Hilandar Manastırları gibi özel izinleri bulunan manastırlar hariç, Rum baskısı altında ezilmişti (İnalçık, 1992: 19).

Bulgarların günümüz anlamında millet olarak adlandırılmaları 18. yüzyılın sonlarına tekabül eder. Ruslar, kendileri ile mezhepsel olarak aynı, dilsel olarak ise akraba sayılacak bir yakınlık gösteren Bulgarları, 1828-1829 yıllarında Osmanlı ile yaptığı savaş esnasında tanımıştır. Bu yakınlıktan faydalanmak isteyen Rusya, subay, tüccar, papaz ve daha birçok alandaki ajanı ile Bulgarlar arasında şiddetli bir Osmanlı karşıtı propaganda faaliyeti başlatmıştır. Bu, Bulgar milli uyanışına önemli bir katkı sağlamıştır. Ayrıca Rusya'nın Sırp ve Yunan bağımsızlık hareketlerine fiilen destek vermesi de Bulgarlarda isyan ruhunun oluşmasına katkıda bulunmuştur (Karaal, 2003: 87).

Bulgarlar, 19. yüzyılda büyük oranda milli kimliklerinin farkına varmışlardır. Rusya'nın faaliyetleri bu durumun meydana gelmesine katkı sağlamışsa da Bulgarların milli uyanışında asıl etken İstanbul Patrikhanesi'nin Bulgarlara karşı davranışı olmuştur. Bu uyanışta, Osmanlı yönetimi esnasında meydana gelen sorunlar da katalizör işlevi görmüştür.

Rumlarla yaptıkları işbirliği sayesinde Bulgarlar ticarete ilerlemiş, Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa ve Rusya'nın büyük şehirlerinde zengin Bulgar kolonileri kurmuşlardı. Bulgar burjuvazisinin güçlenmesi ile Rumların Bulgarlar üzerindeki tahakkümü büyük oranda son bulmuştu. Daha önce Bulgarların kaçıp sığındıkları Odessa ve Bükreş şehirleri Bulgar kolonilerinin en büyüklerine ev sahipliği yapmaya başlamışlardı (İnalçık, 1992: 22). Bu kolonilerde yaşayan Bulgarlar, Avrupa ile ilişki içerisinde olmaları sayesinde siyasi, ekonomik ve düşünsel olarak büyük bir değişim/gelişim göstermişlerdi.

Avrupa'da ve Rusya'da esen milliyetçilik rüzgârına kapılan Bulgarlar, bu düşünceleri kendi milletlerine yaymak için çalışmaya başlamışlardı. Bunun yolunun eğitimden geçtiğinin ise farkındaydılar. Daha 19. yüzyılın başında Viyana ve Budapeşte'de yabancı sözcüklerden arındırılmış bir Bulgarca ile hikâye kitapları basılmıştı. 1842'de Piyer Beron, konuşma Bulgarcası ile tarih ve coğrafyaya ilişkin kimi bilgileri bir kitapta toplamıştır. Kronştadlı bir Bulgar tacirin yardımlarıyla kitap çoğaltılmış ve tüm Bulgar mekteplerine dağıtılmıştır. Samakov'da (1828), Selanik'te (1838), İzmir'de ve İstanbul'da gizlice açılan matbaalarda Bulgar milliyetçiliği temalı pek çok eser basılmıştı. Bunu takip eden yıllarda ise Gabrovalı zengin bir tüccar olan Casil Evstatiev Aprilov, Bulgarlar arasında milli bilinci uyandırmak için Avrupalı tarzda okul açma girişiminde bulunan ilk kişiydi. Aprilov, diğer Bulgar tüccarların desteği ile birlikte 2 Kasım 1835'te Gabrova'da bir ilkokul açmayı başarmıştır. Yapılan açılış töreninde okula her yaşta 120 öğrenci kayıt edilmiştir. Zıştovi gibi büyük şehirlerde önceden kurulmuş olan Yunan mektepleri Bulgarlaştırılmış, Gabrova Okulu örnek tutularak Bulgaristan'ın her köşesinde okul açmak için faaliyetler başlatılmıştır. 1840'ta Plevne'de ilk kız okulu açılmış ve böylece Bulgar toplumunda kadınlar da öğretmen olarak yerlerini almışlardır. Kısa zamanda okullar yaygınlaşmıştır. Bu süreçte Romanya ve Rusya'daki Bulgar tüccarlar, Bulgaristan'dakilerden daha çok malî yardımda bulunmuşlardır. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği haklardan yararlanarak Bulgar okullarına

Patrikhane'nin ve Rum din adamlarının müdahalesi önlenmiş; Bulgar okullarının rahat yayılıp faaliyet gösterebilecekleri bir ortam tesis edilmiştir (Ortaylı, 2004: 85-86). Okulların sayısının altı sene içinde 13'e yükselmesi, Bâbîâli'yi rahatsız etmiştir. Ancak Osmanlı, Tanzimat prensiplerine sadık kalarak bu faaliyetleri engelleme girişiminde bulunmamıştır. Bulgarlar, Tanzimat fermanındaki hükümlerden faydalanarak 1845 yılında bu okulların sayısını 53'e yükseltmişlerdir (İnalçık, 1992: 22-23). Bulgar kültürel faaliyetlerinin rahat bir gelişim seyri göstermesinde bağımsız bir Yunan devletinin kurulması da olumlu bir etki yapmıştır. Bu gelişme ile birlikte Bulgarlar üzerindeki Rum baskısı da büyük oranda ortadan kalkmıştı.

Kırım Savaşı'nda sonra okulların sayısı 588'e ulaşmıştı. Bu sayı 1865'te 986'ya, 1870'te 1217'ye ve 1877'de 1504'e yükselmişti (Şimşir, 1986: 29). Okulların sayısının hızla artmasında, Rum Patrikhanesi'nin 1800'de gönderdiği genelgede Bulgar kilise okullarının kapatılmasına ilişkin emre karşı gelinmesi de etkili olmuştur. Bir yandan okullar Rum tesirinden kurtarılmış, diğer yandan ise yenileri açılarak sayıları hızlı bir şekilde artırılmıştı. Bâbîâli'nin gözleri önünde âdeta sessiz bir isyan gerçekleştiriliyordu. Okullar, milli bilinci geliştirmemiş Bulgarları millet haline getiriyordu. Okul sayısındaki artış dikkate değerdi, ancak yeterli değildi. Çünkü Bulgarlar yüksek eğitim veren kurumlara henüz sahip değildiler. Dolayısıyla bu seviyeye gelen öğrenciler eğitimlerine devam etmek için Rusya, Fransa, Almanya ve Avusturya gibi ülkelere gitmek zorundaydılar (Dinçer, 1986: 76).

Samakovlu Konstantin Fotinov, 1844 yılında İzmir'de *Liuboslavve* adında ilk Bulgar dergisini yayınlamaya başlamıştır. Ardından 1846'da Leipzig'de Bogerov tarafından *Bulgar Kartalı* (Bulgarski Orel) adlı bir gazete çıkarılmıştır (Ortaylı, 2004: 86). Halkı bilinçlendirme amacını güden bu faaliyetler, Bulgarları okumaya teşvik etmiştir. Daha önce açılan matbaalar ve bu yeni yayın kolları vasıtasıyla Bulgarca edebi eserler halk arasında hızla yayılmıştır. Bu arada yükseköğrenim için yurtdışına giden öğrenciler yüksek bir kültür ve bilgi birikimi ile geri dönmüşlerdir. Kendilerini Bulgar davasına adayın bu gençler, önemli katkılarda bulunmuşlardır (İnalçık, 1992: 23).

Zengin ailelerin eğitilmiş gençleri, Avrupa'daki eğitimleri ve seyahatleri sırasında dönemin radikal ideolojilerinin etkisi altında kalmışlardı. Önceki nesillerle karşılaştırıldığında daha demokratik ve sosyalist olan bu nesil milli bağımsızlığa, yabancı bir gücün yardımını talep etmeden, kendi çabalarıyla ulaşmak istiyordu. Bu şahsiyetler Bükreş, Belgrad, Odessa gibi yerlerde komiteler oluşturdular. Bu komiteler, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde benzer amaçlarla oluşturulmuş gruplarla irtibat halindeydiler. Söz konusu komiteler, köylülerin katılımıyla geniş çaplı bir devrim başlatmak istiyorlardı. Ancak bu politikayı hayata geçirmek için o dönemde şartlar elverişli değildi. Ki zaten yasal ve yasadışı faaliyetlerde bulunan az sayıda silahlı adam dışında isyanı başlatmaya yetecek güçlü bir askerî yapı mevcut değildi. Buna ek olarak İstanbul'a oldukça yakın olan Bulgar toprakları, coğrafi konumu yüzünden Osmanlı'nın sıkı kontrolü altındaydı ve askerî müdahaleye

çok müsaitti. Ayrıca, Osmanlı reformları vasıtasıyla bölgeye gelen ekonomik refah ve düzen Bulgar ahaliyi etkilemişti. Belli bir kesim halinden memnun değildi, ancak milli bağımsızlık uğruna hayatlarına riske atacak kadar da mutsuz değillerdi. Dahası Osmanlı askerî gücü, büyük güçlerle mücadelede zorlansa da Bulgar topraklarında meydana gelecek herhangi bir ayaklanmayı bastırmaya muktediri (Jelavich, 2013: 372-373).

Bulgar basın hayatı özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra bir atılım gerçekleştirmiştir. 1856-1876 yılları arasında 32'si Osmanlı sınırları içinde, 65'i Osmanlı sınırları dışında irili, ufaklı toplam 97 gazete ve dergi yayınlanmıştır. 1876 yılında ise yayın hayatına devam eden 23 Bulgar gazetesi ve dergisi bulunmaktaydı (Dinçer, 1986: 81). Osmanlı İmparatorluğu, Bulgarların yürüttüğü eğitim ve kültür faaliyetlerine ses çıkarmazken, Bulgar öğrencilerin yükseköğrenim görmek için Rusya'ya gitmelerine kuşku ile yaklaşmıştır. Çünkü Rusya'ya eğitim için giden Bulgar gençleri, aldıkları eğitimin etkisiyle geriye, bir Türk düşmanı olarak dönüyorlardı. Rusya, eğitim yoluyla Balkan haklarının milliyetçilik duygularını ön plana çıkararak Osmanlı'nın dağılma sürecini hızlandırmaktaydı. Sayıları oldukça az olan Katolik ve Protestan misyoner okulları dışında, tüm Bulgar eğitimi Rus nüfuzu altındaydı. Osmanlı, karma okullar açarak bu durumu engellemeye çalışmışsa da artık çok geç kalmıştı. Bulgarlar arasında filizlenen milliyetçilik ve bağımsızlık duyguları olgunlaşmaya başlamıştı. (Karaman, 2018: 223).

Osmanlı'nın sessiz kalması ile büyük yol kat eden Bulgarlar, nihai hedeflerine oldukça yaklaşmışlardı. Başlangıçta Bulgarların hedefi, Patrikhane'nin dolayısıyla Rumların dinî ve kültürel nüfuzundan kurtulmaktı. Bulgarlar, milli kimliklerini korumak adına Rumlara karşı çetin mücadeleler vermişlerdir. 1870'te Patrikhane'den ayrı bağımsız bir Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasıyla hareket dinî boyutundan çıkmış ve bu tarihten sonra Bulgar faaliyetleri Osmanlı'dan bağımsızlık için siyasi amaçlara yönelmiştir.

4.3.4. İsyen Yılları

Bulgarlar, ufak tefek olaylar dışında 19. yüzyıla kadar Osmanlı hâkimiyeti altında sorun çıkarmadan hayatlarını sürdürmüşlerdir. 1789 Fransız İhtilali ile beraber yayılan milliyetçilik akımı, Rusların Panslavizm politikası ve Patrikhanenin Bulgarlara karşı başlattığı asimilasyon faaliyetleri Bulgar topraklarında isyan komitelerinin kurulmasına neden olmuştur. Bulgarların Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ilk ciddi ayaklanma girişimleri Tanzimat'ın ortaya çıkardığı yeniliklerin uygulanmamasından kaynaklanmıştır. Osmanlı, bu olayları yatıştırmak adına çeşitli önlemler almış olsa da büyük devletlerin vermiş olduğu destek Bulgarları cesaretlendirmiştir ve olayların tırmanmasına sebep olmuştur (Yalçınkaya, 2013a: 323).

Bulgarlar, 19. yüzyıla kadar ufak çaplı ayaklanma girişimlerinde bulunmuşlardır. Ancak söz konusu ayaklanma girişimleri, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorluğun çeşitli

yerlerinde ortaya çıkan isyanlar kadar Bulgarları bağımsız olmaya teşvik etmemiştir. 1821’de Yunan isyanı patlak verdiğinde sanıldığı gibi tersine Avrupa’nın aydın kesiminden önce Bulgarlar Yunanlıların yardımına koşmuşlardı. Aleksandr İpsilantis ayaklandığında kendisine ilk katılanlar Bulgar gönüllüler olmuştu. Avrupalıların Perikles dönemi Yunanistan’ına duydukları hayranlık ve saygının benzeri, Bulgarlarda çağdaş Yunanlılığa karşı vardı (Ortaylı, 2004: 83).

Balkanlarda birçok isyan meydana gelmiştir, ancak Osmanlı’yı en çok endişelendiren Bulgar ayaklanmaları olmuştur. Çünkü bulunduğu konum itibarıyla Bulgar toprakları, Osmanlı başkentine oldukça yakındı ve belli düzeyde de Balkanların merkezi sayılmaktaydı. Büyük bir Müslüman nüfusun yaşadığı Bulgaristan, aynı zamanda imparatorluğun en önemli askerî kuvvetlerinin toplanma yeriydi. Kısaca belirtmek gerekirse Bulgaristan’ın durumu, başkent İstanbul’un ve Balkanların güvenliği ile yakından ilgiliydi (Karal, 2003: 93-94).

19. yüzyılın başlarında Bulgar topraklarında şartlar oldukça kötüydü. 18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı yetkililerinin, eyalet yöneticileri üzerindeki otoritelerini kaybetmesinin sonuçları çok ağır olmuştu. Pazvantoğlu Osman Bey, Vidin’de çetecilerden, Yeniçerilerden, isyancı imparatorluk askerlerinden bir ordu ve kendi çete devletini kurmuştu. Bu dönemde Kırcalı çeteleri ise Balkan Dağları’nın kuzeyindeki bölgeyi harabeye çevirmişti. Ancak Yunan isyanı ile meydana gelen olaylar Bulgarların işine yaramıştı. İsyan nedeniyle İstanbul’daki Rum nüfuzunun tasfiye edilmesi, Bulgarlara birçok alanda ve makamda Rumların yerini alma fırsatı sağlamıştı. Güçlü Bulgar kolonileri İstanbul, Bükreş, Odessa gibi bölgelerde önceden beri mevcutsa da bu şartlar altında koloniler daha da zenginleşmişlerdir. Osmanlıların, prensliklerdeki öncelikli satın alım hakkının ortadan kalkması da Bulgarların işine gelmişti. Osmanlı artık ihtiyaçlarının büyük bir kısmını Bulgar topraklarından karşılıyordu (Aydın, 2015: 12).

Bulgar nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan köylüler, Osmanlı topraklarındaki koşulların genel olarak iyileşmesinden yararlandılar. Tuna’nın diğer yakasındaki köylülerle karşılaştırıldığında daha iyi bir yaşam standardına sahiptiler. Her köylünün esas amacı, kendi toprağının mâliki olmak veyahut da sahip olduğu toprakları genişletmekti. Vergi sisteminin yenilenecek, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki vergi adaletsizliğinin kaldırılmasını talep ediyorlardı. Bu dönem ve öncesindeki köylü ayaklanmaları genel olarak toprak mülkiyeti ve vergi sistemindeki suiistimallerin düzeltilmesi amacıyla ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla bu dönemdeki isyanlar, milli bilinç temelli bir bağımsızlık hareketi olarak ortaya çıkmamıştı. 1826 yılında Yeniçeriliğin, bundan kısa bir zaman sonra da tımar sisteminin kaldırılması, devlete ait toprakların nasıl tanzim edileceği sorununu da beraberinde getirdi. Toprak sahiplerinin ortadan kalkması ile köylü üzerinde çalıştığı toprağın mülkiyetine sahip olduğunu iddia etti ve toprak sahibinin mülkünü geri alma çabasına karşı çıktı. Süreç çok ağır bir şekilde işlese de nihayetinde tarım toprağı küçük köylülerin eline geçti. Fakat yine de yerel otoriteyi ellerinde bulunduranlar ve vergi toplama işini yürütenler, kendi menfaatleri uğruna köylüleri sömürüyorlardı (Jelavich, 2013: 368-370).

Rus hükümeti Bulgarların bağımsız devlet kurmasında önemli bir rol oynayacak olsa da başlangıçtaki ilişkiler net değildi. Çünkü Rusya bu dönemde dikkatini Prenslikler (Romanya), Sırbistan ve Yunanistan'a yoğunlaştırmıştı. Buralardaki bağımsızlık mücadeleleri, Rus çıkarlarıyla doğrudan bağlantılıydı. Ayrıca Rusya, Ortodoks birliğini koruma politikası gereğince Bulgarları baskı altında tutan İstanbul Patrikhanesi ile yakın bir ilişki içerisindeydi.

1828'de Rusya'nın Osmanlı'ya açtığı savaş sırasında Eflak Bulgarları, Bulgar Yurt Savaşçıları (Zemsko Bulgarsko Voisko) birliğini kurmuşlardır. Bu askerî birlik, Georgi Mamarçev komutasında Osmanlı'ya karşı Rusların yanında mücadele vermiştir. Savaş, 1829 Edirne Anlaşması ile sona ermiştir. Bu anlaşma ile Yunanistan bağımsız olurken, diğer Balkan halkları da bazı kazanımlar elde etmişlerdi. Ancak anlaşmada Bulgarlardan hiç bahsedilmemişti. Üstelik Ruslar, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumaya dönük politikalar üretmeye başlamışlardı. Bu durum Bulgarlar için tam bir hayal kırıklığı olmuştu. Bu hayal kırıklığı üzerine Mamarçev ve taraftarları Rusya'dan vazgeçip Bulgaristan'ın zengin tüccarları ile bir isyan hazırlığına giriştiler. Böylece Mamarçev, 1835 yılında Velho Zavera olarak bilinen meşhur ayaklanmayı başlatmıştır. Ancak Bulgar çorbacıların Osmanlı ile işbirliği yapıp, isyan planlarını ihbar etmeleri üzerine hareket büyümeden bastırılmıştır. Çorbacı, o yörenin ileri gelenlerini, yani Bulgar burjuvazisini belirtmek için kullanılan bir kavramdı. Fenerliler gibi, onlar da imparatorluğun candan destekçileriydi ve ayaklanmalara karşıydılar. Rum kültürüne sempati duyan çorbacılar, evlerinde Rumca konuşurlardı (Ortaylı, 2004: 84-85). Ancak bu kişilerin oğulları, Yunan kültürünün izlerini silmek için mücadele vereceklerdi.

Tanzimat reformları ile temelde yerel idare ve vergi toplama yollarının düzeltilmesi hedeflenmekteydi. Köylüler, şikâyetlerini İstanbul'a doğrudan iletemiyorlardı. Var olan hoşnutsuzluk bu yüzden daha da artmaktaydı. Bu sorunu çözmek adına, yerel meclislere Hıristiyanların katılımını öngören tedbir, beklenen sonuçları vermemişti. Osmanlı makamları genelde bu meclislerden gelen önerileri dikkate almıyordu ya da atadıkları temsilciler bizzat bu bozulmada aktif rol oynuyordu. Vergilerle ilgili düzenleme ise, iltizam usulünün ortadan kaldırılması olmuştur. Bâbîâli, vergi tahsilinde oluşan boşluğu doldurmak için vilayetlere, "muhasıl emval" unvanıyla tahsil görevlileri tayin etmiştir. Alınan önlemler teoride tüm problemleri ortadan kaldırabilecek mahiyette olsa da asıl sorun, dürüst hükümet görevlilerinin bulunmasında yaşanan güçlükü. Osmanlı birçok kez özel müfettişler göndererek veya komisyonlar atayarak kanunsuzluğu önlemeye çalışmıştır. Ancak çoğu zaman bu gönderilen görevliler, fermanlara aykırı davranışlarıyla şartları daha da zorlaştırmışlardır. Zaten Bulgarlar bu dönemde merkezî hükümete değil, yerel idare ve merkezî hükümetin memurlarına karşı bir başkaldırı içindeydiler (İnalçık, 1992: 6-7).

Tanzimat'ın getirdiği yenilikler köylere varıncaya kadar her kesime izah edilmişti. Ancak memurların davranışları, Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerle tezatlık içerisindeydi. Yeni

düzenlemelerin uygulamaya konulmadığını gören Bulgarlar şikâyet etmeye başladılar. Şartların daha da kötüleşmesinden dolayı gelirlerini aşan vergileri ödeyemeyeceklerini ilan ettiler. Askerlerin, vergileri tahsil etmek için bu kişilerin evlerine yerleşmesi ise gerginliği artırmıştı. Çatışmaların şiddetlenmesiyle beraber artık işler kontrol edilemez bir hal almıştı. Nitekim 1841’de Niş, Leskofça ve Şehirköyü kazaları Milyo’nun kışkırtmasıyla toprak ağalarına karşı hep birlikte ayaklandılar. Toprak ağalarının büyük çoğunluğunun Müslüman yani eski dirlik sahiplerinin soyundan olması ve Sırp Prensiğinin de destek vermesiyle ayaklanma milli bir nitelik kazanmıştı (Ortaylı, 2004: 120-121).

Âsiler, giriş çıkışları kontrol altına aldıktan sonra Müslümanları katletmeye başladılar. Vidin’in de destek vermesiyle isyan geniş bir alana yayılmıştı. Osmanlı, ayaklanmanın bütün Rumeli’ye yayılmasından endişe duymaktaydı. Niş Valisi Sabri Paşa, Arnavut askerlerden de destek alarak isyanı kontrol altına almıştı. Bu çarpışmalarda âsilerin lideri Milyo, öldürülmüştü. Arnavut askerlerin yağma faaliyetlerinde bulunup, köyleri yakıp yıkmaya başlaması işleri daha da kötüleştirmişti. İsyân genişlemiş ve mesele uluslararası bir hal almıştı. Osmanlı derhal bölgedeki paşalarına, isyanın kontrol altına alınması için yardıma gitmelerini emretti. Elleriindeki baltalar ve sopalarla Osmanlı kuvvetlerine direnemeyen köylüler, dağılmaya başlamışlardı. İsyân nihayet bastırılmıştı. Arnavut askerlerin başıbozuk hareket etmesine engel olamayan Niş Valisi Sabri Paşa ise görevinden azledilmişti (İnalçık, 1992: 28-31).

1850 yılının Mayıs ayında Vidin’de şiddetli bir ayaklanma meydana gelmiştir. Ancak bu ayaklanma durup dururken ortaya çıkmamıştır. Bir önceki yıl Sırp topraklarından gelen kişilerce Bulgarlar ayaklandırılmıştı. Osmanlı makamları kontrolü sağlamışlarsa da olayların etkisi hâlâ geçmemişti. Sahra nahiyesi ile Belgratcık ve Lom kazalarından köyler de Vidin merkezli başlayan isyana destek vermişlerdir. Âsilerin zulmüne ilk uğrayanlar köy ağaları, vergi tahsildarları ve nahije memurları olmuştur. Âsiler kadın-erkek ayırt etmeden önlerine çıkan tüm Müslümanları öldürmüşlerdir. Bu süreçte ayaklanmayan köyleri de zorla ayaklandırarak isyanın çerçevesini genişletmişlerdir. Osmanlı, ayaklanmanın diğer bölgelere de sıçramasından korkuyordu. Vidin Valisi Ziya Paşa, âsilerle konuşmak üzere bir heyet göndermiştir. Âsiler, mültezimlerin ve köy ağalarının halkı sömürmesinden dolayı isyan ettiklerini bildirmişlerdir. Ancak Vidinlilerle müzakere etmeyeceklerini, dertlerini yalnızca İstanbul’dan gönderilecek memura iletceklerini dile getirmişlerdir. Osmanlı, yabancı devletler müdahil olmadan olayı bir an evvel çözüme kavuşturmak istiyordu. Osmanlı başkentinde, bu durum karşısında nasıl hareket edileceğine dair tartışmalar sürerken, Vidin’deki ağalar halk arasından milis kuvvetler oluşturarak âsilere karşı harekete geçmişlerdir. Milis kuvvetler, verdikleri mücadele ile âsilerin direnişini kırıp ayaklanmayı bastırılmışlardır. Eflak’taki gibi köylülerin büyük kitleler halinde destekledikleri isyanların benzerleri Bulgarlarda görülmemiştir (İnalçık, 1992: 45-55).

Tanzimat'ın ilanını takip eden süreçte köylü isyanlarının sayısında ve yoğunluğunda gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Bu isyanların artmasına en büyük etken olarak artan beklentiler gösterilebilir. Çünkü artık köylüler, Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerden haberdardı ve bunların bir an önce uygulamaya geçirilmesini bekliyorlardı. Bu beklentilerin gerçekleşmemesi ise büyük bir huzursuzluk yaratmaktaydı (Armaoğlu, 1997: 221).

Meydana gelen isyanlar başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da Bulgarların bazı şeyleri kavramasına yardımcı olmuştu. Bulgarlar her şeyden önce dış destek olmaksızın bağımsız bir devlet kuramayacaklarını anlamışlardı. Bağımsızlık için milli bilince sahip bir halkın ne kadar gerekli olduğu da bu başarısız girişimden çıkarılan derslerden bir diğerydi. Bu doğrultuda Bulgarlar, Bulgarca verilen eğitimi modernleştirip yaygınlaştırmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bulgar eğitim sistemi, Bulgar milliyetçiliğinin de laikleşmesini hızlandırmıştır.

Bu koşullar, başlangıçta istenmese bile bir dış gücün desteğini zorunlu hale getirmişti. Bu desteğin kaynağı Rusya'ydı. Habsburg monarşisi en başından beri bu tür milliyetçi hareketlerin karşısındaydı. İngiltere ise o dönem Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunmaktaydı. Fransa ile zaten bir bağlantı söz konusu değildi. Rusya, Kırım Savaşı sonrasında Balkanlardaki meselelere müdahil olma konusunda yetersiz ve isteksiz olsa bile Bulgarlar için hâlâ en iyi umuttu. 1864'te tecrübeli Rus diplomat Nicholas Ignatiev, İstanbul'a büyükelçi tayin edildi. Ignatiev'in İstanbul'a varmasıyla Balkan olayları üzerindeki Rus etkisi artmaya başlamadı. Aşırı derecede bir Rus milliyetçisi olan Ignatiev, milliyetçi hareketlere verilecek desteğin Rusya'nın prestijini ve gücünü artıracığına inanıyordu. Ignatiev, Osmanlı hükümeti ile Sırp köylülerini bazen çatışmaya iterken, bazen de yakınlaşmaya teşvik ediyordu. Ancak Rus kontrolünde olmayan her türlü eyleme karşı çıkmaktaydı (Stavrianos, 2002: 535).

Mihailo Obrenoviç döneminde Sırbistan, Bulgar milliyetçiler için sığınılacak güvenli bir bölge olmuştu. Bu dönemde en önemli figürlerden biri, 1861 yılında *Tuna Kuğusu* (Dunavski Lebed) adlı dergiyi çıkaran Georgi Rakovski'ydi. Bulgaristan'da bir ayaklanma çıkmasından ve büyük güçlerin himayesinden yana olan Rakovski, isyanın başarılı olması durumunda Sırbistan ve Prenslikler ile bir federasyon kurulmasından yanaydı. Gelecekteki bağımsız Bulgar devletinin sınırlarının belirlenmesine ve diğer konularda Sırbistan ile ihtilafa düşülmesi sonucunda Rakovski 1862 yılında Eflak'a taşındı ve burası Bulgar devrimcilerin yeni merkezi haline geldi. Burada koşullar daha uygundu. Bükreş ve Tuna liman kentlerinde birçok Bulgar yaşamaktaydı. Romen hükümeti ise Bulgarlara ılımlı yaklaşıyor ve onları kontrol etmek adına sıkı tedbirler almıyordu. Büyük güçler bu tür organizasyonlara karşı gösterilen toleranstan dolayı Romenleri uyarmışsa da büyük bir engelleme meydana gelmemiştir. Ancak Romen hükümeti bu tür hareketlere karşı katı önlemler almak istese bile, bu tip küçük ölçekli ve gizli faaliyetleri bastırmak zaten çok zordu. Romen liberallerin büyük çoğunluğu Bulgar hareketine sempati duymaktaydı. Rusya her zamanki gibi kendi güdümünde olmayan milliyetçi hareketlere karşı tavrı almıştı (Jelavich, 2013: 375-376).

1870 yılında Bulgaristan içinde ve dışında kurulan milliyetçi grupların birleştirilmesi amacıyla Bulgar Devrimci Komitesi kuruldu. Vasil Levski, Lyuben Karavelov, Hristo Botev komitenin önde gelen isimlerindendi. Komite, bağımsız ya da en azından otonom Sırp devleti kurmayı ve Romanya, Yunanistan, Karadağ ile federasyon çatısı altında birleşmeyi hedefliyordu. İsyan hareketinin önde gelen isimlerinden Vasil Levski ve yoldaşı Dimitur Obşti, Bulgarsitan'daki hazırlıkların tamamlanması için çalışıyorlardı. Obşti, para sağlamak amacıyla bir tren soyma girişiminde bulundu. Ancak bu girişim sırasında yakalanması üzerine, isyan planını itiraf etmek zorunda kaldı. Bu bilgilerden sonra Osmanlı'nın isyanı düzenleyen kişileri bulması zor olmadı. Levski ve Obşti idam edildi. Bu başarısızlık üzerine komite dağıldı ve dış yardım olmadan isyanın başarıya ulaşmasının mümkün olmayacağı iyice anlaşıldı (Glenny, 2001: 116).

1875 yılında Rus konsolosların desteğiyle yeniden Bulgar isyan komiteleri kuruldu. Türk ve Müslüman yerleşimleri tahrip edildi; oralarda yaşayan halk katliama maruz kaldı. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın Rus elçisi Ignatiev'in telkinlerine göre davranmasından dolayı isyan kısa sürede yayıldı ve bu yüzden güçlkle bastırılabilirdi (Yalçınkaya, 2013a: 324).

1875 yılında çeşitli isyan teşebbüslerinde bulunmuş ancak bu isyanlar başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Osmanlı Devleti, askerî olarak çok güçlü bir durumda olmasa da bu tip isyanları bastırmakta zorlanmıyordu. Çünkü isyanlar genellikle birkaç bölge ile sınırlı kalıyordu ve bundan daha önemlisi isyan liderlerinin tarım programlarının olmamasından dolayı köylülerin desteği kazanılamıyordu. İsyana katılanların çoğunluğunu kasaba ve köylerde yaşayan orta sınıf insanlar oluşturuyordu. Bulgarlar, imparatorluğun çöküşünde olduğuna ve bu aşamada kendilerine ölümcül bir darbe indireceğine inanıyorlardı. İsyan komitesi, padişaha karşı bir isyan başlatılması ve yönetilmesi için en yetenekli liderleri Bulgar topraklarının dört bir köşesine göndermişti. İsyanın 1 Mayıs 1876'da başlaması planlanmıştı. Ancak planlanan tarihten on gün önce köylülerden biri, arkadaşlarını ve yapılan isyan planlarını Osmanlı yetkililerine ihbar etmiştir. O sırada bölge valisi olan Necip Ağa, isyancı lider Todor Kableşkov'u yakalayıp, durumu kontrol altına almaya çalışmıştır. Ancak Kableşkov, validen önce davranıp kolluk güçlerine saldırmış ve isyan bayrağını açmıştır. Bulgarlar bu mücadele sonunda planladıkları gibi yönetimi ele geçirememişlerdir. Bölge halkının isyana katılımının sağlanamaması ile koordinasyon ve mühimmat eksikliği, başarısızlığın en büyük nedenleri olarak görülmüştür (Glenny, 2001: 107-108).

Haziran ayında isyan tamamen bastırılmıştı. Bulgar milliyetçi mitolojisinde önemli bir yer tutan ve merkezi Balkan dağları olan en büyük Bulgar ayaklanması olarak bilinen Nisan Ayaklanması, büyük can kayıplarıyla bastırılmıştı. Bulgar isyancıların sivil Müslümanları öldürmesi üzerine başlayan misillemeler uluslararası dikkati yine Osmanlı'nın üzerine çekmişti. Başarısız olan bu isyan girişiminin Bulgarlara önemli bir getirisi olmuştu: Avrupalı büyük güçler, bu dönemde Slavlara yönelik artan ilgi ve kamuoyu baskılarından dolayı hem Bulgar topraklarında hem de Balkanlarda meydana gelen olaylarla ilgilenmek zorunda kalmışlardı. Uluslararası krizin

ilk işaretlerinin çıkmaya başladığı sıralarda, Osmanlı ile Rusya arasında 1877 yılının Nisan ayında savaş patlak verdi. Bu savaşın çıkmasıyla kriz doruğa ulaştı. Osmanlı, savaşı kaybeder kaybetmez Rusya Mart 1878'de Ayastefanos Anlaşması'nı Osmanlı hükümetine zorla kabul ettirdi. Bu anlaşma ile Rus nüfuzu Balkanların içine ve Ege adalarına yayıldı. 1856 Paris Anlaşması'nda Balkanlarda büyük bir nüfuz kaybı yaşayan Rusya, bu anlaşma ile hedeflerine ulaşmaya yeniden yaklaştı. Ayastefanos Anlaşması, yarımada var olan güçler dengesini tamamen alt üst etti. Bahsi geçen anlaşma ile toprakları bugünkü Bulgaristan topraklarının yanında Makedonya ve Trakya topraklarını da içine alan büyük bir Bulgar devleti kuruldu. Bu durum karşısında büyük güçlerin, bilhassa İngiltere'nin tepkisi çok şiddetliydi. Çünkü Bulgar devletinin bir Rus uydusu olacağından şüpheleri yoktu. Rusya dışındaki Avrupalı güçler, Balkanlarda oluşabilecek güçlü bir Rus varlığının, kendi çıkarlarına zarar vereceğini düşünüyorlardı. Bundan kaçınmak adına devletler aynı yıl içinde düzenlenen Berlin Kongresi'nde bir araya geldiler. Bu kongre Bulgarlar için tam bir hayal kırıklığı ile sonuçlandı. Diğer devletlerin muhalefetleri o kadar güçlüydü ki, Rusya yapılan yeni düzenlemelerle büyük Bulgar devletinin küçülmesine göz yummak zorunda kaldı (Armaoğlu, 1997: 387).

Berlin Kongresi ve Anlaşması Balkan halklarının bağımsızlık hareketleri açısından tarihi bir öneme sahiptir. Bu anlaşma neticesinde, Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsız birer devlet oldular. Bağımsızlığına kavuşan bu devletlere ek olarak bir de özerk bir Bulgar devleti tesis edildi. Ama bu özerk devletin toprakları, Ayastefanos ile sınırları belirlenen alanın yarısı kadardı. Çünkü Berlin Kongresi'nde yapılan düzenleme ile Bulgaristan üç parçaya ayrılmıştı; özerk Bulgar Prensiği, Doğu Rumeli vilayeti ve Makedonya. Berlin Anlaşması'ndan dolayı ülkenin doğusu, Bulgarların belleğinde sürekli olarak bir toprak kaybı duygusuyla yer alacaktı. Bulgaristan, Rusya'nın 1878'de Osmanlı'ya karşı elde ettiği askerî zaferin sonucu olarak bir gecede özerk bir devlet haline gelmişti. Rusya, Güneydoğu Avrupa'daki çıkarlarını korumaya ve geliştirmeye yardımcı olacak güçlü, ancak kendisine bağımlı bir devlet yaratma arzusunu nihayet hayata geçirmişti (Karpat, 2004: 333).

Balkan devletlerinden hiçbiri Berlin Anlaşması'ndan memnun kalmamıştı. Bilhassa da Ayastefanos'ta sınırları kararlaştırılan devletin üç parçaya ayrılması, Bulgar milliyetçileri için acı bir darbe olmuştu. Bulgar liderler, Ayastefanos Anlaşması'nda çizilen sınırları devletin gerçek sınırları olarak kabul etmişler ve o sınırlara ulaşmayı milli amaç haline getirmişlerdi.

Bu hayal kırıklığına rağmen, Bulgar liderler, kongreden sonraki ilk yıllarda kaybedilen toprakların peşine düşmemişlerdir. Tüm enerjilerini, devlet kurumlarını modernleştirmeye harcamışlardır. Rusya, Bulgaristan'ın hamisi olduğu için bu modernleşme girişimlerinde en büyük rolü oynamıştır. Rus ajanları siyasi ve ekonomik yaşamı denetimleri altında tutmuşlardır. Rusya'nın bölgeden çekilmesinden sonra kurulan yeni Bulgar ordusunun komuta kademesi yüksek rütbeli Rus askerlerden oluşmuş ve savunma bakanlığı da bu kişilerce idare edilmiştir. Avrupalı

güçler, prens olarak Battenbergli Aleksandr'ı tayin etti ve bir anayasa kabul edildi. Rusya bu prens seçimine ve anayasanın kabulüne sıcak bakmadı. Rusya, Doğu Rumeli ile Bulgaristan'ın birleşmesini savunan örgütleri destekleyerek prensi zor bir durumda bırakmak istedi. Prens bu birleşmeyi kabul ederse Berlin Anlaşması'nı ihlal edecekti ki; bu büyük bir sorundu. Aksi yönde bir tutum sergilediğinde ise Bulgar halkı onu asla bağışlamayacaktı (Glenny, 2001: 157-158).

1885'te Doğu Rumeli'de çıkan bir isyan neticesinde bu vilayet Bulgaristan ile birleşti. Prens bu birleşmeyi kabul etti. Aleksandr, bu hareketi ile halkının desteğini kazanmayı ve dolayısıyla da Rus baskısını azaltmayı hedeflemişti, ancak başarılı olamamıştı. Prens Rusya'dan bağımsız bir şekilde hareket etmesi Çar III. Aleksandr'ın şiddetli tepkisine, dolayısıyla da Bulgaristan'ın hamisiyle arasının açılmasına sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine Çar, bütün Rus askerlerinin Bulgaristan'ı terk etmesini istemiştir. Çar'ın hamlesi Bulgar savunmasını bir gecede yerle bir etmiş ve Bulgar topraklarını saldırıya açık bir hale getirmiştir (Koyuncu, 2013a: 181).

Berlin Konferansı devletleri, Bulgar krizini çözüme kavuşturmak için İstanbul'da bir araya geldiler. Konferansta İngilizler, Rusların bu birleşmeden rahatsız olduklarını görünce Bulgar birleşmesini desteklediler. Çünkü İngilizler, Bulgaristan'ın bir Rus uydusu olmasından çekiniyordu. Böyle bir durum artık söz konusu olmadığından, karşı çıkılması da gereksiz görüldü. Bu olay Bulgarlara önemli bir şey öğretmişti: Eğer büyük devletler arasındaki uyuşmazlıklar iyi bir şekilde kullanılabilirse, Berlin Anlaşması'nın ihmal edilmesi ve hatta değiştirilmesi bile mümkün olabilirdi. Bu gelişmeler yaşanırken, Sırlar Bulgarlara savaş ilan etti. Bu savaşın sebebi, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesi ile Bulgar sınırının Makedonya'ya kadar genişlemesiydi. Bu durum Sırları çok rahatsız etmişti. Savaşın başlarında üstünlük Sırlardaydı, çünkü Bulgar askerî birlikleri her ihtimale karşı Osmanlı sınırına yığılmıştı. Ancak askerlerin nakli ile üstünlük el değiştirmeye başladı. Sofya'nın bir süreliğine tehlike altına girmesi, Bulgarlarda milli duyguları harekete geçirdi. Bulgarlar, Sırp ordusunu geri püskürttüğü gibi Sırbistan içlerine kadar ilerlediler. Zafer Bulgarlarındı ama bundan bir kazanım elde edememişlerdi. Sırbistan'ın yenilgisi üzerine Avusturya'nın araya girmesi ile statükoyu eski haline döndüren bir anlaşma imzalandı. Sırlar oldukça talihliydi. Yine de bu savaşın Bulgarlara büyük bir katkısı olmuştu. Prens Alexander Bulgarları birleştirmiş ve bu vesileyle askerî harekâtı başarıyla yönetmişti (Armaoğlu, 1997: 552-553).

Rusya, her ne kadar birleşmeye kendisi yol açmışsa da izni olmadan Bulgaristan'ın birleşmesini kabul ettiği için Prens Alexander'ı hiç affetmemişti. Çiçeği burnunda prens, Sırlarla olan savaşta başarılı olmasına rağmen, Rus ajanları ve destekçilerinin tertip ettiği bir komplo ile 1886'da tahttan çekilmeye mecbur edilmiştir. Yerine Saxe-Coburglu Ferdinand bu göreve getirilmiştir. Yeni prens, başlangıçta ülkeyi başbakan Stefan Stambolov ile yakın bir işbirliği içinde yönetmiştir. Stavbolov, bölgenin gördüğü en sert rejimi uygulamaya koyup, yasalar ve kaba kuvvet sayesinde muhalefeti sindirmeyi başarmıştır. Toplumsal bir desteği arkasına alamadığı gibi

Makedonya meselesinde Osmanlılarla işbirliği içerisinde olması ve İç Makedonya Devrimci Örgütü'nün liderlerinin öldürülmesindeki rolü nedeniyle Makedonyalıların nefretini kazanmıştı. Stambolov, Rusya'nın, ordunun bazen de Makedonyalı teröristlerin kendisine karşı tertip ettiği komploları istihbarat ve polis gücüyle bastırmıştır. İç Makedonya Devrimci Örgütü üyeleri de bakanları öldürerek, yer yer de köylüleri ayaklandırarak kendisine karşılık vermiştir. Ferdinand ülkedeki karışıklıktan sorumlu tuttuğu Stambolov'u 1895'te başbakanlıktan azletmiştir. Bundan bir yıl sonra Stambolov, bir grup Makedonyalı tarafından saldırıya uğramış ve elleri kesilmiştir. Bu olaydan iki gün sonra ise ölmüştür. Devleti tek başına yönetmeye başlayan Ferdinand, çok geçmeden de Rusya ile bozulan ilişkileri yeniden yumuşatmayı başarmıştır (Glenny, 2001: 171-172).

Ferdinand ve diğer Bulgar liderler Makedonya üzerindeki hedeflerin dış destek olmadan gerçekleştirilemeyeceğinin farkındaydılar. Bulgarlar umutlarını bu konuda kendilerine yardımcı olabilecek tek güç olan Rusya'ya bağlamışlardı. Çar II. Nikolay ve üst düzey Rus diplomatlar da Bulgarlarla uzlaşma taraftarıydı. 1896'da ilişkiler normale dönmeye başladı. Rusya ve diğer Avrupa devletleri de Ferdinand'ın prensliğini tanıdı. Bu gelişmelerle birlikte yabancı prensin idaresinde birleşik bir Bulgar devleti resmen kurulmuş oldu. Yeni kurulan devlet, kâğıt üzerinde Osmanlı hâkimiyeti altında bulunsa da Osmanlı'nın Bulgar devleti üzerinde herhangi bir yaptırım gücü yoktu (Jelavich, 2013: 402-403).

Milliyetçiler hedeflerinin büyük çoğunluğuna ulaşmış olsalar da hâlâ Ayastefanos Anlaşması'ndaki sınırlara erişememişlerdi. Doğal olarak prens ve siyasi partiler tam bağımsızlık istiyor ve Ayastefanos'ta çizilen sınırlara ulaşmayı bir ideal olarak savunuyorlardı. Bu yüzden Makedonya ve orada meydana gelen olaylar dikkatle takip ediliyordu. Ancak 20. yüzyılın başlarında Bulgarlar için toprak kazanmaya elverişli bir ortam mevcut değildi. Hem Avusturya-Macaristan hem de Rusya Balkanlardaki mevcut dengeyi korumakta kararlıydılar. Üstelik 1878'den beri Bulgaristan, komşularının şüphe ve düşmanlığına maruz kalmaktaydı. Yunanistan ve Sırbistan, Makedonya üzerinde bir Bulgar nüfuzu kurulmasını istemiyorlardı. Romanya ise büyük bir Bulgar devleti kurulmasına kesinlikle karşı çıkmaktaydı.

Bahsi geçen dönemdeki olumsuz koşullara rağmen, Bulgar liderler, dış politikada önemli kazanımlar elde etti. 1908 yılında Osmanlı'da II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi için yapılan girişimler, devletin merkezî otoritesini zaafa uğrattı. İmparatorluğun içine düşmüş olduğu bu kaos ortamında, Habsburg İmparatorluğu Bosna-Hersek'i ilhak ederken, Prens Ferdinand Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan edip çar unvanını almıştır. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ettiği gün Ferdinand, "Bulgarların Kralı" tacını Sofya'da değil, Orta Çağ Bulgar Krallığı'nın başkenti Tırnova'da taktı. Bu hareket son derece anlamlıydı. Bulgarlar çok geniş toprakların özlemi içindeydiler ve Ayastefanos Anlaşması'nda kurulması planlanan Bulgaristan, bu özlemin temelini teşkil ediyordu. Bu uğurda Makedonya ilk hedefti (Şenel, 2013: 399).

Ne Osmanlı Devleti bu hareketleri geri püskürtebilecek güçteydi ne de konjonktür bunun için elverişliydi. Müzakereler sonucunda Bulgaristan'ın savaş tazminatı ödemesine karar verildi. Böylece Bulgaristan, bağımsız Balkan devletleri arasına katılmış oldu.

4.3.5. Makedonya Sorunu

Balkan yarımadasının güneybatı kısmında bulunan Makedonya; Struma, Vardar ve Mesta Nehirlerinin havzalarını içine alır. Sırasıyla Romalılar, Gotlar, Hunlar, Slavlar, Türkler tarafından hâkimiyet altına alınan Makedonya'nın sınırları 19. yüzyılın ortalarında Selanik'in tamamı ile Kosova ve Manastır vilayetlerinin Arnavutluk'a dâhil olmayan kısımlarını kapsıyordu (Uzer, 1987: 81). II. Murat ve Fatih dönemlerinde fethedilerek Osmanlı topraklarına dâhil edilen Makedonya (Nureski, 2014: 65), kelime olarak “yamalı bohça, salata” anlamına gelmektedir (Tan, 2013: 203). Bölge, adıyla uyumlu olarak tarih boyunca farklı dinlerin, etnik unsurların, kültürlerin ilgi odağı ve yerleşim yeri olmuştur. Etnik çeşitliliğe sahip olan Makedonya'da 19. yüzyılda Türkler, Bulgarlar, Romenler, Arnavutlar, Yunanlar, Sırlar, Çingeneler, Yahudiler, Katolikler, Boşnaklar, Ermeniler ve Makedonlar yaşamaktaydı (Kutlu, 2007: 152).

Bu yüzyıl içerisinde, özellikle ikinci yarısında Makedonya üzerinde hak iddiasında bulunan taraflar, Makedonya'da yaptıkları nüfus sayımlarında halklarının sayılarını şişirerek kendilerine meşru bir zemin oluşturmaya çalışmışlardır. Bu yüzden de yapılan her nüfus sayımında farklı sonuçlar çıkmıştır. Osmanlı'nın uyguladığı Millet Sistemi dolayısıyla Makedonya'da Müslüman, Hıristiyan ve Musevilerin yaşadığı bilinmektedir. Ancak sonuçlar arasındaki farklılıklar en çok Hıristiyanlar arasında görülmüştür. Milli kiliselerin kurulmasından sonra taraftar kazanmak için verilen mücadeleler, insanların nüfus göstergelerinde nereye ait olacakları konusunda büyük bir karışıklık yaratmıştır. Çünkü kişilerin tanımlanmasında etnik kimlik ve mezhep kimliği arasındaki öncelik mücadelesi devam etmekteydi (Saatçi, 2013: 539-540). Bu bağlamda Makedonya'da farklı taraflarca yapılan nüfus sayımı sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Makedonya'da Farklı Taraflarca Yapılan Nüfus Sayımı Sonuçları

	Bulgar İstatistikleri	Yunan İstatistikleri (Kosova Hariç)	Sırp İstatistikleri
	1900 yılı	1904 yılı	1889 yılı
<i>Türk</i>	499.200	634.000	231.000
<i>Bulgar</i>	1.181.000	332.000	57.600
<i>Yunan</i>	228.700	652.700	201.100
<i>Sırp</i>	700	-	2.048.000
<i>Romen</i>	80.700	25.100	69.600
<i>Arnavut</i>	128.700	-	165.000
<i>Yahudi</i>	67.800	53.100	64.600
<i>Çingene</i>	54.500	8.900	28.700
<i>Diğerleri</i>	16.500	18.600	3.500
Toplam	2.257.800	1.724.400	2.869.100

Kaynak: Saatçi, 2013: 540

İmparatorluğun ilk günlerinden son günlerine dek süren kitlesel nüfus hareketleri, Balkan tarihinin Osmanlı dönemine damgasını vurmuştur. Balkanları karakterize eden nüfus çeşitliliğinin ortaya çıkarmış olduğu Makedonya salatası, Osmanlı yönetim sistemiyle uyumlu olsa da milliyetçi düşünce için tam bir kâbus olmuştur (Brown, 2000: 64).

Bölgede egemenlik kurmak için mücadele eden taraflar din, mezhep ve etnik kimliği birer araç olarak kullanmışlardır. Amaçları ise bölgenin ekonomik ve jeostratejik gücünü elde etmek olmuştur. Coğrafi yapının genel olarak engebeli olması, var olan ovaların değerini yükseltmiştir. Selanik limanının dünya ticaretine açılmaya elverişli yapısı Makedonya'nın önemini daha da artmıştır. İnşa edilen demiryolları ile limanın hinterlandı genişlemiş ve düzenli gemi seferleri başlamıştır. Selanik kısa sürede, İstanbul'dan sonra Rumeli bölgesindeki en önemli ticaret merkezi olmuştur. Çevresinde Kosova, Manastır gibi ihracat ve ithalat şehirleri bulunsa da dış ticaretin büyük kısmı Selanik limanında gerçekleşmiştir. Bu şartlar altında Makedonya, ekonomik olarak cazibe merkezi haline gelmiştir (Yıldız, 2012: 28-29).

4.3.5.1. Sorunun Temelleri

Makedonya Sorunu, Doğu Sorunu'nun bir uzantısıydı. Osmanlı yıkıldığında topraklarının nasıl paylaşılacağı Avrupalı büyük güçler için önemli bir meseleydi. Çünkü hiçbirisi, bir diğeri için kendi aleyhine güç kazanıp bölgede söz sahibi olmasını istemiyordu. Makedonya topraklarında hâkimiyet kurma mücadelesinin dört tarafı bulunmaktaydı: Osmanlı, Avrupalı devletler, bölge halkı ve bölgede hak iddia eden Balkan devletleri.

Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması, Balkan tarihinin en inatçı milli tartışmalarından olan Makedonya Sorunu'nu hazırlamıştı. Eksarhlığın kurulmasına izin veren ferman aynı zamanda bölgedeki insanların üçte ikisi istediği takdirde söz konusu yerde İstanbul Patrikliği'nin yetkisinin kaldırılarak, bu insanların doğrudan Bulgar Eksarhlığı'nın nüfuz alanına dâhil edilmelerini de öngörmüştü. Fermandaki bu hüküm, iki kilise arasında amansız bir mücadelenin fitilini ateşlemişti. Mücadelede taraftar kazanırken sadece din etkili olmamış, ekonomik kazanımlar da köylerin topluca Bulgar Eksarhlığı'na geçmesine neden olmuştur. Kiliseler arasındaki rekabet Makedonya'da had safhaya ulaşmış ve kanlı çatışmalara dönmüştür (Glenny, 2001: 114).

Rusya ve Avusturya'nın politikaları da Makedonya Sorunu'na sebep olan bir başka etkidir. Bosna'nın Avusturya tarafından işgal edilmesi Sırların yayılmacı emellerinin güneye, Makedonya'ya çevrilmesine sebep olmuştur. Osmanlı hâkimiyetinin çözülmeye başlaması Sırları Çar Duşan zamanındaki Orta Çağ Sırp Krallığı'nı yeniden diriltmeye yöneltmiştir. Selanik'in ele geçirilmesi Sırların başlıca hedefi haline gelmiştir. Ayastefanos Anlaşması'ndaki sınırları devletlerinin gerçek sınırları olarak kabul etmelerinden dolayı Makedonya'nın ele geçirilmesi Bulgarlar için büyük önem arz etmiştir. 1885 yılında Doğu Rumeli'nin ilhak edilmesi Bulgarları

umutlandıran bir gelişme olmuştur. Böylece, Ayastefanos Anlaşması'nda planlanan Büyük Bulgaristan'ın kurulması yolunda önemli bir adım atılmıştır. Sıra Makedonya'ya gelmiştir. Konuşulan dilin Bulgarcaya akraba bir dil olması hasebiyle Bulgar aydınlar, Makedonya'da yaşayan Slavları Bulgar olarak kabul etmişlerdir. Dilsel yakınlık, Bulgarların elini güçlendirmiştir. Bunlara ek olarak sınırlarını kuzeye doğru genişletmek isteyen Yunanlıların da bölgede hak iddia etmeleri durumu içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur (Malcolm, 1998: 31).

4.3.5.2. Meydana Gelen İsyanlar

Makedonya üzerinde farklı çıkarlara sahip olsalar da bu mücadelede yer alan tarafların emin oldukları ve ittifak ettikleri bir şey vardı: Osmanlılar gitmeliydi. 1875 yılında özerklik kazanmak amacıyla Makedonya'da bir isyan girişimi gerçekleşmiştir. Ancak Rusya destek vermediğinden söz konusu girişim başlamadan sona ermiştir. Çünkü Rusya bu bölgenin bağımsız olmasından ziyade Bulgaristan'a veya Yunanistan'a verilmesinden yanaydı. Rusya, özerk bir Makedonya'nın Ege Denizi'ne inmek isteyen Avusturya'nın etki alanına girmesinden çekiniyordu. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi halinde, Rusya'nın Akdeniz'e inme projesi zarar görürdü. Ayastefanos Anlaşması'nda bu yüzden Makedonya'yı ve Trakya'yı içine alan büyük bir Bulgaristan oluşturulmuştu. Rusya bu sayede hem Avusturya'nın yolunu kesecekti hem de kendi amacına ulaşmış olacaktı (Kutlu, 2007: 152).

1878'de çıkan Kresna Ayaklanması Makedonya'da asayişsizliğe sebep oldu. Osmanlı kısa sürede bu ayaklanmayı bastırdı. Ancak Osmanlı gerekli önlemleri alana kadar Makedonya'da komite ve çete faaliyetleri çoktan yaygınlaşmıştı (Glenny, 2001: 147). Bulgarlar, Sırp ve Yunanlar, Makedonların kendilerine akraba olduklarını iddia ederek çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. Bu üç devleti Makedonya'da karşı karşıya getiren temelde Berlin Anlaşması'ydı. Çünkü anlaşma tarafların hiçbirisini tam anlamıyla memnun etmemişti ve söz konusu anlaşma ile Makedonya toprakları Osmanlı'ya bırakılmıştı. Bu da devletleri, sorunları kendi başlarına çözmeye itmişti.

Girit meselesinden dolayı 1897 yılında yaşanan Osmanlı-Yunan savaşı bölgedeki dengeleri büyük oranda sarstı. Osmanlı, esasında savaşta üstün taraftı ama büyük devletler yeni bir doğu krizi çıkmaması için araya geldiler ve tarafları barış yapmaya zorladılar. Sonuç itibarıyla Girit'e özerklik verildi. Osmanlı, Yunanlarla olan savaşında uyguladığı denge politikası gereği bölgedeki Bulgar eylemlerini büyük oranda görmezden geldi. Osmanlı, bu şekilde Yunanistan'ı zayıflatacağını düşünüyordu. Bir dereceye kadar bunu gerçekleştirdi ancak Bulgarların faaliyetlerine göz yumması yüzünden bölgede daha güçlü Bulgar eylemleriyle karşılaşmaya başladı. Makedonya, 20. yüzyıl başına kadar komiteler arasında savaşların yapıldığı bir arenaya döndü. Bulgar, Sırp ve Yunan komitacılar hem Osmanlı'nın kurduğu iç örgütlerle hem de kendi aralarında çarpışıyorlardı. Meydana gelen çatışmalar bölgede istikrar adına bir şey bırakmadı. Makedonya'da meydana gelen kanlı

çatışmalar bir politik söylem biçimi olarak bölgenin şiddet ve entrikayla anılmasına sebep olmuştur (Saatçi, 2013: 543).

Makedonya’da çıkan isyanları sert yöntemlerle sindirmesinden dolayı yoğun bir uluslararası baskıya maruz kalan Osmanlı, bölgede reform yapmayı kabul etmek zorunda kalmıştı. Hem Avrupalı devletlerin müdahalesini önlemek hem de bölgede asayişî yeniden sağlamak için II. Abdülhamid, 1902 yılında Rumeli Vilayetleri Hakkında Talimat adı altında reform planı yayınladı. Bu ıslahat programının temelinde, valilerin yetkilerinin genişletilmesi ve jandarma teşkilatına Müslümanlarla birlikte Hıristiyanların da girebilmesine olanak sağlanması vardı. Ayrıca Bâbîâlî, bölgedeki vali sayısını bire düşürerek merkezî yönetimin gücünü artırmayı hedefliyordu. Yapılması planlanan değişiklikler daha uygulanmaya başlamadan önce Yunanistan, Bulgaristan, Avusturya ve Rusya’yı oldukça rahatsız etmişti. Bu reform programı kendinden beklenen sonucu yaratmadı. Bölgede çalışan devlet görevlileri bu önlemlerin alınmakta gecikildiğini ve büyük bir ayaklanma çıkacağını düşünüyorlardı (Saatçi, 2005: 5).

1903 baharında işler iyice kontrolden çıkmıştı. Yabancı devletlerin gemilerine zarar vererek, onların da olayın içine çekilmesi için Makedonya çeteleri ellerinden geleni yapmışlardı. Bunun üzerine büyük devletlerin temsilcileri Osmanlı’dan Manastır’daki yerel garnizonun güçlendirmesini talep ettiler. Aya İliya ya da İlinden yortusu geldiğinde tarihler 2 Ağustos’u gösteriyordu ancak yetkililer takviye asker isteğine henüz karşılık vermemişlerdi. İlinden’de hava kararırken Manastır’a yakın köylerde saman yığınları ateşe verildi. Çok geçmeden Batı Makedonya’da işaret alevleri birer birer yükselmeye başladı. Çetelerin ilk işi Türkleri köylerinden çıkarmak oldu. Daha sonra ise çeteler telgraf hatlarına, yollara, köprülere zarar vererek dışarıyla bağlantıyı kesmeye çalıştılar. Manastır ile Selanik’i bağlayan demiryolu hattının sabote edilememesi büyük bir düş kırıklığına sebep olduysa da isyancıların hızını kesmedi. Üç yüz kişilik gerilla grubu uzun süren mücadele sonunda kışlayı ele geçirmeyi başardı. Garnizon içinde bulunanların bir kısmı öldürüldü bir kısmı ise kent dışına kaçmaya zorlandı. Kruşevo devrimci liderleri kentte cumhuriyet ilan ederek hükümet kurmaya giriştiler. Kentin büyük bir yerleşim olmasını göz önünde bulunduran Osmanlı yetkilileri, kentin geri alınmasına öncelik verdiler. Osmanlı birlikleri kenti kısa bir sürede ve kanlı bir şekilde geri almayı başardılar. Kruşevo’da kurulan cumhuriyet on gün ayakta kalabildi. Ancak bu girişim kurulacak Makedonya devleti için potansiyel bir devlet örneği olarak kabul edildi (Glenny, 2001: 182).

4.3.5.3. Makedonya’nın Osmanlı Hâkimiyetinden Çıkması

İlinden Ayaklanması, reform programının Makedonya’da asayişî sağlayamadığının önemli bir göstergesidir. Ashında bu isyan Makedonya sorununun özünü açıklamaktadır. Avrupalı büyük güçlerin ve Makedonya üzerinde hak iddia eden Balkan devletlerinin amacı, kendi güdümlemlerindeki

hareketlerle bölgedeki Osmanlı varlığına son vermektir. Aksi takdirde alınan önlemlerin Makedonya’da huzur, güvenlik ve asayiş sağlaması gerekirdi (Saatçi, 2013: 548).

İlinden Ayaklanması başarısız olsa da büyük devletlerin dikkatinin Makedonya Sorunu’na çekilmesinde etkili oldu. Bölgede yaşanan şiddet olayları büyük devletlerin özellikle de Rusya ve Avusturya’nın diplomatik müdahalesini artmıştı. Devletler, aralarındaki çıkar mücadelelerini bir kenara bırakarak Berlin Kongresi’nde yaptıkları gibi Avrupa dengesini gözetken devletler olarak birlikte hareket etmeye başladılar (Kutlu, 2007: 210).

Makedonya Sorunu ile doğrudan bağlantılı olan Rusya ve Avusturya, büyük devletlerin sözcülüğünü yapmak üzere Mürzsteg’de bir araya geldiler. Eylül ayında başlayan müzakereler, 2 Ekim 1903 tarihinde Mürzsteg Anlaşması ile sonuçlandı. Mürzsteg’in temelinde Makedonya’daki Osmanlı jandarmasının yeniden düzenlenmesi vardı. Taraf devletlerin gönderecekleri profesyonel polisler, anlaşmada öngörülenlerin uygulanmasından sorumlu olacaktı. Bu aynı zamanda asayiş sağlamak ve büyük devletlerin çıkarlarını gözetmek adına Balkanlarda kurulan ilk uluslararası güçtü (Glenny, 2001: 185).

Osmanlı, anlaşmaya taraf olmayan Almanya’nın desteğini alarak bu yükümlülüğe girmekten kurtulabileceğini düşünüyordu. Ancak Almanya’dan beklediği desteği alamayan Osmanlı 25 Kasım’da anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır. Mürzsteg Anlaşması’nda öngörülenlerin gerçek hayata izdüşümü 1904’ün Nisan’ından itibaren gerçekleşmeye başlamıştır. Avrupalı devletler Makedonya Sorunu’nu, bölgenin paylaşımı ve bölgedeki gayrimüslimlerin kendi çıkarları doğrultusunda kullanımı için bir fırsat olarak görüyorlardı. Siyasi, hukuki, ekonomik olarak dışa bağımlı ve çöküş içerisinde olan Osmanlı İmparatorluğu, kendi sınırlarında etkin bir yönetim uygulayamadığından Makedonya Sorunu’nda aktif bir politika takip edememiştir. Dolayısıyla da Makedonya’nın parçalanmasına engel olamamıştır (Saatçi, 2013: 550-551).

Makedonya Sorunu’nun son sahnesi olan Balkan Savaşları, 1912-1913 yıllarında iki safha halinde gerçekleşmiştir. Esasında Osmanlı, Makedonya topraklarını kaybetmek istemiyordu. Bu yüzden, Rusya ve Avusturya’nın, Makedonya’da ıslahat yapılması yönündeki taleplerini reddetmedi. Bu iki devletin tavırlarından cesaret alan dört Balkan devleti -Yunanistan-Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ- olmayacak istekler ileri sürdüler. İsteklerinin kabul edilmesi halinde Osmanlı’nın Makedonya ile olan bağı tamamen kopacaktı. Çünkü söz konusu isteklere göre, Osmanlı bölgedeki askerî kuvvetlerini geri çekecek, Makedonya etnik gruplara göre parçalara ayrılacak, her etnik bölgenin kendi meclisi ve kendi askeri olacaktı. Ayrıca bütün bu reformların denetimi, büyük devletler ile Balkan devletlerinin temsilcilerinden oluşan komisyonlar tarafından yerine getirilecekti. Bu isteklerine olumlu bir yanıt alamayan Balkan devletleri, Osmanlı’ya savaş ilan ettiler. Karadağ’ın Kuzey Arnavutluk’a saldırmasından bir hafta sonra Balkan ittifakının diğer devletleri de Osmanlı topraklarının çeşitli yerlerine büyük saldırılar başlattılar. Birinci Balkan

Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu, Sırp, Yunan ve Bulgar kuvvetlerinin istilasına uğrayan Makedonya topraklarını kaybetmiştir (Armaoğlu, 1997: 667).

Savaş sona ermişti ancak Makedonya topraklarının paylaşımının nasıl yapılacağı büyük bir sorundu ve gerilimi tırmandırmaktaydı. Diğer önemli bir sorun ise Selanik topraklarının paylaşımıydı. Çünkü Selanik, sahip olduğu ticari ve ekonomik avantajlarından dolayı Birinci Balkan Savaşı'nın en büyük ödülü olarak görülüyordu. Ancak Selanik topraklarının kaderinin ne olacağı konusunda önceden bir anlaşma yapılmamıştı. Yunanlar ve Bulgarlar arasında kenti ele geçirmek için amansız bir mücadele başlamıştı. Selanik için verilen mücadele kısa süre sonra ittifakı paramparça edecek olan bir gelişmeydi. Mücadeleler sonucunda, Birinci Balkan Savaşı'nda müttefikler içinde insan ve teçhizat açısından en az kayıp yaşayıp en büyük ödülü, yani Selanik topraklarını Yunanistan'ın kapması ittifak devletleri arasında ciddi bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Devletlerin, kazanılan toprakların paylaşımında yaşanan anlaşmazlığı diplomasi ile çözememeleri Balkan ittifakının parçalanmasına ve İkinci Balkan Savaşı'nın çıkmasına yol açmıştır. Bazı tarihçiler tarafından “galiplerin paylaşım savaşı” olarak da adlandırılan İkinci Balkan Savaşı, 12 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Anlaşması'yla sona ermiştir. Makedonya, bu anlaşma ile Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan tarafından paylaşılmıştır (Kutlu, 2007: 397-399). Sonuç olarak Makedonya üzerindeki yaklaşık 550 yıllık Osmanlı hâkimiyeti son bulmuştur.

4.4. Romen Bağımsızlığı

10. yüzyılda Karpatların doğusunda ve güneyinde kalan bölgede meskûn olan insanlar çoğunlukla Romen'di. Bu Romen topluluk Latince'ye benzer ancak Slavca kelimelerin ağırlıkta olduğu bir dil (Romence) konuşmaktaydı. Osmanlı fethinden önce Eflak Macar Krallığı'na, Boğdan ise Polonya'ya bağlı iki önemsiz devletçikti. Bu devletçikler, Osmanlı fethi ile iki yarı müstakil devlet haline gelmişlerdir. Bugünkü Romanya toprakları, ilk çağlardan bu yana pek çok devletin hâkimiyet kurduğu bir coğrafya olmuştur (Guboğlu, 1981: 829). 14. yüzyılın ortasından 15. yüzyılın ortasına kadar olan zaman aralığında Romen toprakları bir yandan Macarların, diğer yandan ise Osmanlıların baskısına maruz kalmıştır. Ancak bu bahsi geçen dönem aralığında Osmanlı nüfuzu sürekli artmıştır (Kayapınar, 2015: 79).

Osmanlı, Prensliklerde uzun süreli asayiş sağlayamamıştır. Ancak buraları doğrudan imparatorluğa dâhil etme girişiminde de bulunmamıştır. Prenslikler, teoride boyarlar tarafından belirlenen voyvodalar aracılığıyla yönetilmekteydiler ama asıl güç boyarların elindeydi. Eflak ve Boğdan topraklarında yaşayan soylulara, “boyar” denmekteydi. Voyvoda ise, Eflak ve Boğdan beyleri için kullanılan bir kavramdı. Sözcük Slavca asker anlamına gelen “voy” ile sürmek anlamına gelen “voda”nın bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Kelime olarak ise “bir memleketin başkumandanı ve idarecisi” anlamına karşılık gelmektedir (Daş, 2019: 86). Prenslikler, Osmanlı

egemenliğine “haraçgüzar” statüsüyle girmiş ve uzun süre bu şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir (Uygur, 2017: 170).

Osmanlı, tampon eyaletlere ihtiyaç duyduğundan bu toprakları doğrudan yönetmek istememiştir. Bu politikanın bir gereği olarak Osmanlı öncelikle Prensliklerin birer entrika merkezi haline gelmemesi için önlemler almıştır. Osmanlı bu amaçla Prensliklerin komşu güçlere karşı yeterli savunma gücüne sahip olmalarını ve ekonomik olarak imparatorluğa belli oranda destekte bulunmalarını sağlamaya çalışmıştır. Prensliklerden vergi nakit olarak almıyordu ancak bu sembolik bir rakamdı. Yani hem Osmanlı'nın toplam gelirleri açısından hem de Prensliklerin ekonomileri açısından önemsiz bir tutardı. Alınan vergiler; Osmanlı ile Prenslikler arasındaki vasallık ilişkisini yansıtmaktan çok, dış politikada Osmanlı'ya bağlılığın bir nişanesiydi. Vergi miktarları başlangıçta düşükse de zaman içerisinde hızla artmıştır (Karpat, 2004: 359).

Prenslikler, ayakta kalmayı başarmak ve sahip oldukları özerkliği güvence altına almak amacıyla denge siyaseti uygulama fırsatlarını değerlendirmeyi bilmişlerdir. Bazen de sahip oldukları ekonomik ve askerî etkenleri Osmanlı'ya karşı bir koz olarak kullanmışlardır. Bu hareketleri yüzünden Romenleri, çıkarıcı bir dış politika takip etmekle suçlayanlar olmuştur. Ancak bu kişilerin, küçük devletlerin sınırlı siyasi seçeneklere sahip olduklarını ve Tuna'nın güneyindeki devletler bunları kullanmayı beceremezken, Romenlerin bu yolları en iyi şekilde kullandıklarını ihmal etme eğiliminde oldukları düşünülmektedir (Karpat, 2004: 363).

4.4.1. Osmanlı Yönetiminde Romenler

Eflak voyvodası Mircea, Yıldırım Bayezid'in Anadolu'da seferde olmasını fırsat bilerek Balkanlardaki Osmanlı topraklarına saldırılar gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid 1391 yılında askerî birlikleri Edirne'de toplayarak Eflak seferine çıkmıştır. Bu seferin yapıldığı yıl aynı zamanda Osmanlı ile Eflak arasındaki ilk askerî temasın gerçekleştiği yıldır. Bu sefer sonucunda Mircea Osmanlı'ya tâbi hale getirilmiş ve vergiye bağlanmıştır. Ancak Mircea, fırsat buldukça Osmanlı aleyhindeki ittifaklara katılmış ve Osmanlı'ya karşı başlatılan isyanları desteklemiştir. Osmanlı, Fetret Devri karışıklıklarından dolayı vergisini uzun zamandan beri ödemeyen Mircea'ya karşı 1416 yılında bir sefer düzenlemiştir ve Mircea'yı bir kez daha mağlup etmiştir. Mircea uzun zamandan beri ödemediği vergiyi ödemiş ve bir oğlunu da Enderun mektebine yollamayı kabul etmiştir (Albayrak, 2018: 87-94). Osmanlı'yı en çok uğraştıran kişilerden biri olan Mircea, 1418 yılında ölmüştür. Mircea'nın ölümünden sonra Eflak, uzun süren bir iş savaş dönemi yaşamıştır. Kavgacı voyvodalardan bazıları Macarlara yanaşırken, bir kısmı da Türklerden destek sağlamak suretiyle gücü elinde toplamaya çalışmıştır.

1444 yılında imzalanan Segedin Anlaşması, II. Murat devrinin en önemli gelişmelerinden birisidir. Bu anlaşma ile Eflak voyvodasının vergi ödemeye devam etmesine, ancak eskisi gibi bizzat Osmanlı sarayına gelme zorunluluğunun kaldırılmasına karar verilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet devrinde ise Eflak, en çok sorun çıkan bölgelerden birisi olmuştur. III. Vlad Tepeş, Eflak Prensi II. Vladislav'ı öldürerek 22 Ağustos 1456 yılında Eflak'ın yönetimini eline almıştır. Vlad Tepeş, kişisel meseleleri yönüyle diğer Eflak voyvodalarından ayrılmaktadır. Osmanlı ile tanışıklığı, babası Dracula'nın 1443 yılında Sultan II. Murat'ın huzura çıkması olayına dayanmaktadır. Sultan, Dracula'dan kuşkulandığı için onu ve iki oğlunu yanında tutmuştur. Bu iki çocuktan biri Radu, diğeri ise Vlad Tepeş'ti. Vlad'ın kişiliği ve yeteneklerinin büyük bir bölümü Osmanlı tarzında aldığı eğitimlerle şekillenmişti. Osmanlı'ya karşı kini ise babasının Osmanlılar tarafından öldürülmesi yüzündendi. Başlarda vergisini öderken, Fatih'in Trabzon seferinde olduğu dönemde Macarlarla işbirliği yaparak Bulgar topraklarına saldırmıştır. Büyük katliamlar yapan Tepeş, kendisine karşı gönderilen iki Osmanlı paşasını da mağlup edip öldürmüştür. Fatih Sultan Mehmet bu gelişmeler üzerine 1462 yılında bizzat Eflak seferine çıkmıştır. Osmanlı kuvvetlerine karşı koyamayan Vlad Tepeş, Macar kralına sığınmıştır. Fatih Sultan Mehmet, düzeni sağlamış ve Radu cel Frumos'u voyvoda tayin etmiştir. Bu seferden sonra Eflak, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olmuştur. Eflak sıradan bir eyaletten farklı olarak ayrıcalıklı bir statüye kavuşturulmuş; iç işlerinde serbest dış işlerinde ise Osmanlı'ya tâbi olmuştur (Gencer, 2016: 44-47).

Osmanlı ile Boğdan arasındaki ilk askerî temas 15. yüzyılda gerçekleşmiştir. Esasında Boğdan, Romanya'nın Moldovya eyaletidir. Bu eyalette ilk müstakil prenslik 14. yüzyılda Transilvanyalı Boğdan tarafından kurulmuştur. Osmanlılar işte bu ilk prensin adından dolayı Moldovya topraklarına Boğdan ismini vermişlerdir. Osmanlı metinlerinde Boğdan'ın yanında kullanılan bir başka ifade ise "Kara Boğdan"dır. Boğdan ismi dönemin voyvodasından gelirken, "kara" sıfatı boyun eğen anlamında kullanılmıştır. Çelebi Mehmet döneminde, 1420 yılında Eflak voyvodası Mihail yenilgiye uğratılmış, Dobruca ile aşağı Tuna kaleleri kontrol altına alınmış ve Boğdan topraklarına ilk akınlar gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetler neticesinde Akkerman kuşatılmışsa da alınamamıştır. II. Murat zamanında Osmanlı-Boğdan münasebetleri devam etmiş; 1431 yılında Boğdan'a sefer düzenlenmiş ancak bir sonuç alınamamıştır (Cezar, 2010: 542). İstanbul'un fethinden sonra bu prenslik Osmanlı'ya tâbi hale getirilmiştir. 1455 yılında voyvoda Petru Aron, Osmanlı hâkimiyetini tanımış ve yılda iki bin Macar altını ödemeyi kabul etmiştir (Barutoğlu, 2017: 261).

Stefan Çel Mare 1457 yılında Boğdan voyvodası olmuş. Aynı yıl Fatih Sultan Mehmet yeni Boğdan voyvodasına gönderdiği ahitnamede padişah ile dostluğu devam ettiği sürece kendisinin ve etrafındaki sancakbeylerinin Boğdan topraklarına zarar vermeyeceğini vadediyordu. İlk zamanlarda düzenli olarak yükümlülüklerini yerine getiren voyvoda, Osmanlı'nın birçok cephede savaşmasından istifade ederek bağımsızlığını kazanmaya çalışmıştır. Macarlarla işbirliği yaparak

Osmanlılara saldırmayı planlamış ancak Osmanlıların savaşlarda aldığı galibiyetler Boğdan voyvodasını planını uygulamaktan alıkoymuştur. Vergisini ödemeye devam etmesine rağmen, planından tam olarak vazgeçmemiş ve âsiliğini her fırsatta göstermiştir. Vergisini bizzat getirip ödemesi için gönderilen haberlere kulak asmamıştır. Ceneviz sömürgelerinden Kefe zapt edildiği zaman esir edilen Cenevizlilerden bir kısmı İstanbul'a nakledilirken buldukları gemiyi ele geçirip Boğdan'a kaçmış; Osmanlı'nın istemesine rağmen, Boğdan voyvodası Stefan Cenevizlileri teslim etmemiştir. Bu hareketleri Osmanlı'nın gözünden kaçmıyordu ancak cezalandırılması için uygun zaman bekleniyordu. Boğdan voyvodasının iyice ileri giderek Eflak voyvodasını memleketinden kaçırmaya bardağı taşıran son damla olmuştu. Bunun üzerine Osmanlı, Boğdan'dan Eflak'ta sebep olduğu zarar karşılığında tazminat ve bir de açıklama talep etti. Lehistan ara buluculuk yapmak istedi ancak bu teklif Osmanlı tarafından reddedildi. Osmanlı, isteklerinin yerine getirilmemesi üzerine Boğdan'a asker sevkine karar verdi (Cezar, 2010: 542-543).

1474 yılında bu iş için Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa görevlendirilmiştir. Osmanlı kuvvetleri yaklaşık olarak otuz bin kişiydi. Ancak bunlar İşkodra Savaşı'ndan dönük yorgun ve teçhizat olarak eksik askerlerdi. Ani bir baskınla Boğdan voyvodası, Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetlerini mağlup etmiştir; Süleyman Paşa canını zor kurtarmıştır. Başarısından dolayı voyvoda Stefan'a Papa tarafından "İsa'nın Pehlivanı" unvanı verilmiştir (Yalçınkaya, 2013b: 380). Bunun üzerine bizzat ordunun başında Boğdan seferine çıkan Fatih Sultan Mehmet, 1476 yılında Boğdan topraklarının büyük kısmını kontrol altına almayı başarmıştır (Bıyık, 2014: 491). Bu seferde, Osmanlı ordusunda Eflak kuvvetleri de yer almıştır.

Zaferle birlikte Boğdan'ın çeşitli yerlerine akıncılar gönderildi; Osmanlı kuvvetleri Boğdan'ın merkezi Suceava'yı yakıp yağmalamışsa da kalesini almayı başaramamıştır. O sırada Boğdanlıların geri çekilirken etrafı yakıp yıkmasının Osmanlı ordusunda kıtlığa sebep olması, Yeniçeriler arasında veba salgını yaşanması ve Macar Kralı'nın savaş hazırlıklarına başladığının öğrenilmesi üzerine Osmanlı geri çekilmek zorunda kalmıştır (Yalçınkaya, 2013b: 380). Mağlup olan Boğdan voyvodası, padişaha müracaat ederek vermekte olduğu üç bin altın flori yerine altı bin vereceğini ve Osmanlı'nın dostuna dost, düşmanına düşman olacağını bildirdi. Bu gelişmeler neticesinde Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı hâkimiyetini tanıyan Boğdan voyvodasını affetmiştir (Cezar, 2010: 545-546).

Fatih Sultan Mehmet, Boğdan seferinde başarılı olmuş ancak istediğini tam olarak gerçekleştirememiştir. II. Bayezid döneminde Boğdan meselesi tekrar ele alınmış; 1484'te Kili ve Akkerman kalelerinin alınmasıyla Boğdan toprakları Osmanlı'ya bağlanmıştır (Barutoğlu, 2017: 263). Voyvoda Stefan vasiyetinde kendisinin Boğdan'ı düşmana karşı korumayı başardığını, ancak haleflerinin güçsüz olduğunu ve bunu başaramayacaklarını ifade etmiştir. Bu yüzden haleflerine, güçlü ve bilge olan Türklere boyun eğmelerini nasihat etmiştir (Yalçınkaya, 2013b: 381).

Osmanlı'nın oluşturduğu siyasal sistem sorunsuz işlemiyordu. Prensliklerde var olan üç iktidar odağı -voyvoda, boylarlar, Bâbîâli- arasında sürekli bir çekişme ve entrika oyunları meydana geliyordu. Yine de bu tür olaylar büyük sorunlara sebep olmuyordu (Yetişgin, 2006: 685).

Fatih Sultan Mehmet döneminde Eflak ve Boğdan prensliklerinde tesis edilmeye başlanan Osmanlı hâkimiyeti, zaman içerisinde hem genişlemiş hem de daha güçlü hale gelmiştir. Osmanlı bu bölgelerde diğer Balkan topraklarında uyguladığından daha farklı bir yapı oluşturmuştur. Diğer Balkan toprakları Osmanlı'ya bağlı memurlar tarafından idare edilirken, Osmanlı'nın "Memleketeyn" (iki memleket) adını verdiği Eflak ve Boğdan prenslikleri 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar iç işlerinde siyasal özerkliğe sahip olmuşlardır. Prensliklerde yöneticiler, ileri gelen aileler arasından Osmanlı'nın göstermelik onayıyla seçilmiştir. Buna ek olarak ticari bölgeler dışında, bu prensliklerde Müslümanların ikamet etmesine izin verilmemiştir (Karpat, 2004: 359-361). Dolayısıyla Prensliklerde, Müslümanlara ait cami, medrese ve tekke gibi dinî kurumlar bulunmuyordu. Her iki beylikte de sikke bastırılmamış, devşirme sistemi uygulanmamıştır. Bu iki prenslik belli düzeydeki özgürlüklerine karşılık olarak Osmanlı Devleti'ne karşı düzenli olarak vergi ödeme, ticarete öncelik tanıma, temel tarım ürünlerini tedarik etme ve dış politikada Osmanlı ile uyum içinde hareket etme yükümlülüklerini taşıyorlardı. Bu iki prenslik tarımda o kadar ilerleyeceklerdi ki, 18. yüzyılda İstanbul'un "tahıl ambarı" olarak niteleneceklerdi (Armağan, 2010: 596).

16. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı'nın Prenslikler üzerindeki nüfuzu önemli ölçüde artmıştı. Bu güçlü tesire rağmen, voyvodaların 16. ve 17. yüzyıllarda isyan ettikleri görülmektedir. Voyvodalar, bu isyanlarda genel olarak bakıldığında Avusturya, Papalık, Lehistan, Kazaklar ve Rusya ile işbirliği içinde olmuştur. Bu isyanlar sırasında Prensliklerde büyük can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Ancak bu isyanların dolaylı etkisi bölge halkı üzerinde belli bir milli bilinç uyandırmış olmalarıydı. Bu dönemde Kahraman Mihai olarak anılan Eflak voyvodası Mihai Viteazul (1593-1601), doğrudan Osmanlı yönetimini hedef alan ve gelecekte kültürel uyanışının kıvılcımını oluşturan bir isyan başlatmıştır. İsyanın sebebi ise yüksek miktardaki vergi ödemeleriydi. Mihai 1599'da Erdel'i, 1600'de de Boğdan'ı işgal etmiştir. Mihai, bu üç eyaleti birleştirip, kendisini bu üç eyaletin hâkimi ilan ederek, "Mihai Domn" (yurdun efendisi) unvanını almıştır. Mihai, 1601'de Avusturya birlikleri ile girdiği mücadelede öldürülünce, bu üç eyalet tekrardan ayrılmıştır. Mihai'in bu üç eyaleti birleştirmesi çok kısa bir süre için geçerli olsa da Romenlerin tek bir siyasal çatı altında birleşmelerinin ilk örneğini teşkil etmekteydi (Yalçınkaya, 2013b: 382).

İstanbul, zirai ürünleri temin etme hususunda hem öncelikli alım hakkına hem de aldığı ürünlerin fiyatlarını belirleme ve müsadere etme yetkisine sahipti. Fiyatların ve ticari koşulların bu şekilde sıkı şartlara bağlanması, Prensliklerdeki ziraî üretimin gerilemesine ve 18. yüzyılda temel geçim kaynağının hayvancılık olmasına yol açmıştır. Ziraî üretim ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren faaliyetlerdeki baskın konumunu geri kazanmıştır. Bunlara ek olarak Eflak ve

Boğdan prenslerinin sefere çıkan Osmanlı padişahlarına eşlik etmek, Osmanlı ordusuna yiyecek yardımı yapmak ve Türk gemilerinin Tuna'dan geçişleri sırasında güvenliklerini sağlamak gibi görevleri de bulunmaktaydı (Sözen, 2002: 25-26). Bu şekilde Prenslükler siyasi, askerî ve ekonomik olarak Osmanlı ile bütünleştirilmiş; diğer Avrupa devletlerinin saldırılarına karşı bir tampon bölge oluşturulmuştu.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında voyvodaların seçilme usulünde bir değişikliğe gidilmiştir. Bu dönemden itibaren voyvodalar doğrudan İstanbul'daki Fenerli Rum beyler arasından atanmaya başlanmıştır. Bu durum Prenslüklerin dış siyasetine yön verme avantajını da beraberinde getirmiştir (Guboğlu, 1986: 734). Osmanlı'nın kurmuş olduğu bu düzen, dönem dönem yaşanan bazı isyanlara rağmen, uzun yıllar boyunca devam etmiştir.

4.4.2. Eğitim ve Kültür Faaliyetleri

Eflak ve Boğdan'da milli uyanış, Yunanlıların, Sırların ve Bulgarların uyanışlarından farklı olarak, Müslümanlık karşıtı bir hareket olarak gelişmemiş; kısa zamanda halk destekli bir hareket olarak ortaya çıkmamıştır. Bunun tersine ilk olarak eğitim ve kültür faaliyetleriyle belli bir ilerleme kaydedilmiş, daha sonra ise yabancı devletlerin bilhassa Rusya'nın etkisiyle gelişme seyri göstermiştir. Bundan sonra toplumsal bir kurtuluş hareketi meydana gelmiştir (Karpas, 2004: 90).

Osmanlı, Eflak ve Boğdan üzerinde hiçbir zaman tam anlamıyla bir hâkimiyet kuramamıştır. Prenslüklerde yürütülen direniş ve komplo faaliyetleri sadece Osmanlı egemenliğine karşı değil, aynı zamanda Macaristan ve Lehistan'a da karşıydı. Romenlerin Orta Çağ'da yıldızı parlayan prenslerinden Boğdanlı Büyük Stefan (1457- 1504) ve Eflaklı Cesur Mihai (1593-1601), Osmanlı baskısının yanı sıra bu bölgedeki karışık siyasi durumlarla da baş etmek zorundaydılar. Stefan, bölgenin istikrarsızlığına ve mevcut şartların olumsuzluğuna rağmen, kısa süreliğine de olsa hem Eflak'ı hem de Boğdan'ı kontrolüne almayı başarmıştır. Mihai ise, Eflak ve Boğdan'ı ele geçirdiği 1600 yılından suikaste uğradığı yıl olan 1601'e kadar hâkimiyetinde tutmayı başarmıştır. Bu kişilerin Romen Prenslüklerini tek çatı altında bir araya getirmek için verdikleri mücadeleler, bağımsız Romen devletinin kurulması aşamasında siyasi liderlerin ve milliyetçi entelektüel kesimin ilham aldığı bir kaynak olmuştur. 17. yüzyıl Eflak ve Boğdan için sosyo-kültürel anlamda oldukça verimli bir dönem olmuştur. Bu dönemde yerli Romen kültüründe önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Özellikle Eflak'ta Şerban Cantacuzino ve Constantin Brancoveanu'nun voyvodalıkları sırasında matbaa sayısındaki artışa paralel olarak elit tabaka arasında okuma-yazma oranında büyük bir ilerleme sağlanmıştır. Cantacuzino, İncil'in Romence'ye tercümesini yaptırmıştır (Yalçınkaya, 2013b: 382).

Balkanlarda yeni bir Hellenizm dalgası yayılmaktaydı. Eflak voyvodası Constantin Brancoveanu 1694'te Romenler için Saint Savas Prenslük Akademisi'ni kurmuştur, eğitim dili ise

Yunancaydı. Romenler genellikle, Batı dünyasıyla doğrudan ilişki içinde olduklarını belirtmişlerdir (Ortaylı, 2004: 65). Ayrıca barbarların yoğun olarak bulunduğu bir coğrafyada Latinlik ve uygarlığın “ileri karakolları” olarak bir çeşit misyoner rolü oynadıklarını da ifade etmişlerdir. “Bir Romen’i kızdırmak isterseniz, ülkesinin bir Balkan devleti olduğunu söyleyin, yeter. Balkan! diye haykırır. Balkan! Romanya bir Balkan devleti değildir. Bizi yarı-vahşi Yunanlılarla nasıl karıştırırsınız! Biz Latin’iz.” şeklindeki ifadeden de anlaşıldığı üzere kendilerini Balkanlardan ayrı tutan Romenler, Balkan zihniyetine sahip olmayı hile, abartma ve güvenilmezlik eğilimine sahip olmakla eş tutmuşlardır (Todorova, 2010: 102).

Balkanlık, Romenlerin nadiren göndermede buldukları ve aşağılayıcı bir kategori olarak kabul ettikleri bir kavramdı. Balkan araştırmalarına önemli katkılar yapmış ve yapmakta olan Romen akademik camiası, Balkanlarda “Balkan araştırmaları” terimini kullanmayan tek grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak 19. yüzyıl boyunca, Romencilik akımının ortaya çıkmasına, Romenlik’in Hellenizm’in tahakkümünden kurtarılmaya çalışılmasına ve içerisinde pek çok Slavca sözcüğün bulunduğu Romence’nin özleştirilmesi faaliyetlerine rağmen, Balkanlardan ayrı sayılmak Romenler arasında saplantılı fikirlere dönüşmemiştir. Theodor Codrescu, Ion Ionescu de la Brad, Dimitrie Bolinteanu, Stefan Georgescu ve piskopos Melchisedec gibi gezi yazarlarının, Tuna’nın karşısına geçtiklerinde yabancılık çekmediklerini eserlerinde ifade etmeleri, önceki cümledeki yargıyı desteklemektedir (Todorova, 2010: 102-108).

Batı tipi eğitim, Eflak ve Boğdan Prenslükleri’ne erken sayılabilecek bir zamanda yerleşmiştir. Dönemin Boğdan voyvodası Dimitrie Cantemir, Batı dillerinde ve biliminde o devrin standartlarının çok üzerinde bilgi birikimine sahipti (Ortaylı, 2004: 24). Cantemir, Osmanlı tarihine ilişkin yapıtında devletlerin tabiattaki diğer varlıklarla aynı akıbete sahip olduklarını ve Osmanlı’nın da bu doğal sonda kendisini kurtaramayacağını ileri sürmüştür. Cantemir bu görüşüyle, Osmanlı hâkimiyetinin sonsuza dek sürmeyeceğini ve bir gün bağımsız olunacağını vurgulamıştır (Turan, 2013: 68).

Erdel’de eğitim alanında faaliyet gösteren Uniat Kilisesi’nin 18. yüzyıl ortalarındaki faaliyetleri sadece Erdel’de değil, aynı zamanda Memleketeyn’de de derin izler bırakacak Romen entelektüel canlanışının ilk adımını oluşturmuştu. Bu kilise İstanbul Patrikliği’nin temsil etmekte olduğu Ortodoksluktan ayrılarak, Roma Katolik Kilisesi’ne bağlanmıştı. Ion Onochentie Clain, 1729-1751 yılları arasında görev yapmış yetenekli bir Uniat rahibiydi. Erdel’de yürüttüğü çalışmalar neticesinde Romenlere Slavların atalarından daha üstün bir cet sunması Romenler arasında geniş yankı bulmuştu. Roma’ya Katolik kurumlarına eğitim için gönderilen öğrenciler Batı medeniyeti ile temasa geçmişlerdi. Aldıkları eğitim sırasında Eflak ve Boğdanlıların “Roumain” olan Daçlardan geldiğini, dolayısıyla Osmanlıların hâkimiyetine girmeden önce sahip oldukları mazinin öğrenilmeye değer olduğunun farkına varmışlardı. Bu eğitilmiş din adamları

grubunun savunduğu doktrinler ve Clain'in ileri sürdüğü düşünceler Prensliklerde Romen ulusal programının oluşmasına dolaylı olarak katkıda bulunmuştu (Jelavich, 2013: 175-176).

Eğitim için Roma'ya gönderilen öğrenciler, memleketlerine döndükten sonra Transilvanya Okulu'nu kurdular. Bu okulda Daçya'nın geçmişi ve Romenlerin İtalya ile olan din ilişkilerini okutmaya başladılar. Eğitim ile birlikte 18. yüzyılın sonlarına doğru yazarlar yetişmeye başladı. Samuel Klein, 1780 yılında bir Romen grameri yayınladı. Aynı tarihe doğru George Sinkai eski Transilvanya tarihi kaynakları hakkında bir külliyat ortaya koyarken, Pierre Major *Transilvanya Daçlarının Menşei Tarihi* adıyla bir tarih kitabı yayınlamıştır. O dönemde, günümüzde Romanya, Macaristan, Sırbistan sınırları içinde yer alan Banat bölgesinde Romenler ve Sırlar müşterek bir okul kurarak, edebi yayınlar yapmaya başlamışlardır. Transilvanya'da faaliyet gösteren bu kişiler Latin ekolündendirler. Kurulan bu iki okul, Eflak ve Boğdan'da milli bilinci artırırken, milliyetçilik fikrinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Boyarların isteği üzerine Bükreş'e 1816 yılında Transilvanyalı bir profesör olan George Lazar tarafından bir mühendis okulu kurulmuştur. Ancak bu okulda sadece matematik-geometri eğitimi verilmiyordu, bunun yanında felsefe, tarih, siyasal bilgiler dersleri de okutuluyordu. Yaş'ta ise Profesör Asachie, Romen dilinde eğitim veren bir okul kurmuştur. Bu okullar zamanla yaygınlaşmıştır. Bu gelişmelerle birlikte Romen dilinin ve edebiyatının değeri yükselmeye başlamıştır (Karal, 2007: 47).

Kahramanlık romantizminin ağır bastığı Romen Düşünce Okulu, Osmanlılar ile Romenler arasında meydana gelen en küçük sürtüşmeleri bile abartma eğilimindeydi. Romenler, milli kültürlerini ve siyasal kimliklerini koruma bağlamında güçlü bir kararlılık sergilemişlerdir. Bunu ise diplomatik kabiliyetlerini geliştirmelerine ve siyasal olayları doğru okuma becerilerine borçluydular (Karpas, 2004: 362).

Fransız İhtilali'nin yaydığı düşünceler Romence ve Fransızca arasında var olan dilsel yakınlıktan dolayı Romanya'ya Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer yerlerinden daha erken girmişti. Özellikle Eflak'ta zengin boyarların eğitim amacıyla Paris'e gönderdiği çocukları Fransız politik kültürünü benimsemişlerdi. Montesquieu, Voltaire ve Rousseau'nun eserleri Prensliklerde, özellikle Eflak kütüphanelerinde yerlerini alıyordu. Boyarlar, aydınlar ve tüccarlar sanki hacca gider gibi Paris'e gidiyorlardı (Glenny, 2001: 69). Bu eğitim ve kültür faaliyetleri sonucunda elde edilen birikim ile Fransız İhtilali'nin yaydığı fikirler kendini göstermeye başlamıştır. Romen yazarlar, Romenlerin Osmanlı ve Rus hegemonyasından kurtularak, bütün Romenlerin bağımsız bir Romen devleti çatısı altında bir araya gelmesi fikrini yaymak için bazı faaliyetlerde bulunmuşlardır (Aydın, 2015: 7). 19. yüzyılın ilk yarısında Eflak ve Boğdan'ın büyük şehirlerinde gazete ve dergiler yayınlanmaya başlamıştır. Bu çalışmalar, milli edebiyatın gelişmesinde, kamuoyunun oluşmasında, milli bilincin artmasında ve birlik fikrinin güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Karal, 2007: 47).

1829 Edirne Barışı ve bununla bağlantılı olarak Prenslüklerde hayata geçirilen 1831/1832 Anayasal düzenlemeleri, Prenslüklerin ekonomik ve toplumsal kalkınmasına yardımcı olmuştur. Osmanlı'nın tarım ürünleri üzerindeki öncelikli satın alma hakkının son bulması ile ekonomik gelişmenin önündeki önemli engellerden birisi kaldırılmış oldu. Anayasal düzenlemeler, yeknesak yönetsel uygulamalar, Prenslükler arasındaki dil ve kültür benzerlikleri ile bir araya gelince nihai birleşmeye dönük önemli adımlar atılmış oldu. Bu toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişmeler, başlıca amacı ulusal birliğin sağlanması olan bir Romen orta sınıfını ortaya çıkarmıştır. Prenslüklerin Osmanlı'ya olan siyasal bağlılıkları, anayasal düzenlemelerin yapıldığı tarihten 1878'e kadar bir yük olarak değil, Rusların bu eyaletleri ilhak etmesini önleyen bir kalkan olarak algılanmıştır (Karpat, 2004: 92).

Güçlü tarihsel etkenler, Latin ekolünün Transilvanya'daki faaliyetleri, anayasal gelişmelerin sonucu olarak kapitalist sistemin girişi ve bunun türevi olarak boyarlarla köylüler arasındaki çatışmaların doruğa ulaşması Romenler arasında milliyetçilik duygularının gelişmesinde etkili olmuştur. Romen milliyetçiliği, kısmen Batı'daki örneklerine benzeyen ılımlı, siyasal olmaktan çok kültürel bir temele dayanan liberal bir milliyetçiliktir. Bu milliyetçilik algısı, ülkede yaşamakta olan Yunanlar, Sırp, Bulgarlar, Ermeniler, Yahudiler ve Almanlar gibi çeşitli etnik grupların özümsemesini kolaylaştırmıştır (Karpat, 2004: 96).

4.4.3. Fenerli Rum Beyleri Dönemi

1683 tarihli başarısız Viyana Seferi ve takip eden dönemde meydana gelen savaşlar, diğer yerlerde olduğu gibi Eflak ve Boğdan üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini oldukça zayıflatmıştır. Karlofça Anlaşması'ndan sonra Avusturya, Rusya ve Osmanlı arasında sıkışan Prenslükler, 18.- 19. yüzyıllarda gerçekleşen birçok savaşta çatışma alanı olarak işlev görmüştür. Savaşın kendi toprakları üzerinde yapılmasından olumsuz etkilenen Prenslükler, buna ek olarak bir de kendi topraklarında bulunan orduların iâşesini yapmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu gelişmelerden sonra, bölgede azalan Osmanlı hâkimiyetini yeniden kurmak için yeni düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelmiştir. 1711 Prut Savaşı, bu değişimin miladı olarak kabul edilmektedir. Osmanlı, Rus birliklerini yenerek savaşı kazanmıştır. Bu savaş esnasında Eflak voyvodası Constantin Brancoveanu ve Boğdan voyvodası Dimitrie Cantemir Rusya ile işbirliği yapıp, Osmanlı aleyhinde faaliyetlerde bulunmuşlardır (Yalçınkaya, 2002: 767).

Bu işbirliği Luck Anlaşması ile sağlanmıştır. Bu anlaşmaya göre Boğdan, Rus Çarı Petro'nun himayesi altında bağımsız bir devlet olacaktı ve yönetim hakkı Cantemir ailesinin üyeleri arasında kalıtsal hale getirilecekti. Cantemir'in bu ihanetinin ortaya çıkmasından sonra, Eflak voyvodasının Prut Savaşı'nda Rus Çarı I. Petro'ya yardım ettiği ileri sürülmüştür. Bunun üzerine Brancoveanu ve dört oğlu İstanbul'a getirilerek Yeniçeriler tarafından idam edilmiştir. Cantemir ise çareyi Rusya'ya sığınmakta bulmuştur. Sadakâtinin mükâfatı olarak ise kendisine elli köy ve elli bin serf verilmiştir

(Yalçınkaya, 2013b: 383). Petro'nun yenilmesi ve Cantemir'in kaçıışı Prensliklerde siyasi olarak yansımaları bulmuştur. Eflak ve Boğdan voyvodalarının Rusya'nın yanında yer alması, doğal olarak Osmanlı'yı bu sınır eyaletlerinde daha sıkı önlemler almaya sevk etmiştir. Osmanlı ilk olarak voyvoda tayini usulünde değişiklik yapmıştır. Fenerli Rumlar, diğer bölgelerde verilen idarecilik görevlerinin altından layıkıyla kalktıkları için, Fenerli Rum beylerinden en yüksek parayı verenler üç yıllığına "Hospodar" adıyla Eflak ve Boğdan'da yöneticilik görevine getirilmeye başlanmıştır. Bu kişiler İstanbul'un Fener semtinden geldikleri için bu şekilde adlandırılmışlardır. Bu iş için Fenerli Rumların görevlendirilmesinde Prensliklerin bozulan malî yapısının düzeltilmek istenmesi de etkili olmuştur (Sözen, 2002: 30).

Divan-ı Hümayun Baş Tercümanı Alexandru Mavrokordato'nun oğlu Nikola Mavrokordato'nun 1711'de Boğdan'ın, 1715'te ise Eflak'ın ilk voyvodası olması ile Prenslikler yeni bir tarihi sürece girmiştir. Hospodar denilen bu beyler, padişahın birer memuruydular. Bu beyler, "padişahın Avrupa'ya çevrilmiş iki yüzü" şeklinde nitelendirilmişlerdir (Yalçınkaya, 2013b: 384). Bu değişiklik yaklaşık yüz on yıl sürerek, 1821 Yunan isyanına kadar devam etmiştir (Karpat, 2004: 362).

Her iki Prenslikte de çok sayıda Rum yaşamaktaydı. Rumlar bir önceki yüzyıldan itibaren ticaret adı altında Prensliklerin içişlerine müdahalede bulunuyorlardı. Bu durum yabancı güçlere ve yer yer de voyvodalara karşı isyan hareketlerine neden olmaktadır. 17. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı kendi sorunlarıyla meşgul olduğundan, bu bölgedeki olaylara gerekli özeni gösterememiş ve serbestçe hareket etmelerine göz yummuştur (Yalçınkaya, 2013b: 382).

Romen voyvodalığı hem pahalı hem de tehlikeli bir makamdı. Zira Osmanlı, politikalarından ve yönetiminden memnun olmadığı voyvodayı sorgusuz sualsiz idam edebiliyordu. Bu riske girilmesinin en büyük sebebi, bu makam ile muazzam kazançlar elde edilebiliyor olunmasıydı. Prensliklerdeki voyvodalığın, Hospodarlık adı altında Rum beylere verilmesi, aynı zamanda onlara imparatorluğun diğer bölgelerinde elde edemeyecekleri servetlere kavuşma fırsatı sunmuştu. Fenerli Rum beyler arasında en yüksek fiyatı veren üç yıllığına Hospodar olarak atanıyordu. Onlar da Prensliklerdeki memuriyetleri satarak, halkı yüksek vergi oranları altında ezerek ödedikleri parayı geri alıyorlardı. İtirazlara rağmen, Prensliklerdeki Rum etkisi istikrarlı bir şekilde artmıştır. Yeni yöneticiler, Prensliklerin temsilcisi değillerdi. Onlar, hükümler gücün çıkarlarını korumak ve emirlerini yerine getirmek üzere gönderilen Osmanlı memurlarıydılar. Osmanlı'nın bu Hospodarlardan beklentisi, bölgenin entrikalardan uzak tutulması ve Bâbiâli'ye büyük miktarlarda vergi geliri gönderilmesiydi. Bu dönemde Prenslikler yine doğrudan Osmanlı'ya dâhil edilmemiş; özerkliklerini korumaya devam etmişlerdir. Ancak önceki dönemden farklı olarak artık yöneticiler İstanbul'dan tayin ediliyordu. Bu sayede de yöneticiler doğrudan Osmanlı kontrolü altına alınmıştı. Dolayısıyla da Romen boyarların Prensliklerdeki nüfuzu büyük oranda kırılmıştı. Fener yönetimlerine karşı muhalefetlerini aralıksız olarak sürdüren boyarlar, Avusturya'dan ve

Rusya'dan yardım almak adına sürekli bir uğraş içinde olmuşlardır. Boyarların esas amacı Osmanlı'dan ayrılmak ve siyasi gücü kendilerine döndürecek bağımsız veya özerk bir yapı kurmaktı. Bunun da ancak büyük bir gücün desteğiyle gerçekleşebileceğinin farkındaydılar (Kutlu, 2007: 57).

Fenerli Rum beyleri dönemi, Memleketeyn'de nefretle anılan bir dönem olmuştur. Yeni yöneticiler beklendiği gibi düzen ve refah getirmemişlerdi. Rum beyleri döneminde Memleketeyn'in ahlaki yapısı bozulmuş, rüşvet ve entrikalar artmıştı. Fenerli voyvodalara, sadece sebep oldukları ekonomik ve siyasi sömürden dolayı değil, aynı zamanda taşıdıkları Yunanlı renkleri dolayısıyla da muhalefet ediliyordu. Fenerlilerde Bizans tahayyülü canlılığını korumaktaydı. Bu sebeple gösterişli saray törenleri benimsediler ve emperyal bir tutum içerisinde Prenslüklerde yaşayan yerli halkı hor görerek onlara tepeden bakmaya başladılar. Bunca şatafata rağmen, Fenerli voyvodalar iktidarlarının belirsizliğinin farkındaydılar. Bu belirsizlik ortamı, Rum beylerini de Romen boyarlar gibi diğer devletlerle bağlantı kurmaya mecbur bırakmıştır. Beyler, Rusya ve Avusturya hükümetleriyle gizli yazışmalar yürütmekteydiler. Bu şekilde konumlarını güvenceye alacaklarını düşünmekteydiler. Bu da Osmanlı'nın sık aralıklarla yeni Hospodar tayin etmesine, dolayısıyla bölgede istikrarsızlığa neden olmaktaydı. Rusya, 1774'ten sonraki dönemde çeşitli olayları bahane ederek Hospodar seçimlerine müdahale etmeye başlamıştı. Ortodoksların hamisi olma ve bu yolla çıkar sağlamak, Rusya'nın o dönemki politikasının temelini oluşturmaktaydı (Subaşı, 2002: 1281).

Pasarofça Anlaşması'ndan sonra Küçük Eflak -Olet Nehri'nin batısında kalan Eflak toprakları (Aydın, 2013: 2)- Avusturya tarafından işgal edilince boyarların istediği tarzda bir rejime geçilmiş oldu. Ancak Avusturya'nın uyguladığı politikalar Prenslüklerdeki mevcut hayat şartlarını daha da zorlaştırdı. Bu dönemde boyarlar, istedikleri siyasi gücü elde edemedikleri gibi, ekonomi üzerindeki nüfuzlarını da büyük oranda kaybettiler. Bu sıralarda Rusya, Baltık Denizi'ndeki hâkimiyetini sağlamlaştırmıştı ve gözünü Karadeniz'e dikmişti. Bu amaçla Rusya'nın Kırım'a saldırması 1735 yılında yeni bir Osmanlı-Rus Savaşı'nın fitilini ateşledi. Avusturya bu savaşa, 1737 yılında Rusya'nın yanında dâhil oldu. Avusturya kontrolü altındaki Küçük Eflak topraklarını biraz daha genişletmek isterken, Rusya kendi koruması altında olmak şartıyla Prenslüklerde Osmanlı hâkimiyetinin sürmesi taraftarıydı. Hotin Kalesi'ni aldıktan sonra 1737'nin Ağustos'unda Yaş şehrine giren Rus kuvvetleri, boyarlar, Ortodoks din adamları, kısaca Osmanlı-Fener tahakkümünden birlikte kurtulmak isteyen herkes tarafından sevgi gösterileriyle karşılandı. Ancak Osmanlı kuvvetlerinin iki cephede de üstünlük kurmaları hem yerli halkın hem de müttefiklerin tüm umutlarını boşa çıkarmıştı. Savaş 1739'da imzalanan Belgrad Anlaşması ile sona erdi. Osmanlı bu anlaşma ile Macar toprakları dışında, Karlofça ve Pasarofça Anlaşmalarında kaybettiği yerleri geri aldı. Bu anlaşma ile aynı zamanda Prenslüklerde yaklaşık otuz yıl sürecek olan bir barış dönemi başladı (Kutlu, 2007: 30).

Barışın gerçekleştiği sırada her iki voyvodalıkta da kaos hakimdi. Bozuk sistemin tüm malî yükü köylülerin üzerindeydi. 18. yüzyılın ortasına doğru ağırlaşan yükümlülükler, bölge nüfusunun azalmasına yol açmıştı. Devlete ödenen vergi gelirlerinin yaklaşık olarak % 90'ının köylüler tarafından karşılandığı göz önüne alındığında, bu yeni durum devletin maliyesine büyük bir darbe indirmişti. Köylülerin kaçışlarını önlemek için acilen birtakım önlemler alınması gerekiyordu. Bu doğrultuda Fenerli meşhur yönetici Konstantinos Mavrokordatos, hayatın pek çok yönüne sirayet eden reformları uygulamaya koydu. Yapılan reformlarla temelde idarenin merkezileştirilmesi ve halkla bütünleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu reformlar köylünün lehine olduğu kadar, boyarların da aleyhineydi. Köylülerin kaçışını önlemek için alınan ilk önlem vergilerin makul düzeye indirilmesi olmuştur. Daha sonra ise işgücü yükümlülükleri azaltılmıştır. Boyarlar ve köylüler arasında eşitsiz bir ilişki söz konusuydu. Boyarlar, yargı ve yönetim sistemlerini elinde bulundurmaktaydılar. Haksızlığa uğrayan köylünün polise ve mahkemelere güveni kalmamıştı. Bu soruna çözüm olması için Mavrokordatos, mahkemeler kurdurmuş, vergi tahsilinde düzeni sağlamak adına çeşitli malî düzenlemeler yapmıştır. Bu doğrultuda vergilerin adilane bir şekilde tahsil edilmesi amacıyla nüfus sayımı yapılması gerekli görülmüştür. Ancak bu girişim boyarların şiddetli tepkisine neden olmuştur. Çünkü yapılacak nüfus sayımı ile devlete hiçbir vergi ödemediği için toprak sahibine büyük kazanç sağlayan köylüler birer vergi mükellefi olacaktı. Boyarlarla ilgili bir düzenleme yapılması da zorunlu hale gelmişti. Öncelikle boyarların milis kuvvetler üzerindeki hâkimiyeti ortadan kaldırılmıştır. Askerî güçleri asgari düzeye indirildikten sonra yapılan yeni düzenlemelerle boyarlar da vergi kapsamına alınmıştır. Ancak ödedikleri vergiler mülkleriyle karşılaştırıldığında sembolik rakamlardı (Çiftçi, 2010: 36-37).

Göreve gelen yeni voyvodalar eski malî sömürü sistemini tekrardan uygulamaya koymak istemişler, ancak halkın göç uygulamasına başvurması üzerine geri adım atmak zorunda kalmışlardır. Eflak'ta 1746 yılında malî krizi ve köylülerin topraklarını terk etmesi meselesini ele almak amacıyla boyarlardan müteşekkil bir meclis kurulmuştur. Gönüllü olarak toprağına dönen köylülerin azat edilmesine karar verilmiştir. Daha sonra bunun kapsamı genişletilerek serflik kaldırılmıştır. Boğdan'da benzer önlemler Mavrokordatos'un yeniden Boğdan voyvodası olduğu 1749 yılından itibaren alınmaya başlanmıştır. Alınan önlemlerin uygulamaya konulmasına boyarlar büyük bir muhalefet göstermişlerdir. Yeni sisteme en büyük darbe Osmanlı'dan gelmiştir. Girilen yeni bir savaş dönemi, Osmanlı'yı ekstra malî baskıya başvurmak zorunda bırakmıştır. Yenilerine ek olarak, uygulamadan kaldırılan vergiler de tekrar yürürlüğe konmuştur. 1766 yılında işgücü yükümlülükleri Boğdan'da tekrardan artırılmıştır. Adilane bir görünüm sağlamak amacıyla "nart" olarak adlandırılan bir çalışma kotası getirilmiştir. Ancak kota belirlenen zaman diliminde ulaşılamayacak kadar yüksekti. 18. yüzyılın sonralarına doğru Eflak'taki şartlar Boğdan'dakinden daha hafif değildi. Yılda dört kez (devletin ihtiyaç duyması halinde 12'ye kadar yükseltilebilen) toplanan baş vergisi, yılda iki kez alınan ocak vergisi, yeni voyvodanın cülusu için toplanan bayrak vergisi şartların ne kadar zor olduğunu göstermek adına alınan vergilere örnek olarak gösterilebilir (Jelavich, 2013: 120-121).

Bunların dışında mevcut diğer vergilerin iltizam usulüne göre mültezimler tarafından toplanması da ayrı bir sorun teşkil etmekteydi. Mültezim, vergi toplama hakkını elde ettiğinde, taahhüt ettiği meblağın bir kısmını devlete nakit olarak öderdi. Kalanını ise meblağı topladıktan sonra takdim ederdi. Elde edilen para beklenenin altında olduğunda mültezim zarar ederdi. Zarar etmemek adına mültezimler, halka zulmetmekten geri durmamışlardır. Toplayabildikleri kadar çok vergi toplamaya çalışmışlardır. Çok geçmeden iltizam, halka zulmün kaynağı haline gelen bir usul olmuştur. Tanzimat yenilikleri ile bu uygulamaya son verilmiş ve yerine muhassıllık (tahsildarlık) getirilmiştir. Ancak bu yeni sistem de uygulamada iltizama dönüşerek benzer sorunlara sebebiyet vermiştir (Ekinci, 2008: 32-33).

4.4.3.1. Rus Nüfuzunun Tesisi

Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla, Prenslüklerdeki barış dönemi 1768'de son bulmuştur. Savaşın Rusya'nın zaferiyle sonuçlanması ve 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması, Prenslüklerde Rus nüfuzunun başlangıcını oluşturmuştur. Askerî ve stratejik açıdan bölgeye ilgi duyan Rusya, bu sebepten ötürü Prenslüklere ekonomik bakımdan çok fazla yüklenilmemesi taraftarıydı. Bu amaçla vergi indirimlerinde bulunulmuş, hatta bazı vergi kalemleri tamamen uygulamadan kaldırılmıştır. Ancak Rusya kendisine ekonomide bir rakip yaratmak istemediğinden adımlarını dikkatli atmıştır. Prenslüklerin bulunduğu topraklar, Rusya'nın göz diktiği Lehistan, Kırım gibi topraklara geçişte bir köprü işlevi görmektedir. Rusya o dönemde toraklarını Karadeniz'in kuzeyine doğru genişletmek için tampon bir devletin varlığına ihtiyaç duymaktaydı. Bu bölgedeki soyluların Osmanlı-Fenerli tahakkümüne karşı yardım için başvurduğu iki devletten - diğeri Avusturya- birisi olmasından dolayı Rusya, bölgede destek bulmakta zorlanmamıştır (Glenny, 2001: 34).

Rusya'nın bu zaferi elde etmesinde İngiltere'nin payı büyüktür. Osmanlı'nın savaşı kaybetmesinin kendi menfaatine daha uygun olduğunu düşünen İngiltere, Rus donanmasının Baltık Denizi'nden Akdeniz'e ulaşmasına yardımcı olmuştur. Bu yardımlaşmanın istihbaratını alan Fransa, Bâbîâli'yi gerekli önlemleri alması konusunda uyarmıştır. Ancak Bâbîâli, bunun gerçekleşmesinin güç olacağını düşünerek meseleyi çok önemsememiştir. Nitekim Fransızların istihbaratı doğru çıkmış ve Osmanlı savaşı kaybetmiştir (Dördüncü, 2001: 74-75). Savaş sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması ile Osmanlı Devleti önemli miktarda toprak kaybına uğrarken, Rusya Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Ortodoksların hamiliğini elde etmiştir. Ayrıca Osmanlı Kırım'ın iş işlerine karışmayacağını da belirtmiştir. Bu verilen taviz, 1783'te Kırım'ın Ruslarca işgaline ve akabinde ilhakına neden olmuştur (Özcan, 1995: 114-115).

Anlaşmanın Güneydoğu Avrupa'da güç dengesini Rusya lehine değiştirmesine, başta bu savaşta Rusya'yı desteklemiş olan İngiltere olmak üzere büyük güçler tarafından muhalefet edilmiştir. Bu sebepten ötürü Rusya, Prenslükleri doğrudan ilhak etme düşüncesinden vazgeçmiştir.

Politikasını Bâbîâli'den Prensliklerin özerkliklerini güçlendirecek ve aynı zamanda Rus nüfuzunu artıracak tavizler elde etmek üzerine yoğunlaştırmıştır. Rusya, yeni politikası gereğince 1783-1802 arası dönemde Osmanlı'dan başka tavizler de elde etmiştir. Bu doğrultuda Prensliklerin ödediği vergilerin miktarı ve zamanı karara bağlanmıştır. Gönderilen erzakın ise miktarı ve türü belirlenmiştir. Bunlara ek olarak voyvodaların suç işlemedikleri müddetçe görevden alınamayacağı, suç işlenmesi durumunda ise görevden almak için Rusya'nın rızasının alınması şart koşulmuştur. Osmanlı'nın yoğun muhalefetine rağmen, Rusya 1782 yılında Bükreş'e ilk konsolosluğunu açmış, sonrasında ise Yaş'a ve Kili'ye konsolos göndermiştir. Bu yeni düzenlemeler Prenslikler üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini kademeli olarak zayıflatırken, Rus etkisini artırmıştır. Rusya'yı takiben 1783'te Avusturya, 1796'da Fransa, 1803'te ise İngiltere Prensliklerde konsolosluk açmıştır (Aydın, 2015: 7). Eflak ve Boğdan başkentlerinde açılan bu konsolosluklar, İstanbul'da büyük güçler arasında meydana gelen olayları büyük ölçüde yansıtmaktaydı. Diğer Balkan bağımsızlık hareketlerinde görüldüğü gibi bu konsolosluklar, ilerleyen süreçte birer entrika merkezi haline geleceklerdi.

Elde ettiklerinden memnun olmayan Rusya, hedeflerine ulaşmak amacıyla Osmanlı'yla 1787 yılında yeniden savaşa tutuştu. Avusturya da bu savaşta Rusya'nın safında yer aldı. Başlangıçta şartlar olumlu gitmekteydi ve Rusya hedeflerine ulaşmaya kesin gözüyle bakmaktaydı. Ancak İsveç'in savaş ilan etmesi ve Avusturya'nın savaştan çekilmesi Rusya'yı zor bir duruma soktu. Osmanlı'nın barış yapma taraftarı olmasının da etkisiyle Rusya barış yapılmasına razı oldu. Savaş 1792 yılında imzalanan Yaş Anlaşması ile sonuçlandı. Bu anlaşma ile Osmanlı, Kırım'ın Rusya tarafından ilhakına rıza göstermiştir. Özi Kalesi Ruslara terk olunurken, Turla Nehri iki ülke arasında sınır kabul edilmiştir. Turla Nehri'ne kadar olan bölgeyi kontrolüne alan Rusya, anlaşmadaki bu hükümlerle Boğdan'a sınır komşusu olmuştur. Yaşanan gelişmelerle birlikte Prensliklerde, özerklik hususunda belli bir ilerleme kaydedilmiş, yapılan reformlarla da sosyo-ekonomik gelişme sağlanmıştır. Bu dönemde Fenerli rejimi devam etmişse de eski etkisini yitirmişti. Osmanlı'yı, Prensliklerin yapacağı ödemeleri belli bir düzene oturtmak ve voyvodaların görev süreleriyle alakalı olarak garanti vermek zorunda bırakan Rusya, bölgedeki etkisini daha da artırmıştır. Eflak ve Boğdan bu süreçte, Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçi düşüncelerden de etkilenmeye başlamıştır. Ancak Balkanlardaki olaylar, 1815 yılında yapılan Viyana Kongresi'nde Avrupa kıtasına hâkimiyet sorunu çözümlene kadar arka planda kalmıştır (Koçak, 2017: 483).

4.4.3.1.1. Prensliklerde İsyân

Yunan isyanını organize edenler isyan merkezinin Mora olmasını istiyorlardı. Ancak isyandan önce Prensliklerde bölücü bir hareketin başlamasını öngörüyorlardı. Hareketin hedefi bağımsız bir Yunan devleti kurmaktı ve bu süreçte meydana gelecek genel bir Balkan ayaklanmasının işleri kolaylaştıracağı düşünülüyordu. Bu iş için Prensliklerin coğrafi konumu

stratejik açıdan mükemmeldi. Burada kazanılacak bir başarıdan sonra muzaffer Balkan kuvvetleri doğrudan Yunan topraklarına yürüyebilirdi. Bölge sakinlerinin de bu sırada yığınlar halinde bu kuvvetlere katılacağı umuluyordu. İsyana karşı meydana gelecek Osmanlı misillemesinin ise Ortodoksların hamisi Rusya'yı olaya dâhil edeceğinden şüphe duyulmuyordu. Esasında Prensliklerde yaşanan olaylar, bölgede isyan için elverişli bir ortam oluşturmuştu; ama gelişmeler Eteryanın istediğinden çok farklı bir seyir izlemekteydi. Cemiyetin yönetim kadrosu, Prensliklerdeki Fenerli beyler yönetiminin oluşturduğu algıdan habersiz görünüyordu (Jelavich, 2013: 232).

Mavrokordato, Cantacuzino gibi isimler taşıyan Memleketeyn voyvodaları 18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul Patrikhanesi ile işbirliği yaparak Bizans'ı canlandırmak amacıyla Bizans milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapmışlardır. Bunu okullar açarak eğitim yoluyla yaymaya çalışmışlardır. 1774 Küçük Kaynarca, 1792 Yaş ve 1812 Bükreş Anlaşmalarından sonra Osmanlı, Memleketeyn'i ilgilendiren konularda düzenleme yaparken Ruslara danışarak hareket etmek zorunda kalmıştır. Bu imzalanan anlaşmalar, Memleketeyn üzerinde siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel alanlarda Rus nüfuzunu artırmıştır. Rusların, Rum beylerle işbirliği yapmalarının önündeki engellerin kalkmaya başlaması, voyvodaların yerli halk üzerinde Rumlaştırma faaliyetleriyle birleşince halkta büyük tepki meydana gelmiştir. Rum sömürüsü gün geçtikçe artmakta ve buna paralel olarak koşullar sürekli olarak kötüleşmekteydi. Boyarlar ve bozuk sistemin tüm yükünü sırtlanan köylüler ortak paydada bir araya gelmişlerdi. Bu durumdan kurtulmak istiyorlardı ve isyanın başarısı için her iki grubun da desteği şarttı. Ancak her iki grupta da savaş konusunda deneyimli az sayıda insanın bulunması önemli bir sorundu. Bölge halkının savaşçılık yeteneklerini geliştirmek için çok fazla alternatifleri yoktu: Ya bölgede meydana gelen savaşlarda Avusturya, Rusya gibi devletlerin ordularında ya da Kırçalililerden korunmak amacıyla oluşturulan milis güçlerde (Pandur) görev alarak tecrübe kazanmışlardı (Yalçınkaya, 2013b: 385).

Bu milis kuvvetlerin başında Osmanlı'ya karşı yapılan savaşlarda yer alan Tudor Vladimirescu bulunmaktaydı. Vladimirescu, kariyer açısından Karayorgi'ninkine benzer bir yaşam sürmüştü. Başarılarından dolayı düşük seviyede bir boyar rütbesine yükseltilen Vladimirescu, 1812 yılında askerî kariyerini sonlandırdıktan sonra zengin bir işadamı olmuştur. O da muadili Karayorgi gibi servetinin önemli bir kısmını Avusturya ile yaptığı çiftlik hayvanı ticaretinde kazanmıştı. İpsilanti'nin isyan planları yaptığı 1820 yılında Eflak'ta geçici bir hükümet iktidardaydı ve bahsi geçen hükümetin üyesi olan üç kişi, Eflak'ta bir isyan başlatması durumunda Vladimirescu'ya kendisini destekleyeceklerine dair teminat vermişlerdi. Romen lider de Eteryaya Cemiyeti ile anlaşmıştı. Derhal harekete geçen Vladimirescu, 1821'in Şubat'ında Padeş köyünde yayınladığı bildiri ile yerel halkı Rum beylerine, kötü boyarlara ve Osmanlı memurlarının tiranlığına karşı ayaklanmaya davet etmiştir (Calic, 2019: 215).

Vladimirescu, boyarları iyi ve kötü şeklinde ayırmış olsa da köylüler bu konuda onun kadar seçici değillerdi. Ayrıca Vladimirescu'nun ilan ettiği isyan bildirisinin Yunan ya da Romen bağımsızlığıyla herhangi bir ilişkisi de yoktu. Köylüler çiftlikleri yakıp yıktılar ve boyarların mülklerini ele geçirdiler. İsyân gerçek anlamda toplumsal bir kimlik kazanmıştı. Vladimirescu, “Halkın Ordusu” adı altında askerî bir güç oluşturdu. Mezkûr askerî gücün dayanak noktasını ise kendisini desteklemeye gelen altı yüz Pandur oluşturmaktaydı. Vladimirescu öndeliğinde başlatılan isyan hareketine katılanların beklentileri birbirinden farklıydı. Ancak yine de bu hareket doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı değildi. Boyarlar siyasi gücün tekrardan kendilerine bırakılmasını, köylüler ise vergiler ve toprak sahipliği koşullarının düzeltilmesini istiyorlardı. Hedefleri milliyetçi olmaktan ziyade sosyaldı. Amaçları Fenerli Rumların idaresinden önceki şartlara geri dönmektir. Bu durumdan rahatsızlık duyan Bükreş rejimi, Romen liderin bu hareketlerine son vermek adına üzerine askerî kuvvet gönderdi. Ancak gönderilen bu kuvvetler, Vladimirescu'nun tarafına geçmişlerdi. Bu takviye kuvvetle daha da güçlenen Halkın Ordusu, 12 Mart'ta harekete geçti ve Mart ayının sonunda Bükreş'e ulaştı (Yalçinkaya, 2013b: 385).

Bu sırada harekete geçen İpsilanti, 1821 yılı başında Filiki Eteryâ'nın da desteğiyle Boğdan'da bir Ortodoks ayaklanması çıkarma girişiminde bulundu. Ancak Romen köylüler, İpsilanti ve Yunanlılarla aynı safta olmak istemediler. Zira Romen köylülerinin öncelikli amacı Osmanlı'dan değil, Fenerli Rumlardan kurtulmaktır. Bu sebepten ötürü isyan daha Osmanlı kuvvetleri müdahale etmeden, Boğdanlı köylüler tarafından bastırılmıştır. Bu başarısız isyan girişimine rağmen, İpsilanti Rus üniformasıyla ülkede görünerek arkasında güçlü bir Rus desteği olduğu izlenimi vermeye çalışıyordu. Kurnaz bir kişilik olan İpsilanti, bu hareketi ile Eteryâ merkezlerine para, silah ve mühimmat yağmasını sağlamıştı. Ancak Rusya isyana kesinlikle karşıydı. Rusya'nın bu tutumundan Mart ayı sonuna kadar haberdar olamayan Vladimirescu, bu süre zarfında takipçilerine Rusya'nın kendilerine onay ve destek vereceğini telkin etmiştir (Kutlu, 2007: 51).

Boğdan'daki başarısız girişimden sonra İpsilanti, Nisan 1821'de beraberindeki askerî kuvvetlerle Prut ırmağını geçerek Bükreş'e geldi. Rum isyanı resmen başlamıştı, ancak burada yaşananlar da yine İpsilanti'nin arzuladığı istikamette gelişmemişti. Vladimirescu'nun hareketi Rum yöneticilere karşıydı. Düzenli ordu olmasalar da Vladimirescu'nun beraberindeki kuvvetlerin İpsilanti'nin askerî gücünden sayıca üstün olması, İpsilanti için bir başka önemli sorundu. Ayrıca Romen lider bu süreçte Osmanlı ile de müzakereleri sürdürmekteydi. Her iki askerî güç de Osmanlı saldırısından çekiniyordu. Bu sebeple İpsilanti askerleriyle Boğdan taraflarına çekildi, Vladimirescu ise buradan ayrılmadı. Harekete geçen Osmanlı ordusu, 13 Mayıs'ta Bükreş topraklarına girdi ve ilerlemeye başladı. Bunun üzerine iktidardaki geçici Eflak hükümeti ile Vladimirescu şehri terk etti. Eteryâ'nın yürüttüğü askerî kampanya bir fiyaskoyla sonuçlanmıştı. Bu aşamada iki askerî güç çatışmanın eşiğine gelmişti. Mevcut gücünün yetersiz olduğunun bilincinde olan İpsilanti, Vladimirescu'nun kuvvetlerinin kendisine katılması ile isyanın başarıya

ulaşacağını düşünmekteydi. Rum karşıtlığı yüzünden iki liderin arası açılmıştı. Ayrıca İpsilanti, Vladimirescu'nun bu süreçte Osmanlı ile müzakere yürütmesini ihanet olarak görmüştü. Vladimirescu'nun o sırada taşkınlıkları yüzünden Pandur albaylarını idam etmesi, İpsilanti'nin işine gelmişti. İpsilanti bu fırsatı iyi değerlendirip, muhaliflerin de yardımıyla Vladimirescu'yu kaçırmıştır. Vladimirescu belli bir süre hapiste kaldıktan sonra, bir vatan haini gibi infaz edilmiştir (Calic, 2019: 215).

İpsilanti, Pandur ordusunun komutasını elde etmek adına Vladimirescu'nun hayatta olduğunu ve Besarabya'ya gönderildiğini yaymaya çalıştı. Ancak halk Vladimirescu'nun ihanete uğradığının ve İpsilanti tarafından katledildiğinin farkındaydı (Çiftçi, 2010: 38).

Ordu çoktan dağılma sürecine girmişti. Sosyal bir devrimin gerçekleşmeyeceğini ve uğruna savaşılacak bir şey kalmadığını gören büyük bir köylü kitlesi evlerine geri dönmek için ayrılmışlardı. Rusya'dan, Eterya'nın umduğu gibi bir askerî destek de gelmemişti. Ayaklanmanın sonuçlarından çekinen Rus Çarı, Osmanlı kuvvetlerinin Prensliklere girmesine tepki göstermemişti. Haziran 1821'de İpsilanti, elinde kalan kuvvetlerle Osmanlı ordusuna karşı koymaya çalışmış, ancak büyük bir yenilgi almıştı. Ülkeden kaçan İpsilanti yakalanmış ve ömrünün geri kalanını bir Avusturya hapisanesinde tüketmiştir. Bununla beraber Osmanlı, Prensliklerde kontrolü yeniden ele geçirmiştir (Calic, 2019: 215).

4.4.4. Yerli Prensler Dönemi

Osmanlı ordusu, Prensliklerde on altı ay boyunca kaldı. Siyasi düzene eski istikrarını kazandırmak Prensliklerin olduğu kadar Osmanlı'nın da yararındaydı. Bu süreçte Rus baskısı da fazlaydı. Eflak ve Boğdan'ı temsil eden iki heyet 1822 Nisan'ında İstanbul'a geldi. Eflaklıların başında Grigore Alexandru Ghica, Boğdan heyetinin başında ise Ion Sandu Sturdza bulunmaktaydı. Romen boyarların çıkarlarını temsil eden heyetlerin sundukları programlar benzerdi: Fenerli sömürsünün sona erdirilmesi ve bütün yüksek memurluklara görevlendirmelerin Romenler arasında yapılması. Ayrıca Rum etkisinin silinmesine yönelik olarak Rum ekümenlerin azledilip, yerlerine Romen din adamlarının getirilmesini de talep etmişlerdi. 1821 yılında meydana gelen Yunan İsyanı ve onunla bağlantılı olarak Prensliklerde yaşanan olaylar, Osmanlı'nın Fenerli Rumlar ile İstanbul Patrikhanesi'ne bakışında radikal bir değişime neden olmuştur. Bu durum Osmanlı'nın, Prensliklerde uyguladığı yönetim sisteminin değişmesini de beraberinde getirmiştir. Yaşananlar şüphesiz Prensliklerin lehineydi. Osmanlı, heyetlerin taleplerini kabul etmiş ve iki heyetin başkanını eyaletlere Prens olarak atamıştır. Böylece yeniden, yöneticilerin yerli boyarlar arasından tayin edilmesi usulüne dönmüştür (Seyitdanlıoğlu, 2004: 54).

Bu sistem değişikliğinin akabinde Eflak voyvodası olarak tayin edilen Grigore Alexandru Ghica, 26 Eylül 1822 tarihinde Bükreş'e varmış; vakit kaybetmeden yönetimi devralarak

çalışmalarına başlamıştır. Boğdan voyvodalığına ise Ion Sandu Sturdza getirilmiştir. 21 Ekim 1822 tarihinde Yaş'a varan Sturdza, topladığı divanın huzurunda voyvodalık beratını okumuştur. Sturdza, voyvoda olarak tayin edildiğini ilan etmeye yönelik prosedürü gerçekleştirdikten sonra çalışmalarına başlamıştır (Uyanık, 2019: 318-319).

1812 yılında imzalanan Bükreş Anlaşması ile Rusya, Balkanlardaki askerî, siyasi ve kültürel konumunu güçlendirmişti. Rusya'nın Balkanlar ve boğazlar üzerindeki politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynayan anlaşma, aynı zamanda Ruslara Ortodoks halklar -Eflak, Boğdan, Sırp ve Yunan- üzerinde bir takım hamilik rolleri üstlenme imkânı sunmuştu. Bu gelişmelerle birlikte Rusya, bölgede gerçekleşen olaylar üzerinde giderek daha fazla söz hakkına sahip olmaya başlamıştı (Yılmazçelik ve Özdem, 2016: 291-292).

Yeniçeri ocağının kaldırılmış (1826) olmasından dolayı Osmanlı, askerî olarak zayıf bir konumdaydı. Yunan isyanı da genel olarak kontrol altına alınmıştı ve Osmanlı bu süreçte yeni bir çatışmaya girmek istemiyordu. Bu yüzden Rusya'nın notasına olumlu karşılık vererek müzakere yapmayı uygun görmüştü. Osmanlı'yı müzakere yapmak zorunda bırakan bir diğer neden ise, olası bir anlaşmazlık durumunda Rusya'nın Avusturya'yı yanına çekme ihtimalinin yüksek olmasıydı. Osmanlı, başka bir dış gücün müdahalesine maruz kalmadan, Rusya tarafından ileri sürülen taleplerin kolayca yerine getirilebileceğini düşünüyordu. Ancak durum bu kadar masum değildi. 7 Kasım 1826 tarihli Akkerman Anlaşması, Rusların hamilik rolünün çerçevesini oldukça genişletmişti. Akkerman Anlaşması, Eflak ve Boğdan voyvodalarının boyarlar divanı tarafından seçilmesini, Osmanlı'nın esaslı nedenlere dayanarak bu seçimi kabul etmemesi haline Rusya'ya danışarak seçimlerin yenilenmesini öngören bir sistemi beraberinde getirmişti. Yine bu anlaşma ile voyvodaların görev süreleri yedi yıl olarak belirlenmiş ve Osmanlı Devleti'ne ödemek zorunda oldukları vergilerin iki yıl ödenmemesine karar verilmişti. Suç işlemeleri halinde ise voyvodaların görevden azledilmeleri öngörülmüştü (Sertoğlu, 1971: 2902-2904).

Akkerman Anlaşması ile kurulan düzen, uzun süre devam etmemişti. 1828 yılında Osmanlı ile Rusya arasında çıkan savaş neticesinde sadece Eflak ve Boğdan değil, neredeyse Doğu Rumeli'nin tümü Rus işgaline maruz kalmıştı. Rusya'nın amacı bu işgal ettiği bölgeleri doğrudan yönetimi altına almak değildi. Rusya Osmanlı'ya bağlı kalmasını istediği bu bölgelerde kuvvetli bir Rus nüfuzu tesis etmek istiyordu. Birçok bölgenin Ruslar tarafından işgal edilmesi, Bâbîâlî'yi barış teklifinde bulunmaya mecbur bırakmıştı. Nitekim savaş sonunda imzalanan 1829 tarihli Edirne Anlaşması'nda Eflak ve Boğdan'ın Osmanlı'ya bağlı kalmaya devam etmesine karar verilmiştir. Bazı tüccarlar hariç tutulmak kaydıyla, Müslümanların Eflak ve Boğdan'da ikamet edemeyecekleri de anlaşma hükümleri arasında yer almaktaydı (Sertoğlu, 1971: 2912-2916).

Anlaşmada Rus çıkarları da unutulmamıştır. Prensliklerin huzur, güvenlik ve refahına Rusya kefil olmuştu (Turan, 1951: 137). Bu da Prenslikleri herhangi bir sebepten ötürü Rus müdahalesine

açık hale getirmişti. Osmanlı'nın anlaşmanın 9. maddesinde öngörülen savaş tazminatı yükümlülüğünü yerine getirememesinden dolayı, savaş bitmesine rağmen, voyvodalıklardaki Rus işgali 1834 yılına dek sürmüştür. Anlaşmada yer alan önemli bir şart ise veba salgımından dolayı Tuna boyunca bir karantina bölgesinin oluşturulmasıydı. Bu madde Osmanlı toprakları ile Tuna Prenslikleri arasında ciddi bir kopukluk olduğu fikrini somut temellere oturtmaktaydı (Bitis, 2014: 232).

Prensliklerin uzun süre Rus işgali altında kalması, prensliklerde siyasi sistemin yeniden yapılandırılmasına olanak sağlamıştı. Rusların Prenslikleri işgal etmesiyle birlikte tam yetkili başkan sıfatıyla Prenslikleri yönetmek amacıyla Rus generaller görevlendirilmişti. İlk iki generalin, Kont (Fyodor) Pahlen ve Pyotr Zheltukhin'in, yönetiminde önemli bir gelişme görülmemiştir. Kiselev, savaş sırasında gösterdiği üstün başarı ve hizmetlerden dolayı, üstlerinin takdirini kazanmıştı. Nitekim 1829 yılında Prensliklerde tam yetkili başkan olarak göreve getirilen General Kiselev, buralarda her anlamda önemli adımlar atmıştır. Kiselev, o dönemdeki en tecrübeli Rus devlet adamlarından birisiydi ve orduda başlattığı reformlarla ünlenmişti (Lincoln, 2008: 178-180).

Bu yeni görevi, Kiselev'i oldukça yoracaktı. Çünkü Kiselev, ilk defa askerî sorunlar dışında bir şeyle uğraşmak zorunda kalıyordu. Sivil alanda yapılacak reform, emirle yönetilen orduda yapılacak reformdan oldukça farklıydı ve bu yüzden farklı bir yöntem takip edilmesi gerekiyordu. Türk yönetiminden sonra Prenslikler kelimenin tam anlamıyla bir çöküş içerisindeydi. Güvenlik güçleri içinde yolsuzluk almış başını yürümüşü. Boyarlar ise adil olmayan vergilendirme sistemi ile köylüleri ezmekteydi. Kiselev'in, yapılacak reformlara boyarların tepki göstereceğinden şüphesi yoktu. Bu tepkiyi göğüsleyebilmek adına Kiselev, önceliği köylüler arasında Rus gücüne yönelik bir sosyal destek tabanı oluşturmaya verdi. Bunun için de ilk olarak veba salgınını ve kıtlığın olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya çalıştı. Kısa süre sonra dikkatini daha temel reformlara yöneltti. Vergi sistemini düzenledi ve vergilerin tek bir başlık altında alınmasını sağladı. İdam ve işkenceyi kaldırdı; mahkeme usulü bir hukuk sistemi oluşturdu (Lincoln, 2008: 180-181). General Kiselev, Eflak ve Boğdan boyarlarından oluşan bir heyet kurdu. Bu heyet 1831/1832 yıllarında Eflak ve Boğdan'da ayrı ayrı olarak Organik Yasalar (Regulamentul Organic)'ı, yani bir çeşit anayasa metnini uygulamaya koymuştur. Bu yeni düzenleme ile köylüler hariç tutulmak şartıyla halkı temsilen 132 üyeli bir meclisin kurulması ön görülmüştü (Ekinci, 2008: 58).

Bu metinler Eflak ve Boğdan'da benzer ancak farklı statüde kurumlar tesis etmişti. Yapılan düzenlemelerle Eflak ve Boğdan'ın birleşmesine yönelik ilk adım da atılmış oldu. Bu dönemde boyarların çıkarına olan bir gelişme yaşanmıştı. Osmanlı'nın Prenslikler üzerindeki öncelikli alım hakkının kaldırılması, Prenslikleri Batı'yla ticarete açtı (Karpas, 2004: 361). Bu dönemde Batı, tüm enerjisini endüstriye harcadığından tahıla olan ihtiyacı hiç olmadığı kadar artmıştı. Bu da Romen tarım ürünleri için pazarın sürekli büyümesi anlamına geliyordu. Mümkün olan en büyük toprağın ele geçirilmesi ve bunun üzerinde istenilen düzeyde üretime imkân verecek işgücünün temini

boyarların çıkarınaydı. Organik yasalar boyara, bir çeşit tarım rejimi uygulama fırsatı sunmuştu. Genel olarak bakıldığında Rusların Prensliklerde yaptıkları reform ve benzeri çalışmalarda Romen köylüsü göz ardı edilmiştir. Bu yeni düzenlemeler şüphesiz ülkenin eski durumuna göre açık bir gelişmeyi ifade ediyordu ancak gücü boyarlara ve Rusya'ya devrediyordu. Organik Yasalar'ın kurduğu düzen ve bu düzenin neden olduğu Rus karşıtlığı Romen topraklarındaki isyanların altyapısını hazırlamıştı (Dumanlı, 2018: 221-233).

1834 yılında Osmanlı ve Rusya, St. Petersburg Anlaşması'nı imzalamışlardır. Osmanlı adına müzakereleri Ahmet Fevzi Paşa yürütmüştür. Osmanlı bu anlaşma ile Organik Yasalar'ı kabul etmiş ve alınacak haracın üç milyon kuruş olması üzerinde uzlaşmıştır. Görüşmeler sırasında on milyon dükalık (bir çeşit madeni para) savaş tazminatı, dört milyona indirilmiştir. Bir istisna olarak iki devlet, sadece yedi yıl boyunca Prenslikleri yönetecek prensleri belirlemiştir. Rusya'nın sıcak baktığı isimlerden Aleksandru Ghica Eflak'ta, Mihail Sturdza ise Boğdan'da göreve başlamıştır. Rusya da anlaşmaya uygun olarak askerî birliklerini Prensliklerden çekmiştir (Pınar, 2013: 187).

Rusya hedeflerinin büyük bir bölümüne ulaşmıştı. Organik Yasalar'ın öngördüğü düzen 1854'e kadar varlığını sürdürmüştür. Bu sistem gücü Rus nüfuzu altındaki boyarlara vermektedir. Ancak boyarlar arasında birlik yoktu. Boyarlar, kendi çıkarlarına uygun hareket etmediği sürece aralarından birinin güçlenmesine muhalefet ediyorlardı. Boyarlar arasındaki hizipleşme ve prenslere karşı sürdürülen mücadele hükümetleri dış etkilere karşı savunmasız hale getiriyordu. Rus temsilcileri ise fırsattan istifade sık sık Prensliklerin iç işlerine karışıyorlardı. Rus temsilcilerin olaylara müdahale etmesi, Osmanlı'nın ise istikrarı sağlamak için bir girişimde bulunmaması, muhalif grupları garantör güçler dışındaki devletlerin konsoloslarına başvurmaya itiyordu. Diğer bağımsızlık mücadelelerinde olduğu gibi bu yabancı ülke konsoloslukları, entrika merkezleri haline geliyordu. Bükreş ve Yaş'ta hoşnutsuzluk had safhaya varmıştı ve ayaklanma rüzgârları esmeye başlamıştı (Iordachi, 2013: 126).

Eflak'ta durum oldukça kötüydü. Güvenilir olmasından ötürü Rusya'nın prens olarak atanmasına sıcak baktığı Alexandru Ghica, büyük bir muhalefetle karşılaştı. İki kardeşini bakan olarak ataması ve onların faaliyetleri prensin iktidarına karşı hoşnutsuzluğu artırmıştı. Bundan daha büyük bir sorun ise, Ghica'nın Rusya ile ters düşmesiydi. Rusya Organik Yasalar'a, Osmanlı ve Rusya'nın onayı olmadan değiştirilmemeleri için bir hüküm eklemek istiyordu. Ancak Prens Ghica bu talebi kabul etmemişti. Firsattan istifade prens muhalifleri bir araya gelerek, yönetimde meydana gelen istismarların bir listesini yaptılar. Şikâyetleri incelemek üzere gönderilen komisyonun yaptığı incelemenin sonunda Prens Ghica görevden alındı ve Gheorghe Bibescu, yeni prens seçildi. Mihail Sturdza'nın yönetimi altındaki Boğdan'da ise olaylar daha sakin bir gelişme seyri gösteriyordu. Sürekli olarak boyar muhalefetine maruz kalan Sturdza, zekâsı ve gücü ile kontrolü kaybetmiyordu. Prens, Rusya'nın talep ettiği maddenin kolayca yürürlüğe girmesini sağlaması, Rusya ile ilişkilerini, dolayısıyla da konumunu sağlamlaştırmıştı. Romenlerin zihninde

Organik Yasalar rejimi, Rus hâkimiyeti ile yakından bağlantılıydı. Rusya'nın görevlendirdiği diplomatlar, boyar hizipleri arasındaki komplolarda ve prensler ile meclisler arasındaki mücadelelerde yer almışlardı. Rusya'nın Prenslüklerdeki faaliyetleri, her ne amaçla yapılmış olursa olsun, Romen siyasi yaşamı üzerinde tahakküm kurmak adına atılmış adımlar olarak algılanmıştır. Bunlara ilaveten, Organik Yasalar oldukça muhafazakâr bir yapıya sahipti. Bu yüzden Rusya, gelecekte gerçek anlamda bağımsız bir devlet kurmak isteyen Romen milliyetçiler ile hakiki bir anayasal rejim isteyen liberaller tarafından en büyük engel olarak görülmüştür (Jelavich, 2013: 295-297).

4.4.4.1. 1848 Olaylarının Prenslüklere Yansıması

Prenslüklerde yükseköğrenim kurumları mevcut değildi. Bu durum en çok varlıklı ailelerin çocuklarını etkilemekteydi. O dönemde Paris, boyar çocuklarının eğitim için en çok tercih ettikleri yerdı. 1848 yılından önce Paris, liberal siyaset düşüncesinin ve milliyetçi söylemin cazibe merkeziydi.

Bu ortamda eğitim için Paris'e gelen Romen gençleri de Romen topraklarında yapılacak milli bir devrimin hazırlıklarına başlamışlardı. İleride Romen ulusal bağımsızlık hareketinin lideri olacak bu gençlerin büyük bir bölümü, Prenslüklerin anayasal rejim altında birleşmesi taraftarıydı. Rusya'ya ve onun eseri olan Organik Yasalar'a muhalif taraflar ortak bir kaderde buluşmuşlardı. Belirlenen hedeflere ulaşmak adına, en büyük engel olarak görülen Rusya'nın saf dışı bırakılması gerekiyordu. Bu amaç doğrultusunda hem ülke içinde hem de ülke dışında örgütlenme faaliyetleri başlatılmıştır. Prenslüklerde edebiyat toplulukları ve gizli organizasyonlar kurulmuştur. Bu faaliyetlerin merkezi ise Paris olmuştur. Fransız İhtilali'nin hürriyetçi söylemleri ve Napolyon'un yayılmacı siyasetinin, Batı Avrupa'da 19. yüzyılın başlarında liberal sosyal hareketlerin canlanmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Söz konusu bu hareketlerin önünü almak için 1815 tarihli Viyana Kongresi'nde bir araya gelen devletler, çıkacak olan isyanlara karşı birlikte hareket etme kararı almışlardı. Nitekim 1819'da Almanya'da, 1820'de İtalya ve İspanya'da çıkan isyanları birlikte bastırmışlardı. Ancak bu davranışlar özgürlük yanlısı hareketleri sona erdirmek bir yana dursun, özgürlük düşüncesi ve eylemlerinin daha da artmasına yol açmıştır. Bu tepkiler kendini 1848 İhtilali'nde göstermiştir (Düzcü, 2016: 52).

1848 İhtilalleri Avrupa'yı etkisi altına aldığı gibi, Osmanlı'nın Avrupa'daki toprakları da bundan nasibini almıştır. Bu ihtilalden en çok etkilenen bölgelerden biri Prenslükler olmuştur. 1848 İhtilali'nin getirdiği karışıklıklar Eflak ve Boğdan'da milliyetçiliğin şekillenmesine etki etmiş, ayrıca iki memlekette Osmanlı hâkimiyetinin zor şartlar altında devam etmesine neden olmuştur (Çiftçi, 2010: 44).

Avrupa'da yaşanan olaylarının etkisiyle 1848 yılında bölgede meydana gelen ayaklanma, Osmanlı egemenliği altındaki topraklarda o yıl meydana gelen tek ayaklanmaydı. Temelinde 1830'lardan itibaren kendisini hissettiren Rus karşıtlığı yatmaktaydı. Ruslar, boyarlar ile kent aydınları sınıfı tepkilerini dile getirebilsinler diye Eflak ve Boğdan'da meclisler açmışlardı. Ancak bu demokratik bir uygulama değildi. Meclisler liberal reformlara karşı olan boyarlarla doldurulmuştu. Ayrıca bu meclisler, sınırlı bir seçmen grubu tarafından seçilmiş olan prenslere tabiydiler. Meclisler, prensleri görevden alamıyorlardı, ancak bütçe üzerindeki denetimleriyle etkilerini hissettirebiliyorlardı. Prenslikler bir tür oligarşi ile yönetilmekteydi. Liberal boyarların muhalefetinin kaynağı bu söz konusu mutlakiyetçilik değildi. Sorunun kaynağı, Rusya'nın ekonomik gelişmenin önünü tıkaması ve Prensliklerin ayrılığıydı. Boyarlar, toprak sahiplerinin Rus himayesine olan hoşnutsuzluğunu paylaşıyor ve siyasal yaşama katılmalarının engellenmesinden rahatsız oluyorlardı. Bu şekilde bir anayasal boşluğun içinde bulunmaktan sıkılan liberal Romenler, Avrupa'da 1848 yılında patlak veren olayların ortaya çıkardığı ortamdan faydalanarak kendi ayaklanmalarını başlattılar. Ancak bu harekette bir Osmanlı karşıtlığı yoktu. Devrimciler, Osmanlı'yla iyi geçindiklerini ve öfkelerinin Rusya'ya karşı olduğunu Organik Yasaları yakarak göstermeye çalışmışlardır (Glenny, 2001: 71-72).

Boğdan'da Mihail Kogalniceanu ve Alexandru Ion Cuza gibi isimler liberal görüşleri savunmuşlar; özgürlüklerin genişletilmesi, insanların eşit haklara sahip olması ve bunların anayasaya dayandırılmasına dair dönemin voyvodası Mihail Sturdza'dan talepte bulunmuşlardır. Liberallerin çabaları voyvodanın sert tutumuyla karşılaşınca sonuçsuz kalmıştır. Voyvoda Sturdza, üç yüz kadar kişiyi tutuklatmış ve birçok devrimciyi de sürgüne göndermiştir. Bunların içinde Cuza da bulunmaktaydı. Ancak aldığı önlemlerle hareketi tamamen bastıramayan Sturdza görevden çekilmiştir. Belli bir başarı kazanmış gibi görünse de devrimci hareket Boğdan'da ılımlı ve kısa ömürlü olmuştur. Eflak'taki devrim ise, çok daha radikaldi ve durum oldukça ciddiydi. Ancak buradaki devrimciler de görünürde Osmanlı'ya karşı bir tutum içinde değillerdi. Hatta devrimcilerin ilk işi temsilci göndererek sadece eski hakları elde etmek için bu harekete kalkışıldığını Osmanlı'ya iletmek olmuştur. Eflak'taki devrimin resmî başlangıcı olarak Islaz Bildirisi'nin yayınlandığı gün olan 21 Haziran 1848 kabul edilmiştir. Bu belgede ortaya konulduğu şekliyle devrimcilerin hedefi, mevcut özerkliğin çerçevesinin genişletilmesi ve Rus nüfuzunun kaldırılmasıydı. Bildirinin yayınladığı sırada geçici hükümet atanarak hareketin merkezi Bükreş'e taşınmıştır. Kendisine darbe yapılacağından çekinen Prens Bibescu, başlangıçta Islaz Bildirisi'ni kabul etmiş ancak meydana gelen suikast girişiminden sonra Eflak'ı terk etmiştir (Hitchins, 2013: 115-118).

Prens'in Eflak'ı terk etmesi üzerine metropolit Neofit başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Herhangi bir programı hayata geçirmek için yeni rejimin oldukça kısıtlı bir zamanı vardı. İktidarda geçirilen ilk üç ay kurumları organize etme ve savunma önlemi almaya tahsis edilmişti. Yeni hükümetin temel korkusu Rusya'nın silahlı müdahalede bulunmasıydı. 1848

İhtilali'nden esinlenilerek Prensliklerde cereyan eden olaylar imparatorluk açısından oldukça tatsız hadiselerdi. 1821 ayaklanmasının aksine bu olaylar bir köylü hareketi değildi. Ancak Osmanlı olaylara karşı fevri bir harekette bulunmayıp, ılımlı yaklaşılmaya çalışmıştır. Yeni hükümetin korktuğu olmuştu. Rusya, Edirne Anlaşması'na aykırı bir şekilde Eflak ve Boğdan'ın kuzey taraflarını işgale başlamıştı. Karşı hamle olarak Osmanlı, söz konusu bölgenin güneyine Ömer Lütfi Paşa komutasında asker sokmuştur. Böylece Prenslikler, 1848 Temmuz'unda sonra Osmanlı ve Rus askerî birliklerinin müşterek kontrolü altına girmiştir (Saydam, 1997: 342).

Osmanlı, asker sevk ettiği dönemde eski Paris elçisi Süleyman Bey'i yaklaşık 15.000 kişilik bir ordunun başında komiser sıfatıyla bölgeye göndermiştir. Süleyman Bey, Tuna'yı geçip Bükreş'e varmıştır. Burada çiçeklerle ve sevgi gösterileriyle karşılanmıştır. Süleyman Bey, ilk iş olarak geçici hükümetle iletişime geçmiş ve bunun dağıtılmasını istemiştir. Komiserin sözlerine uyulmuş ve geçici hükümetin kurduğu rejim naiplik ile değiştirilmiştir (Hammer, 1912: 316). Sonuç olarak devrim hareketi bastırılmış ve yeniden düzen sağlanmıştır.

Prensliklerin birleştirilmesi, devrimcilerin ana hedeflerinden birisiydi. Ancak bu iç muhalefetle karşılaşmıştı. Eflak ve Boğdan ileri gelenleri geniş bir politik bölünmeyle iki kutba ayrılmışlardı. Bu da iki başkentte, yani Yaş ve Bükreş'te farklı entelektüel etkilerle temsil edilmekteydi. Yaş'taki entelektüel çevreler, milli kimliğin öğrenilemeyeceğini ancak kanla irsî olarak geçeceğini savunan romantik milliyetçilerdi. Bükreş entelektüelleri ise bunun tam tersi bir yönelimle, bir insanın milli kimliğini belirleyen en önemli etkenin bireysel irade olduğunu savunmaktaydılar. Bu grup açısından herkes, hedeflerini kabul ederek Romen bağımsızlık mücadelesine dâhil olabilirdi. Prensliklerin birleşmesine bir diğer muhalefet ise ekonomik temelli olarak ortaya çıkmıştı. Bir kısım boyarlar, merkezî devletin kendilerinin kırsal kesimle olan ilişkilerini sekteye uğratacağına inanıyordu. Yoğun bir muhalefet ortaya çıkmış olsa da tüm bu karşı çıkışlar Prensliklerin birleşmesine engel olamamıştır (Glenny, 2001: 72-73).

Muhafiz kesimlerin mağlup oldukları kesin olarak anlaşılınca, devrimin lider kadrosu yurt dışına kaçmış ve Konstantin Cantacuzino başkanlığında hükümet yeniden kurulmuştur. Prensliklerde şartların normale dönmeye başlamasından sonra Osmanlı ve Rusya, askerî birliklerini hemen çekmemişlerdir. 1849 yılının başında Rus diplomasisi Osmanlı'ya anlaşma yapma teklifinde bulunmuştur. Osmanlı ve Rusya arasında yapılan müzakereler neticesinde 1 Mayıs 1849'da Balta Limanı Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Eflak'a Barbu Ştirbei, Boğdan'a ise Alexandru Ghica voyvoda olarak tayin edilmiştir. Ayrıca voyvodaların görev süreleri yedi yıl olarak yeniden düzenlenmiş ve göreve tayin ile gelecekleri karara bağlanmıştır. Eflak ve Boğdan'da yönetime yardımcı olmak adına boyarlardan oluşan birer divan kurulmuş, ancak iktidar gerçekte garantör güçlerin görevlendirdiği komiserlerdeydi. Ayrıca Macar topraklarında düzen yeniden sağlanana kadar Prenslikler'de her iki devlet de 25.000-30.000 asker bulunduracaktı (Hammer, 1912: 317-318). Prensliklerde yapılan her yeni düzenleme sonrasında olduğu gibi, bu düzenlemeyle de

Prenslüklerde Rus nüfuzu artmıştır. Hatta Rus nüfuzunun zirveye ulaştığı bu anlaşma ile tescillenmiştir. Rusya, bu toprakları elde etmekten vazgeçmeyip, uygun bir zamanı beklemeye başlamıştır. Nitekim 1853'te meydana gelen diplomatik karışıklıktan istifade Rusya, daha Osmanlı'ya savaş ilan etmeden Eflak ve Boğdan'ı tamamen işgal etmiştir (Dumanlı, 2018: 240).

Prenslüklerdeki 1848 Devrimi, fiyasko ile sonuçlanmıştı. Bu dönemde devrimcilere destek sağlayacak ne bir köylü ayaklanması olmuştu ne de herhangi bir halk ordusu kurulmuştu. Zaten böyle bir ordu kurulmuş olsaydı bile, Osmanlı ve Rus askerî birliklerine karşı başarı sağlama ihtimali oldukça düşüktü. Yine de isyanın önemli sonuçları olmuştu. Avrupa'daki gelişmelerin etkisiyle Prenslüklerde yaşanan 1848 olayları, bağımsız bir Romanya'nın kuruluşundaki dönüm noktalarından birisi olmuştur. Sonraki senelerde milli hareketlere liderlik edecek kişiler de yine 1848 olaylarında rol oynayan kişiler arasından çıkacaktı. Başarısız olunmasından dolayı yurt dışına kaçan devrimci liderler, sürgünde oldukları dönemde dikkatlerini devrim programının liberal yönlerinden ziyade milli noktalarına yoğunlaştırmışlardı. Yürüttükleri faaliyetlerde milli çıkarları ön planda tutan devrimciler, Eflak ve Boğdan'ı yabancı prens iktidarı altında birleştirmeyi hedefliyorlardı. Böylece ülkeye yeniden asayiş ve refahın geleceğine inanıyorlardı (Düzcü, 2016: 59).

1821-1854 arası dönemde Prenslüklerde meydana gelen siyasi gelişmeler, aynı dönemde Bulgaristan ve Yunanistan'daki gelişmelerden farklılık göstermekteydi. Farkın kaynağı, yabancı bir devlet -Rusya- tarafından uygulanan himayeydi. Liderler, bu gücün saf dışı bırakılmadıkça, tam anlamıyla bağımsız olunamayacağını bilincindeydiler.

4.4.5. Prenslüklerin Birleşmesi ve Romanya Devletinin Kuruluşu

Kutsal Yerler meselesi Osmanlı ile Rusya arasında Kırım Savaşı'na neden olmuştu. Bu savaş sırasında bölgede söz sahibi olmak isteyen üçüncü bir güç odağı ortaya çıkmıştı. Avusturya, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'dan çekilmesi için bölgeyi işgal etti. Rusya, Avusturya'yı yanına çekmeye çalışmışsa da başarılı olamadı. Avusturya, Rusya'dan Tuna'yı aşmayacağına, savaştan sonra Prenslükleri boşaltacağına ve Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne aykırı bir harekette bulunmayacağına dair taahhüt istedi. Bu istekler Rusya tarafından geri çevrildi. Buradan açıkça anlaşılıyordu ki, Rusya Balkanlara sarkma hedefinden vazgeçmeyecekti. Önlem olarak İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya'nın katılımıyla 9 Nisan 1854'te Viyana'da bir protokol imzalanmıştı. Bu protokol esas olarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak ve Rus yayılmacılığının önüne bir set çekmek adına kaleme alınmıştı (Armaoğlu, 1997: 242). Bu olayların yaşandığı dönemde Fransa'ya eğitim amacıyla giden gençler aracılığıyla Prenslüklerde milliyetçilik akımı yaygınlaşmıştı; bağımsızlık için halkta hareketlenmeler başlamıştı.

Kırım Savaşı, 1856 yılında imzalanan Paris Anlaşması ile sona ermiştir. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti, muzaffer bir güç olarak Avrupa devletler topluluğunun bir üyesi olmuştur. Anlaşma, Prenslüklerin bağımsızlaşma sürecine hızlandırıcı etki yapacak hükümler içermektedir. Rusya, işgal ettiği topraklardan çekilmişti. Prenslükler üzerindeki Rus himayesi sona ermişti ve bundan sonra Rusya, Romen siyasi hayatına önemli bir etkide bulunamayacaktı. Bölge Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolüne bırakılmıştı. Ayrıca Eflak ve Boğdan iç işlerinde serbestiyet kazanmıştı. Boğdan'a, Güney Besarabya'nın üç bölgesi geri verilmişti. Karadeniz'in tarafsızlaştırılması ise Prenslüklerin çıkarımaydı. Avusturya, anlaşmaya uygun olarak 1857 yılında işgal ettiği Prenslüklerden çekilmişti. Rusya'nın garantör güç sıfatı sona ermiş ve Organik Yasalar'a uygun olarak kurulmuş rejim devrilmişti. Bu gelişmelerle beraber artık Eflak ve Boğdan'ın birleşmesinin önünde bir engel kalmamıştı (Birbudak, 2018: 255).

Fransa, Eflak ve Boğdan'ın birleşmesi konusunda istikrarlı olarak Romenlerin yanında yer almaktaydı. Prusya ve Sardunya, Alman ve İtalyan devletlerinin birleşmesi konusunda bir programa sahiptiler, dolayısıyla bu devletler de Prenslüklerin birleşmesine sıcak bakıyorlardı. Fransa yapısı itibarıyla Müslüman Osmanlı'yı, Ortodoks Rusya'yı ve milliyetçilik düşüncesine aykırı olan yapısıyla Avusturya İmparatorluğu'nu düşman olarak görüyordu. Bu yüzden Fransız entelektüeller bu ayrılıkçı hareketin yanında yer almıştı (Kapıcı, 2013: 92). Kamuoyunun desteğini arkasına alan III. Napolyon, Avrupa'daki milliyetçi hareketlere destek vererek hem Avusturya'yı zayıflatmayı hem de Rusya'nın batısında milli devletlerin kurulmasını sağlayarak Rusya'nın Balkanlara sarkmasını engellemek istiyordu.

Rusya, 1849 yılında Macar isyanını bastırmak ve Avusturya hâkimiyetinin devamını sağlamak üzere Erdel'e bir ordu göndermişti. Avusturya, içine düştüğü zorlu şartlardan Rusya'nın yardımıyla kurtulmuştu. Buna karşın Avusturya'nın, 1854'te Kırım Savaşı sırasında aynı duruma düşen Rusya'ya yardım etmeye yanaşmaması ve buna ilaveten Rusya'yı daha da zor bir duruma sokacak hareketlerde bulunması Rusya'ya büyük bir zarar vermişti. Avusturya'nın bu şekilde hareket etmesi, Ruslarda derin bir intikam duygusuna sebep olmuştu. Kırım Savaşı'nda kendisine karşı oluşturulan cepheyi ortadan kaldırmak adına Rusya, savaştan sonraki dönemde politikasını Fransa ile yakınlaşma üzerine kurmuştur. Rusya, Asya'da İngiltere, Balkanlarda ise Avusturya ile çıkar mücadelesi içindeydi. Rusya en başından beri Prenslüklerin bağımsız olmasını istemiyordu. Rusya'nın amacı Prenslükleri Osmanlı hâkimiyeti altında, ancak kendi güdümünde tutmaktı. 1856 Paris Anlaşması'nda kendisine karşı oluşturulan koalisyondan rahatsızlık duyan Rusya, bu ittifakı bölmek istiyordu. Yakın bir tarihe kadar liberal ve milliyetçi faaliyetleri bastırmak için hareket eden Rusya, kendisine karşı oluşturulan koalisyonu parçalamak adına Fransa ile birlikte milliyetçi bir programa, Romen milliyetçiliğine destek vermeye başladı (Jelavich, 2013: 315). Bu dört - Fransa, Rusya, Prusya ve Sardunya- güç, Prenslüklerin Romen liderlerin arzuladığı şekilde birleşmesinden yanaydı. İngiltere, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu bu birleşmeye karşıydılar.

Avusturya, imparatorluk yapısında olması hasebiyle Osmanlı ile benzerlik göstermekteydi ve Romen bağımsızlık hareketini desteklemesi olası değildi. Ayrıca Avusturya, Romenlerin birlik kurmasının tebaası arasında yer alan Romenlerde güçlü bir cazibe yaratmasından endişe duymaktaydı. Bu yüzden Avusturya, kendi sınırlarına yakın milli bir devletin kurulmasına karşı çıkmıştı. İngiltere bu dönemde Avrupa'daki olaylara karşı denge siyaseti uygulamaktaydı. 1830'dan 93 Harbine kadar geçen süre zarfında İngiltere, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunmaya dönük politika izlemiştir. İngiltere'nin bu politikası, Rusya'ya karşı Osmanlı'nın elini güçlendirmiştir. Bu dönemde deniz-aşırı sömürgelerine ağırlık vermesinden ötürü İngiltere, Avrupa'da genişlemek istemiyordu, ancak var olan otoritesini de korumak istiyordu. Fransa'nın takip ettiği Eflak-Boğdan politikası ile bağımsız devlet kurmak isteyen uluslara örnek teşkil etmesi İngiltere'nin çıkarlarına ne kadar ters düşüyorsa, Rusya'nın Balkanlarda etkinliğini artırıp Akdeniz'e inmesi İngiltere'nin çıkarlarına o kadar tersti. İngiltere, Avrupa'da huzurun, barışın ve güç dengesinin korunabilmesi için, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını gerekli görmekteydi. Bu yüzden İngiltere, Eflak-Boğdan meselesinde bağımsız bir devlet kurulmasının yerine, bölgenin eskiden olduğu gibi Osmanlı hâkimiyeti altında kalmasından yanaydı (Durmaz, 2015: 105-106).

Osmanlı, Prenslıkların statüsünde meydana gelecek bir değişime kesinlikle karşıydı. Osmanlı'nın bu birleşmeye ve yabancı prens yönetimine karşı olmasının altında yatan temel neden maddi kaygılar değildi. Osmanlı'nın çekincesi bu durumun, yönetimi altındaki diğer uluslara da örnek teşkil etmesiydi.

Bu gerilimli dönemin ardından meseleyi çözüme kavuşturmak için büyük güçler 1858'in yazında Paris'te bir araya geldiler. Prenslıklarda yapılan seçimlerde halkın tercihini açık bir şekilde birleşmeden ve yabancı prensten yana kullanmasına rağmen, kongrede Prenslıkların birleştirilmesi konusu bir sonuca bağlanmamış, sadece mevcut özerkliğin kapsamının genişletilmesiyle yetinilmiştir. Bu doğrultuda Eflak ve Boğdan'a birbirine eş, fakat ayrı kurumsal statüler verilmiştir. Her iki Prenslık de ayrı bir prens ve meclise sahip olacaktı. Prenslar bu meclislerce belirlenecekti, ancak prens seçiminin meşruiyet kazanması için padişahın onayı gerekliydi. 17 Ocak 1859'da önce Eflak Meclisi daha sonra ise 5 Şubat'ta Boğdan Meclisi prens olarak aynı kişiyi, Aleksandru Cuza'yı seçtiler. Bu, Prenslıkların bağımsız olması yönünde atılmış en önemli adımlardan biriydi ve fiilen birleşmeleri anlamına gelmekteydi. Ortaya çıkan durum Eflak ve Boğdan'ın ayrılığını sağlamayı hedefleyen 1858 Paris Konvansiyonu'na tamamen muhalif bir hareketti. Seçim sonucuna büyük güçlerin nasıl bir tepki göstereceği ise ayrı bir sorundu. 6 Eylül 1859'da Osmanlı, seçim sonucunu kabul ettiğini belirten bir açıklama yaparak Cuza'nın prensliğini tanımıştır. Avrupalı devletler ise, kaydı hayat şartıyla Cuza'nın her iki eyaletin prensi olmasını kabul etmişlerdir. Söz konusu kısıtlamaya rağmen, Prenslıkların bir kez birleştikten sonra ayrılmasının zor olacağı yönünde genel bir kanı oluşmuştu. Alınan kararlar esasında sorunu tam anlamıyla çözmemişti, sadece ötelemişti (Kapıcı, 2013: 86).

Cuza, oldukça zor bir konumda bulunmaktaydı. Kendinden önceki prenslerin karşılaştığı muhalefetle Cuza da karşılaşmıştı. Ancak Cuza, iki Prensligi birlikte yönettiğinden kendisine karşı olan muhalefet ve karşılaştığı sorunlar iki kat daha fazlaydı. Yönetim bağlamında tecrübesiz olan Cuza, liberal çevrelerin yabancı prens istediğinin farkındaydı. Yabancı prene olan ilgi, dış koşullardan kaynaklanmaktaydı. Yunanistan'da benzer bir yönetim başarılı olmuştu ve büyük devletler kabul edilmiş bu monarşik yapıya müdahale etmek istemiyorlardı. Komşu Sırbistan'da ise Avrupa'nın büyük hanedanlarından birine bağlı yabancı bir prensin yönetimi yoktu. Bu da yerel iki prens ailesi olan Obrenoviçler ve Karayorgiler arasında kanlı mücadelelere neden oluyordu. Dolayısıyla Sırbistan, dış müdahaleye açık hale geliyordu. Bu yaşananlar, Romen liberallerin Avrupa'nın büyük hanedanlarından birinden bir hanedan kurma tercihini güçlendirmişti (Glenny, 2001: 75).

Cuza'nın arkasında halk desteği yoktu. Bu yüzden Cuza öncelikli olarak iki Prenslığın yasama-yürütme kurumlarının birleştirilmesini ve muhafazakâr denetimi kırıp toplumun geniş katmanlarını sisteme dâhil edecek bir seçim reformunun yapılmasını hedeflemekteydi. Cuza, iki ayrı meclisle çalışmanın zorluğunu ileri sürerek, 1 Mayıs 1861'de Osmanlı'dan ve diğer devletlerden iki meclisin tek bir çatı altında birleştirilmesini talep etti. Diğer devletler bu talebe olumlu cevap vermişti. Aralarında var olan parçalanmışlık ve olumsuz bir kararı icra edecek güçten yoksunluk, diğer devletlerin bu birleşmeye onay vermelerinin altında yatan temel etkenlerdi. Osmanlı ise 2 Aralık 1861 tarihli bir fermanla bu talebi kabul etmişti. Bu gelişmeden sonra Cuza, yönetmekte yine zorluklarla karşılaştı. Çünkü diğer Balkan bağımsızlık hareketlerinde olduğu gibi soylular, otoritenin kendilerinden birinin eline geçmesine razı değillerdi. Prensliklerin ilk ortak meclisi 5 Şubat 1862'de Bükreş'te toplandı. Bu yeni yapı Eflak ve Boğdan Birleşik Prenslikleri adıyla bilirse de gerçekte bir Romen milli devleti, yani Romanya kurulmuştu (Armaoğlu, 1997: 265).

Fenerli Rum beylerinin voyvoda olduğu dönemde, Romen Kilisesi üzerinde ciddi bir Yunan tahakkümü kurulmuştu. Prensliklerin önceki yöneticileri Ortodoks kurumlarına ve davalarına oldukça yardımsever yaklaşmıştı. Fenerlilerin davranışları ve hediyeleri ise Yunan etkisini güçlendirmekten öteye geçmemişti. En önemli sorunlardan biri olarak "Adanmış Manastırlar" meselesi ortaya çıkmıştı. Rum ve Romen boyarlardan birçoğu manastırlara önemli miktarda toprak bağışlamışlardı. Bu manastırların elde ettikleri gelirler ile kutsal yerlere -Kutsal Mezar, Sina Dağı-yardımda bulunuluyordu. Bu kurumların Rumların eline geçmesiyle, kutsal yerlere gönderilen gelirlerin bir an önce ülke dışarısına çıkarılıp Yunanlılara aktarılmasına başlandı ve manastırlar söz konusu görevi yerine getiremez oldular (Belge, 2019: 53-55).

Eflak ve Boğdan prenslikleri birleşip tek çatı altında bir araya geldikten sonra Cuza'nın yaptığı ilk işlerden birisi, ülke topraklarının dörtte birlik bir bölümünü oluşturan vakıf arazilerini millileştirmek olmuştur. Bunu, manastırların ve Rusya'nın desteklediği İstanbul Patrikhanesi'nin

tüm itirazlarına rağmen yapmıştı. Zaten bu yapılan, İstanbul Patrikliği'nin bu prenslikler üzerinde nüfuz kurmasından dolayı duyulan rahatsızlığın çözümüne yönelik bir adımdı (Todorova, 2000: 76).

Prens Cuza, iktidarda kaldığı süre zarfında köylüyü rahata erdirmek adına bir toprak reformu hayata geçirmek için büyük çaba sarf etmişti. Ancak bu reformu, çoğunluğunu boyarların oluşturduğu Romen meclisi ile işbirliği içinde hayata geçirmesi neredeyse imkânsızdı. Bu yüzden Cuza, söz konusu problemi 1864 yılında bir darbe ile çözüme kavuşturdu. Bunun üzerine mecliste Cuza aleyhine bir kınama oylaması yapıldı. Karşı hamle olarak Cuza, meclisi dağıtmak üzere askerlerini harekete geçirdi. Cuza, köylü reformunu gerçekleştirmek adına büyük bir mücadele vermişti. Ancak reform süreci beklediği şekilde sonuçlanmamıştı. Köylüler ailelerinin geçimini sağlayacak büyüklükte bir toprağın sahibi olamamışlardı. Bu yüzden planlanan, güçlü ve müreffeh bir köylü sınıfı ortaya çıkmamıştı. Keyfi yönetimi ülkede hoşnutsuzluğa sebep olmuş ve kendisine karşı olan muhalefeti daha da artırmıştı. Bu yüzden 1866 Şubat'ında iktidardan düşürülmüştür. Cuza'nın tahtan indirilmesinde muhafazakâr ve liberal tarafların birlikte hareket etmesi etkili olmuştur. Muhalifleri bu eylemi gerçekleştirme yönünde cesaretlendiren bir durum söz konusuydu. Bu durum, Cuza'nın geçmişteki karşı çıkışları nedeniyle büyük güçler nezdinde gözden düşmesiydi. Cuza'nın iktidarını desteklemeleri, daha iyi bir alternatifinin olmamasından ileri gelmekteydi (Armaoğlu, 1997: 265).

Cuza'nın iktidardan düşmesinden sonra Prenslikler, ciddi bir tehlikeyle karşı kaşıyaydı. Anlaşmaya göre Prenslikler Cuza'nın yönetiminin sonlanmasıyla ayrılacaklardı. Fransa mevcut durumu desteklese de İngiltere, Rusya, Avusturya ve Osmanlı Prensliklerin eski haline dönmesinden yanaydı. Prensliklerdeki vekiller ise, prens seçiminin bir iç mesele olduğuna ve büyük güçlerin müdahalede bulunmaması gerektiğine karar vermişlerdi. Romen vekiller, Prusya Kraliyet ailesinden Prens Carol'u aday olarak gösterdiler. Bu aday aynı zamanda III. Napolyon'un da kuzeniydi. Yakın Fransız ve Prusya ilişkileriyle Romen tahtı için akıllıca seçilmiş bir adaydı. Avusturya, bu gelişmeler yaşanırken Romanya'ya tek taraflı müdahale etme düşüncesindeydi. Ancak 1866 yılında Prusya ile girmiş olduğu mücadeleyi kaybetmişti. Aynı yıl İtalya, III. Napolyon'un onayıyla Viyana'nın zayıflığından faydalanıp Venedik'i topraklarına katmıştı. Güç dengelerinin değiştiği bu dönemde Bismarck, Carol'u tahtı kabul etmesi için özendirmişti. Başında Alman hanedanından birinin bulunduğu birleşmiş bir Romanya, Avusturya'nın Güneydoğu Avrupa'ya yayılmasını engelleyecekti. Ayrıca Romanya, Erdel'deki Romen halk için bir mıknaş görevi üstlenecek ve Avusturya sınırlarında karışıklıklara neden olacaktı. Prens, I. Carol adıyla Romanya'da tahta çıktı. Bu şekilde liberaller, tahta geçirilen yabancı prens ile milli programlarının ikinci kısmını da hayata geçirmiş oldular. İç işlerinde Osmanlı'nın hiçbir etkisi kalmamıştı. Osmanlı hâkimiyeti sadece kâğıt üzerindediydi (Glenny, 2001: 75-76).

Romanya biçimsel olarak özerk ve özgür bir hale gelmişti. 1870'li yıllarda bütün temel kurumlara ve bağımsız devletlere özgü yurtdışı temsil imkânlarına sahip olmuştu. Romanya hâlâ belli bir düzeyde Osmanlı ile ilişkileri devam ettirmekten yanaydı. Ancak Osmanlı'nın 1876 Anayasası ile yaptığı düzenlemede Romanya'yı ayrıcalıklı ama Osmanlı topraklarının parçası olan bir eyalet olarak tanımlaması Romenlerin Ruslarla daha fazla yakınlaşmasına yol açmıştı. İlişkilerin yumuşamasından istifade ederek Rusya, Osmanlı'yla yaptığı 1877-1878 savaşında Romenlerin kendi yanında savaşa girmesi için baskı yapmaya başlamıştı. Çünkü Romenlerin yardımı, Rusların Bulgar topraklarındaki faaliyetleri açısından büyük bir önem taşımaktaydı. Ancak Romen-Rus ilişkileri daha savaş bitmeden kötüleşmeye başlamıştı. Rusya, Romanya'nın 1856 Paris Anlaşması ile aldığı Güney Besarabya'yı geri almakta kararlıydı. Romenler ise bölgeyi ellerinde tutmak istiyorlardı. Bu anlaşmazlık ilişkilerin bozulmasının temel nedeniydi ve 1878 baharında ilişkiler kopma noktasına gelmişti. Rusya, Romanya'nın savaşta elde edebileceği en büyük kazanımın tam bağımsızlık ve Güney Besarabya'ya karşılık Kuzey Dobruca'nın elde edilmesi olduğunda ısrar ediyordu. Nihayetinde Romanya, 1878'de toplanan Berlin Kongresi'nde Dobruca'nın güney ucunda yer alan bir toprak parçası elde etti. Yaptığı bu toprak değişimi ile Romanya, doğal ve ekonomik kaynaklar bakımından kazandığından çok daha fazlasını kaybetmişti (Karpata, 2004: 364-365).

1878'de imzalanan Berlin Anlaşması, egemenlik haklarına herhangi bir Osmanlı etkisi dâhil edilmeden Romanya'ya bağımsızlığını kazandırmıştı. Aslında Berlin Anlaşması, Romanya'nın uzun zamandır fiili olarak sahip olduğu bağımsızlığı hukuki tanımayla tamamlamıştı (Karpata, 2004: 366).

SONUÇ

Balkanlar; Asya ile Avrupa kıtasını birbirine bağlayan, bu kıtalar arasında geçişe olanak sağlayan ve tarihin her döneminde jeopolitik açıdan önemli olan bir bölge olmuştur. Eskiden beri ırklar, kavimler, kültürler, dinler, mezhepler mozaiği olması Balkanlara, etnik iç içeliği ve karmaşıklığı simgeleyen bir anlam yüklemiştir. Balkanlar, birçok etnik ve dinî unsurun çatışmasıyla şekillenmiş bir bölgedir. Balkanların bu yapısı, bütün Balkan ülkelerinin çeşitli kültürlerin karışımı ile oluşmasında yansımaları bulmuştur. Balkanlar, hemen hemen her dönemde etnik bölünme ve hasımlıklar anlamına gelmiştir. Çünkü halkların ayaklandırılması ve uygun zamanda savaş çıkarılarak devletlerin parçalanması, Balkanlar için alışıldık bir durumdu. Bölge bugün olduğu gibi, çok eski tarihlerde de etnik olarak homojen bir devlete hatta bir eyalete bile ev sahipliği yapmamıştır. Ancak son iki asırda yaşananlara bakıldığında, bu eksikliği gidermek adına, yani etnik olarak homojen bir devlet kurulması için ortaya atılan düşünceler ve bunları gerçekleştirmeye dönük çabalar bu coğrafyayı etkisi altına almıştır.

Osmanlı, Moğolların Selçukluları bozguna uğratmalarının akabinde oluşan otorite boşluğunda ortaya çıkan Türk veya Türkmen birliklerinden birisiydi. Anadolu'da diğer Türk beylikleri ile uğraşp güç kaybetmektense, fetih yönünü o sırada önemli derecede bir güç kaybı yaşamış ve iç karışıklıklarla uğraşan Bizans'a, yani batıya çevirmek Osmanlılara oldukça cazip gelmiştir. Osmanlıların Balkanlardaki ilerleyişleri bölgedeki siyasi, iktisadi, dinî ve kültürel çatışmaların etkisiyle oldukça hızlı olmuştur. Kendi iç meseleleriyle başları dertte olan feodal devletler, çekememezlik ve husumetler yüzünden birbirlerinden uzaklaşmışlardı. Dolayısıyla Osmanlılar, ilerleyişlerini durduracak ciddi bir direnişle karşılaşmadan fetihlerine devam etmişlerdir. Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethedilmesiyle önemli ölçüde kurumsallaşmasını tamamlamış ve bir imparatorluk görünümüne kavuşmuştur. Fatih Sultan Mehmet, merkezî otoritenin kurulmasına dönük olarak önemli adımlar atmıştır. Bunlardan biri de, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim tebaanın Millet Sistemi çatısı altında bir düzenlemeye tâbi tutulmasıdır. Fatih, Fener Rum Patrikhanesi ile ilgili olarak güttüğü bu politikada esas olarak bir yandan kozmopolit yapıda olan toplumun devlete olan bağlılığını güçlendirmeyi, diğer taraftan da Roma Kilisesi'nin karşısında ona rakip bir unsuru ihya ederek Hristiyanlık dünyasını parçalamayı amaçlamıştı.

Köklerini İslâmdan alan Millet Sisteminin temel gayesi, dinsel kimlik bilincinin geliştirilmesi ve cemaat üyelerinin dinî liderlerine olan bağlılıklarının pekiştirilmesiydi. Bu gayeyle her dinsel cemaate kendi liderlerini seçme hakkı tanınmıştır. Dolayısıyla gayrimüslim unsurlar, Osmanlı

yönetimi ile olan ilişkilerini dinî liderleri aracılığıyla yürütmüşlerdir. Bu Osmanlı açısından oldukça pratik bir uygulama olarak görülmüştür. Ancak Osmanlı yönetim sisteminin bazı temel dinamikleri Balkan milletlerinin zihinlerinde farklı olduklarına dair bir algı meydana getirmiştir. Gayrimüslimlerin belli renklerde kıyafetler giymeleri, Müslümanların meskûn olduğu yerlerde demir kilise çanlarının çalınamaması, kaldırımında yürüyememe, gayrimüslimlerin evlerinin yüksekliğinin Müslümanların hanelerinden alçak olması zorunluluğu gibi uygulamalar Balkan milletlerini hem Osmanlı'ya hem de birbirlerine karışmaktan alıkoymuştur. Bu durum milli kimliklerin korunup yaşatılması hususunda önemli bir rol oynamıştır.

Dinsel bilinç, Millet Sistemi kapsamında gelişerek başlıca kimlik haline gelmiştir. 19. yüzyılın ortasına kadar Balkanlardaki halklar arasında dinsel bir bağ mevcuttu ve bu insanlar ister Sırp ister Bulgar olsun Hıristiyan veya Ortodoks anlamına gelen Rum olduklarını söylerlerdi. Ancak baskın olmamakla birlikte etnik kimlik de dinsel kimlikle bir arada bulunuyordu. Söz konusu dönemden sonra imparatorluğun Balkanlardaki tebaası giderek kendini ortak inancın paylaşıldığı etnik bir grubun üyesi olarak görmeye başlamıştır. Bir zamanlar etnik özellikler dinin bir parçası iken, bu dönemden sonra din etnik kimliğin bir parçası haline gelmiştir.

O dönemki imparatorluklarla karşılaştırıldığında görece daha toleranslı bir yönetim uygulayan Osmanlı İmparatorluğu'nun, Balkan halklarının etnik kimlik bilincini zayıflattığı ya da ortadan kaldırdığı yönünde bir düşünce mevcuttur. Eğer Osmanlı asimilasyona dönük bir politika takip etmiş olsaydı hâkimiyeti altındaki gayrimüslimlerin büyük bir bölümü bugün Müslüman olurdu. Aksine Osmanlı, gütmüş olduğu politikalar dâhilinde Ortodoks dinini baskı altında tutmak yerine, onu Katolikliğe karşı korumuş ve daha güçlü bir temele sahip olmasını temin etmiştir. Zaten Osmanlı, gayrimüslimlerden alınan vergilerin devlet hazinesi için önemli bir gelir kalemi olmasından ötürü bir İslamlaştırma girişiminde bulunmamıştır. Buradan hareketle, Balkanlarda 19. yüzyıldan önce gayrimüslim tebaanın yaşadığı olumsuzlukların bir devlet politikasından ziyade, bazı Osmanlı memurlarının şahsi davranışlarından kaynaklandığı ifade edilebilir.

Osmanlı'nın taşradaki gücünü kaybetmesine paralel olarak Balkanlardaki tebaa içinde milliyetçi kıpırdanmalar görülmeye başlanmıştır. Balkanlarda bu tip hareketlerin ortaya çıkmasında bölgedeki halkların ekonomik ve kültürel olarak belli bir seviyeye gelmeleri etkili olmuştur. Ticari faaliyetlerde önemli düzeyde ilerleme sağlayan Rumlar, geldikleri konumun etkisiyle diğer milletler üzerinde kısa zamanda hegemonya kurmuşlardır. Bununla da yetinmeyerek onları asimile etmeye yönelik bir dizi faaliyet başlatmışlardır. Bu hareketlerde öncü rolü Fener Rum Patrikhanesi oynamıştır. Patrikhane, gütmüş olduğu asimilasyon politikası kapsamında diğer halkların dillerine, inançlarına ve geleneklerine yaşama şansı tanımamıştır. Varlıklarının tehdit altında olduğunun hissedilmesi, Balkan halklarının milli kimliklerine sarılmalarına yol açmıştır. Patrikhane'nin yürüttüğü Rumlaştırma ve Helenleştirme politikası, Rum olmayan grupları o kadar rahatsız etmiştir

ki Balkan halkları sadece Osmanlı'dan değil, aynı zamanda Patrikhane'den de kopmanın yollarını aramaya başlamışlardır.

18. yüzyıl sonunda şartlar bu tür faaliyetler için son derece uygundu. Merkezî otoritenin gücünü önemli düzeyde kaybetmiş olduğu bu dönemde kanunsuzluk ve anarşi pek çok bölgede sosyal hayata hâkim olan olgular haline gelmiştir. Yüksek vergi oranları ve vergi toplama usulleri, Osmanlı yönetimine karşı temel şikâyet konularıydı. Buna ek olarak söz konusu dönemde milliyetçilik de Balkanlara nüfuz etmiştir. 19. yüzyıl Balkan milliyetçilikleri, ortak dil ve din bileşimi üzerine inşa edildi. Bu süreçte din adamları ve entelektüeller gerek yazdıkları eserlerle, gerekse de yürütmüş oldukları propaganda faaliyetleri ile Balkanlarda kimlik bilincinin oluşup güçlenmesine katkı sağlamışlardır. Ticaret vasıtasıyla zenginleşen burjuva sınıfı hem Avrupa'daki fikirlerin Balkanlara aktarılmasında hem de söz konusu faaliyetlerin finansmanında önemli bir rol oynamıştır. Dil sadece milli liderler tarafından değil, aynı zamanda hareketin kültürel boyutunu yürüten entelektüeller tarafından da en güçlü birleştirme aracı olarak görülmüştür.

İçeride isyanlarla, dışarıda ise büyük güçlerin saldırıları ve müdahaleleriyle oldukça zor bir duruma düşen Osmanlı hükümeti, imparatorluğun parçalanmasını durdurup dağılmasının önüne geçmek adına önemli girişimlerde bulundu. İslahatlar dönemi olarak bilinen Tanzimat döneminde, imparatorluğun kötü gidişatına son vermek adına bir dizi yenilik yapıldı. Ancak, bu kapsamda özellikle eşitlik ilkesi Müslümanların yanı sıra gayrimüslimler tarafından da tepkiyle karşılandı. Gayrimüslimlerden en çok tepki gösteren grubu ise ruhban sınıfı oluşturmaktaydı. Çünkü millet liderleri, ellerinde bulundurdıkları ruhanî-cismanî yönetim yetkilerini halk tarafından seçilecek meclisler ile paylaşacak; keyfi olarak hapis, işkence, sansür ve vergi koymak gibi tasarruflarda bulunamayacaklardı. Sonuçta reformlar beklenenin tersi yönünde bir etkiyle ayrılıkçı hareketleri daha da keskinleştirmiştir. Buna büyük oranda uygulamaya konulan reformların kendi çıkarlarına zarar vereceğini düşünen Osmanlı memurlarının davranışları yol açmıştı. Reformlar hakkında bilgisi olan halk, bunların hayata geçirilmemesine şiddetli bir şekilde tepki gösterdi. Osmanlı memurlarına karşı başlatılan küçük çaplı direnişler burjuvazi, din adamları, entelektüeller, askerî liderler gibi iç ve büyük devletler gibi dış faktörlerin etkisiyle bağımsız devletlerin kurulmasıyla sonuçlanacak isyanlara dönüştü.

Balkanlar, Osmanlı'nın topraklarını koruma kabiliyetinin azalması üzerine diğer büyük güçlerin göz diktiği bir ganimet alanı haline geldi. Çıkarlardan dolayı meydana gelen çatışmalar bölgeyi doğrudan 19. yüzyıl diplomasi sahnesinin merkezine taşıdı. Ne yazık ki, bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkıp sürdürüldüğü bir dönemde Balkan halklarının sahip oldukları ve sahip olmak istedikleri topraklar, uluslararası dikkatin gündemine oturdu. Rusya ve Avrupa devletleri, çıkarları doğrultusunda isyan eden Balkan milletlerine çeşitli bahanelerle destek vererek askerî ve malî gücü zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecini hızlandırmışlardır. Bu süreçte imparatorluk topraklarındaki elçilik ve konsolosluklar da devlet yönetiminde fiili bir rol

üstlenmişlerdi. Milliyetçi hareketlerden en çok etkilenen imparatorluklardan biri de Osmanlı olmuştur. Osmanlı memurlarının suistimallerine karşı meydana gelen köylü ayaklanmaları ve haydut hareketleri şeklinde başlayan isyanlar bu yörüngede kalmamıştır. Söz konusu faaliyetler, Osmanlı'nın yerel ayaklanmaları bastırmada gösterdiği zafiyetin de etkisiyle kısa zamanda milli bağımsızlık hareketlerine dönüşmüştür.

Balkan milletlerinin faaliyetleri bazı noktalarda benzerlikler arz etmekteydi. Örneğin her ayrılıkçı hareket, kendi diline ve halkın Osmanlı hâkimiyeti öncesi tarihine olan ilgisinin yeniden uyanmasını içeren kültürel yeniden canlanma ile birlikte ortaya çıktı. Bahsi geçen bu kültürel hareketleri ise silahlı mücadeleler takip etti. Balkan halkları, siyasal birlik açısından zayıf olsalar da fikrî altyapı hazırlandıktan sonra hemen eyleme geçebiliyorlardı. Çünkü yeterince dış desteğe sahiptiler. Dönemin büyük güçlerinin Balkanlardaki meselelere bu denli müdahil olmalarının altında yatan temel etken, stratejik önemi haiz olan bu bölgede kendi yörüngelerinde hareket edecek uydu devletler yaratmaktı ve hiçbirini bir diğersinin kendi aleyhine olacak şekilde güçlenmesini istemiyordu. Balkan halkları aldıkları dış desteklerin de yardımıyla bağımsız devletler kurarak Osmanlı yönetiminden ayrılmayı başardılar.

Sonuç olarak, milliyetçilik temalı isyanlar neticesinde bağımsız Balkan devletlerinin kurulması, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandıran en önemli unsurlardan biri olarak ifade edilebilir. Batılı, özellikle Balkanlı tarihçilerin yapıtlarında dış destek, yani Avrupalı devletlerin söz konusu isyanlara yaptıkları müdahale, Balkan milletlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarında en etkili faktör olarak ele alınmıştır. Ancak Avrupalı devletler olaylara dâhil olmadan önce Balkan milletleri askerî, siyasi, idari, ekonomik ve kültürel olarak belli bir aşamaya zaten gelmişlerdi. Balkan milletleri gerekli direnci gösteremeselerdi Avrupalı devletler isteseler de bu süreçte rol alamazlardı. Bunun önündeki en büyük engel, mevcut statükonun korunmasına ve imparatorlukların içinde patlak verecek ayaklanmaların birlikte bastırılmasına yönelik kararların alındığı 1815 tarihli Viyana Kongresi'ydi. Söz konusu kararlara aykırı hareket edilmesi, isyancıların mücadele azminin eseri idi ve Yunanlıların, Bulgarların, Sırpaların, Romenlerin bağımsız olmaları kaçınılmaz tarihi bir sondu. Dolayısıyla dış destek olmaması durumunda bile yirmi veya otuz senelik gecikmelerle nihayetinde Osmanlı, Balkanlardaki topraklarını terk etmek mecburiyetinde kalacaktı. Bağımsız devletlerin kurulmasında Avrupa'nın bir etkisi olmasaydı, Balkan devletleri daha bağımsız bir görünüm arz edebilirlerdi. Oysa aristokrasisi olmayan, bağımsızlık hareketlerini köylülerin ve aydınların yüklendiği bu devletlerin başına büyük güçler arasında yapılan çıkara dayalı pazarlıklarla Avrupa'dan ithal edilen hanedanlar geçirilmiştir. Bahsi geçen durumun yeni kurulan Balkan devletlerinin siyasal ve iktisadi gelişiminin üzerinde olumsuz bir etki bıraktığı söylenebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Afyoncu, Erhan (2013a), “Osmanlı İdaresinde Sırbistan”, Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Eds.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (345-353), Akçağ Yayınları, Ankara.
- _____ (2013b), “Osmanlı İdaresinde Yunanistan”, Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Eds.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (327-334), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ágoston, Gábor (2013), **Osmanlı’da Savaş ve Serhad**, (Çev. Kahraman Şakul), 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ağkaya, Onur (2016), “İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Düşüncesi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 71 (4), 1059-1089.
- Akça, Gürsoy (2005), “Postmodernite ve Ulus Devlet”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, (7), 232-257.
- Akdağ, Mustafa (1949), “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkışafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti”, **Bellekten**, 13 (51), 497-568.
- Akın, Hatice ve Çetin, Hatice (2011), “Osmanlı Millet Sisteminin Balkanlar’da Etnik Kimliklerin Oluşmasındaki Rolü”, **Balkanlar’da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri**, 51-66, İstanbul.
- Akpınar, Mahmut (2010), “Bir Saray Hekiminin Serencamı: İstefanaki Karatodori (1789- 1867)”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 14 (1), 173-184.
- Albayrak, Kadir (2006), “Boşnakların Kökeni ve Müslümanlaşması Meselesine Bir Bakış”, **Tezkire, Düşünce, Siyaset Bilim Dergisi**, (42), 233-239.
- Albayrak, Meltem (2018), “Candarogulları Beyliği’nin Kuruluşu ve Osmanlı Beyliği ile Münasebetlerine Dair Bir Değerlendirme”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, 4 (7), 73-100.
- Alp, İlker (2008), **Pomak Türkleri**, 1. Baskı, Eser Matbaacılık, Edirne.
- Anderson, Benedict (2006), **Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism**, Verso, London.
- Anıl, Fatma (2015), “Devlet İçi Etnik Çatışmaların Çıkış Nedenleri: İspanya’daki Bask Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme”, **PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 1 (2), 56-75.
- Arabacı, İsmail (2005), **Türkler**, Ankara.
- Armağan, A. Latif (2010), “XIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Edremit Körfezi ve Ege Adalarında Zeytinyağı Üretimi ve İstanbul’un Zeytinyağı İhtiyacının Karşılınması Üzerine Bir Araştırma”,

- Ekrem Causevic vd. (Eds.), **Perspectives on Ottoman Studies: Papers from The 18th Symposium of the International Committee of Pre-ottoman and Ottoman Studies**, içinde (591-606), LIT Verlag, Berlin.
- Armaoğlu, Fahir (1997), **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, 6. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Aslantaş, Selim (2013), “Sırbistan: İsyanlar ve Bağımsız Devlet”, Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Eds.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (459-472), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Atalay, Bülent (2007), “Fener Patrikhanesi’nin Balkanları Rumlaştırma Politikasına Karşı Farklı Bir Duruş”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9 (1), 97-107.
- Aydın, Mahir (2013), “Eflak Beyliği”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 1 (23), 1-24.
- Aydın, Mithat (2002), “Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1 (11), 116-126.
- _____ (2013), “Bulgaristan Yol Ayrımında: İvan S. Geşov Meselesi”, **Belleten**, 77 (280), 1071-1102.
- _____ (2015), “Bükreş’te Komitacılık Faaliyetleri (1860-1916)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 15 (30), 5-52.
- Ayhan, Halis (2010), “Arnavut ve Sırp Savları Bağlamında Kosova’nın Sahipliği Sorunu”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (23), 73-86.
- Bačová, Viera (1998), “The Construction of National Identity-On Primordialism and Instrumentalism”, **Human Affairs**, 8 (1), 29-43.
- Bakırcı, Nedim ve Türkan, Hüseyin Kürşat (2013), “Tekke ve Zaviyelerin Balkanlardaki Rolü ve Önemi”, **Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, 1 (1), 145-160.
- Banac, Ivo (1984), **The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics**, 1st Ed., Cornell University Press, London.
- Barbir, Karl K. (2000), “Bellek, Miras ve Tarih: Arap Dünyasında Osmanlı Mirası”, **İmparatorluk Mirası: Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası**, (Çev. Gül Çağalı Güven), 1. Baskı içinde (144-163), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Barlieva, Slavia (2017), “The Cult of Saints Cyril and Methodius: The Phenomenon of Shared Identity in the Slavic World”, Madeleine Gray (Ed.), **Rewriting Holiness: Reconfiguring Vitae, Re-signifying Cults**, içinde (229-241), King's College London Centre for Late Antique & Medieval Studies, London.
- Barutoğlu, Harun (2017), “Yuvan’ın İsyanına Kadar Osmanlı-Boğdan Münasebetleri ve Yuvan İsyanı’nın Sebepleri”, **Journal of International Social Research**, 10 (54), 260-268.

- Beksaç, Engin (2013), “Balkanlarda Tarih Öncesi Ve Erken Uygarlıklar”, Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Eds.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (47-62), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Belge, Hadi (2019), “Balkan Tarihi’nin XIX. Asrında Yaşanan Bir Sorun: Adanmış Manastırlar Meselesi”, **VAKANÜVİS Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, 4 (1), 51-78.
- Beran, Harry (1984), “A Liberal Theory of Secession”, **Political Studies**, 32 (1), 21-31.
- Bergh, Pierre Van Den (1996), “Does Race Matter?” John Hutchinson ve Anthony D. Smith (Eds.), **Ethnicity**, içinde (57-63), Oxford University Press, New York.
- Bıyık, Ömer (2014), “Osmanlı-Rus Hududunda Bir Kale: XVIII. Yüzyılda Hotin”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 29 (2), 489-513.
- Birbudak, Togay Seçkin (2018), “1853-1856 Kırım Harbi’nde Osmanlı - Avusturya İlişkileri”, **Bellekten**, 82 (293), 241-264.
- Bitis, Alexander (2014), **The Russian Army and The Eastern Question 1821-1834**, ProQuest, Ann Arbor.
- Bor, Adil (2018), “Kur’an’da Kardeşliğin İnsani ve Ahlaki Temelleri”, **E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, 10 (3), 1056-1077.
- Bora, Tanıl (2018), **Yeni Dünya Düzeni’nin Av Sahası: Bosna-Hersek**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bozbora, Nuray (2013), “Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi”, Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Eds.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (555-574), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Bozkurt, Giray Saynur (2008), “Geçmişten Günümüze Romanya’da Türk Varlığı”, **Karadeniz Araştırmaları**, 5 (17), 1-31.
- Brown, Chris ve Ainley, Kirsten (2005), **Understanding International Relations**, 3rd Ed., Palgrave Macmillan, New York.
- Brown, L. Carl (2000), **İmparatorluk Mirası: Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası**, (Çev. Gül Çağalı Güven), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Brown, Michael E. (1993), “Causes and Implications of Ethnic Conflict”, Michael E. Brown (Ed.), **Ethnic Conflict and International Security**, içinde (3-26), Princeton University Press, Princeton.
- Buchanan, Allen (1997), “Theories of Secession”, **Philosophy & Public Affairs**, 26 (1), 31-61.
- Buksur, Abdullah (2013), “Etniklik ve Uluslararası İlişkiler”, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, 6 (12), 243-263.
- Bull, Hedley (1977), **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**, 3rd Ed., Palgrave, New York.

- Bush, Kenneth D. ve Keyman, E. Fuat (1997), "Identity-Based Conflict: Rethinking Security in a Post-Cold War World", **Global Governance**, 3 (3), 311-328.
- Byman, Daniel vd. (2001), **Trends in Outside Support for Insurgent Movements**, RAND, Pittsburgh.
- Calic, Marie-Janine (2019), **The Great Cauldron: A History of Southeastern Europe**, (Çev. Elizabeth Janik), 1st Ed., Harvard University Press, London.
- Castellan, Georges (1992), **History of the Balkans: from Mohammed the Conqueror to Stalin**, (Çev. Nicholas Bradley), Columbia University Press, New York.
- Catala, Amandine (2013), "Remedial Theories of Secession and Territorial Justification", **Journal of Social Philosophy**, 44 (1), 74-94.
- Center for Russian and East European Studies (REES) (2005), **Romania A Curriculum Guide for Secondary School Teachers**, Carl Beck Papers, Pittsburgh.
- Cezar, Mustafa (2010), **Mufassal Osmanlı Tarihi: Resimli-Haritalı I. Cilt**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Chatterjee, Partha (1993), **Nationalist Thought and The Colonial World: A Derivative Discourse**, 2nd Ed., Zed Books, London.
- Clair, William St (2008), **That Greece Might Still be Free: The Philhellenes in the War of Independence**, Open Book Publishers, Cambridge.
- Clogg, Richard (2013), **A Concise History of Greece**, 3rd Ed., Cambridge University Press, New York.
- Coakley, John (2003), "Conclusion: Towards a Solution", John Coakley (Ed.), **The Territorial Management of Ethnic Conflict**, içinde (285-307), Frank Cass Publishers, London.
- Coffin, Judith G. ve Stacey, Robert C. (2005), **Western Civilizations: Their History & Their Culture**, W. W. Norton & Company, New York.
- Connor, Walker (1994), **Ethnonationalism: The Quest for Understanding**, Princeton University Press, Princeton.
- Cordell, Karl ve Wolff Stefan (2010), **Ethnic Conflict: Causes, Consequences, and Responses**, Polity Press, Cambridge.
- Çaputlu, Özgenur (2019), "Sırp Milliyetçiliğinin Fikirsal Arka Planı ve Sırp Resmi Tarih Yazımında Temel Vurgular", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, 7 (1), 69-91.
- Çifçi, Zarf (2012), "Batı'da Din-Devlet İlişkilerinde Ortaya Çıkan Dönemler", **İstem**, (19), 195-208.
- Çiftçi, Cafer (2010), "Bâb-ı Âlî'nin Avrupa'ya Çevrilmiş İki Gözü: Eflak ve Boğdan'da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 7 (26), 27-48.
- Çokbankir, Ercan (2008), **Balkan Türklerinin Kökenleri: Arnavutlar, Boşnaklar ve Pomaklar**, Etki Yayınları, İzmir.

- Daskalov, Roumen (2013), “Bulgarian-Greek Dis/Entanglements”, Roumen Daskalov ve Tchavdar Marinov (Eds.), **Entangled Histories of the Balkans - Volume One: National Ideologies and Language Policies**, içinde (149-240), Brill, Leiden.
- Daş, Mevlüde Gökçen (2019), “Eflak- Boğdan- Erdel Voyvodaları ve Osmanlı İstihbaratına Dair Roller”, **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 3 (1), 85-99.
- Davison, Roderic H. (2000), “Osmanlı Diplomasisi ve Bıraktığı Miras”, **İmparatorluk Mirası: Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası**, (Çev. Gül Çağalı Güven), 1. Baskı içinde (246-297), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Delilbaşı, Melek (2002), “Balkanlarda Osmanlı Fetihlerine Karşı Ortodoks Halkın Tutumu”, **XIII. Türk Tarih Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, III. Cilt, Ankara, 31-38.
- Devlen, Balkan ve Özdamar, Özgün (2010), “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, **Uluslararası İlişkiler**, 7 (25), 43-67.
- Dikici, Ali (2014), “Türkiye’deki Balkan Muhacirleri Arasında Kaybolan Bir Topluluk: Torbeşler”, **Avrasya Etüdüleri**, 46 (2), 123-165.
- Dinçer, Nahit (1986), “Bulgar İhtilalinin Hazırlanmasında Dış Güçlerin Yardımı ve Kültürel Faaliyetler”, **Sosyoloji Konferansları**, (21), 69-101.
- Doğru, Halime (2013), “Balkanlarda Osmanlı Fetihleri (1453-1683)” Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Eds.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (297-315), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Dördüncü, Muharrem (2001), “1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 3 (1), 73-89.
- Dumanlı, Çiğdem (2018), “19. Yüzyıl Göçmen Hukukuna Dair Bir Örnek: Eflak ve Buğdan’da “Avusturya Kulları” (1848 Ve 1851 Tarihli Konvansiyon Taslaklarının İncelenmesi)”, Osman Köse (Ed.), **İlkçağlardan Modern Döneme Tarihten İzler**, içinde (221-245), Berikan Yayınevi, Ankara.
- Durmaz, Ferhat (2015), “93 Harbi’nde Büyük Güçlerin Politikaları ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5 (2), 103-122.
- Düzcü, Levent (2016), “Korku ile Tedbir Arasında Bir İhtilâli İzlemek: 1848 İhtilâli ve Osmanlı Hükümeti”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (38), 51-78.
- Ekinci, Ekrem Buğra (2008), “Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyâletler”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, (6), 7-84.
- Ekincikli, Mustafa (1998), **Türk Ortodoksları**, 1. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Ekşi, Hülya ve Saygılı, Rukiye (2016), “Küresel Dünyada Ulus Devlet”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, (32), 127-147.
- Ercan, Yavuz (1986), “Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi”, **Bellekten**, 50 (198), 679-725.
- _____ (1990), “Balkan Türkleri ve Bulgarlar”, **Bellekten**, 54 (209), 297-308.

- _____ (2001), **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları**, 1. Baskı, Turnan Kitabevi, Ankara.
- Ersanlı, Büşra (1998), "Avrasya'da Siyaset ve İlişkiler", **Türkiye Günlüğü**, (50), 9-15.
- Ertan, Temuçin F. ve Örs, Orhan (2018), "Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 62, 39-84.
- Feher, Geza (1984), **Bulgar Türkleri Tarihi**, (Çev. Heyet), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Findley, Carter Vaughn (2000), "Balkanlar'daki Osmanlı Mirası", **İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, (Çev. Gül Çağalı Güven), 1. Baskı içinde (222-245), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Forbes, Nevill (1915), "The Throes Regeneration: Independent Serbia, 1830-1903", Nevill Forbes vd. (Eds.), **The Balkans: A History of Bulgaria, Serbia, Greece, Romania, Turkey**, içinde (119-130), Oxford University Press, London.
- Gat, Azar ve Yakobson, Alexander (2013), **Nations: The Long History and Deep Roots of Political Ethnicity and Nationalism**, 1st Ed., Cambridge University Press, New York.
- Gellner, Ernest (1992), **Uluslar ve Ulusçuluk**, (Çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan), İnsan Yayınları, İstanbul.
- _____ (1994), **Encounters With Nationalism**, 1st Ed., Blackwell Publishers, Oxford.
- Gencer, Mustafa (2016), "Osmanlı Tarih Yazıcılarının Kazıklı Voyvoda (Vlad III. Tepeş) Tasvirleri", Zafer Gölen ve Abidin Temizler (Eds.), **Balkan Tarihi Cilt II**, içinde (41-62), Gece Kitaplığı, Ankara.
- Gjorgiev, Dragi (2018), "Osmanlı Mirası Makedon Torbeşleri: Batı Tarihi İkişlemler ve Çağdaş Uyuşmazlıklar Üzerine", **Türk Asya Stratejik Araştırma Merkezi**, https://tasam.org/Files/Icerik/File/osmanli_mirasi_makedon_torbesleri_bati_tarihi_ikilemler_ve_cagdas_uyusmazliklar_uzerine_83eb9ce8-3b1f-4500-8396-89db8b0befbb.pdf (08.05.2020).
- Glenny, Misha (2001), **Balkanlar 1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, (Çev. Mehmet Harmancı), 1. Baskı, Sabah Kitapçılık, İstanbul.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız (2013), "Makedonya Türklüğünün Ayrılmaz Parçası: Torbeşler", **Yeni Türkiye**, (53), 1-7.
- Gölen, Zafer (2013), "Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek", Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Eds.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (365-378), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Groen, Basilius J. (1998), "Nationalism and reconciliation: Orthodoxy in the Balkans", **Religion, State and Society**, 26 (2), 111-128.
- Guboğlu, Mihail (1981), "Osmanlılarla Romen Ülkeleri Arasındaki İlk Devir İlişkileri (1368-1456) Hakkında Belirtmeler ve Doğrultmalar", **IX. Türk Tarih Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, II. Cilt, Ankara, 829-843.

- _____ (1986), “Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi ve Zaferi (1538 M.=945 H.)”, **Bellekten**, 50 (198), 727-805.
- Gurr, Ted Robert ve Moore, Will H. (1997), “Ethnopolitical Rebellion: A Cross-Sectional Analysis of the 1980s with Risk Assessments for the 1990s”, **American Journal of Political Science**, 41 (4), 1079-1103.
- Güler, Önder (2017), “Erken Ortaçağ ve Öncesinde Karadeniz’de Bulgarların Tarihi Coğrafyası ve Etnik Yapısı Üzerine Bir değerlendirme”, **Karadeniz**, (35), 137-143.
- Gündoğdu, Raşit (2020), **Osmanlı Padişahları**, 4. Baskı, Rumuz Yayınları, İstanbul.
- Gürbüz, M. Vedat (2009), “Emergence of Bulgarian Nationalism”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, (16), 27-51.
- Gürses, Emin (2003), **Ayrılkçı Terörün Anatomisi: IRA-ETA-PKK**, İkinci Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Hammer, Joseph von (1912), **Büyük Osmanlı Tarihi**, <http://doczz.biz.tr/doc/5535/b%C3%BCy%C3%BCk-osmanl%C4%B1-tarihi-17.cilt>, (24.03.2020).
- Hechter, Michael (1975), **Internal Colonialism: Celtic Fringe in British National Development, 1536-1966**, 1st Ed., University of California Press, Berkeley.
- Heraclides, Alexis (1990), “Secessionist Minorities and External Involvement”, **International Organization**, 44 (3), 341-378.
- _____ (1992), “Secession, Self-Determination and Nonintervention: In Quest of a Normative Symbiosis”, **Journal of International Affairs**, (45), 399-420.
- Hitchins, Keith (2013), “Romanian Liberalism (1821-1866)”, Victor Neumann ve Armin Heinen (Eds.), **Key Concepts of Romanian History: Alternative Approaches to Socio-Political Languages, içinde** (107-130), Central European University Press, Budapest.
- Hobsbawm, Eric J. (2010), **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçeklik**, (Çev. Osman Akınhay), 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hocaoğlu, Mehmet (1976), **Arşiv Vesikalarıyla Ermeni Mezalimi ve Ermeniler**, Anda Dağıtım, Ankara.
- Horowitz, Donald L. (1981), “Patterns of Ethnic Separatism”, **Comparative Studies in Society and History**, 23 (2), 165-195.
- _____ (1985), **Ethnic Groups in Conflict**, University of California Press, London.
- Hutchinson, John ve Smith, Anthony D. (1996), “Introduction”, John Hutchinson ve Anthony D. Smith (Eds.), **Ethnicity, içinde** (3-16), Oxford University Press, New York.
- Ignatieff, Michael (1993), **Blood And Belonging**, Penguin Group, Canada.
- Iordachi, Constantin (2013), “From Imperial Entanglements to National Disentanglement: The “Greek Question” in Moldavia and Wallachia, 1611-1863”, Roumen Daskalov ve Tchavdar Marinov

- (Eds.), **Entangled Histories of the Balkans - Volume One: National Ideologies and Language Policies**, içinde (67-148), Brill, Leiden.
- İşık, Halim (2017), “Hıristiyan Düalist-Gnostik Bir Tarikat Olarak Bogomilizm ve Avrupa Heretik Toplumlarına Etkileri”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, 6 (1), 109-187.
- Itzkowitz, Norman (2000), “Algılamalar Sorunu”, **İmparatorluk Mirası: Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası**, (Çev. Gül Çağalı Güven), 1. Baskı içinde (50-61), İletişim Yayınları, İstanbul.
- İdriz, Enes ve Uysal, Enver (2009), “Üsküp’te Müslümanlar: Dîni ve Etnik Kimlik Bağlamında Sosyal Bir İnceleme”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 18 (1), 591-608.
- İnalçık, Halil (1954), **Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- _____ (1992), **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren, İstanbul.
- _____ (1993), “Türkler ve Balkanlar”, **Balkanlar**, (9-32), EREN, İstanbul.
- _____ (2000), “Mirasın Anlamı: Osmanlı Örneği”, **İmparatorluk Mirası: Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası**, (Çev. Gül Çağalı Güven), 1. Baskı içinde (32-49), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010a), **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)**, İSAM Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010b), **Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), **Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı: Devlet, Kanun, Diplomasi**, 5. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), **Osmanlı ve Avrupa**, 1. Baskı, Kronik, İstanbul.
- İnbaşı, Mehmet (2013), “Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskan” Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (283-295), Akçağ Yayınları, Ankara.
- İnci, Salih (2015), “Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerinin Seçimi”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (33), 9-58.
- İplikci, Alper (2017), “Johann Gottfried Herder’de Milliyetçilik Düşüncesi”, **Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 1 (1), 126-135.
- İskefiyeli, Zeynep (2007), “Ermeni Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü: Hıristiyanlık, Kilise ve Misyonerler”, **Akademik İncelemeler**, 2 (1), 231-255.
- İstanbullu, Halit (2015), “Rumeli Yeniden Âl-i Osman”, **Hüküm**, 3 (27), 3-7.
- Jelavich, Barbara (2013), **Balkan Tarihi 1**, (Çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı ve Haşim Koç), 3. Basım, Küre Yayınları, İstanbul.

- Jordaniya, Erekle (2011), Pontus Nüfusunun 13.-15. Yüzyıllardaki Etnik Yapısı ve Pontus Yer Adı Hakkında 2. Bölüm: Çanlar, (Çev. Mehmet Mürselov), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 26 (1), 239-257.
- Kaçmaz, Muhammet (2014), “Balkan Coğrafyası”, **Türk Tarihinde Balkanlar, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları**, 1, 1-40.
- Kafesoğlu, İbrahim (1985), **Bulgarların Kökeni**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- _____ (1998), **Türk Milli Kültürü**, Ötüken, İstanbul.
- Kalaycı, Hüseyin (2010), **Ulus-Devletin Başağrısı Ayrıllıkçılık: Kanada Quebec Örneği**, 1. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.
- Kamil, İbrahim (2017), “Pomak Türklerinin “Kimlik” Mücadelesi ve Bulgaristan Komünist Partisinin Gizli Kararları (1948-1984)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, (59), 435-477.
- Kampelman, Max M. (1993), “Secession and the Right of Self-Determination: An Urgent Need to Harmonize Principle with Pragmatism”, **The Washington Quarterly**, 16 (3), 5-12.
- Kapıcı, Özhan (2013), “Şark Meselesinden Bir Kesit: Osmanlı-Rus İlişkilerinde Eflâk-Boğdan Meselesi (1864-1865)”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 18 (18), 83-116.
- Karadağ, Ahmet ve Yaman, Haluk (2018), “Üç Farklı Milliyetçilik”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, 9 (2), 84-108.
- Karakoç, Ercan ve Yavaş, Mesut (2018), “İkinci Meşrutiyet Döneminde Arnavutların Eğitim Çalışmalarında Önemli Bir Aşama: Elbasan Maarif Kongresi”, **Bellekten**, 82 (294), 675-697.
- Karal, Enver Ziya (2003), **Osmanlı Tarihi VII. Cilt: Islahat Fermanı Devri 1861-1876**, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- _____ (2007), **Osmanlı Tarihi VI. Cilt: Islahat Fermanı Devri 1856-1861**, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Karaman, Fikret (2018), “Osmanlı Devletinin Balkanlardaki Mirası”, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 9 (2), 21-47.
- Karaman, Mehmet Ali (2018), “Balkan Çözülmesi ve Osmanlı Cephesinden Balkan Devletleri Algısı”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 13 (1), 219-235.
- Karatay, Osman (2010), “Tuna Bulgar Devleti’nin İlk Asrı: Balkanlarda Tutunma ve Pekişme (681-803)”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 10 (2), 1-18.
- Karatay, Osman (2013), “Ortaçağ Bosna Devleti”, Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Eds.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (155-168), Akçağ Yayınları, Ankara.
- _____ (2018), **Bulgarlar Yitik Bir Türk Kavmi**, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Karpat, Kemal H. (2004), **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, 1. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

_____ (2015), **Osmanlı ve Dünya: Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri**, 5. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.

Kayapınar, Ayşe (2013a), “Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (109-131), Akçağ Yayınları, Ankara.

_____ (2013b), “İkinci Bulgar Krallığı”, Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (231-250), Akçağ Yayınları, Ankara.

_____ (2015), “Ortaçağ ve Osmanlı Döneminde Vidin”, **Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi**, 1 (1), 67-114.

Kılınç, Doğan (2008), “Self Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 12 (1), 949-982.

Koçak, Zülfiye (2017), “1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler ve Yaş Antlaşması”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 32 (2), 459-490.

Kohn, Hans (1946), **The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background**, 3rd Ed., The Macmillan Company, New York.

_____ (1965), **Nationalism Its Meaning and History**, Robert E. Krieger Publishing Company, Florida.

Kolstø, Pål (2016), “‘Western Balkans’ as the New Balkans: Regional Names as Tools for Stigmatisation and Exclusion”, **Europe-Asia Studies**, 68 (7), 1245-1263.

Kotan, Cem (2016), “Modern Dünya Sistemi Teorisi Bağlamında Modern Devletin Özellikleri”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, 2 (1), 11-25.

Koyuncu, Aşkın (2013a), “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu”, **Avrasya Etüdleri**, 44 (2), 177-208.

_____ (2013b), “Yunanistan’da Bağımsız Devlet”, Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Eds.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (473-497), Akçağ Yayınları, Ankara.

Kula, Onur Bilge (1997), **Alman Kültüründe Türk İmgesi 3**, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Kundakçı, Deniz (2012), “Mantık ve Felsefe Eğitiminin Bosna-Hersek’teki Tarihsel Gelişimi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 20 (2), 689-700.

Kurtaran, Uğur (2014), “Sultan Birinci Mahmud’un Rusya’ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnâmenin Diplomatik Açından Tahlili”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 29 (1), 213-232.

- _____ (2018), “Pasarofça Antlaşması’na Göre Yapılan Sınır Tahdit Çalışmaları ve Belirlenen Yeni Sınırlar”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 11 (55), 285-300.
- Kurubaş, Erol (2002), “Irak’ta Kürt Ayrılıkçılığı ve Başarı Şansı”, **Avrasya Dosyası**, 8 (4), 124-159.
- _____ (2004), “Kuzey Irak’ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu Ve Self-Determinasyon Sorunu”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 59 (3), 147-179.
- _____ (2009), “Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 8 (1), 39-69.
- Kutlu, Sacit (2007), **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kuzucu, Kemalettin (2017), “Balkanlar’da Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad’ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati”, **Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi**, 2 (2), 1-39.
- Kütükçü, M. Akif (2004), “Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12, 259-276.
- Lake, David A. ve Rothchild, Donald (1998), **The International Spread of Ethnic Conflict-Fear, Diffusion and Escalation**, Princeton University Press, New Jersey.
- Lewis, Bernard (2002), **What Went Wrong?: Western Impact and Middle Eastern Response**, Oxford University Press, New York.
- Lincoln, W. Bruce (2008), “Count P. D. Kiselev: A Reformer in Imperial Russia”, **Australian Journal of Politics & History**, 16 (2), 177-188.
- Linklater, Andrew (2005), The English School, Scott Burchill vd. (Ed), **Theories of International Relations**, 3rd Ed., Palgrave Macmillan, New York.
- Lustick, Ian S. (2004), “Secessionism in Multicultural States: Does Sharing Power Prevent or Encourage It?”, **The American Political Science Review**, 98 (2), 209-229.
- Macartney, C. A. (1934), **National States and National Minorities**, Oxford University Press, London.
- Mahunka, Sándor vd. (2013), “The role of the Balkan Peninsula in the origin and genesis of the soil fauna of the Carpathian Basin: history, aims and results”, **Opuscula Zoologica Budapest**, 44 (1), 5-10.
- Malcolm, Noel (1999), **Kosova: Balkanları Anlamak İçin**, (Çev. Özden Arıkan), 1. Baskı, Sabah Kitapçılık, İstanbul.
- Markovich, Slobodan G. (2011), “Dositoy Obradovich: The Man who Introduced Modernity to The Serbs”, **The South Slav Journal**, 30 (3-4), 5-27.

- Meneill, William H. (2015), “Dünya Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu”, Tuğçe İnceoğlu (Ed.), **Osmanlı ve Dünya: Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri**, 5. Baskı içinde (63-82), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Millas, Herkül (2014), **Geçmişten Bugüne Yunanlılar: Dil, Din ve Kimlikleri**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mugdan, Joachim (2011), “On the Origins of the Term Phoneme”, **Historiographia Linguistica**, 38 (1-2), 85-110.
- Nasuhbeyoğlu, Tayfun (2008), **Balkan Tarihine Genel Bir Bakış**, 1-48, http://pusuladernegi.org/wp-content/uploads/balkan_tarihi.pdf (01.02.2020).
- Newman, Bernard (1945), **Balkan Background**, The Macmillan Company, New York.
- Nureski, Djuneis (2014), “Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, 3 (1), 63-102.
- Olzak, Susan (2006), **The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization**, Stanford University Press, California.
- Oran, Baskın (2009), “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 48 (1), 109-120.
- Ortaylı, İlber (1999), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Milliyetçilik (En Kalıcı Miras)”, **XIII. Türk Tarih Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, II. Cilt, Ankara, 1-15.
- _____ (2004), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2007), **Üç Kıtada Osmanlılar**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), **Türklerin Altın Çağı**, 1. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul.
- Ostrogorsky, Georg (2011), **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Öney, Celal (2014), “Anadolu’da Ermeni Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkmasında Amerikan Misyonerlerinin Rolü”, **Yeni Türkiye**, (60), 1-26.
- Özbudun, Ergun (2000), “Etkisi Bugüne Uzanan Osmanlı Mirası ve Ortadoğu’da Devlet Geleneği”, **İmparatorluk Mirası: Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası**, (Çev. Gül Çağalı Güven), 1. Baskı içinde (186-221), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Besim (1995), “1877-1878 Harbi’ne Kadar Osmanlı-Rus Münasebetleri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 0 (22), 111-122.
- Özcan, Koray ve Yenen, Zekiye (2010), “Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek)”, **Megaron**, 5 (2), 55-66.

- Özdemir, Hakan (2012), “Ulus Devlet ve Ulusçuluğun Küreselleşmeyle Etkileşimi: Vazgeçilemeyen Ulus Devlet, Yükselen Ulusçuluk”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14 (1), 39-59.
- Özey, Ramazan (2013), “Balkan Coğrafi Yapısı” Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı *içinde* (25-46), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Özkan, Selim Hilmi (2016), “Balkanlar’da Bir Osmanlı Şehri: Sofya (1385-1878)”, **Avrasya Etüdüleri**, 50 (2), 279-314.
- Özkırmı, Umut (1999), **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, 1. Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2010), **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale**, (Çev. Yetkin Başkavak), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Öztunç, Hüseyin Baha (2016), “Bulgar Eksarh’ı Yosif’in Eksarhlığa Tayininin Yirmi Beşinci Yıl Kutlamaları”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 16 (1), 31-42.
- Paskaleva, Virginia (1967), “Osmanlı Balkan Eyaletleri’nin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı (1700-1850)”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 27 (1-2), 37-74.
- Patten, Alan (2002), “Democratic Secession from a Multinational State”, **Ethics**, 112 (3), 558-586.
- Perica, Vjekoslav (2002), **Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States**, Oxford University Press, New York.
- Pınar, Hayrettin (2013), “Ahmed Fevzi Paşa’nın Petersburg Seyahati ve Petersburg Anlaşması”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (29), 179-189.
- Pomerance, Michla (1982), **Self Determination in Law and Practice: The New Doctrine in the United Nations**, Martinus Nijhoff Publishers, Boston.
- Raymond, Andre (2000), “Arap Siyasal Sınırları İçinde Osmanlı Mirası”, **İmparatorluk Mirası: Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası**, (Çev. Gül Çağalı Güven), 1. Baskı *içinde* (164-180), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Renan, Ernest (1946), **Nutuklar ve Konferanslar**, (Çev. Ziya İshan), Sakarya Basımevi, Ankara.
- Roshwald, Aviel (2001), **Ethnic Nationalism and The Fall of Empires: Central Europe, Russia and The Middle East, 1914-1923**, 1st Ed., Routledge, London.
- Runciman, Steven (1972), **Kostantiniye Düştü**, (Çev. Derin Türkömer), 1. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Rusinow, Dennison (2000), “Yugoslavya’nın Parçalanmasında ve İç Savaşta Osmanlı Mirası”, **İmparatorluk Mirası: Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası**, (Çev. Gül Çağalı Güven), 1. Baskı *içinde* (113-143), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Ryabinin, Yevgeny (2017), "The Basic Causes Of The Contemporary Separatism", **Journal of Geography, Politics and Society**, 7 (1), 5-9.
- Saatçi, Meltem Begüm (2005), "20. Yüzyıl Başında Makedonya Bölgesinde Devlete Karşı Ayaklanmalar Kresna'dan Kruşova'ya Örnekler", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 17 (17), 1-11.
- _____ (2013), "Makedonya Sorunu", Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Eds.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (539-554), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Sadoğlu, Hüseyin (2016), "Balkanlarda Milliyetçilik ve Din", **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, 2 (1), 1-10.
- Sander, Oral (1969), **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Saydam, Abdullah (1997), "Osmanlılar'ın Siyasi İlticalara Bakışı ya da 1849 Macar-Leh Mültecileri Meselesi", **Belleten**, 61 (231), 339-385.
- Sertoğlu, Midhat vd. (1971), **Mufassal Osmanlı Tarihi Cilt V**, Güven Yayınevi, İstanbul.
- Seyfeli, Canan (2011), "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 52 (2), 157-190.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet (2004), "Yunan İhtilali Ve II. Mahmud'un Politikaları", **Manas Sosyal Bilimler Dergisi**, 6 (12), 49-56.
- Siroky, David ve Cuffe, John (2015), "Lost Autonomy, Nationalism and Separatism", **Comparative Political Studies**, 48 (1), 3-34.
- Smith, Anthony D. (1986), **The Ethnic Origins of Nations**, 1st Ed., Blackwell Publishing, Oxford.
- _____ (1991), **National Identity**, 1st Ed., Penguin Books, London.
- Soner, Bayram Ali (2008), "Azınlık Hakları: Ayrımcı mı, Çoğulcu mu ?", **İnsan Hakları Yıllığı**, 26, 79-95.
- Sotirović, Vladislav B. (2011), "The Serbian Patriarchate of Peć in the Ottoman Empire: The First Phase (1557-94)", **Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies**, 25 (2), 143-169.
- Sözen, Zeynep (2002), "Osmanlı Kültürünün Eflak ve Boğdan'ın Yaşamına Etkisi", Hasan Celal Güzel vd. (Eds.), **Türkler-Cilt 12 Osmanlı**, içinde (25-39), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Stavenhagen, Rodolfo (1996), **Ethnic Conflicts and the Nation-State**, 1st Ed., Macmillan Press, London.
- Stavrianos, L. S. (2002), **The Balkans since 1453**, 3rd Ed., C Hurst & Co Publishers, London.

- Subaşı, Turgut (2002), “Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz”, Hasan Celal Güzel vd. (Eds.), **Türkler: Cilt 12 Osmanlı, içinde** (1272-1324), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Suceska, Avdo (2016), “Osmanlı Devleti’nde Bosnalı Müslümanların Durumu”, (Çev. Murat Hanılçe), **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1 (1), 343-376.
- Şenel, Şennur (2013), “19. ve 20. Yüzyılların Denge Oyunlarında Balkanlar”, Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Eds.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı *çinde* (389-402), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Şimşir, Bilal (1986), **Bulgaristan Türkleri (1878-1985)**, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Şimşirgil, Ahmet (2013), **Kayı I: Ertuğrul’un Ocağı**, 14. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Tan, Hakan (2013), “Bulgar Komite Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, 15 (1), 45-69.
- Taşcan, Arzu (2012), “Prens Ferdinand ve Ekzarh Yosif Arasındaki Bazı Mektuplaşmalarda Makedonya ve Komitalar”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 12 (2), 235-248.
- _____ (2017), “Balkan Milliyetçiliğinin Gelişmesinde Dinin Rolü”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 4 (13), 382-411.
- Taştan, Yahya Kemal (2017), **Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Ötüken, İstanbul.
- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim (1999), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Theophanes (1997), **The Chronicle of Theophanes Confessor**, (Çev. Cyril Mango ve Roger Scott), Clarendon Press, New York.
- Todorov, Nikolay (1979), **Bulgaristan Tarihi**, (Çev. Veysel Atayman), 1. Baskı, Öncü Kitabevi, İstanbul.
- Todorova, Maria (2000), “Balkanlar’daki Osmanlı Mirası”, **İmparatorluk Mirası: Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası**, (Çev. Gül Çağalı Güven), 1. Baskı *çinde* (70-112), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010), **Balkanları Tahayyül Etmek**, (Çev. Dilek Şendil), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Toynbee, Arnold J. (2015), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Tarihindeki Yeri”, Kemal H. Karpat (Ed.), **Osmanlı ve Dünya: Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri**, 5. Baskı *çinde* (35-53), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Tufan, Muzaffer (1989), “Göç Hareketleri ve Yugoslavya Türkleri”, **Erdem**, 5 (15), 925-976.
- Turan, Namık Sinan (2013), “Bir 18. Yüzyıl Entelektüelinin Portresi”, **Evrensel Kültür**, 66-71.
- Turan, Ömer (1994), “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları”, **XII. Türk Tarih Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, III. Cilt, Ankara, 1097-1109.

- _____ (1999), "Pomaks, Their Past and Present", Journal of **Muslim Minority Affairs**, 19 (1), 69-83.
- Turan, Şerafeddin (1951), "1829 Edirne Antlaşması", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 9 (1), 111-151.
- Ustabulut, Mete Yusuf ve Kara, Kürşad (2016), "Romanya'da Türk Dili Tarihi ve Dobruca'daki (Köstence) Türkoloji Eğitimi", **Aydın TÖMER**, (2), 1-16.
- Uyanık, Feyzullah (2019), "İsyan İkliminde Kadim Nizamı İhya Etmek: 1821 Rum İsyanı Akabinde Yapılan Eflak ve Boğdan İdarî Düzenlemeleri", **History Studies International Journal of History**, 11 (1), 303-328.
- Uyar, Mustafa (2003), "Sarı Saltık, Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü (XIII. Yüzyıl)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 21 (33), 185-195.
- Uygun, Oktay (2003), "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", **Anayasa Yargısı**, 19 (1), 11-45.
- Uygun, Süleyman (2011), "Sırp İsyanı ve Hurşid Ahmet Paşa", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 4 (17), 416-436.
- Uygun, Fatma (2017), "1857 Eflak ve Boğdan Seçimlerine Fransız Müdahalesi ve Sonuçlarına Dair Bir Araştırma", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 2017 (42), 169-186.
- Uzer, Tahsin (1987), **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı (1988), **Osmanlı Tarihi 1. Cilt**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Veremis, Thanos (2014), **The Modern Balkans: A Concise Guide to Nationalism and Politics: The Rise and Decline of the Nation State**, Research on South Eastern Europe, London.
- Wachtel, Andrew Baruch (2008), **The Balkans in World History**, Oxford University Press, New York.
- Wight, Martin (1992), **International Theory: The Three Traditions**, Holmes & Meier Publishers, New York.
- Witteck, Paul (1943), "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına (1402-1455)", (Çev. Halil İnalçık), **Belleten**, 7 (27), 557-589.
- Yalçınkaya, M. Alaaddin (2002), "XVIII. Yüzyıl: İslahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", Hasan Celal Güzel vd. (Eds.), **Türkler: Cilt 12 Osmanlı, içinde (762-821)**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- _____ (2013a), "Osmanlı Döneminde Bulgaristan", Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Eds.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (317-326), Akçağ Yayınları, Ankara.

- _____ (2013b), “Osmanlılar Döneminde Eflak ve Boğdan (Memleketeyn)”, Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Eds.), **Balkanlar El Kitabı**, 2. Baskı içinde (379-388), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Yetim, Fahri (2011), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (25), 285-296.
- Yetişgin, Mehmet (2006), “Rusların Türk Toprakları Üzerinde Yayılmasının Sebepleri Üzerine Bazı Düşünceler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (16), 671-702.
- Yıldırım, Seyfi (2009), “Ermeni Patriği Zaven Efendi’nin Siyasî Faaliyetleri (1918-1922)”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 5 (9), 5-40.
- Yıldız, Özlem (2012), “20. Yüzyılın Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 12 (24), 27-46.
- Yılmaz, Şenay Öztürk (2019), İpek Patrikhanesi’nin Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyetindeki Durumu, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 5 (2), 393-407.
- Yılmazçelik, İbrahim ve Özdem, Ali Gökşen (2016), “1812 Bükreş Antlaşması ve Rusya’nın Balkanlar’a Müdahalesi”, Zafer Gölen ve Abidin Temizler (Eds.), **Balkan Tarihi Cilt II**, içinde (289-310), Gece Kitaplığı, Ankara.
- Zeren, Mine T. (2010), **İzmir’de Sefarad Mimarisi ve Sinagogları**, 1. Baskı, Yalın Yayıncılık, İstanbul.
- Zhu, Yuchao ve Blachford, Dongyan (2006), “Ethnic Disputes in International Politics: Manifestations and Conceptualizations”, **Routledge**, 12 (1), 25-51.

ÖZGEÇMİŞ

Abdulgazi YIKICI, 01.12.1995 tarihinde Artvin İli Yusufeli İlçesi'nde doğdu. 2009 yılında Artvin Karadeniz Bakır İlköğretim Okulu'nu; 2013 yılında Artvin Anadolu Öğretmen Lisesi'ni; 2017 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü'nü bitirdi. 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladı. Halen Karadeniz Teknik Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

YIKICI, bekar olup İngilizce bilmektedir.